

NOVOČESKÁ

BIBLIOTHÉKA

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM MUSEA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

ČÍSLO XXII.

Prima Sobotky

Rostlinstvo v národním podání slovanském.

V PRAZE.
V KOMMISSÍ U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.
1879.

ROSTLINSTVO

A JEHO VÝZNAM

V NÁRODNÍCH PÍSNÍCH, POVĚSTECH, BÁJÍCH, OBŘADECH

A POVĚRÁCH SLOVANSKÝCH.

PŘÍSPĚVEK K SLOVANSKÉ SYMBOLICE.

SEPSAL

PRIMUS SOBOTKA.

SPISŮV MUSEJNÍCH ČÍSLO CXLVII.

V PRAZE.

NÁKLADEM MATICE ČESKÉ.

1879.

TISKEM DRA. EDV. GRÉGRA V PRAZE.

Předmluva.

Když jsem za studentských ještě let jal se sbírati doklady k symbolice písní československých, zejmena z říše živočišné a rostlinné, tehdáž neměl jsem ani tušení, jakých rozměrův tato zábava či hračka někdy nabude. Hračka proměnila se mi záhy v práci, zajímavou sice, ale i zdlouhavou, jíž čím dále tím více přibývalo.

Neboť obrátiv se ke studiu jazykův slovanských a s obzvláštní zálibou obíraje se básnictvím prostonárodním umínil jsem si rozmnožiti svůj materiál, jenž posavad přestával na písních československých, doklady z národních písní všech Slovanův vůbec, k čemuž mne ponukla jednak Štúrova úvaha *O národních písních a pověstech plemen slovanských* (v Praze 1853), jednak zajímavý spis M. I. Kostomarova *Ob istoričeskom značenii russkoj narodnoj poezii* (v Charkově 1843), který veda sobě právě takovým spůsobem, jaký mi byl posud tanul na mysli, teprvé mne v dávném úmysle potvrdil a k pokračování pobídl. Začal jsem tedy probírati sbírky národních písní slovanských, kde jaké bylo se dopíditi, čině sobě výpisky. Kořist nevždycky bývala vydatná, neboť

často z celé sbírky nehodilo se než několik nepatrných ukázek, a někdy ani těch nebylo.

Co se dotýče dokladů z písní jinoslovanských, maje na zřeteli české čtenářstvo, které by původnímu znění jen stěží rozumělo, uznal jsem za dobré podávati ukázky v českém překladě a sice co nejvěrnějším; toliko v řídkých případech, kde překladem nebylo lze dostihnouti smyslu či zvláštností originálu, položil jsem znění původní.

V nejhojnější míře a původní svěžesti zachovalo se symbolisování přírody v národní poesii západních Rusův (Bělorusův a Malorusův), mezi Jihoslovany u Srbův, poněkud méně již u nás Čechoslovanův a Velkorusův, nejřidčeji však u lužických Srbův a Slovincův, jichž písně vůčihledě berou nákazu vlivem německým, a konečně u Polákův. Ba u těchto posledních došlo již tak daleko, že původní význam zhusta vymizel a zůstala pouhá forma podobně, jako když zbude rámec, z kterého byl obraz vypadl. Jalové tyto formy udrževše se obyčejně za příčinou rýmu nemají pro nás ceny nijaké, pročež jsem jich vesměs pomíjel.

Netřeba, tuším, opakovati, že písně ženské či lyrické poskytují mnohem více, mnohem rozmanitějších a významnějších obrazův, symbolův a podobenství, nežli zpěvy junácké či epické. To pochopí, kdo o tom přemýšlel, jakým spůsobem lyrická píseň povstává. Naznačím to stručně. Lyrická píseň jest výronem citův, jež celou duši děvinu naplňují nemohouce na venek, dokud se nenaskytne vhodná pro ně forma, myšlenka. Dívka sama neví jak jí jest, její srdce podobá se k elektrické nabité baterii, jíž potřeba se jen dotknouti a jiskra přeskočí. V tu chvíli padne její oko na kvítko, nebo

zaslechne její ucho ptáčkův hlas, a rázem nalezli její citové svůj svod, to kvítko a to ptáče podaly k tomu formu svou. Proto bývají písně lyrické namnoze jen pouhými popěvky, jež obdržely chvilkový svůj popud z přírodního nějakého zjevu nebo předmětu. Šíře o tom vyloženo v Rozhledu na str. 37 a sled.

Zatím pak objevila se potřeba rozšířiti program i na obor mythologický, jelikož právě symbolika jest pro bájesloví pomůckou nad jiné důležitější. V symbole zajisté spočívá zárodek báje tak, jako v zrnu utajen zárodek rostliny. Nejráznější toho důkaz podal ruský učenec A. Afanasjev obsáhlým svým dílem *Poetičeskija vozzrěnija Slavjan na prirodu* (III díly, v Moskvě 1866 — 1869), kdež s velikou pílí sebral a se vzácným důmyslem vyložil mythologické pomysly a názory Slovanův. Dílo toto jest základním kamenem, na kterém někdy může býti zbudováno důkladné bájesloví slovanské. Za tím účelem bylo probírati též národní pověsti a pohádky, všímati si všelikých obřadův, obyčejův a pověr, jež se nám dochovaly z dávných dob a jež, třebas křesťanstvím původní jich význam zastřen byl a pozměněn, pro mythologa mívají cenu velikou. Zvláště pozoruhodna v té příčině jsou nejnovější díla Mannhardtova: *Der baumkultus der Germanen und ihrer nachbarstämme* (v Berlíně 1875) a *Antike wald- und feldkulte aus nordeuropäischer überlieferung erläutert* (tamže 1877), jež majíce zřetel ovšem hlavně k národům germanským, ale i k sousedním kmenům bedlivě přihlížejíce poskytla mi mnohých pokynutí a byla mi vodítkem zejmena při spisování Rozhledu, kdež jsem zhusta uznal za dobré, k náhledům a výkladům Mannhardtovým se přidati.

Abych mythologické svoje stanovisko krátce vytkl, přiznávám, že žádnou z panujících posud theorií (ani solární, ani meteorologickou) nepovažuji výhradně za platnou maje za to, že obě jsou oprávněny, že v jednom případě tento, v jiném onen výklad bude přirozenější a správnější; ba tytýž bývají oba výklady i možné i správné, někdy však dokonce ani jeden ani druhý nevyhovují všem požadavkům, pročež bývá potřebí vyhledávati nové methody a pokoušeti se o nové výklady. Proto jsem si počínal ve sporných otázkách celkem eklekticky a toliko v několika případech pokusil jsem se o výklad samostatný; s jakým štěstím, znalci rozhodnou.

Na konec zbývá mi jen připomenouti, že podobný spis, jako tento o rostlinstvu, chystám o živočišstvu, k čemuž mám už hojnost materiálu nastřádaného. Od úsudkův kritiky pak bude záviseti, mám-li pokračovati směrem nastoupeným čili nic.

Primus Sobotka.

Část I.

ROZHLED.

Rostlinstvo — poesie. Jeho vliv na mysl lidskou.

Vhodně-li básníci mluvívají o *knize přírody*, nazveme my *říši rostlinstva básnickou částí* knihy té. Velebné hvozdy pokrývající boky i ramena nebetyčných hor představují nám hrdinské *epos*; daleká, široká step, na níž se tráva kolíbá lehkým větérkem — toť *duma* ukrajinská, zelená lučina opestřená kvítím barev i tvarův nejrozmanitějších — toť sbírka básní *lyrických;* a když nade tmavým borem černá shlukše se mračna soptí oheň bleskův a chrlí vody přívaly, a divoká vichřice „porve stromův vlasy ve chumáč" — tu máte vznešené *drama* přírody! A chceme-li rozvinouti obraz dále, každý strom nám bude *balladou*, každé kvítko *písní* lyrickou.

A kdo skládá hudbu k písním těm? Skládá ji v horách zpěněná bystřina a hlučný vodopád, na luzích bublavý potůček a klokotající pramének, skládá ji vichr hýkající ve skalách a vánek ševelící v lupení, skládá ji v nízkém křoví nyjící slavík, na stráni hvízdající kos i drozd, nad žitným lánem třepetavý skřivánek, skládá ji nad jetelem bzučící včelička a na výsluní cvrkající cikada.

Ale nekaždý porozumí této poesii a hudbě přírody. K tomu potřebí naivné duše, něžné mysli a čistého srdce, které kromě jemných citův lásky a touhy, tichého bolu a nevinné radosti nepoznaly žádných vášní divokých. Jenom taková duše útlocitná může přilnouti k přírodě jako k dobré matičce, od které vděčně dárky přijímá, k níž spěchává v zármutku sobě postesknout nebo v rozkoši sobě zavejsknout, u níž v rozpacích hledá rady a v nouzi pomoci.

Než ani sebe otrlejší člověk neubrání se naprosto všem dojmům přírody. Každý z nás se o tom přesvědčil, když si vyšel do polí: jak tu poskočilo srdce vesele při pohledu na vlající osení nebo na šťavnaté lučiny! Kdo by tu nezajásal s cituplným básníkem:

Žitné pole, žitné pole,
jak to zraje vesele!
Každý klásek muzikantem,
klasů jak když nastele.
Hedbávným to šatem šustí,
větřík v skočnou zadupe,
slunce objímá a líbá,
jen to v stéblu zalupe. *V. Hálek.*

A jaká nevýslovná tužba vkrádá se ti do duše, když se procházíš šumícím hájem v stinném údolí! Nebo jak trne srdce hrůzou tajemnou, když poprvé se octneš ve vysokém lese pod stoletými duby velikány, jichž praskajících větví neb o sebe se troucích kmenů děsí se tvůj krok! A zase jak zcela jinak ti bude uprostřed širošíré stepi, kde těkavé oko darmo hledá předmětu, na kterém by si odpočinulo, kde ucho slyší, jak „motýl kolíbá se na travině“ — pojedeš před se v tichém zadumání!

Takť zvláštní ráz každé krajiny vtiskuje pečeť svou i na mysl člověka, který v ní přebývá. Odvážlivým zajisté bývá horal, zádumčivým obyvatel jednotvárných rovin, veselým, ba lehkomyslným obyvatel nížin úrodných. I u nás patrný zpozoruješ rozdíl mezi „horákem“ a „krajákem“.

Z toho, co svrchu pověděno, vysvítá, že nejen plastický tvar krajiny, alebrž její roucho — rostlinstvo má znamenitý vliv na mysl lidskou. Tak světlý les bukový dělá člověka veselým, mohutná doubrava vybízí k ráznosti a činu odhodlanému a tmavý, nepohnutě stojící les smrkový neb jedlový budí v duši stesk a truchlé upomínky. V květinové zahrádce spadnou s tebe všední starosti, čelo se ti vyjasní, zrak se zálibou a spokojeně spočine na pestrém záhonku a uvolněná ňádra plným douškem ssají kvítků libodech. Možno-liž, aby člověk ovocným sadem, jehož větve se ohýbají tíží zlatých plodův uzrálých, ubíral se netečně? Možno-li, aby kráčel kolem růže rozvité a neohlédnul se, nestanul a nepokochal se v jejím zjevu líbezném? *)

*) Pravda ovšem, že člověk vnáší náladu svou do světa zevnějšího; avšak s druhé strany nelze také nepozorovati, jaký vliv má na *mysl* lidskou *okolí*, že také ono vtiskuje jí svůj ráz buď jasný

„Člověk slovanský", praví Štúr ve spise o národních písních a pověstech plemen slovanských, „spojený s přírodou svazkem nerozlučitelným, obzírá se na ní ustavičně, nachází v ní položení duše své (t. náladu) zobrazené, úkazy její béře za význam stavu svého i událostí jeho se týkajících, a příroda na vzájem ponouká jej, aby jí i hnutím jejím rozuměl a zobrazil si na nich stav svůj i city své duše. V tomto spojení má se jeden ke druhému a rozumějí si oba dobře i bez výrazných slov jako staří známí a přátelé."

Ctění stromů. Posvátní hájové u Slovanů.

Dokavad člověk v dětinské naivnosti všecky předměty okolo sebe považoval za bytosti oživené, musil přirozenou měrou obrátiti zřetel svůj ke stromům, jichž mohutné tvary vzbuzovaly v něm obdiv i úctu, v jichž šelestu a šumění slýchal božstva hlas, v jichž stínu nalézal útulek a přístřeší. Zvláště tajemné šero hájův naplňovalo jej hrůzou posvátnou, kdež plachá fantasie v každém stínu pohnutí i v každém větru vzdechnutí znamenala působení božských bytostí, jimž se duše kořila v nábožném zanícení. Hájové tito stali se posvátnými — byli to *první chrámové.* **) V nich kladl člověk

nebo pošmurný. Jinak zajisté bývá nám za jasného dne a jinak za dne pošmurného, deštivého a bouřlivého. „Smáli jsme se — smál se s námi celý svět!" jásá píseň Havlíčkova, ale z toho ještě nesmíme souditi, že by veselému bylo všecko veselé; neboť zde není nálada pouze subjektivní, poněvadž zpěv slavíkův a jasný měsíce svit docela souhlasí s veselou náladou milencův. Mysleme si naopak noc tmavou, bouřlivou, v níž místo písně slavičí se ozývá vichru ston — pak zajisté nebude člověku do smíchu. Že člověk vyhledává v přírodě zjevy, které s jeho náladou souhlasí, jest věc přirozená: zádumčivý zajde si do hlubokého lesa a do temného ústraní, veselý poskočí si na květnatou louku a na slunnou stráň. Jaký vliv má příroda na zřízení společnosti lidské a na povahu jednotlivce, dovodil zvláště H. T. Buckle, Gesch. der civilisation in England, do něm. přel. Arn. Ruge 1871. I. 35 sled.

**) Slovo „háj" z koř. *ga* = sepire, circumcludere (dle Mikl.) znamenalo původně *místo zahájené*, ohrazené, a poněvadž nejčastěji *stromové bohům zasvěcení* bývali takto plotem neb ohradou háјeni, přijalo slovo „háj" též význam *lesíku*. V. Brandl v Čas. matice *mor. 1870. 28 sled.*

pod stromy oběti bohům, jimž tam chodíval hlásat chvály písněmi; v nich odbývaly se důležité národní porady a soudy *), v nich kladli se k poslednímu odpočinku zemřelí. V takových hájích bývalo zakázáno káceti nebo klestiti stromy, ba do některých nesměla ani vkročiti noha nezasvěcencova, ač nechtěl-li smělost svoji zaplatiti životem.

Historické zprávy o posvátných stromech i hájích u Slovanův jsou dosti četné. V starých písemných památkách ruských čteme, že pohanští Rusové obětovali pod velikými stromy, že se modlili v lesích, že na staré posvátné stromy zavěšovali šátky a j. Obšírnější zprávy máme o Slovanech polabských. Ditmar Meziborský (nar. 976) mluvě o chrámu Radhostově v Retře připomíná, že byl obklíčen velikým posvátným lesem, od obyvatelstva nedotknutým (quam undique *sylva* ab incolis *intacta et venerabilis* circumdat magna), a dále vypravuje, že Wigbert, jeho předchůdce, okolo r. 1008 vyvrátiv slovanský háj *Svatobor* nazvaný, od starodávna neporušený, jemuž prý božskou vzdávali poctu, založil v něm kostel sv. Romana mučeníka. **) Druhé svědectví máme od Helmolda (12. stol.), jenž píše o Slovanech baltických, že nedovolují křesťanům přístupu do hájův a k pramenům, aby prý jich přítomností svou neposkvrnili. Dále pak popisuje posvátný háj v krajině Slovanův polabských (na cestě mezi Stargradem a Lubekem), v kterém byly také posvátné duby, obehnané dřevěným plotem se dvěma vraty; kromě bůžkův, kterými všecka místa byla naplněna, považováno bylo to místo za svatyni celého toho kraje, mělo svého obětníka, své svátky

---

*) Památka toho uchovala se podnes ve výrazu *zahájiti sněm*, poněvadž původně odbývali se sněmové i soudové v místech zahájených, *v hájích* pod širým nebem. Maciejowski, Hist. praw. Slow.[2] III. 201—2.

**) *Lucum Zutibure* (t. j. Svatobor) dictum, ab accolis *ut deum* in omnibus *honoratum* et ab aevo antiquo *nunquam violatum* radicitus eruens sancto martyri Romano in eo ecclesiam construxit. V jedné meziborské listině z r. 1012 připomíná se skutečně kostel ve Svatoboru (ecclesia in Scutibure). Zeitschrift f. archivkunde 1, 162. — V Čechách máme nedaleko Sušice vrch Svatobor, na kterém *nejspíše býval posvátný háj* s obětnicí.

i obřady obětní; tam se odbývaly soudy, přinášely oběti, a byl-li kdo v nebezpečí života, nalézal tam ochrany. *)

Že také u pohanských Čechův bývaly posvátné háje, toho doklady podává rukopis kralodvorský na několika místech: stýskáť sobě Záboj, že nepřátelé vtrhše úsilně do vlasti „z hájův vyhánějí všecky krahujce", a kde prý „otec v lese dával pokrmy bohům a kam chodíval jim slávu hlásat, posekali všecky stromy a roztloukli všecky bohy." Čestmír, táhna na Vlaslava „pode vše drva vložil oběti bohům", a když Pražané dobyli vítězství, obětovali v doubravě bohům kravičku bujnou. A tato úcta k stromům i hájům zachovala se dlouho v Čechách. Dotvrzujeť Kosmas, že za jeho dob hloupý a nevědomý lid ctil háje a stromy (iste *lucos* et *arbores* colit), a neznámý biskup pražský (v 11. stol.) zapovídá klásti oběti pod stromy (ad arbores sacrificia nullo modo fiant) a pohledávati pomoci u stromův a pramenův (non ad arbores aut ad fontes auxilium quaerere). Známo, že kníže Břetislav (r. 1093) všecky takové posvátné háje, do kterých se lidé chodili modlit a v nichž pochovávali své mrtvé, dal posekati a spáliti.

V podobné vážnosti bývali od starodávna i *jednotliví stromové*, kteří vzbuzovali úctu jednak svou mohutností (výškou, košatostí), jednak svým postavením na místech význačných (u cesty, nad studánkou, v šírém poli) a jinými více méně nápadnými poměry. Na takových stromech zavěšuje lid až podnes svaté obrázky a věnce a chodívá k nim konat svoji pobožnost. Srbové přikládají některým velkým, košatým stromům (dubům, bukům a p.) zvláštní moc: domnívajíť se, že kdo by takový strom skácel, buď co nejdřív umře anebo bude stižen nezhojitelnou chorobou. Kdo se tedy odváží posvátný takový strom *(sjenovit)* poraziti, musí na jeho pařeze *useknouti živé slepici hlavu* touž sekerou, kterou byl podťal strom; touto obětí odvrátí od sebe jistou záhubu. **)

Ve všech těchto případech považován byl strom za stánek anebo jaksi za tělo zvláštního božstva, které v šumu větví

*) Podrobněji v čl. *Dub.*

**) *Karadž. Život i obič.* 236.

mluvilo k člověku, odměňovalo se mu přízní svou, když mu přinášel oběti, a tresty a pomstou stíhalo jej, když stromu ublížil. *)

Podobnost stromu a člověka. Strom osobou.

Není k tomu ani příliš bujné fantasie potřebí, aby nám vysvitla podobnost mezi stromem a člověkem. Vydáváť sama mluva neomylné o tom svědectví, že už prvotnímu člověku byl *kořen* stromový *nohou* či *patou*, (v sanskrtě *pâda* znamená nohu i kořen; srv. lat. *pes*, lit. *pàdas*), jakož my podnes nazýváme šlahouny z kořenů vybíhající *odnožím; kmen* porovnáván *s tělem*, *větve s rameny* (skr. *śâkhâ* = ruka i větev, čes. *ručičky* = *úponky*) *a listí s vlasy* čili *kšticí* (u básníků lat. zhusta *arborum comae* = vlasy stromů t. j. listí); *pupenec* listu sluje nám Čechům *oko*, a *dřeň* docela jmenujeme *duší* (zvl. u bezu). Ve stromech proudí *míza* jako v žilách *krev*, a poraníš-li je, krvácejí zrovna tak, jako poraněné zvíře nebo člověk; *kůra* jest jim právě tak ochranou proti vlivům zevnitřním, jako kůže *tělu* zvířecímu. **) O květinách užíváme rádi

---

*) Kdo by rád seznal podrobnosti, nahledni do následujících spisů: Afanasjev, *Poetičeskija vozzrěnija Slavjan na prirodu,* hlavně II. 321 — 5; Grimm, *Deutsche mythologie,* 4. ausg. str. 55. sled. a 540 — 4; Grohmann, *Abergl. u. gebräuche* 86; Erben v *Sl. nauč.* III. 582 — 3. Přehojné a poučné zprávy o ctění stromův u rozmanitých národů podává Edw. B. Tylor v důkladném spise: *Anfänge der cultur,* přel. J. W. Spengel a Fr. Poske, Lps. 1873 II. díl, str. 216 — 230. Viz též Mannhardt, *Baumkultus d. Germanen* 1875. 34. sled. Zajímavé jest, co vypravuje Łasicki *De diis Samogitarum* o Litvanech, kteří (v létech 1563 — 70) se štítili káceti stromy, domnívajíce se, že v nich sídlí nějaký bůh. I otázal se jeden z nich, smí-li stromy *oloupati.* K čemuž když prefekt přisvědčil, jal se je loupati říkaje: „Vy jste mne oloupili o moje husy a kohouty, za to i já vás oloupám." (Vos me meis anseribus, gallisque gallinaceis spoliastis; proinde et ego nudas vos faciam). Věřilť prý, že mezi korou a dřevem se ukrývají bozi hospodářství jeho záhubné.

**) Proto podle známé odvety „oko za oko, zub za zub", vyhrožuje majestát Karla IV. těm, kdož by lesy zapálili, upálením, zakazujíc dále, „aby nižádný čas a zvláště v podletí i v létě, lesuom *žádných*

poetického výrazu, že *vůni dýchají*, že sklánějí *hlavičky*, ano i rosné kapky na květu se třpytící vykládáme si jakožto *slzy*, které buď z radosti nebo zármutku ronívají.

Avšak ještě dále můžeme stopovati podobnost mezi živobytím člověka a rostliny: tato vychází *ze semene*, zvolna *roste* a dospívá, dokud jest *živa*, kvete, mívá *plody* a po té vadne, schne a zaniká; a totéž říkáme o člověku: i on se rodí, roste ponenáhlu, dozrává, mívá kvetoucí zdraví, rozplozuje se, vadne, schne a umírá.*) *Těhotnost* vyjadřuje se v ruských bylinách (básních výpravných) obrazem zasetého *semene:* „U meňa s toboj jesť vo črevě *čado posějano*", povídá žena bohatýru Dunaji. Takovéto obrazy vůbec rozšířeny jsou mezi všemi pronárody, poněvadž jich podobnost leží na bíle dni. Na téže podobnosti zakládá se užívání *rodokmenu (stammbaum)*, v němž praotec či zakladatel rodu naznačen kořenem nebo kmenem, jeho potomci větvemi.

Svrchu položené příklady jsou sice vesměs výrazy metaforické, a my je nyní také za nic jiného nepokládáme, nežli za pouhé metafory; ale bývali časové, kdy člověk jsa přírodě bližší a mysli živější a zároveň i dětinštější, brával je doslovně a přičítal stromům i všem rostlinám nejen skutečné živobytí, ale i lidský cit a rozum — slovem, považoval je za osobnosti sobě rovné. Zachovali se nám až podnes v některých obyčejích zbytkové dávné víry slovanské, dokazující, že předkům našim *byl strom osobou*, která má duši jako člověk a s níž sluší zacházeti jako s člověkem. Obyčeje tyto týkají se nejvíce stromův ovocných, což jest docela pochopitelno, jelikož v patriarchálním životě slovanském býval ovocný strom skoro

---

první neb druhú miezhú pro žadnú věc *kor lúpati* v nich nesměl, pod pokutú, kdož by proti tomu činil, . . . *ruka pravá buď jemu odřena*" (v textu lat.: *excoriationis* manus dictae poenam patiatur). Pal. Arch. III. 135 — 6.

*) „Stromek kvete, dítě roste; odkvétá strom, ovoce odpadne, odroste dítě, rodičům odběhne. . . . Dokud je strom zdráv, dává užitek, když pak uschne, porazí ho, dají na oheň, boží oheň ho ztráví, popelem zmrví se zem, na níž vyrůstají zase jiné stromky." *Bož. Němcové Babička.*

tak jako domácí zvíře a čeleď považován téměř za člena rodiny. Nejlepším toho dokladem jsou naše obřady a zvyky vánoční: na štědrý večer ovazují čeští hospodářové na sadech stromy slamou a zvou je jako hostě k večeři: „Všecky stromy pojďte k nám k večeři!" Moravská hospodyně když na štědrý den těsto k vánočce zadělala, vychází do zahrady a tam rukama od těsta mokrýma hladí ovocné stromy říkajíc: „Stromečku obroď, obroď!" Polský hospodář (v okolí Krakovském) udělav na štědrý večer ze slámy, kterou byla světnice o večeři vystlána, povříslo a vzav sekeru ubírá se do ovocného sadu, přistupuje ke stromům, zvláště takovým, které posud málo ovoce mívaly, napřahuje na ně hrozivě sekeru anebo z lehka na kmen poklepávaje táže se: „Będziesz rodziło, abo nie będziesz rodziło?" Načež některý z domácích zaň slibuje, že bude roditi. Po té obvazuje hospodář strom povříslem. Totéž děje se u Srbův: na boží hod vánoční po obědě vezme jeden ze společnosti sekeru a druhý někdo s ním, i jdou spolu do zahrady ke stromům, kteří nenesou ovoce. Kdo má sekeru, pozasekne do stromu a otáže se: „Poneseš ovoce?" a někdo druhý mu odpovídá: „Ponesu!" V Kyjevské gubernii na Rusi vyleze někdo z domácích na strom a druhý postaviv se pod něj se sekerou ptá se: „Či urodíš?" Se stromu pak ozve se hlas: „Urodím!" — „Nu, tedy uroď, sic tě zrubnu!" při těch slovech udeří do něho obuchem. *)

Patrno, že všeslovanský tento zvyk směřuje k tomu, aby ovocný strom jednak lichocením, jednak hrozbami přiměli, by dával ovoce, při čemž zajisté domnívají se, že strom jich slovům a výhrůžkám rozumí. U nás mimo to potřásají o štědrý večer ovocnými stromy, jakoby je chtěli probuditi ze zimního spánku, a volají: „Stromečku, vstávej, ovoce dávej, dnes je štědrý den!" Při tom házejí na ně jablka neb ořechy jakožto dárky štědrovečerní nadějíce se, že stromy

*) Oskar Kolberg, Lud V. 194; Subbotić v Jireč. čít. IV. 8; Afan. Vozzrěn. II. 320 — 1. Podobné obřady u národův neslovanských *položeny u Mannhardta*, Baumkultus 276 sled.

se jim za to hojným ovocem odmění. A jako veškera čeládka i všecka domácí zvířata, tak i ovocní stromové bývají podělováni o štědrý večer zbytky od večeře, jež se buď na strom zavěsí (kousek housky, jablko, ořech a kousek ryby), anebo pod něj zakopají.

Podobný smysl i účel mají některé obyčeje velikonoční. Našinci klekají na velký pátek před východem slunce pod ovocnými stromy říkajíce: „Modlím se tobě, strome zelený! ať tebe pán bůh dobrým odmění!“ O půlnoci pak s velkého pátku na bílou sobotu běhávají naši hospodářové po zahradách a povříslem obvazují stromy (jako jinde o vánocích) volajíce:

Obouvejte se stromy,
bude zejtra mráz!
nebudete-li se obouvati,
posekáme vás. *Erb.* 60 — 61.

Les pak, jakožto soubor jednotlivců, považován jest za jakousi obec, která má též svoje práva; podle pověry Lužických Srbů vyžadují někteří lesové (podobně jako řeky, jezera) co rok lidských obětí: les musí každého roku dostati jednoho člověka. *)

V „Babičce“ Boženy Němcové, jež nám podává naskrze věrný obraz národního života českého, vypravuje lesník z hor *o smrku,* ke kterému choval zvláštní příchylnost a k němuž docházel, kdykoliv jej něco soužilo nebo nějaké neštěstí potkalo. „Když jsem drsné tělo stromu obejmul, zdálo se mi, že *je v něm život, že rozumí mým žalobám, a ratolesti jeho nade mnou zašuměly, jako by se mnou vzdychaly a povídat mi chtěly o stejných bolech.*“ — „Ba věru, člověku se někdy zdá, jako by ty stromy živy byly,“ odpovídá Risenburský

*) Hóla dyrbi kojžde ljeto jeneho človeka mjeć. Grimm, D. myth.[4] 541. Co svrchu uvedeno, platí nejen o Slovanech, ale o všech národech příbuzných, zejmena Němcích, kteříž rovněž zacházejí se stromem jako s osobou. V Hildesheimsku ku př. skáčou a křepčí o Sylvestru okolo ovocných stromů prozpěvujíce: „Freue ju böme — nüjår is komen!“ Ve Vestfálsku oznamují stromům (jako u nás včelám) smrť hospodářovu klátice jimi a říkajíce: „Der wirt ist todt.“ Mannhardt, Baumkultus 9.

myslivec. „Vím to ze zkušenosti. Jedenkráte vykázal jsem stromy k poražení. Hajný nemohl jít, já šel ku kácení dohlížet. Drvoštěpové přijdou a hotují se porazit nejdřív krásnou *břízu;* ani poskvrnky na ní nebylo, pěkně stála jako panna. Zahleděl jsem se na ni a tu se mi zdálo, *jako by se mi k nohoum skláněla*, *ratolestmi jak by mne objímala* a do uší mi znělo: „Proč chceš usmrtiti můj mladý život, co jsem ti udělala?“ V tom zaskřípělo ostří pily po kůře a vjelo jí do těla. Já nevím, jestli jsem vykřikl, ale to vím, že jsem chtěl zdržovat drvoštěpy, aby dále neřezali, když se ale na mne s podivením dívali, zastyděl jsem se, nechal je pracovat, ale utekl jsem do lesa. Celou hodinu jsem bloudil a ustavičně mne ta myšlénka pronásledovala, že *mne bříza prosí, abych jí život nekazil.* Když jsem ji konečně přemohl a na místo došel, byla poražena, ani lístečku se na ní nehýbalo, jako mrtvé tělo ležela. Mne pojala lítost, jako bych byl vraždu spáchal.“

Sem patří též prastaré a velmi rozšířené pověsti *o stromech, které krvácejí*, byvše posekány. „V lesních stromech přebývá, jak podnes staří lidé věří, vyšší jakási bytost. Ne každý hospodář dovolí, aby se bez příčiny řezalo do kůry lesního stromu. Slýchávalť od svého otce i děda, že *pořezaný strom krvácí a každé poranění že mu způsobuje nemenší bolesti, nežli poraněnému člověku.* Kdybys letitého dřevaře v lese pozoroval, mohl bys slyšeti, kterak *odprošuje strom, který hodlá poraziti.* Zeptáš-li se, proč tak činí, odpoví, že to musí činiti; neboť v každém stromě přebývá prý ubohá dušička, kterou vysvobozuje tím, že ji odprošuje, kdežto kdyby toho opominul, musela by trpěti a v pařeze dále žíti.“ *)

S tím srovnává se poněkud česká pověra z okolí Mnichova Hradiště, že *z trávy* sečené na den jména panny Marie *teče krev.*

---

*) A. Peter, Volkstümliches aus oester. Schlesien, II. 30. Z krajin čistě slovanských nedostává se nám sice zpráv o odprošování stromů před poražením, nicméně máme pevně za to, že se vyskytá *též mezi* lidem slovanským, ne-li jinde, aspoň někde v Rusku.

Konečně mohli bychom uvésti též doklady, že i ostatnímu rostlinstvu přikládána tytýž osobnost jako člověku; avšak jeden nebo dva příklady dostačí. Kdo chce zaháněti dobytku červy, přijda *k bodláku pozdravuje ho:* „Dej ti pán bůh dobré jitro, bodláku!“ Ve Slově o výpravě Igorově čteme, že *„klesá tráva žalostí,* a *stromové se touhou k zemi naklonili;* neb už, bratří, neveselá doba nastala, již pustota sílu přikryla“ — takť i tráva, i stromové rmoutí se z neštěstí, jež na zemi Ruskou přikvačilo.

Souvislost života rostlinného s životem lidským.

Ale člověk nejen že měl strom a bylinu za bytost oživenou, on si představoval také tajemné jakési *spojení mezi životem svým a životem rostlinným.* Česká pověst z bývalého kraje Bydžovského vypravuje o ženě, která majíc společné s vrbou živobytí, přebývala ve dne doma u rodiny, v noci pak odcházela duše její do vrby u potoka, a když muž vrbu podťal, v tu chvíli také žena skonala (v. čl. *Vrba*). O člověku, který v noci spává jako dřevo, říkávají Čechové, že má jen půl živobytí, druhou polovici že sdílí se stromem.

Na mnoha místech bývá obyčejem, že otec *při narození dítěte zasazuje stromek,* který s ním zároveň roste a stává se jeho *stromem životním* čili *strážným geniem,* s jehož životem i život dítka souvisí: dobře-li stromku se daří, bývá to dobrým znamením i pro dítko; ale s obavou a zármutkem pohlížejí rodiče na stromek, pakliže krní anebo vadne nebo docela usychá, což zvěstuje chorobu nebo předčasnou smrť dítěte. Že obyčej tento také zejmena v Čechách býval znám a rozšířen, dokazuje na př. pověsť o dubu stochovském, jejž prý zasadila sv. Ludmila při narození sv. Vácslava, odkudž podnes dubem svato-vácslavským se nazývá.

V Aargavě (ve Švýcarech) sázejí chlapcům jabloně, děvčatům hrušky. Ještě v poslední generaci událo se, že otec *rozhněvaný na nezdárného* syna, který prodléval právě v ci-

zině, kdež ho kázeň otcovská nemohla dostihnouti, vyšed na pole porazil tam rodný jeho strom. *)

V písni slovenské slučuje hoch osud svůj s osudem třešně, kterou si byl sám zasadil:

Začala sa čerešnička prímat,
začal som ja dievčence objímat;
začala mi čerešnička rasti,
začal som sa za dievčenci triasti. *Sbor. sl.* II. 1. 2.

Přemysl oráč nalezen byv od poslů Libušiných zarazil do země otku čili prut lískový, kterýž se ihned zazelenal a rozkvetl a tři letorosti ze sebe vypustil, z nichžto *dvě tu hned uschly*, *třetí v strom vysoký lískový vzrostla.* I vyložil jim Přemysl úkaz ten, že mu se tři synové naroditi mají, z nichžto *dva v mladosti umrou, třetí ušlechtilé dědice zplodí.* **) Toť zcela srozumitelno: zasazený prut jest stromem života Přemyslova, větve na něm jeho synové.

Tytýž stává se, že lidé *odcházející do světa zanechávají doma strom* nebo bylinu, na kterých přátelé a příbuzní mohou pozorovati, kterak se jim v cizině vede. ***) Odjíždějící

*) H. H. Ploss, Das kind in brauch u. sitte der völker. Stuttg. 1876 I. 71 sled.; Mannhardt, Baumkult. 50. J. H. Bernau vypravuje z britské Guinee: Když se tam dvé malých dětí zasnoubí, zasazují obě strany jakožto svědkové smlouvy po stromku, a kdyby jeden z těch stromků uschnul, zajisté prý umře dítě, kterému náležel. Tylor, Urgesch. 168. Donatus vypravuje v životopise Virgiliově, že stromek topolový, který zasazen byl v den básníkova narození, v krátké době tak zmohútněl, že se vyrovnal jiným, mnohem dříve zasazeným topolům; proto prý mu říkali „strom Virgiliův". Mannh. Wald- und feldkulte 1877. str. 33.

**) Srv. co vypravuje Suetonius o životě Vespasianově: Na statku Flaviův stál prastarý dub, zasvěcený Martovi. Když Vespasia, císaře Vespasiana matka, první dítě, dcerušku, porodila, vypustil dub proutek slabý, který brzo uschnul; také dceruška brzo umřela. Při druhém porodu vyrostl z dubu prut silný a bujný, který veliké štěstí znamenal; když pak se narodil budoucí císař, vydal dub třetí prut mohútný jako strom; i zvěstovali hadači, že dítě bude císařem.

***) V jedné národní písni *indické* zasazuje manžel, jemuž jest opustiti mladou svoji choť, na zahrádce *keř lavandulový:* dokud prý

na vojnu kozák upozorňuje milenku svou na znamení, „když javor zelenou hlavinku skloní,“ tehdáž že bude veta po něm. Slovák louče se s milou, zanechává jí *věneček*, který jí bude oznamovati, co s ním se děje:

Keď on bude *zvädlý*, to som *dorúbaný*,
a keď bude *suchý*, to som *dostrielaný*,
keď sa *nepremení*, vedz že som ja *zdravý*.
Štúr 25.

A když mladý Bulhar se vypravuje na vojnu, dává mu spanilá nevěsta *kytici*, která bude mu znamením, zdali naň milenka posud čeká aneb vdala-li se za jiného:

Aj Šimone, junáku ty dobrý!
na, Šimone, tuto květnou kytku:
dokud tato neuvadne kytka,
dotud mladá čekati tě budu;
když však svadne kytka tato květná,
tenkrát mladá za jiného vdám se!
Holeč. I. 64.

Životním stromem jest i zelený stromek (obyčejně jedlička), který v krajinách slovanských, německých i lotyšských se nosí *o svatbách* před novomanžely, nebo se staví na voze, na kterém se veze výbava nevěstina, neb i přede dvéře a na střechu domu svatebního. V Čechách přinášejí na konec svatební hostiny stromek v homoli neb buchtu velikou zaražený, na kterém napícháno a navěšeno množství lahůdek, a postaví jej před nevěstu na stůl; nevěsta musí stromkem zatřásti, jenž tak bývá nastrojen, aby jí na talíř spadla kolébka nebo děťátko. V Haliči sluje tento stromek *derevce* a bývá slamou, barvínkem a routou uměle ovinut a pozlacenými ořechy, jablky a šiškami (symboly plodnosti) ověšen; nosívají ho o svatbě před novomanžely. Na Moravě zasazují o svatbě

---

ten se bude zelenati a kvésti, bude i on se míti dobře, pakliže zvadne a zahyne, potkalo jej neštěstí. — Brasseur sděluje povídku *středoamerickou*, v níž dva bratří vydávajíce se na nebezpečnou cestu do země Xibalbské, kdež jich otec byl zahynul, zasazují uprostřed domu své babičky *po třtině*, která buď kvetouc buď *vadnouc bude jí dávati znáti*, jsou-li na živě nebo mrtvi.

rozmarínové proutky, jimiž byli svatebníci ozdobeni; ujmou-li se, budou manželé šťastni, pakliže nerostou, budou nešťastni. *)

Stromem životním jest i *májka*, kterou staví hoši dívkám před okna, kdežto veliká *máje*, postavená uprostřed návsi, jest ochranným stromem celé dědiny. Tentýž význam pojí se i k *lípě* na návsi stojící, kteráž nám představuje jaksi ustavičnou velikou máji, okolo níž se shromažďuje veškera obec jako rodina okolo svého ochránce. Obšírněji o máji promluvíme v čl. *Bříza.*

U Srbův když umře mládenec nebo panna, vykopají hrušku, jabloň nebo meruňku, která ještě neměla ovoce, a navážou jí na větve stužky ze soukenných ostřižkův a nití červených; o pohřbu nesou ji před rakví a zasadí ji potom na hrob ve hlavách. **) I tento stromek jest životní strom zemřelého podobně, jako svatební stromek svrchu vylíčený životním stromem novomanželů; neboť svatba a smrt mají v národním ponětí slovanském velikou mezi sebou podobnost, jakž vyloženo v čl. *Barvínek.*

Stromy a květiny na hrobech.

Úzké spojení života rostlinného s životem lidským trvá i po smrti a jeví se v tom, že na hrobě zesnulého vyrostá strom, keř nebo květina, do nichž přestěhovavší se duše nebožtíkova žije a čije dále, a když příbuzní přijdou ke hrobu, rozmlouvá s nimi jako za živa, neb i jiným spůsobem projevuje své city a žádosti.

Přirozený totiž cit prostého člověka dlouho se vzpouzí proti myšlence, že by ti, jež za živa tak vroucně miloval, mohli ve hrobě na prosto v niveč přijíti, a že by se s nimi nikdy více neshledal. Pevnáť jest jeho víra i naděje, že jenom

*) Erben, Písně 316; Žeg. Pauli I. 63; Kulda v Čas. matice mor. 1871. 139. V okolí Gothy jest obyčejem, že novomanželé musejí zasaditi dvé stromků na pozemku obecním. Zahyne-li jeden z nich, domnívají se, že také jeden z manželův umře.

**) *Miličević, Život* Srba seljaka 127.

usnuli a že ze spánku toho ještě procitnou. Navštěvuje pak jich hroby shledal najednou travičku nebo květinku na rově vyrostlou a ihned namanula se mu vítaná myšlenka, že tímto spůsobem drahý zesnulý opět přichází na svět a takto může obcovati se svými milými. Národní básnictví slovanské podává nemálo podobných příkladů dojemných, jako jesti tklivá pověsť česká *o mateří doušce*, v kteréžto vonné kvítko se vtělila duše matčina na hrobě, aby mohla hovořívati se svými dítkami sirotky; nebo srbská o dvou nešťastných milencích, kteří nemohše za živa dostati se za sebe, aspoň po smrti jako rostliny na hrobech k sobě lnou a se objímají:

Iz momka je *zelen bor* nikao,
iz divojke *vinova lozica*,
i fata (chytá) se boru za ogranke,
ka divojka momku oko vrata. *Karadž.* I. 244.

V písni slovinské milý od žalu nad mrtvou milenkou umírá, a když oba pochovají, jej proti východu, ji proti západu slunce, vyrůstá z jeho hrobu *růže*, z jejího bílá *lilie*, i rostou spolu až do nebe (Štúr 51). Dle české národní pohádky vyrostla na hrobě královny *překrásná květina*, kterou dal král přesaditi do hrnce a postaviti za okno. Květina vždy o půl noci sestupovala s okna na stůl a požívala přichystaných jídel. To však přestalo, když ji přesadili opět na hrob, kdež dále rostla. *)

Lužicko-srbská píseň vypravuje, že vyrostl nad dívkou proutek *rozmarínový*, nad milencem *trnový* keř; v bulharské písni vyrostla nad junákem *růže* a nad jeho milenkou *hebká réva*,

---

*) J. R. z Radostova II. 53 — 4. K té podobá se pověsť maloruská: na mohyle Marusi, umořené upírem, vyrostla *zázračná květina*, kterou bojarský synek přesadil do hrnku a přivezl domů. V noci počala se květina zvedati, spadla se svého stonku na zem a proměnila se ve krásnou dívenku. Afan. Vozzrěn. II. 498. Srv. též českou pověsť v čl. *Lilie a Rozmarina*. Podobnou pěknou myšlenku nacházíme v písni litevské, kdež děvče přineslo matce *růži*, kterou bylo utrhlo na hrobě jinochově, načež matka povídá:

Vždyť to není růžička,
to mládencova dušička.

ty keře rostly, vyrostly,
až ramena svá spojily;
tak milý milou objímá. *Holeč.* II. 120.

V běloruské písni konečně vyrostá nad hochem *javor*, nad děvou *lípa*:

Javor stinu probivaje,
z lipky listok docjahaje;
list z listkom zlipajeccja. *Sbor. Vil.* 64.

Zvláště *nad rovy nevinně zavražděných* vyrostají stromy nebo byliny, jež dříve či později prozrazují zločin na ubožácích spáchaný, žádajíce za pomstu. I zde vtěluje se duše zavražděného v rostlinu. Nejznámější jest, tuším, polská pověsť o dívce, kterou byla starší sestra zabila a nad jejíž hrobem vyrostla *vrba;* píšťalka z proutku vrbového ozvala se lidským hlasem žalujíc na sestru. Ruská skazka vypravuje o bratru, jejž byla sestra ze závisti zavraždila a zakopala do země; na tom místě vyrostl *rákos* (aneb *kalina*), a když čumáci udělali si z něho píšťalku a zahráli, bylo slyšeti píseň:

Oj pomalu- malu, čumačeňku, hraj,
da ne vrazi moho serdeňka v kraj:
mene sestrica z svitu zhubila,
niž u serdeňko da j ustromila. *Kuliš* II. 20—22.

Jindy prozrazují zločin housle urobené ze stromu vyrostlého nad hrobem, anebo záhon *lilií* rozkvetlých tam, kde byla žena zavražděného manžela pochovala (viz balladu Mickiewiczovu). Podle karpatské koljadky vyrostly *boží dřevce*, *máta* a *barvínek* z popele tří sirotkův, jež byla zlá macecha pobila a spálila. *)

---

*) Podle pověsti, kterou K. J. Erben básnicky vzdělal pod názvem „Záhořovo lože," proměňují se duše nevinně povražděných v stříbrná a zlatá *jablka*. Viz čl. Jabloň. — Z jinonárodních stůjž zde jeden římský příklad. Když Aeneas nad rovem Polydorovým jal se ořezávati a trhati křoví, „kalné se z něho prýštily kapky," a z rovu zasténal hlas:

Příteli, proč nebohého trháš? mrtvého ušetři,
ctných si rukou, Aenee, nekal! Neb tobě cizincem
Troja mne nezplodila; *ze křovin tato krev se neprýští*...
slyš, *já jsem Polydor!* *Virg. Aen.* III. 22—46.

Na hrobech lidí hodných a nevinných vykvétají vonné a krásné květinky, nad rovy pak nešlechetníkův bují býlí ohyzdné, o čemž svědčí píseň srbská: Pavel měl milou sestru Olenušku; mladá žena Pavlova zařezala nejdříve vraného koně, pak sivého sokola a konečně vlastního synáčka a svedla všecko na Olenušku. I pojal Pavel sestru za bílé ruce, vyvedl ji do polí, přivázal ke koňským ohonům a rozehnal koně na různo: kde její krev zemi skropila, tam vypučela vonná kvítka *smilje* a *bosilje* (protěž a bazalka), kam její tělo upadlo, tam povstal *kostelík.* Za nedlouho rozstonala se žena Pavlova; ležela devět roků, skrze její kosti prorostla tráva a v té trávě se hemžily lité zmije a pily její oči. Prosila, aby ji dovedli k Olenuščině kostelíku; dovedli ji, ale nadarmo — nedošla odpuštění. I poprosila muže, aby ji přivázal ku koňským ohonům. Pavel splnil její žádosť a rozehnal koně na různo: kde krev její se rozlila, tam vyrostla *kopřiva s trním*, kam její tělo upadlo, tam se provalilo *jezero.* *)

Nyní snadno porozumíme, proč Slované na hrobech svých miláčků tak rádi sázívají stromy a pěstují květiny majíce za to, že drahý zesnulý v rostlině té znova oživne, a jich obcování s ním že tudíž dále potrvá. Proto také není radno trhati na hřbitovech kvítí, sic sobě umrlý pro ně v noci přijde a smělcovi za vlasy vykráká. Kvítí zajisté na hrobě jest jaksi částkou těla zemřelého, který tudíž hlásí se k svému právu.

Můžeme konečně podati ještě jeden zajímavý doklad z pověry srbské: neplodná žena, která by ráda rodila, dojde na hrob, v kterém pohřbena jest těhotná žena, a kousajíc na tom hrobě trávu, prosí zemřelou, aby jí darovala svoje dítě; pak vezme hrstku hlíny s toho hrobu a nosí ji při sobě pod pásem. **) Patrně domnívají se, že tělo dítěte vyrostlo v trávu a takto do jiné matky se přestěhuje, aby znova mohlo přijíti na svět.

*) Karadž. II. 14 — 18.

**) Milićević, *Život Srba seljaka* 77.

Lidé proměňují se v rostliny.

Také za živa proměňují se lidé v rostliny a sice buď samoděk (aby ušli lidské hanbě, nebo ze zármutku a p.) anebo byvše zakleti. Poetické pověsti o takových proměnách kolují mezi všemi národy, a klasický čtenář pamatuje si zajisté mnoho podobných příkladův ne-li z literatury řecké, aspoň z Ovidiových „Metamorfos". My však dotkneme se jenom některých příkladův z písní a pověstí slovanských. *)

Rostlina *černýš* sluje malorusky „Ivan a Marie", poněvadž se v ni proměnili bratr se sestrou, kteří žili nevědomky v lásce nedovolené; v *čekanku* a v *lindu* proměnily se dívky, které marně čekaly na své milence; v *macešku* proměnila se pyšná macecha se svými dvěma dcerami a dvěma pastorkyněmi; kozák uprchnuv se svojí nejmilejší a nemoha nikde s ní se zasnoubiti, proměnil se v *trn*, ona v *kalinu;* v písni černomorské proklínala matka syna, syn sebrav se sedl na kůň, vyjel do pole a stal se *javorem; pohanka* bývala kdys krásnou princeznou, kterou unesli Tataři. Matka zaklela dceru, aby se stala *javorem;* šli tudy hudci, chtěli si udělati z javoru housle:

Když ponejprv tali,
dřevo zavzdychalo,
když po druhé tali,
krev se vyprýštila,
když po třetí tali,
dřevo promluvilo.

Jsou to jednak básnické obrazy, k nimž zavdaly podnět podoba nebo barva rostlin (při černýši, macešce), nebo místo, na kterém rostou (při čekance), jednak dozvuky pradávné víry v metempsychosi čili putování duší. Pozoruhodno při tom, že skoro vesměs *pohlaví rostlin srovnává se s pohlavím osob* proměněných: muž se proměňuje v dub, javor, buk, trn, žena v lípu, břízu, kalinu, růži, čekanku atd. Výjimky jsou

* Srv. Krek, Einl. in d. slav. literaturgeschichte 1874. I. 181. sled, kdež uvedeny také hojné prameny.

velmi řídké, neboť topol, v který se proměnila dívka, jesť v ruských nářečích pohlaví ženského; proměna dívky v javor jest ovšem výjimkou.

Lesní a polní bozi a bohyně.

Starý Kosmas vyčítá sestře Libušině Tetce, že prý hloupý a nevědomý lid učila ctíti *dryady* a *hamadryady*, což bychom snad nejvhodněji vyložili na slovanské *víly* a *samovily*. *) Byly pak dryady v mythologii řecké nymfy čili ženské bytosti, bydlící ve stromech, na něž bylo jich živobytí poutáno, ačkoliv mohly časem ze stromův jaksi vystupovati a mimo ně se pohybovati; avšak jakmile strom za své vzal, zároveň s ním zhynula i dryada. Podobnou víru mívali bezpochyby také Slované, což některými aspoň možná dosvědčiti příklady. Tak zmiňuje se Krolmus (Staroč. pov. II. 150) o *lípě*, v které přebývala *bílá žena*, jež z ní u veliké záři vystupovala, a z jedné srbské písně (Karadž. I. 364) dozvídáme se *o sosně*, v které seděla *mladá dívka*, zářící jako slunce. V obou příkladech jsou žena a dívka nadlidské jakési bytosti, dryady čili *bohyně stromů*, s kterými sdílejí svoje živobytí, neboť když zahyne strom, i víla v něm bydlící mizívá.

Než nejen jednotliví stromové, ale i celí lesové, ba veškero rostlinstvo bylo oživeno a takřka proniknuto takovými bytostmi, jež Mannhardt „démony vegetačními“ nazývá, a jichž repraesentanty jsou u nás *lesní* čili *divé ženy* a *panny*, u Polákův *dziwożony*, u Rusův *lisunky*, u Srbů *víly*, u Bulharů *samovily*, u Slováků *bosorky*, u Huculů *majky* či *mavky*, u Malorusů *rusalky*, u Slovinců *běle žene* atd. Objevují se

*) Mat. verb. nazývá dryady *poludnice*, považujíc je za bohyně lesní (*deae silvarum*); dost možná, že naše Polednice byla pův. bohyní lesní a teprve později stala se bohyní polní. Slovo *víla* vyskytá se nyní jenom u Jihoslovanův a Slovákův (dle Koll. Zp. I. 412.); že však bývalo i na Rusi, dosvědčují staré rukopisy, v nichž čteme ku př.: „Věrujuť v Peruna i v Chorsa . . . i *v víly, ichže čislom tridevjať sestřěnic*“ atd. Afan. III. 152. Obšírně o vílách *Kukuljević v Arkivu za povjestnicu* I. 86 sled.

vesměs jakožto *personifikace lesní přírody*, zobrazujíce všecky výjevy, jež pozorovati jest v lesích, hájích, hvozdech a vůbec mezi stromovím za všech ročních počasův. Milují zpěv a tanec (šum a hučení lesů a pohrávání větru v haluzích), znají tajné a léčivé síly bylin a kořínků, jsou zručnými přadlenami, rozvěšují bílé prádlo na stromech (mlhy a výpary lesní), houpají se rády na větvích, rozčesávají si dlouhé plavé nebo zlaté vlasy, ulechtávají hochy, jež byly zpěvem a vnadným tělem k sobě přilákaly, a vyznačují se konečně též velikými svislými prsy, nejspíše symboly lesní vláhy, z níž berou původ svůj lesní prameny a studánky. *)

Co se dotýče jich podoby, jsou vesměs krásné a svůdné. Božena Němcová líčí ku př. *lesní ženku* jako překrásnou pannu, mající *roucho bílé*, hebounké jako pavučinku, od hlavy až k pasu splývající *vlasy zlaté* barvy, a na hlavě má *věnec z lesních květin*. Ráda tancuje, napřádá dívce plný potáč a dává jí březové listí, jež se proměňuje ve zlato. S hochy tancuje, dokud mají ducha v těle, anebo je ulechtá. A Čelakovský popisuje *lesní pannu* dle českého podání takto:

Na jelínku podkasaná
sedí sobě lesní panna;
šaty půl má zelené,
půl kadeřmi černěné,
a ze svatojanských broučků
svítí pásek na kloboučku.

Docela podobně vyličují se *rusalky*. **) Na jelenu jezdí též bulharská *samovila*, jež zná i léčivé byliny:

---

*) Některé z jmenovaných bytostí, zvl. víly a rusalky, jsou *lesními i vodními* bohyněmi zároveň, neboť lid uvádí víly ve stromech, lesích a horách bydlící rád ve spojení s vodami. Podobně jsou ku př. novořecké *neraidy* bohyně vodní i lesní. Srov. Bernh. Schmidt, Volksleben der Neugriechen I. 102.

**) Srv. Šafaříkův čl. o rusalkách v Čas. č. m. 1833, str. 257. a Afan. III. 122 sled. Miklošićovo odvozování slova od lat. *rosalia* (slavnost růžová) zavrhl nejrázněji Or. Miller ve svém Opytu 2. vyd. I. 1. 97., nazvav je paradoxním; on sám pak odvozuje slovo to *od rusla a staroslov. rusa* = řeka, což asi nejspíš pravda.

. . . Ďurďa samovila
na jelínka vsedla divokého,
za hbitého vzala si ho koně,
za třemeny jedovaté zmije,
za bičík pak žluté hádě mrštné. *Holeč.* II. 86.

Bojko-rusínské *majky*, hucul. *mavky* jsou veselé, rozpustilé, fantastické děvice, stepilého zrůstu, tváři okrouhlé, *s dlouhými*, po plecech spuštěnými *vrkoči*, s věnci z rozl. kvítí, mají šat průhledný, těkají po horách i dolinách, zasazují byliny, předou pokradený len, tkají, bílí a šijou plátno, provozují taneční kolo a chytají mládence omámivše je kouzly svými. *)

Tyto bytosti *pohlaví ženského* bývají tytýž, jak připomenuto, netoliko lesními, ale zároveň i vodními bohyněmi, tedy jakýmsi sloučením dvou živlů, z nichž hned jeden, hned druhý vystupuje zřejměji na vrch. Přísně a *výhradně lesními* bytostmi jsou ale *diví* či *lesní mužové*, tedy bytosti *mužského pohlaví*, jež nám představují zosobněný les. Hlavním jich repraesentantem jest ruský Lěší, o kterém sluší promluviti obšírněji, jelikož v jeho osobnosti zahrnuty jsou všecky příznaky života lesního co nejplastičtěji.

Lěší (*Lisun, Polisun*, *Lěsnik*, *Lěsovik*, vše z *lěs*) jest lesní muž, který se ukazuje nejčastěji v podobě člověčí, veliký a silný jako strom, ale jednooký, bez řas a bez obočí, s kozí bradou a zelenými vlasy, zvláště na spodní části těla chlupatý, obyčejně v beránčí kožíšek oblečený, neopásán a zapjat s levé strany na pravou. Podle stromův a rostlin, mezi kterými se zdržuje, může se učiniti velikánským jako nejvyšší duby a sosny, na poli pak malinkým jako travička. Lěší také rád se houpá na stromech, hvízdá, chechtá se, tleská dlaněma, rže jako kůň, bučí jako kráva — zkrátka, provozuje zvuky, lomoz, hluk a šum, jaký slýcháme v borech a doubravách. Od něho pochází ozvěna, on působí vichřici, lom a praskot stromů, zvláště když se potýká s vodjaným (vodníkem), anebo když se dva Lěší mezi sebou seperou.

---

*) *D. J. Vahylevič* v Čas. č. m. 1839. 57. sled.

Jich zbraní jsou pak stoleté stromy, vytržené i s kořeny, a stopudové balvany se skal urvané, jež házejí až na padesát verst; vývraty a rozvaliny naznačují stopu jich zuřivého zápasu. Kudy Lěší se ubírá, všude jej provází silný vítr, který jeho stopy zametá. V noci spává v doupatech nebo v mýtinách, rád pije víno a když se podnapil, hlídá jej medvěd, nejmilejší jeho druh. Pocestné v lesích zbloudilé zavádí Lěší do bažin a močálů bera na sebe rozmanité podoby a mámě je rozličnými hlasy: hned pláče jako dítě, hned stená jako umírající. Jakmile však první udeřil mráz, v tu dobu loučí se Lěší se svým lesem: počne se vztekati, láme zlostí stromy jako křehké rákosí a zahání zvěř do lesních pelechův; při tom burácí prudká vichřice. Chce-li myslivec, aby mu Lěší nadháněl zvěř, musí mu něco obětovati, buď chleba nebo soli, nebo první zvíře, které zastřelil. Konečně významné jest i to, že Lěší mívá zálusk na ženské, čili, jak Rusové říkají, „padki do ženščin", o něž ukládá a s nimiž vstupuje ve svazek manželský. Svatbu slavívá zvláště hlučně: kudy svatební průvod se ubírá, tam strhává krovy s domů, bourá ovčíny, poráží stromy a t. d. *)

K tomu netřeba dlouhého výkladu: *Lěší jest učiněný les,* čili personifikace všeho toho, co se děje v lese, co v něm vídati a slýchati, k čemuž přispívá na mnoze působení *větru*, hned laškovně šoumajícího a ve stromech se kolíbajícího (Lěší se houpá ve větvích), hned u víru se kroutícího a chumáče prachu a listí zvedajícího, anebo burácení rozvzteklené *vichřice*, která kmeny láme s praskotem a stromy z kořene vyvrací.

Že za starodávna lesním těmto bohům přinášeli oběti, soudíme z toho, že podnes děti a ženy jdouce do lesa na jahody nebo na houby, kladou první tři jahůdky nebo houby, jež nalezly, buď na pařez nebo do dutého pahejlu — v oběť prý panně Marii. Malorusové rozvěšují po stromech šátky a nitky v oběť prý rusalkám, a v životopise Konstantina

*) *Afan. II. 326 — 349.;* Sl. nauč. IV. 1247.

Muromského čteme, že Rusové věšeli šátečky a klůcky na větve vykotlaných stromů, jimž se klaněli. *)

Ovšem i *luční a polní rostlinstvo* bylo oživeno zvláštními bytostmi, k nimž náleží aspoň poněkud česká *Polednice*, luž. srb. *Připolnica* a pol. *Dziewana.* Rusové v kyjevské a černihovské gubernii mají polního ducha *Polevika*, který bývá přede žněmi zvýší stebel obilních a po žních se scvrká a stává maličkým jako strniště.

U nás okolo Hradce Králové hrozívají dětem, aby neplouhaly obilí, že v něm sedí *Žithola*, která je chytí a jim cvočků do zadku natluče. Podobně říkají Malorusové dětem, aby nechodily do hrachu, že tam sedí *železná bába;* jinde sluje *žitná bába* nebo *žitná matka*, něm. *kornmuhme.* V Haliči představují si *žitného děda* jako starce se třemi bradatými hlavami a třemi ohnivými jazyky. **)

Od starodávna bylo zvykem u národů slovanských i germánských, že o žních nechávali *hrstku stebel státi na poli*, což se děje posud ledakdes na Rusi a v Polště. Na jižní Rusi, když vycházejí žnečky do pole, jedna z nich zahrne hrsť klasův a zakroutivši je nad kořeny, ohne je na zem, čemuž říkají *„zavinouti Velesovi bradu“* nebo *„nechati Velesovi hrstku zlatých klasův na bradu.“* Na poctu brady této zpívají písně. V kurské a voroněžské gubernii nechávají hrstku nepožatých klasů, zavázavše je povříslem nad kořeny, což jmenují *„zavjazať Ilje borodu“*, jinde nechávají několik stebel kučeravého ovsa „na bradu sv. Mikuláše“, v kostromské gubernii nazývají hrstku nepožatého obilí „volotka na borodku“ (volotka = vršek snopu), na Podleší

---

*) Kastor. Nač. slovj. mif. 133, 142.

**) Afan. III. 391, 772. Jako lesní bohové v šumění stromův, tak polní božstva ve vlajícím obilí se projevují; někdy pouze theriomorficky (t. v podobě zvířecí), na př. jako vlci, pročež o vlajícím obilí se u nás říká, že „vlčkové se honí“. Na podobnou bytost naráží snad i pořekadlo, když o někom díme, že jest „zticha jako prase v žitě“, ač toho určitě tvrditi nesmíme. Srov. u Němců *roggenwolf, roggensau* a j.

zovou ji „křepelkou“ (perepelka) a Mazuři „plon“ čili „pęp“ (pupek). *)

K vysvětlení tohoto obyčeje mějme na zřeteli, že polní bytosti sdílejí živobytí své s obilím, kteréž bylo-li požato, i jich život brával za své; proto člověk ze šetrnosti, nechtěje bytosti tyto docela zmařiti, nechával aspoň hrstku stebel státi, aby bohové polní úrody ustupujíce před srpem a kosou, v posledním tomto zbytku polní vegetace nalezli útočiště. Rusové skutečně vypravují, že *Polevik* utíká před žnoucí kosou a ukrývá se do těch klasů, které ještě zbývají na stojatě; a když i poslední klasy padnou, dostává se do rukou sekáčových a v posledním snopu bývá dovežen do stodoly.

V pozůstalých tedy klasech jesti soustředěna téměř poslední síla úrody zemské čili *δύναμις αὐξητική*, jak ji zove Mannhardt. Významný jest i výklad Litvínův, kteří říkají, že proto nechávají několik stebel státi, aby *neporanili Rugiubobu* t. j. žitnou bábu. Bába jest bohyně letního rostlinstva jako Veles, který byv nejspíše jmín původně za boha rostlinstva, stal se později bohem pastýřův (jako řecký Pán).

Léčení pomocí rostlinstva.

Vypravují staří naši kronikáři o Kázi, nejstarší dceři Krokově, že vynikala známostí přírody a jejích sil a že uměla léčiti bylinami a zaříkadly, pročež ji lid měl za kouzelnici. **)

---

*) Afan. I. 697 — 8; Hanuš, Báj. kal. 197; Wójc. Zar. dom. III. 342; Töppen, Abergl. aus Masur.[2] 95. Němci v Dolním Sasku nechávají na poli hrstku obilí státi *pro koně Wodenova.* Týž zvyk jest posud v Schaumbursku, Virtembersku, Meklenbursku a j. Grimm, D. myth.[4] 128 sled., 209; Mannhardt, Baumkult. 192. V Schaumbursku vzývali při poslední hrsti *Wolda*, kteréžto jmeno považuje Grimm za zkažené z *Wôd*, *Wôde*; avšak nelze-li *Wolda* srovnati s *Velesem?* Ostatně čti o Velesu článek J. Jirečka v Čas. čes. m. 1875. 405 sled., kdež však nutno vypustiti doklad padělaných gloss z Mat. verb. (str. 408).

**) Praví o ní Kosmas: „Kazi, quae Medeae Colchicae herbis et carmine, nec Paeonio magistro arte medicinali cessit; quia saepe Parcas cessare interminali ab opere, ipsaque fata sequi fecit sua *carmine jussa.*“

K tomu sluší doložiti, že téměř u všech národův obíraly se zvláště ženy uměním lékařským, sbírajíce léčivé byliny a kořínky a připravujíce z nich rozmanité lektvary. Ve středověku to byly *čarodějnice, baby kúzedlné, věštice*, u Srbův slují *biljarice*; chlubíť se dívka v písni národní:

U mene je majka biljarica,
Svakomu me naučila bilju.

Podnes mluvíváme o „babském" léku, kterého neprodávají v lékárně, a učení lékařové posud na to žehrají, že se jim baby pletou do řemesla.

Léčení pak dálo se rozličným spůsobem, zejmena vzýváním bohů, odříkáváním kouzelných formulí a všelijakými skutky symbolickými, jimiž se nemoc zaháněla, anebo konečně užíváním lékův, hlavně z rostlinstva připravených.

Veliká při tom váha kladena vždy na *zaříkání* nemocí. *Slovo* má zajisté v pojetí prostonárodním velikou moc: „ono může veleti živlům, vyzývati hromy, bouřku, deště, krupobití i zadržovat je, působiti úrodu neb neúrodu, rozmnožiti bohatství, ploditi stáda neb hubiti je morem, darovati člověku štěstí, zdraví, zdar v podnicích neb stíhati jej pohromami, zapuditi nemoc a poslati na jiného, roznítiti lásku v srdci dívčím a jinoším nebo ochladiti ji, pohnouti soudce k smilování nebo popuditi jej ku zlosti, učiniti vojína neporanitelným, hojiti rány, staviti krev, proměniti člověka ve zvíře, rostlinu neb kámen, zkrátka: slovo může činiti zázraky buď dobrořečením nebo proklínáním." *)

Mocné slovo mračna vodí,
v bouři líté chrání lodí;
mocné slovo ohni káže,
skálu drtí, draka sváže,
jasnou hvězdu strhne s nebe. *Erben. Kyt.*

Domnívali se předkové naši, že *jest nemoc jakýsi démon čili zlý duch*, který se v těle usadil anebo v některém údu, a jejž

*) Afan. I. 423. Sem náleží *úrok, uřknutí* (chceš-li pochváliti pěkné dobytče nebo zdravé dítě, musíš dodati: „Požehnej pán bůh!"), *zakletí*, a j. Česká zaříkadla v nemocech v Čas. čes. mus. 1860. *50 sled.*

všelijak vypuzovali, buď po dobrém nebo po zlém. *Zaříkání* při tom bývalo z nejvýdatnějších prostředkův; takových „zahovorův“ nejvíce nasbírali badatelé v Rusku. U nás zapovídá biskup pražský (v 11. stol.) vyhledávati pomoci u zaklínaček (*incantatrices*), a Štítný horlí proti „bobonkům“, ježto prý píší něco na jablko neb na oblatku nebo na list, „anoť repce baba pochukujíc a praviec, by buoh chodil po zlatém mostě a utkal se s svatým Petrem neb s svatú Maří, aneb s kakús dobrú bratří; i vzelží kakés řeči, chtiec lží tělo uzdraviti.“

Zhusta *zaříkají nemoc do nějaké rostliny*, jako naše baby nemoc „růži“

do lesa hlubokého,
do dubu vysokého,
do dřeva stojatého
i ležatého. *Erben 509.*

Podobně zaklínají Rusové zimnici „v temnyje lěsa, na gnilyja kolody“, a Malorusové „na mcha, na temnyje luha, na hustyje očereta, na suchyje lisa“, anebo „v lisa temnyje, na dreva suchyja“.*) Střily zaříkají u nás: „jste-li z větru, jděte zas do větru, tam dříví v těch největčších huštinách lámejte“. Moravané posílají zimnici do bezu. „Ječné zrno“ na oku zaříkávají Rusové píchajíce do něho lehounce ječným zrnem (ječmenem) a říkajíce: „Žitina, žitina! vozmi svoju žičinu (ječné zrno na oku)“, načež hodí zrnko kohoutu. Podobným spůsobem zažehnávají Čechové živé vlasy v očích: udělavše z 29 žitných klasů snopeček a přiloživše jej k oku říkají: „N. N. ty máš živé vlasy v očích. Já je tam nenechám, já je ven vyříkám. Pojďte vlasy na ty klasy atd.“

Jiným prostředkem jest *přenášení neduhů na strom* či spíše na ducha toho stromu, při čemž nemocný obyčejně věc nějakou se sebe (špetku vlasů nebo kus šatu) na strom pověsí a neohlížeje se odtud uprchá. U Srbův ku př. kdo má žloutenku, uváže sobě žlutou hedbávnou nitku na krk a vyjda na zahrádku pověsí červenou hedbávnou nitku na červenou

*) Už u starých Indův zaháněli lékaři zimnici ven do lesa, do hor. *Atharva I. 12. 3.*

růži. Nazejtří ráno jde opět k růži, sundá žlutou nit s krku a pověsí ji na růži, s růže pak sejma červenou nit otočí si ji okolo šíje a říká: „Ružice, bogom sestrice; daj mi tvoje rumenilo a uzmi moje žutilo!“ *)

Podnes vídati bývá leckdes na stromech a křovinách, zvláště na vrbách a břízách nad vodou stojících, pověšené šátky, stužky a klůcky, jež tam byli nemocní zanechali, a jichž by nikdo nesňal, obávaje se, aby nemoc nepřešla na něho. **)

Tím spůsobem nejčastěji zbavují se zimnice. Rus i Čech ubírá se k vrbě, která svoje větve sklání nad jasným potůčkem, přiváže na ni dárek nějaký a neohlížeje se utíká domů. Čechové donášejí nemocného na povříslech ke křoví, do něhož jej položí; v tu chvíli musí on vyskočiti a dáti se na útěk; oni pak zanechavše na křì povřísla, utekou za ním, a zimnice uvázne ve křoví. ***)

Někdy *zatloukají nemoc do stromu.* Rus a Moravan, když mají zimnici, zatloukají svitek (chumáč) vlasů nebo kus šatu do vrby; Čech pak, dojda ke stromu, zarazí do něho kolík a řekne: „Tam tě zatloukám, abys na mne nikdy nechodila.“ Prvního března má nemocný před slunce východem tajně kráčeti ke stromu, budiž to bříza, budiž to vrba, a na nikoho nepromluvě bolavé místo jehlou propíchnouti, krev do klůcku bílého plátna zachytiti a do navrtaného stromu zastrčiti, pak dirku dobře zatlouci, aby kůra opět srostla.

---

*) Milićević, Život Srba seljaka 111.

**) Obyčej ten rozšířen jest snad po celé zemi. Nejen v Evropě, ale v Asii, Africe, Americe, od Indie až do Mexika, od Ethiopie až do Islandu vyskytují se cestovatelům šátky, cáry a kadeře zavěšené na stromech i křovinách, na něž byli nemocní přenesli svoji chorobu. E. B. Tylor, Anf. der cultur II. 149 — 150.

***) U Němců: kdo máš zimnici, dojdi mlčky ale přes žádnou vodu k duté vrbě, dechni do ní třikráte, zaklínuj rychle díru a neohlížeje se a nepromluvě ani slova, uteč; tak zbudeš zimnice. U Dánův: máš-li zimnici, dojdi časně ráno ke staré vrbě, udělej na některé větvi tři uzly a rci: „goe morgen, olde, ik geef oe de kolde, goe morgen olde!“ Grimm, D. myth.[4] 979. Na mnoha místech dávají těm, kdo mají střídavku, ječné zrní do rukou, jež pak zasejou. Chvěje-li se vzešlé osení neustále, přešla nemoc do něho. *Zeitschr.* f. d. myth. III. 174.

Churavé a schromlé děti hojívají Rusové tím, že je *protahují buď přirozenou skulinou ve starých stromech, anebo dírou mezi dvěma vrchem srostlýma větvema*, anebo konečně i štěrbinou v rozštěpeném mladém stromku, *jehož vršky dohromady svázali* (viz *Dub*). V obřadu tom jest dvojí smysl: jednak přenáší se choroba na strom, jednak naznačuje se způsobem symbolickým přání, aby pochroumaný úd srostl a se napravil, jako opět srostá stromek rozpůlený.*)

Jsou ještě mnozí způsobové, jimiž léčí lid choroby a hojí neduhy pomocí rostlinstva, ale pro stručnost učiníme jen o některých zmínku. Známo, jak se nemocní všelikým kořením *nakuřují*, odvarkem z bylin *umývají*, bezové, heřmánkové, lípové *thé pijou* a p. Máš-li slabý zrak, vytři sobě oči prvním kvítkem, které z jara spatříš, a zbystříš si jej, neboť kvítko to jest jako oko vesny, jež ze zimního spánku právě se probudilo k novému životu. Která holka má uděláno, vychází ráno před slunce východem do zahrady pod třešni a zatřese jí, aby na ni rosa padala; to jí pomůže. Nátchu léčí nátchové, úbytě oubutové koření.

Léčivé bylinky a kořínky bývá radno sbírati v některé obzvláště posvátné době roční, jako tu noc před sv. Filipem a Jakubem, nebo večer před sv. Janem Křt. a na zejtří z rána za rosy;**) též věnečky o božím těle svěcené mají moc léčivou.

Tážeme-li se *na původ* všelikých těchto pověr, kde se vzaly u Slovanův, zdali povstaly na půdě domácí anebo přišly

*) Afan. III, 78 — 9, 89 — 90, I. 42; Časop. čes. mus. 1855. 329; Grohm. Abergl. 147 sled.; Květy 1847. 146; Hanuš, Kal. 91; Grimm, D. myth.[4] 976 sled. Srv. též Mannhardta Baumk. 12 sled. 32 — 33. Tytýž však prolézají nemocní dutinami zemskými nebo skrze vyduté kameny, což vysvětluje Simrock v ten smysl, že prý se tím symbolicky naznačuje omlazující znovuzrození. K. Simrock, Handbuch d. deut. myth., 5. vyd. 1878. 538.

**) Čtemeť už v „Mastičkáři" toto vychvalování zázračné masti:

Létos, den svatého Jana,
činil jsem tuto mast z myrrhy a tymiána;
přičinil jsem k tomu rozličného kořenie,
v němž jest silné božie stvořenie. *Výbor.* I. 79.

z ciziny, dostane se nám za odpověď, že některé ovšem vznikly v lůně národa slovanského, jiné však, a těch veliká většina, že pocházejí odjinud a sice hlavně od starých Řekův a Římanův, od nichž se dostaly k nám ze středověku prostředkem klasické literatury. Toto poslední mínění hájí zvláště s velikou pravděpodobností nejmenovaný spisovatel díla „Studia o gusłách, czarach, zabobonach i przesądach ludowych“,*) jenž dokazuje, že hlavním zřídlem lékařských pověr byl *Plinius*, jehož známost ve středověku byla rozšířena po celé Evropě. Z Plinia přešly pověry tyto do všech středověkých herbářův a z těchto opět poznal je sprostý lid, jenž od jakživa se pídívá po tajných, zázračných a léčivých silách v přírodě, a jemuž podnes herbář bývá nejmilejším domácím lékařem. **)

Věštby z rostlinstva. Pouštění kytek a věnců po vodě.

Člověk od jakživa rád zpytuje a zkoumá budoucnost, zvláště v dobách takových, které mají rozhodovati o nejdůležitějších otázkách jeho života. Toho domáhal se ovšem způsoby rozmanitými: každý neobyčejný úkaz v přírodě a vůbec každý zjev nebývalý považován jest za znamení, kterým božstvo dává napřed věděti, co lidem nastává; a nevyskytlo-li se takové znamení samoděk, hleděl je člověk všelijak vyvolati a takřka vynutiti. Za tím účelem mívali mnozí národové zvláštní třídu věštcův, jichž úkolem a posláním bylo, zkoumati a předvídati věci budoucí, hlavně pak takové, jež týkají se blaha obecního. Že podobné věštce mívali také Slované, směli bychom tvrditi, kdybychom ani neměli výslovných toho dokladův u Slovanů baltických, o nichž víme, že věštívali pomocí koně (v Arkoně, Radhošti, Štětíně), nebo z velikého koláče zasvěceného Svatovitovi, nebo z rohu naplněného medem (o čemž níže), a j. Věštby týkaly se

*) Dva díly, v Poznani 1862.

**) Totéž možná tvrditi o mnohých bylinách čarodějných, kterých se užívá *k čarám* a kouzlům anebo proti nim.

míru a války, vítězství a porážky, úrody neb neúrody, života a smrti, zdaru neb nezdaru v podnikání.

Nám zde o to běží, zdali a kterak užíváno k věštbám rostlinstva a toho, co z rostlinstva jest neb k němu přísluší. Dost možná, že také Slované věštívali ze šumu posvátných stromův asi tak, jako Řekové z dubův Dódónských, ač se nám výslovných o tom zpráv nedostává. Možná také, že věštívali z toho, zdali stromové v hájích posvátných aneb u chrámův se zelenali nebo vadli, polámal-li je vítr nebo porouchal-li je hrom, jaké na nich uzrály plody a p. Aspoň ještě středověká pranostika hádávala z dubových kulek (duběnek), jaký bude rok: když se rozrazí na dvé v lednu neb únoru, mívají prý uvnitř v prostředku mouchu a ta znamená válku, neb červa, který věští neúrodu, anebo pavouka, jenž mor znamená, jakž čteme v Hájkově herbáři z r. 1562.

A podnes udrželo se v lidu veliké množství věšteb podobných, z nichž některé snad smíme považovati za zbytky dob pohanských. Nyní ovšem nedotazuje se už hadač, bude-li válka či mír anebo která z válčících stran zvítězí; ale posud vyzvídá rolník, jaký bude rok, posud vyptává se letitý muž, dlouho-li bude živ, a mladá žena kolik bude míti dětí, a posud pátrá dívka, brzo-li a za koho se vdá.

Selská pranostika pozoruje, je-li z jara mnoho bodláčí, že bude pěkný podzimek, jsou-li hojné jeřabiny, že dobře urodí se oves, a drží-li se v jeseni dlouho listí na stromech, že bude tuhá zima. Rusové chtějíce zvěděti, jaká na přes rok bude úroda, vytahují při obžinkách z obilního věnce tři klasy a zakopou je do země: jeden klas znamená rannou setbu, druhý prostřední a třetí pozdní; a dle toho, který klas dříve klíčiti počíná, řídívají se při nastávající setbě. *)

Ženy odrhují klas ovesný a vyhodivše zrnka do povětří zachycují je na ruku dlaní dolů obrácenou: kolik zrnek zůstane na ruce, tolik budou míti dětí. Čtveračiví hoši tím škádlívají děvčata, že po nich ovsem házejí prorokujíce, že každé zrnko uvázlé na šatech znamená děťátko. Chorvaté

*) Afan. III. 766.

v okolí Karlovce natrhají na sv. Jana Křt. tolik růží, kolik jest osob v domě, tak že každá růže jednu osobu znamená, a zastrkají je do skulin ve stěně: čí růže do rána zvadne, ten umře do roka.*) Jeví se nám tu opět souvislost života lidského s životem rostlinným.

Nejraději však obírá se jemná mysl dívčí orakuly rostlinnými nadějíc se, že přece jednou se jí podaří poodhrnouti záclonu s budoucnosti a nahlédnouti v její temno tajemné. K tomu mají na sta prostředkův. Sfukují odkvetlé pampelišky hlavičku, a kolik chmýří na ní utkvělo, tolik mají milencův; kladou na dlaň lístek růžový a tlesknou naň: pukne-li vybouchna, dobré to lásky znamení (už u Theokrita); oškubávajíce lístek po lístku z květu velké sedmikrásy čili kopretiny, táží se, koho dostanou za muže, zda mládence, vdovce či dědka. Nebo utrhnuvše několik stebel trávy (anebo z jarého žita pýření) svazují jich konce po paměti v klíně, takto při tom říkajíce:

Trávo, trávo zelená,
po paměti pletená,
pověz ty mně pouhou pravdu,
za koho se vdávat budu. *Erben*, 80.

K čemu se pletení podobá, takový očekávají na sebe osud: podobá-li se věnečku, brzo se vdají.

Ruské děvy v té příčině nejvíce pátrávají na den svatého Ondřeje: vytahují stébla ze střechy, klas se zrním znamená jim bohatého muže, klas prázdný chuďasa, a sláma bez klasu — starou pannu. V Podleší zasívá dívka lněné semeno do skořepiny naplněné zemí, říkajíc:

Svjaty Andreju,
ja na tebe toj lon sěju,
dajže mini znati,
s kim ja budu toj lon rvati.

Pak si lehne spat a doufá, že se jí budoucí manžel ve snách objeví. Pokuťanka však aneb Huculka běží o půl noci nahá do dřevníka, v jedné ruce držíc košili, v druhé kukuřici nebo konopí, zasívá zrní a košilí zavláčí, říkajíc při tom:

*) Arkiv *za povjest. jug.* VII. 239.

Ja sěju, sěju!
a ne znaju, s kim budu sbirati!

Tehdáž uslyší prý hlas „se mnoju!" anebo uvidí svého souzeného. *)

Snadno bychom příklady tyto mohli rozhojniti, ale pomíjíme toho, poněvadž se jich čtenář níže dočte po různu. Pouze o jednom obyčeji hodláme šíře se zmíniti, totiž *o pouštění kytek a věnců po vodě.* Obyčej ten jest prastarý, a jeho význam dvojí: posílajíť sobě milenci kytku neb věneček po vodě jednak jakožto lásky znamení, jednak za účelem věštby, majíce za to, že kdo plynoucí kytku uloví, za toho se dostanou. **) V ten rozum vykládáme si píseň rukopisu kralodvorského: jinoch pustil po vodě kytici vonnou z viol a růží, doufaje, že souzená jemu milenka ji uloví; i přišla skutečně zmilitka pro vodu ku potoku a vidouc kytici, dovtípila se, že jest to lásky poslíček:

i je sě děva
kyticu lovit —
spade, ach! spade
v chladnú vodicu!

Žalostné to znamení, že svoji nebudou. ***) Podnes pouštějí na mnoha místech v Čechách mládenci kusy rozmaríny

*) Wójcicki, Zar. dom. I. 352 sled. Srv. náš článek „Kterak dívky zpytují budoucnost" v „Květech" 1871.

**) *Vodě* se přičítá zhusta *věští moc.* U nás házívají poutníci do posvátných studánek dřevěné křížky; komu se křížek potopí, ten prý umře do roka. Děvčata házejí zbytky od štědré večeře do studánky říkajíce: „Studánko, tu ti nesu večeřičku, pověz ty mně pravdu, co se tě ptát budu." Hanuš, Kal. 23. Ruské dívky chodívají o vánocích při měsíčku ke prorubi a sednuvše si na volskou kůži pohlížejí do vody nadějíce se, že tam spatří svého ženicha. Sach. Skazanija rus. naroda, 3. vyd. 1841. I. 69.

***) Na doklad, že *milenci dávají sobě kytku na znamení lásky,* stůj zde obyčej Slovinců z údolí Zilského: když se chce mladík ženiti, přistrojí se do svátečního šatu, jde do domu děvčete, projeví rodičům svoji žádost a odejde. Ti oznámí to dceři, a jsou-li rodiče i dcera srozuměni, přichystá si děvče pěknou kytici, jde v průvodu vyvolené svobodné družky do domu svého námluvčího a tam *mu kytici podá* na znamení, že jeho nabídnutí přijímá. Od té chvíle jest jeho nevěstou. Čas. čes. m. 1857. 314 — 315. *Podobný svatební* obyčej mají Srbové s *jablkem.* (V. t.)

po vodě právě v tu dobu, když dívky jdou pro vodu nebo prádlo máchají: která dívka rozmarínu uloví, stane se ženou jinocha, který ji byl pustil po vodě; na tento obyčej též naráží píseň moravská:

Kytka jede po potoce,
snad ji, Jene, chytneš v roce.

Uloví-li kytku osoba milovaná, dobré to znamení, že budou svoji. Proto také srbská dívka pouští po vodě

kitu rumene ružice,
da je Jovo poljubi u lice.*)

A Bulharka uvila věnec, posadila si jej na hlavu a odebrala se k Dunaji; tam hodila věneček do bílých vln a přikázala mu, aby se nedal polapiti ani otci ani matce milencově:

Vyjde-li však můj kochánek,
tomu se dej polapiti,
vyřiď mu, že touhou nyju. *Holeč.* II. 198.

Jsou pak i slavnosti výroční, při nichž snad po veškeru Slovanstvě děvčata z věncův po vodě puštěných hádají o své budoucnosti. Děje se to zvláště o sv. Janě Křt. na Slovensku, v Ukrajině, tytýž v Čechách a na Moravě, ale nejvíce v Polště nad Vislou, v okolí Krakovském a Varšavském. Tam shromažďují se večer před sv. Janem na břehu Visly veliké davy divákův; dívky na břehu stojící házejí do vody věnce své, jež mládenci na člunech hledí uloviti. Mezi tím prozpěvují děvčata:

Dziéwcze piękne na urodzie
twarz jak dwie jagodzie.
Stojała nad brzegiem rzeczki
i rzucała dwa wieneczki:
  Oj płyną, płyną!
  oj toną, toną!
Marysia się smuci,
bo już Jasio jéj kochany
do swéj dziewczyny,
do swéj jedynéj
pewnie nie wróci! *Wójc.* Pieś. I. 198.

*) Srovnej články: *Jablko, růže, routa, rozmarina.*

K osudu věncův přirovnávají pak osud svůj: ta dívka zajisté ještě letos dostane se pod čepec, jejíž věnec někdo bez překážky ulovil; překážky při chytání poukazují prý ku překážkám, které sňatku jejímu se staví na odpor. Avšak politování hodna jesti panenka, jejíž věnec voda k moři odnáší: ta letos marně čeká na vdavky a musí čáku svoji odložiti na rok budoucí. *)

Slovenky pouštějíce v týž den (na Vajanô) věnce po vodě dávají pozor, v kterou stranu plovou, nebo kde stanou, a s té strany očekávají ženicha. Svobodné dívky maloruské zas o svatodušních svátcích pouštějí věnce po řekách a potocích. Čí věnec plyne po vodě, ta se brzo a šťastně vdá, čí věnec se točí na jednom místě, té svatba se zhatí, a které věnec utone, ta buď umře, nebo zůstane svobodnou. Jindy zase pouštějíce věnce po vodě dávají pozor, kdo je uloví, neboť za toho se dostanou:

Půjdu já v sádeček, utrhnu lísteček,
uviju věneček, pustím na rybníček:
kdo věnec chytí, má si mne vzíti.

Metl. 19.

U Bělorusův děvčata vyvolivše ze sebe na sv. Jana dívku *Dzěvka-Kupalo* zvanou, svléknou ji do naha a kvítím od hlavy do paty ovinou. Pak se s ní odeberou do lesa, zavážou jí oči a křepčí okolo ní chorovod. Dzěvka-Kupalo musí jim podávati přichystané věnce, jak se jí který do ruky namane, a dle něho soudí každá o své budoucnosti: svěží věnec znamená šťastné žití s mužem bohatým, svadlý neb suchý bídu a manželství nešťastné.

Rusínům zvěstují Rusalky budoucnost z věncův uvitých. Vesničanky svátečně vystrojené ubírají se na *rozhary* (3. čna.) do háje rozvíjet věncův, jež tam byly před týdnem uvily a zanechaly. Čí věnec svěží zůstal, dlouhé živobytí předpovídá, krátké těm, kterýchžto věnce pouschly. Než i při suchých zbývá naděje v druhé ještě zkoušce. Pochytivše ty

*) Kolberg, Lud V. 308 — 9.

uschlé věnce, metají je do vody: plave-li který, aspoň rok života zvěstuje, naproti tomu jistotně ještě téhož roku umrou, kterých věnce se pohřižují. *)

O významu rostlin v poesii národní.

Národ zpěvu milovný mívá zalíbení v květinách. Kdekoliv uzříte květnou zahrádku a zelenou besídku u domu, nebo hrnce květinové za okny, tam hledejte dobrých lidí bydliště, neboť tam bývají též písně domovem, a lidé zlí, jak dí básník, písní neznají. Zvláště ženy a dívky jsou od jakživa největšími květin milovnicemi, s nimiž sdílívají svoji radost i lásku, svoje soužení i toužení jako s nejdůvěrnějšími družkami; ba dívka bez písně a bez květin byla by jako sirotek, který nemá, komu by si postesknul. Abychom věrni zůstali obrazu jedenkráte zvolenému, kdež jsme nazvali každé kvítko písní lyrickou, můžeme doličiti, že děvče kytku vázající nebo z kvítí věnec splétající skládá sobě lásky písničky. Záhonek květinový jest jejího srdce zpěvníkem.

Každá ta květinka mluví podle své povahy jinou mluvou k srdci dívčinu, ale mluvou takovou, které každý snadno porozumí, neboť jest to mluva přírody. Avšak nejen květina, i všeliký keř a strom ozývá se zvláštní mluvou svou, o čemž výmluvné svědectví vydávají naše písně národní.

Slovanovo obcování s přírodou jest tak důvěrné a všeobecné, že jeho stopy shledáváme na každé téměř stránce duševního jeho života. Zvláště pak o jeho příchylnosti k říši rostlinné přehojných lze položiti svědectví. Vedloť jej k tomu už samo zaměstnání rolnické, jeho pobývání na polích, lukách i zahradách, jež jej k přírodě vždy užšími poutalo

*) Sbor. sl. I. 199; Afan. Vozzr. II. 192; III. 707 a 723; Šafařík v Čas. č. m. 1833. 268. Srov. náš článek „o věncích" v Květech r. 1870 čís. 18 — 21. — Věnec jest symbolem *sňatku* jako prsten, zároveň však zelený věneček symbolem *panenství*, pročež nevěsta o svatbě *naposledy* zdobí si skráně věncem zeleným.

svazky.*) Srovnavací jazykozpyt poučuje nás, že Slované už v oněch dobách pradávných, kdy jediným ještě byli národem, nežli se na kmeny rozštěpili, znali a pěstovali druhy obilní: pšenici, žito, ječmen, oves, že sázeli řípu, seli hrách, čočku, bob, mák a konopě, že jídali ovoce, zejmena jablka, hrušky, višně, slívy, ořechy, a že znali stromy lesní: dub, lípu, javor, buk, vrbu, břízu, borovici.**)

Že Slovan bedlivě si všímal přírody i jejích změn, jež obzvláště v rostlinstvu lze pozorovati, o tom svědčí slovanská *jmena měsícův*, vztahující se většinou k říši rostlinné: takž *březen* pojmenován jest měsíc, ve kterém bříza mízu nalévá, *duben*, když raší dub, *květen*, kdy všecko květem se odívá, *trnopuk* od trnu či hlohu pučícího, *tráven*, když tráva nejvíce bují, *růžen*, když kvetou růže a *vřesen*, když kvete vřes, *lipen*, když lípa nejlíbeznější vůni vydává a *listopad*, když listí opadává. Dalším toho důkazem jsou četná *jmena místní* odvozená od stromův: dubu, břízy, lípy, buku, vrby, topolu, habru a j., jež se vyskytují ve všech krajích slovanských, a konečně i *jmena osobní*, vzatá od rostlin a jich částí nebo plodů.***) V poslední této příčině hojné příklady nalezti jest u Jihoslovanův, zvláště osobní jmena ženská, jako: Ruža, Bosiljka, Perunika (jež znamená zároveň květinu kosatec), Smiljana (od smilje = protěž), Jasika, Kalina, Jela, Jelica, Rakita, Malina, Jagoda, Trnjina, Travica a j.) †)

---

*) Nepřemožitelná Slovanů náklonnost k rolnictví jest dílo samé přírody, neuchylný následek dlouhého jejich přebývání v nejpříhodnějších v Evropě krajinách k orbě, v rovinách Vislanských a Dněprovských. Šaf. Starož. §. 22.

**) Krek, Einleitung in die slav. lit. I. 42 — 3.

***) Srov. na př. staročeská jmena osobní: Bobek, Břečtan, Břézka, Buček, Čočec, Dub, Hořčice, Hrách, Hruška, Chmel, Chřest, Ječmyk, Kapusta, Klečka, Kúkol, Lul (Lil), Malina, Meruňka, Muchomorka, Oves, Prha, Proso, Pšenička, Rež, Slívka, Sosnoves, Stoklasa, Šafránek, Ščevík, Tis, Trestka, Vrbek, Žito. Tomek, Děj. m. Prahy II. 507.

†) Viz Karadž. Rječ. K naznačení ženské půvabnosti a krásy nejvýznamněji zajisté užito pojmenování květin s líbeznou vůní a rozkošnými barvami, anebo plodův chuti lahodné. Srv. pojednání *J. Grimma:* Über frauennamen aus blumen.

Jsou pak mezi bylinami a kvítím Slovanovi hlavně milé: růže, fialka, lilie, Rusínům zvláště barvínek, Rusínům i Rusům vasilek, Srbům smilje i bosilje (protěž a bazalka), lozica, Slovákům a Rusínům routa, Čechům rozmarína; mezi stromovím lípa, javor, kalina, dub, Rusínům ještě k tomu lozina (druh vrb) i jeřabina, Rusům i Slovákům bříza, Čechům jalovec. *)

Proto rostlinstvo v národní poesii slovanské tak znamenitou hraje úlohu. K charakteristickým známkám národních písní našich patří totiž i ta, že z pravidla se začínají nějakým obrazem přírodním, tak že zhusta třebas jedinkým kvítkem naznačují situaci a ráz krajiny stručně sic, ale praegnantně. Ten rozdíl vytknouti lze mezi názorem germanským a slovanským, že onen *ve všeobecnosti* se rozplývá, tento pak spíše *ke konkretnosti* se nese a *při jednotlivostech* prodlévá. **) Uměje pokaždé uhoditi na stránku charakteristickou Slovan přikládá každému předmětu přírodnímu zvláštní smysl a význam, který času prodlením a častým užíváním se ustáliv a takořka v stereotypní proměniv, zavdal příčinu k té bohaté *symbolice*, která národním písním slovanským dodává tolik půvabu, svěžesti a názornosti.

Symbolika vzniká tam, kde při vybavování sdružených představ bereme jednu za druhou, při čemž ovšem nejvíce na váhu padá, mají-li obě představy nějaký znak společný anebo jestli že podle zákona současnosti a posloupnosti se byly sdružily. Snahu po symbolisování projevuje sama mluva lidská tím, že k pojmenování pojmův abstraktních užívá ráda názvů věcí konkretních, aby se stala názornější a jaksi plastičtější. Nazýváme pak *symbolem* viditelné znamení ně-

---

*) Štúr, O nár. pís. 47.

**) F. Th. Bratranek, Beiträge zu einer aesthetik der pflanzenwelt 1853. str. 99. sled. „Způsob představení v písních našich jest plastický, ne popisující, ale živě uvádějící, malebný. Osoby a předměty zdají se před námi státi živé. Žádné jiné národní básnictví se v tomto ohledu ani zdaleka našemu nevyrovná, z čehož samého již souditi možno, jak živá obrazotvornost hrá v národu našem.“ Štúr 127.

jakého pojmu nebo nějaké idee, čili správněji podle slov Durdíkových: „symbol jest pěkným znamením nějaké myšlenky, již vyjadřovati má, i rozeznává se od pouhého *znaku*, jenž jest sám aestheticky lhostejný. Symbol vyjadřuje tedy něco jiného, než co sám jest; poměr jeho ku známce, znaku jest patrný. Příklad: bílý prapor a bílá lilie; bílý prapor jest vlastně kus bílé látky — pouhé to znamení legitimního království ve Francii. Lilie však sama sebou, bez ohledu, že by něco znamenala, líbí se mi, jest aestheticky znamenitá; mimo to však může znamenati a v skutku znamená totéž co bílý prapor, týž princip, a spolu mohu ji považovati ještě za symbol nevinnosti, čistoty mysli atd. Tudíž jest lilie více než známkou, jest pravým *symbolem.*“ *)

Z toho patrně vysvítá, že čím bohatější a živější fantasií nadán jest národ, tím hojnější a rozmanitější může se honositi symbolikou; a že národové slovanští v té příčině sousedům svým ničehož nezadají, o tom bohdá přesvědčí se čtenář probíraje se v těchto listech, na něž jsme snášeli pěkná kvítka se všech luhů slovanských. —

Mnohých symbolů původ i význam snadno jest vysvětliti, ale při mnohých naskytují se nám už značné nesnáze, ba některé jsou nám docela nerozluštitelnými hádankami, o které se marně pokoušíme. Jest na bíle dni, proč stala se lilie symbolem nevinnosti: společnou jich známkou jest čistota, neposkvrněnost, tamo ve smyslu morálním, zde ve smyslu fysickém. Proč jest barvínek symbolem věrnosti? Bezpochyby proto, že má listí vždy zelené, jež se nemění a tudíž stálost znamená. I tomu lze porozuměti, proč jest jetel symbolem zapomínání: zarůstá-li totiž pěšinka k děvině okénku jetelem, důkaz to, že milenec přestal za ní choditi. Ale proč jest routa symbolem panenství? Snad proto, že jesti skromnička jako stydlivá panenka, sedající v koutě a přece tak líbeznou vůni vydává. A kterak se stal javor symbolem neštěstí? Zde jsme na rozpacích s odpovědí. Na některou otázku možno dáti několikerou odpověď i nelze rozhodnouti, která

*) Durdík, Aesthetika 52.

jest pravá. Tážeme-li se na př., proč jest myrta neb rozmarína květinou svatební, odpoví se nám, že proto, poněvadž se jí ozdobují někteří svatebčané; ale proč se ozdobují právě touto květinou? nejspíše proto, že nevadne a tudíž má naznačiti stálost a věrnost v stavu manželském; ale břečťan také nevadne, a přece není břečtan rostlinou svatební; anebo proto, že svojí vůní znamená příjemnost stavu manželského — bude zníti opět jiná odpověď, a my nevíme, kterou si z nich vybrati za pravou. *)

Některé příčiny, které vedly k symbolice a významnosti rostlin, hodláme v následujících řádcích podrobněji vzíti na přetřes.

1. Vzrůst a podoba kmene a větví.

Jelikož strom, jak jsme již výše dolíčili, přirovnáván k člověku, stal se přirozenou měrou strom kmene mohutného ale drsného a nerovného a větví z hruba zohýbaných, sukovitých obrazem starého muže, otužilého, který mnoho zkusil a zažil a dovedl odolati všelikým osudu protivenstvím (dub); strom pak s hladší korou, větvemi vazkými, svižnými a dřevem tvrdým zobrazuje statného energického junáka (buk, javor); bělokorá bříza s dlouhými větvemi svislými, šedá linda i košatá lípa, bujná vrba i chvějná osika jsou vesměs stromy ženské, hebké, měkké, pohyblivé s haluzemi jako vlasy rozpuštěnými. *Slované naznačili tento rozdíl mezi stromy rázu mužského a ženského už v mluvě gramatickým jich pohlavím;* v písních znamená zhusta dub otce, javor a buk bratra neb syna, lípa matku, bříza sestru, jedle rodinu. *I štěpní stromové dávající hojně ovoce jsou u Slovanův pohlaví ženského:* jabloň, hruška, švestka, slíva, višeň, broskev, me-

---

*) Sem patří též *květomluva* t. j. umění, sestavením květin, z nichž každá má svůj určitý (ale nikoliv prostonárodní) význam, srozumitelným se učiniti druhé osobě. Užívá se jí hlavně od milenců, kteří nemohouce se osobně scházeti, darem si posílají kytky. Jest prý to vynález harémův a sluje arab. *selam.* Českým jazykem sepsány jsou, tuším, asi tři květomluvy; jednu z nich vydal K. Amerling.

ruňka; podobně plodné keře a trsy: kalina, malina, jahoda, ostružina a j.

Temná jehličnatá jedle jest pro svůj nehybný a pošmúrný zjev obrazem zármutku jako na východě cypřiš; totéž znamená sentimentální vrba smutečná, pročež ji zhusta vídáme na hřbitovech.

O větvích užívá krásného přirovnání píseň srbská, v níž praví děvče:

Řasy moje dlouhé
letorosti stinné —
chládeček pod nimi
nejjemnější kyne. *Kapp.* I. 53.

I toho všímá sobě Slovan, má-li strom *kůru* hladkou či drsnou, aby toho užil k žertovnému podobenství:

Nie dziw że są harde urodziwe panie,
bo im gładsze drzewo, tym trudniéj wleść na nie.
Z Ol. 112.

2. Listí.

Římští básníci nazývali listí stromů *kšticí*, a také slovanská poesie zhusta listí k vlasům přirovnává; u druhých bylin můžeme lupení pojmenovati jich *rouchem*. Podle jasné nebo temné barvy svého roucha činí byliny dojem veselosti nebo pošmúrný; ba některé s listím špinavým a drsným jsou nám naprosto odpornými, zvláště když i hnusně zapáchají (blín, lopuch, bez). Národní písně přikládají listu často krásný význam poetický. Už Homér přirovnává lidstvo k stromovému listí, jež opadává a jiné na jeho místo narůstá; *) pěkným obrazem vyličuje Malorus svoje prchající rozkoše jako listí po vodě plynoucí:

Rozplyvajut sja moji rozkošeńki
jak list po vodi;
oj ne tište sja, moji vorožeńki,
moji pryhodi;

*) Il. VI. 146 sled.

Οΐη περ φύλλων γενεή τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν·
φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ' ὕλη
τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη·
ὣς ἀνδρῶν γενεὴ ἡ μὲν φύει ἡ δ' ἀπολήγει.

bo moja pryhoda, moja pryhodońka
  jak v liti rosa,
jak sonce pryhrije, a viter povije,
  ona spadet vsja. *Z Ol.* 359.

V srbské písni *rozloučení milenci* porovnávají se s *rozmetanými listy:*

Jedan listek kraj Dunava,
  drugi kraj mora,
kad se listak s listom sast'o (sejde),
  onda i ti s ňom. *Rajk.* 14.

Krakoviák líčí takto nesnáze lásky:

Wysoko, daleko listek na jaworze,
kto się w kom zakocha, dopomóż mu Boże!
Z Ol. 167.

U některých stromův a bylin zavdala neobyčejná podoba aneb i jiné známky na listí podnět k rozličným báječným pověstem a výkladům aitiologickým jako při dubu, lípě, osice, březalce.

Šumící listí bývá symbolem *touhy.* Šumění pochází od větru, a vítr zanáší vzdechy toužícího srdce do dálky daleké... Šumění budí truchlé upomínky a vyzývá k povzdechům:

Ne šumite luhy,
ne zadavajte tuhy! *Sbor. Vil.* 33.

Šumění vzbuzuje tužbu:

Šumit, šumit dubrovońka,
tužit, tužit divčinońka; *Z Ol.* 314

ale i *bol a stesk:*

Šumit meni jak ve mlyni
v moji holovońci,
ne mohu ja pryvyknuti
v čužyj storonońci. *Ib.* 188.

Šumění znamená i *pláč:*

Szumiała leszczyna, kiedym przez nią jechał,
płakała Julusia, kiedym ją zaniechał; *Ib.* 120.

a *zármutek:*

V čistom poli trava šumic,
a tam kazak zabit ležic. Sbor. Vil. 179.

I *hučení* má význam podobný. Slovák uslyšev hučící hory a lesy vzpomíná na svoje mladá léta, jichž neužil, a jež pominula kvapem a jsou navždy tatam, jako to hučení mizí beze stopy, zanechávajíc za sebou jen smutnou upomínku. Tu vydere se člověku z prsou bezděky bolestný vzdech:

Zahučaly hory, zahučaly lesy:
kam ste se podely moje zlaté časy!

Vadnoucí a na podzim *padající* listí ponouká člověka k vážným úvahám o *pomíjejícnosti* všeho, co pozemského, probouzejíc předtuchu nastávající pohromy neb umírání:

Na osice listí vadne,
dyž uvadne dolů spadne:
také-li já tak uvadnu,
dyž uvadnu, dolů spadnu? *Suš.* 280.

Ruské čarodějnice šeptávají nad listím kouzelná slova, když chtějí, aby někdo po nich láskou chřadnul tak, jako to listí vadne. Tak v jedné ruské bylině Mariška stravnica (hubitelka) nemohouc nikterak přilákati Dobryni Nikitiče

našeptala na listočki lazurevy
i brosala na Dobrynju Nikitiča:
„kak sochnut listočki lazurevy,
tak sochni po Mariškě Dobrynjuška,
po mně po Mariškě, kurvě stravnicě.“
I ne možet Dobrynjuška Nikitinič
bez Mariški ni žiť ni byť,
ni žiť ni byť, i ni jesť ni piť:
i prichodit ko Mariškě . . .
Rybnikov II. 11 — 12.

3. **Květ.**

Jakmile dospěla květina v květ, dosáhla vrcholu svého rozvoje a stojí na výši slávy své; neboť květ jest ideálem květiny, korunou jejího života, nejkrásnějším šperkem přírody. Květina zajisté i kvítko od květu dostaly jmeno své, a *květ, cvět* opět ode *světla* nazván jest. Beze světla není květu.

Ve květu soustřeďuje květina veškeru životní sílu svou, vše co sehnati může spanilého, líbezného, okouzlujícího, lepý tvar, půvabné barvy, rozkošnou vůni a poetickou náladu;

doba rozkvětu jest dobou mládí, dobou štěstí, dobou lásky blažené, a proto Čech nejlahodnější měsíc v roku *květnem* nazývá — a květný máj, to lásky čas! Dobře přirovnává krakoviák *rozkvétání k lásce vznikající:*

Rozwija się kwiatek między listeczkami:
poczyna się wzniecać miłość między nami.

A naopak *odkvétání* jest známkou *hynutí, oprchalý květ* symbolem *opuštěnosti, blaha ztraceného* . . .

Hledíme pak při květu na jeho *velikost, barvu a vůni.*

a) Velikost květu.

Má-li květ činiti na nás dojem příjemný, musí jeho velikost a výška stonku býti přiměřena k ostatním částem byliny; neboť kde se příliš veliký květ na štíhlém, vysokém stvolu nemotorně vypíná, a roztahuje, ten činí dojem směšnosti: tak u hrdopyšné slunečnice, u ješitných tulipánův, sprostých pivoněk, vyfintěného máku. Spíše se nám zalíbí drobný kvítek z husté zeleni ostýchavě vykukující, než velikánský květ drze do popředí se deroucí. Dále i to působí dojem rozdílný, trčí-li květ vzhůru nebo-li dolů se kloní; petrklíč a sněženka vedle sebe jakožto jara poslové různý učiní dojem: onen hrdou žlutí jsa odín a pohlížeje vzhůru k nebesům vzbuzuje v člověku onu důvěru, kterou líčí Lenau:

Liebliche blume
Primula veris!
holde, dich nenn' ich
blume des glaubens:
gläubig dem ersten
winke des himmels
eilst du entgegen,
öffnest die brust ihm.

Sněženka naproti tomu houpajíc se na útlém stonečku jest učiněná ostýchavost, která si netroufá do světa, nébrž nazpět se ohlíží, odkud byla vylákána lichotivými sliby budoucnosti. *)

*) Bratranek *l. c. 158, 208* — 9.

b) Barva.

Poněvadž právě květ nejrozmanitější vyniká barvitostí, a barva v národním básnictví bývá dosti významnou, hodláme zde zároveň promluviti o *symbolice barev* vůbec, zvláště pak o symbolice barev rostlinných. Jsou to barvy: bílá, modrá, žlutá, zelená a červená. Barva *černá* se v bylinstvu nevyskytuje leda na plodech; jest to barva neštěstí a zármutku.

Bílá barva vídá se u rostlin jenom na květu. Jesti to barva ctnosti, neposkvrněné čistoty, barva přátelství a panenství (lilie). V bílé barvě mají všichni Slované velikou zálibu, pročež Srbům podnes co krásného neb velikého jest, bílým sluje, zvláště v národních písních, ku př. beli dvor, bela kuťa, beli grad, beli car, beli knez. Čepce všech slovanských žen jsou až posavad bílé; černé nosí jen Němkyně, Maďarky neb odnárodnělé Slovenky. Dívky slovanské rády mívají bílý šáteček, bílý závoj anebo aspoň bílou stužku ve vlasech; od bílého zavití hlavy jmenuje se žena u Polákův „białogłowa" t. j. bělohlávka. *)

Čistá bělost právě tak pořídku se nalézá, jako čistota mysli, proto jest vzácna; kde však s čistou bělostí se druží nějaká barva určitá, tam jakoby dětská nevinnost nesměle se prodírala do bohatého života a jeho změn: to pozorujeme u sněženky, jejíž bělostí prokmitají jemné zelené proužky jako něžné zákmity naděje v brzké vesny zavítání. Jabloňový květ uzardělý znamená lásku nesmělou, květ broskvový stud.

*) Koll. Výklady ku Sl. dceři. 456 — 8. U Čechů též „bílý den," „bělestvúcí ríza," u Rusův „bělokamennaja Moskva" atd. Srov. též Koll. Zp. II. 469 — 70: „Často stojí *bielý* i tam, kde se nepřístojné zdá, ve kterémž případě znamená to co *milý, krásný, drahý*." — Ale s podivením jest, kterak bílá barva se mohla státi *smuteční barvou* Slovanův, jako jest až podnes u lužických Srbův, kteří majíce smutek, odívají se bíle (ale jenom ženské), zejmena o pohřbu a v hlubokém smutku nosíce bílou plachtu od hlavy do paty, mimo to bílou pásku na čele (*šleberdka)* a bílý „podgubnik". Smoleř, II. 252. Proto v pověrách *bílá barva znamená neštěstí:* bílý kůň věští smrt bílí vrabci nebo pěnkavy oznamují špatné časy; kokrhá-li bílá slepice, umře někdo ve vsi; zdá-li se nemocnému, že jel na bílém koni, chystej se ke smrti; také *bílá paní* zvěstuje smrt.

Modrá barva dává pocit chladna: modré sklo ukazuje krajinu v smutném svitu; v modru jest něco sporného, co dráždí a kojí.

V národních písních slovanských bývá modrá barva výrazem zármutku; srovnej zádumčivou píseň českou:

V tom našem sádečku
je mnoho modráčků,
žala tam má milá
zelenou travičku atd.

Anebo:

Koupil jsem jí pentli modrou:
tu máš, holka, na rozchodnou!

Česká nevěsta nesmí o svatbě míti šaty modré, neboť ty prý zvěstují, že se jí v tom stavu manželském špatně povede.

Blankyt značí uzavřenost mysli, *jasná modř* vzbuzuje důvěru, přátelství; ve všech květomluvách jest rozrazil a pomněnka symbolem věrnosti, podlíska důvěry, barvínek nezměnitelného přátelství; čekanka byla dívkou důvěrně čekající na návrat svého milence, chrpa modrá jako oko milenčino značí upřímnost a věrnost.

„Dle Göthe má pravá *žluť* jakous veselou, jemně dráždivou vlastnost. Zlato a hedbáv ji ukazují v plné ušlechtilé nádheře. Zvláště lze pozorovati tento záhřevný účin žluti, hledíme-li žlutým sklem na krajinu: vše se oteplí. Nejmenším poškvrněním však ihned převrací se v opak: špinavá žluť jest barva hanby, odporu, neladu.“ Barva *žluto-zelená* znamená závist, žlutá růže nevěrnost.

V národních písních zřejmě vystupuje na jevo odpornost barvy žluté:

Sila jsem *zelenou* (rozmarínku),
žlutá mně vychází.

Zelená routa, *žlutý* květ:
milého do noci nevidět.

Klince, klince, bielé klince,
netreba ste mi do vence,
muožete už *žltým* kvitnúť,
už musím od vás odvyknúť.

O zelené barvě praví stručně píseň národní:

Zelená je švarná barva:
barva lásky je.

Jesti zeleň takřka živou barvou rostlinstva, barvou svěžesti, barvou naděje; rostliny vždy zelené jsou symbolem stálosti, vytrvalosti a nesmrtelnosti (barvínek, břečtan, myrta, rozmarína).

Zelenání jest v písních výrazem pro šťastné milování:

Zelenaly se pšeničky,
když jsem já šel od hubičky.

Na wysokiéj górze trawka się zieleni:
niech się nasza miłość nigdy nie odmieni (nezmění).

Zelená se louka, zelená se les —
jen ty, má milá, na mne nepověz . . .

Se zvláštní zálibou zmiňují se písně národní o zeleném háječku, zelené lípě, zelené louce, zelené travičce, zeleném věnečku atd.; vesměs to symboly šťastného milování.

Červeň činí dojem vážnosti a důstojnosti (zvláště červeň *nachová*), jakož i půvabu a milosti (červeň jasná). „Purpurové sklo ukazuje krajinu v strašném světle; taký by tón barvy musil nad nebem i zemí rozestřen býti v den soudný.“*) Národní básnictví slovanské nemiluje barvy rudé ani tmavočervené, ale jasněčervené, růžové nebo zardělé, a ta bývá barvou lásky, barvou radosti a veselí, barvou půvabu a krásy; v ruském jazyku znamená „krasnyj“ tolik co „červený“. Červené jablíčko, červená růžička, červené jahody, červená kalina, červené vajíčko, červený šáteček, červená pentlička (rus. *lenta alaja*) ozývají se nejen v českých, ale i v jinoslovanských písních; mimo to v písních českých červená barva s bílou pospolu: červený a bílý šáteček, červená a bílá růžička, ba i červená a bílá fiala. Kdo si povšimnul svátečních šatův našich děvčat venkovských, zpozoroval zajisté, že nejraději volívají barvy červenou a bílou; proto také nikoliv

*) Bratranek l. c. 178 — 184; Durdík, Aesth. 183 — 4; Göthe, *Farbenlehre* §. 765. sled.

ledabylo zvoleny českými barvami národními červená s bílou: V naší pověře konečně slouží barva červená proti uřknutí čili uhranutí.

Symboliku barev dosti zdařile vylíčil Slovák Petr Benický (nar. 1603) v básni „O rozličných barvách, z kterýchžto jednejkaždej vlastnost se ukazuje,“ takto:

Královská důstojnost
stříbrná, panství dost,
červená milost dává.
Bílá stydlivého,
zelená stálého,
zlatá tesklivost mívá.
Morská jest búrlivých,
plamenná pochybných,
nebeská mysli stálej.
Vlasová hněvivých,
ryšavá falešných,
popelavá vůli zlej.
Broskvová jednostajnost,
světlá pak veselost,
žlutá činí bláznivost.
Černá smutek nese,
modrá žalost zdá se.
Tato jest barev vlastnost.

Národní píseň rusínská barvy některé takto vysvětluje, pokud se týče změn za ročních počasů v přírodě:

Oj dubrovo, ta dubrovońkó!
ty dobroho pana maješ,
ščo sja v odnym roku
troma barvy pryodyvaješ.
Odna barva *zeleneńka,*
vsemu śvitu mileńka,
druha barva *žovteńka,*
vsemu śvitu sumneńka (smutná),
tretia barva *bileńka,*
vsemu śvitu studeneńka. *Štúr* 47.

A v písni slovenské sestra vypravivši bratra na vojnu podle barvy zory soudí o jeho osudu:

Prvuo ráno von vyzrela,
bielé zore uviděla:
Ach bože muoj premilený,
už je brat muoj oblečený!
Druhuo ráno von vyzrela,
červenié zore uviděla:
Ach bože muoj premilený,
už je brat muoj v prudkom ohni!
Tretié ráno von vyzrela,
čierné zore uviděla:
Ach bože muoj premilený,
už je brat muoj posekaný!
Koll. I. 391.

V mythologickém ohledu postačí připomenouti, že rostliny s květem žlutým nebo červeným (někdy též modrým) jsou symbolem blesku, symbolem Perunova květu, který otvírá cestu k pokladům a přináší štěstí (petrklíč, netřesk, oman, hvozdík, devětsil, popenec); žlutokvěté mimo to bývají též symbolem slunce (divizna).*)

*) Jelikož Slovanština pro pojmy „svítiti“ a „kvésti“ volila pojmenování *totožné* (stsl. *světiti* lucere, φαίνειν a cvisti florere ἀνθεῖν,

c) Vůně.

O vůni pěkně propověděl Heine, že jest *citem květin*, a Schelver dí, že „ve vůni dřímá rozkoš lásky i duše života rostlinného.“ Pravdivě tvrdí též Fechner, že „jako člověka po hlase, poznáme květinu po vůni.“ Květiny nevonící nikoliv nás neuspokojují, zvláště honosí-li se křiklavými a vysokého tónu barvami jako tulipán, pivoňka, verbeny, jiřinky. Jsou to duchaprázdní šviháci. Jak naproti tomu lahodí citu našemu květiny libovonné, jako růže, fialka, mateří douška, máta, dobrá mysl, boží dřevce, rozmarína a mn. j., jimž v symbolice lásky znamenitá vykázána úloha. Kytici z vonných kvítkův uvitou jmenují Slováci a Moravané dle vynikající této vlastnosti „voničkou“. Mnohé z nich zapuzují čarodějnice a zlé duchy, ruší kouzla a čáry a chrání od uškození zlé moci; jsou to věčším dílem kořenité labiatae: majorán, routa, mateří douška, popenec, máta, dobrá mysl a j. Též některé rostliny zápachu čpavého neb omamujícího zahánějí čarodějnice (česnek, střemcha), kdežto byliny zápachu hnusného slouží k čarám a kouzlům (blín).

O vonných květinách básnicky pronáší se Bratranek v tato slova: „Když reseda ze skrovničkého kvítku bolekojnou vůni vysílá, když fiala žlutá (*Cheiranthus*) sladké sny z nepatrného květu vydychuje . . . , tehdáž bývá nám, jako bychom slyšeli sladké písně z úst slepého pěvce linoucí, a u vytržení nad tím vkrádá se bezděky slza útrpnosti s žitím zlomeným.“ A dále dí: „Kvítka v noci vonící jsou, jako bychom měli před sebou srdce trampotami všedního života schvácené, jež svoje nitro jen tenkráte otvírá, když se domnívá, že jest se světa úplně vyšinuto.“

---

stind. çvit m. kvit albere, lot. kvitêt třpytiti se), lze sobě poněkud vysvětliti, proč naši předkové ve mnohých divných, jasných úkazech nebeských spatřovali krásný květ, a badáním dokázáno, že podle arského domnění těmito kvítky rozumí se *blesk*. Krek, Einl. in d. sl. lit. 258; Afan. II. 370. Perunovým květem sluje též kapradí (v. t.).

4. Plod.

Dosažení toho, k čemu dávná tužba i snaha se nesly, zobrazuje plod uzrálý, jenž takřka sám se nabízí k požitku. U mnohých plodů bývá sladký požitek na snadě tak, že není třeba jiného namahání, než toliko ruku po něm vztáhnouti (jablko, jahody), kdežto u jiných, tvrdou skořápkou obrněných, potřebí prolomiti dříve odpor, nežli se dostaneš k jádru (ořech). Významnými stávají se plody rovněž svojí podobou a velikostí (žalud, hrách, jablko), svou chutí, barvou a vůní (jahoda, višeň, malina, hruška, trnka, kalina, jeřabiny), svou hojností (mák, oves) neb i jinými případnými vlastnostmi (jalovec, bob). V symbolice lásky vyskytují se plody jednak jakožto obraz dívky (hoch nazývá milenku svou zhusta jahodou, malinou, jablíčkem, pomorančem neb hroznem), jednak co podobenství žádoucího požitku lásky anebo konečně jako symboly plození a plodnosti (šiška jedlová, oves, jablko, chmel, hrách, ořech).

5. Názvosloví.

Tytýž bývá i pojmenování rostlin významné prozrazujíc, co člověk asi původně v rostlině spatřoval, k čemu ji přirovnával aneb jaké vztahy jí přičítal. Podle starých *bohův* pohanských dochovalo se nám pouze několik názvů: srb. bogiša a perunika (Iris germ.), sloven. peruník, Perunov cvet (kapradí), rus. dědovnik (pcháč, Carduus, Dědu-Perunovi zasvěcený), čes. divizna, pol. dziewana; podle těles nebeských naše slunečnice a měsíček, rus. solnceva sestra (čekanka), slovin. sunovrat (Narcissus), dle *hromu a hřímání* srb. grm, grmik (druh dubu, quercetum), čes. hromové koření, mor. hromostřel neb hromky (chřest, symbol blesku, maje červené bobule), netřesk (m. nebotřesk), mor. hromotřesk a snad i řimbaba m. hřímbaba. Jmena *svatých*, kteří nastoupili na místo bohův pohanských, ozývají se v těchto názvech: sv. Petra koření (čertkus), rus. Petrovy batogi (čekanka), petrklíč (jelikož sv. Petr, nástupce Perunův, zemi bleskem otvírá), rus. Ivanov cvět (Spiraea), Ivan-čaj (vrbice, Epilobium),

čes. sv. Jana bylina (třezalka), sv. Jana pás (černobýl), růže sv. Marie, slzičky panny Marie, bylina matky boží (máta). Mnohé byliny mají jmeno od *čerta:* čertkus, čertův zub, čertův spár (Lycopodium), rus. čertopoloch (že čerty plaší; pcháč, Carduus); rus. běsovo moloko (Euphorbia); neb od *báby:* babí hněv, babí zub (Lathraea squamaria), babí jahoda (Uvularia amplexifolia); jiné od *vlka*: vlčí mák, vlčí lýko, rus. volči jagody (blín), volčec, (bodlák), neb od *hada*: hadí mlíčí (Euphorbia), hadí jazyk (Ophioglossum), hadí mord (Scorzonera), hadí kořen (Polygonum bistortum), hadí česnek (Allium victorialis) atd.

Naopak vyskytá se nemálo prostonárodních výkladův etymologických, totiž takových, že *z názvu rostliny odvozen její význam*: dle české pověry možná *vazem* čerta *vázati*, *laskavec lásku*, *libeček líbení* působí, *úročník* od *úroku* pomáhá, *jitrocel játra celí;* Moravanům bylina *rváč* způsobuje *rvačku; vratička* dělá Malorusům, aby vzdálený domů se *vrátil*, jako Srbům *samdokas* (od sam a dokasati = přiklusati). Srbské družičky radívají o svatbě nevěstě, aby přinesla svému ženichovi karafiát (karamfil), libeček (miloduch) a fialku (ljubica), jichž význam takto vykládají:

karamfila, da se *ne karate,*
miloducha, da se *milujete,*
ljubičice, da te često *ljubi,*
da te ljubi, kad god se probudi.

Dívky mají při sobě nositi *odolen*, aby *odolaly* dotěravým nápadníkům; která však sobě chce přivábiti mnoho milencův, ať se *devětkráte* umyje v odvaru *devaterníka*, čili, jak Slováci říkají, v *lubovníku* (devaterníku) mají se děvčata koupati, aby se chlapcům *líbily*, a když jdou slovenská děvčata k muzice, mívají za pasem bylinu *obrátku*, aby se jim dostalo tanečníkův, kteří by se s nimi v tanci náležitě *obraceli*. Bulharka uvila si věnec ze *zdravce* a zpívá:

Ten věneček ze *zdravého zdravce*
ten ve dvory junákovy hoďte,
ať jsou všichni veseli a *zdrávi*. *Holeč.* II. 204.

6. Aitiologické výklady.

Člověku jest přirozena jakási zvědavost, která jej pudí, aby pátral po příčinách zjevů neobyčejných anebo něčím nápadných, a nemůže-li se dopíditi příčiny skutečné, ihned mívá na snadě výklad, jejž si byl sám *vymyslil.* Takové výklady slují *aitiologické* (z řec. *αἰτία* 'příčina, jelikož udávají příčinu úkazův) a bývají často velmi vtipné, ano i poetické. Nalézáme jich hojnost v každém bájesloví. My zde se dotkneme pouze některých, pokud se táhnou k rostlinstvu, a sice jenom stručně, poněvadž při jednotlivých rostlinách stane se o nich později zmínka obšírnější. Tak se dovídáme z výkladův aitiologických, proč se osika neustále třese, proč má dub listí zubaté, lípa u Zlaté Koruny listí kněžským čepičkám podobné a třezalka listí propíchané; proč roste čekanka u cesty, proč jahody nesytí, proč má čertkus ukousnutý kořen, proč trní píchá a proč u macešky největší korunní lístek sedí na dvou kalíškových cípkách, kdežto nejbližší dva mají každý svůj cípek a oba hořejší jediný cípek společný. Jedna, tuším maloruská, pověsť vypravuje, proč *obilní klas* pouze na konci stébla se nalézá, takto: Na počátku bývalo celé stéblo jeden klas, osypané zrním od země až do vršku. Ale nevděčné lidstvo neumělo si daru božího vážiti a nakládalo s ním tak nešetrně a neuctivě, že pán Ježíš, chodě se sv. Petrem po světě, velice se rozhněval a uchopil klas, chtěje jej odrhnouti. Nežli však jej docela sdrhnul, zachytil mu sv. Petr ruku prose ho, aby aspoň pro nevinné pejsky a kočičky něco zrní na něm zanechal: i zůstal na konečku stébla kousek klasu, jak až podnes vidíme.

I pro některé *obřady* a *zvyky*, jichž původu nerozuměl, vymyslil si národ zvláštní výklady, které ovšem s historickou pravdou nikterak se nesrovnávají. Připomínáme toliko zvyk v jižních Čechách (v Táborsku) se vyskytující, že na den sv. Vavřince zavěšují se po domech jeřabiny, kterýžto obyčej vysvětlují si zvláštní legendou (v. *Jeřáb*).*)

---

*) O jiných aitiologických výkladech viz naše pojednání „Vybásněné a vybájené příčiny“ v Lumíru 1873. 595 — 6.

Význam rostlinstva v národních obřadech.

Nehodláme vypočítávati všecky případy, v kterých se užívá rostlinstva při obřadech a slavnostech národních, což by bylo úlohou až příliš obsáhlou, a mimo to naskytne se nám níže častěji příležitost promluviti šíře o jednotlivých příkladech (jako o badnjaku, máji a pomlázce v čl. Dub, Bříza, Jedle, Vrba a p.); nýbrž uvedeme tuto některé obřady zvláště významné, jež jsme pod určité rostliny vřaditi nemohli a jichž mlčením jsme pominouti nesměli.

Jarilo. U Bělorusův jest Jarilo jarní bůh, personifikace jara a bujné jarní přírody. Představují si ho jako sličného mládence na bílém koni a v bílém plášti, *s věncem z jarních polních kvítků* na hlavě, držícího v levé ruce *hrst klasův obilních* a bosého. K jeho poctě světili koncem dubna v čas jarní síje svátek s těmito obřady: Děvčata vybravše ze sebe jednu družku oblekly ji za Jarilo tak, jak si toho boha myslily, posadily ji na bílého koně a vyvedly ven do polí osetých. Při tom musily všecky účastnice býti *ověnčeny svěžími květinami.* Venku pak provozovaly u přítomnosti starcův chorovod a pěly písně, v nichž vyličovaly blahodárné působení boha, jenž chodě po světě dává osení zdar a lidem potomstvo:

A hdzěž jon nahoju —
tam žito kapoju,
a hdzěž jon ni zyrne —
tam kolas zacvine.

Kamkoli on stoupne bosýma nohama, tam vyrostá husté obilí, kam pohledne, tam vykvétá klas.*)

V jiných krajinách slovanských přenešen svátek Jarilův na *sv. Jiří*, zejmena ve Velké a Malé Rusi, v Krajině a Korutanech (Srv. „Zeleni Juri“ v čl. *Bříza*).

V některých krajích ruských vybravše na sv. Jiří hezkého mládence *ovinou jej zelení* a položí mu na hlavu *veliký koláč, ozdobený kvítím;* on pak v ruce nesa rozsvícenou *pochodeň*

*) *Afan. Vozzrěn. I.* 441; Slov. nauč. „Jarilo.“

chodí s tím koláčem po polích, a zástup dívek ubíraje se za ním, prozpěvuje píseň ku cti sv. Jiří. Když tak obešly třikráte osetá pole, podpálí velikou hranici na spůsob kola, nechavše uprostřed prázdné místo, kamž položí přinesený koláč. Po té rozsednou se kolem ohně a rozdělí se o koláč tak, aby každému se dostalo po kousku. *) Koláč tento jest symbolem budoucí úrody, jíž hodlá každý býti účasten. Jinoch kvítím oděný zosobuje boha Jarila, dárce této úrody, pochodeň v jeho ruce naznačuje teplo a světlo sluneční.

Bělorusové mají mimo to ženskou personifikaci vesny, nazvanou *Ljalja*, jejíž svátek *ljalnik* slavívají o sv. Jiří. Děvčata sejdou se v šírém poli; tam vyvolí ze sebe slíčnou družku, odějou ji v bílé roucho, *ovinou* jí krk, ruce a boky *čerstvou zelení* a na hlavu kladou *věnec z jarního polního kvítí.* To jest Ljalja. Ta se posadí na trávník, vedle ní postaví se rozličné zákusky (chléb, mléko, máslo, tvaroh, vejce) a rozloží zelené věnce. Děvčata uchopivše se za ruce plesají okolo ní a zpívají písně, v nichž žádají Ljalju za úrodu zemskou. Ljalja rozdává jim věnce a častuje všecky přichystanými jídly. Věnce tyto a zeleň, v něž byla oděna Ljalja, uschovají se až do budoucího jara. **)

Sluší také zmíniti se o tom, že na mnoha místech v Rusku *pochovávali Jarila, Ladu* či *Kostromu*, a sice *koncem měsíce června*, když letními vedry jarní příroda hynula a vymírala, což naznačováno úmrtím Jarila i Lady. Ve Voroneži sešli se dne 30. června časně z rána a poradivše se, koho učiniti Jarilem, vystrojili jej do pestrých šatův, ozdobili kvítím a stužkami, navěšeli naň zvonečkův a rolniček, na hlavu mu dali malovanou vysokou čepici papírovou s kohoutím pérem a do

*) Afan. l. c. I. 706. Jindy bývá repraesentantem jarní přírody *máje* čili *líto* t. j. březový nebo jedlový stromek, jejž přinášejí do vsi z lesa, utopivše smrt (Mořenu, Moranu) a navěsivše naň barevných stužek a malovaných nebo pozlacených výdunkův, naznačujících Vesny úrodnost.

**) Původ slova *Ljalja* jest neznámý, ale patrně tím míněna *Lada*, bohyně lásky a plodnosti, čili Vesna, bohyně jarní, blahodárné přírody. *Afan.* l. c. III. 679.

ruky klepátko, symbol Perunovy palice. Tak se ubíral zpívaje, skákaje a kroutě se, a za ním hlučný zástup s hudbou, zpěvem a tancem. Konečně rozdělili se na dvě strany, jež spolu svedly zápas.

V Kostromě vybravše starce oblekli jej v rubáš, dali mu rakvičku s loutkou, kteráž představovala Jarila s velikým priapem, a vedli za město. Starec nesl rakvičku a kolem něho šly ženy s nářkem a žalozpěvy, posunky svými žalost a zoufalství na jevo dávajíce. V poli vykopali hrob a s pláčem pochovali do něho loutku, načež jali se provozovati hry a tance, upomínající na staroslovanskou triznu.

Malorusové vystrojivše slaměného Jarila se všemi oznaky mužského pohlaví položili jej do rakve a po západu slunce vynesli na ulici. Opilé ženy přicházely k rakvi, dávaly se do pláče a naříkaly: „Pomer on, pomer!" (umřel)! Mužští pak zdvihali a burcovali loutku, jako by chtěli zbuditi usnulého Jarila, načež říkali: „Ehe, babo nebreč! ona ví, co jí sladčího jest medu!" Ale baby nepřestávaly hořekovati: „Jaký on byl hezký! . . . Už víckrát nevstane! Ach! jak se s tebou máme rozloučiti? — A jaké to živobytí bez tebe? Zvedni se aspoň na hodinku! Ale on nevstává a nevstane!" Když byl Jarilo dosti oplakán, zakopali jej do hrobu. *)

Hra na královnu. U Čechů, Slováků, Srbův a Korutanů provozují děvčata o letnicích jarní hru na královnu, králku či kralici, kteráž jest nejspíše zbytkem starodávných obřadů pohanských. V Čechách chodí v pondělí svatodušní odpoledne po vsi dům od domu devět děvčat, *jedna za královnu pěkně vystrojená, hlavu věncem z kvítí a stužkami majíc ozdobenou*, ostatní co služky okolo ní, zpívajíce:

Naše králka bosa chodí,
tluče si nohy o kamení,
své bílé nohy v rose brodí,
prosíme, pomozte
naší chudé králce!

---

*) Afan, III. 726 — 7. Podobně oplakávaly ženy semitské a po nich *řecké smrt* Adonisovu, jenž zosobňoval mužskou oživující a oplo-

Královnou bývá děvčátko nejmenší, kteréž ostatní mezi sebou chovají tak, aby ho nebylo viděti. Až když po skončené písni selka se otáže: „A kde máte královnu?“ děvčata se rozstoupí, královna vyjde a několikkrát se otočí.

Místem slovou děvčata v této hře „králičky,“ a *s královnou chodí také král*, totiž děvče za krále ustrojené, majíc na hlavě z pozlaceného papíru korunu a v ruce dřevěný meč. Vejdouce králičky do stavení, zpívají mimo jiné:

Čím nás nadělíte,
králi, králce dáme,
zámků naděláme.

Králi vystavíme
z kamení drahého,
ze zlata ryzího.

Králce vystavíme
z peří pávového,
z kvítí májového. *Erben* 74 — 5.

K této české hře nápadně se podobá srbská hra na *kralice* t. j. královny, kterou provozují děvčata na den sv. Trojice. Nejhezčí a nejkrásněji ustrojená dívka sluje *královnou*, podle ní druhá *králem*, třetí praporečníkem, čtvrtá komornou, ostatní komonstvem. Královna jest pokryta bílým závojem, král má na hlavě klobouk s kyticí a v ruce meč, praporečník nosí červeno-bílou korouhvičku. Před domem sedne královna na stoličku, za ní stojí komorná, kdežto ostatní provozují kolem ní polokruhem rej, na jehož levém křídle místo své má král, na pravém praporečník. *)

---

zující sílu přírody, kteráž úpalem letním bere za své. Schömann Griech. alterth. [2] II. 499. Obšírněji Mannhardt, Wald- und feldkulte, Berl. 1877 str. 273 sled.

*) Kapp. Zpěvy lidu srb. II. 180. V Slavonii v okolí Sršmu chodívají na sv. Ducha *kraljice* t. j. dívky svátečně oděné, jichž musí býti aspoň osm; mezi nimi *kralj* v bílé sukni, na hlavě maje vysoký klobouk ze zlatého papíru, ozdobený kvítím, a na něm zavěšené malé *zrcadélko;* v pravici drží šavli, na níž někdy bývá nabodnut citron. S králem chodí *kraljica,* kterou nazývají též praporečníkem, poněvadž nese hedbávný praporeček na tyči. Dvě dívky jsou *mlada* a *djever*, ostatní 4 *pjevačice,* jež zpívají. Přišedše před dům zazpívají, vezmou dárky a jdou dále. Arkiv za povj. jug. III. 317.

Z písní, kteréž při hře na kralici prozpěvují děvčata srbská, pozoruhodna jest následující, kterou prý Srbové už před 500 léty zpívali:

Kralju, svetli kralju, Leljo!
kralice, banice, Leljo!
ustaj te pošetaj, Leljo!
od dvora do dvora, Leljo!
do careva stola, Leljo!
gde car vino pije, Leljo!
carica mu služi, Leljo!
iz zlatna kondira, Leljo! *Karadž. Rječ.* 335.

Pozoruhodna zvláště pro svůj refrain „Leljo", v němž se ozývá tatáž běloruská „Ljalja", kterou jsme prohlásili za zosobněnou bohyni Ladu. Z toho dále soudíme, že i naše *králka, královna, kralice není než Vesna či Lada, král pak jest Jarilo, který se s Vesnou zasnubuje* a s ní plodí kvítí, obilí i veškeru úrodu zemskou. *)

Obyčej tento, choditi s králkou, ověnčenou kvítím, rozšířen jest i v zemích francouzských, anglických a německých, kdež ji nazývají *královnou máje* (fr. *reine de may,* angl. *queen of may* neb *maylady*). V Čechách okolo Libochovic chodívají v pátou neděli postní děvčata v bílé šaty oděna, s červenými stužkami a pozlacenými hvězdičkami ve vlasech, *ozdobena jsouce jarním kvítím, fialkami a sedmikráskou,* a provázejí

*) Tytýž skutečně slovou *ženich a nevěsta* a celá hra se představuje jako *svatba* s ženichem, nevěstou, družbou a družičkami. Někde chodívá opuštěný ženich hledaje nevěstu, jinde zas opuštěná nevěsta hledá svého ženicha a pod. Mannhardt, Baumkult. 431 sled. V permské gub. provozují „hru na caře" takto: Děvčata udělají veliké kolo, jež obchází hoch, který jest *cařem,* a při tom zpívají: „Iščet car - on carevnu svoju - korolevnu svoju" atd. Při slovech „otvorites vorota" rozstoupne se kolo a car vstoupiv do něho vybere sobě dívku, která se mu líbí, a postaví ji prostřed kola. Děvčata pějí dále: „Zastav jeje - i skakať i pljasať. - *Skakni,* carevna, - skakni, gordaja! - Carevič velěl - molodoj prikazal: - *popljaši,* carevna, - po pljaši, gordaja! - *poklonis,* carevna, - poklonis, gordaja! - *pocěluj,* carevna, - pocěluj, gordaja!" Dívka prostřed kruhu postavená musí činiti, co píseň káže. Políbením končí hra. Zap. imp. rus. geogr. obšč. II. 401 — 403. Srovnej naši hru „na héličku".

královnu kvítím věnčenou. Při slavném tom průvodu nesmí žádná z dívek stanouti, než musejí neustále se točiti zpívajíce. *)

Dodola. Za letního sucha seberou se dívky srbské, jedna z nich se svleče do naha, a tu *obvinou celičkou bylinami a kvítím* tak, aby nebylo na ní viděti holého místečka. Ta sluje *dodola.* S ní potom chodí děvčata po vsi, u každého domu se zastavují a zpívají zvláštní písně obřadné, a mezi zpěvem tančí před nimi dodola. Hospodyně pak anebo někdo z domácích *vylévá konev* nebo *vědro vody na dodolu,* ana neustále křepčí a se otáčí. V písních, jež mezi tím prozpěvují, žádají boha, aby seslal déšť a pokropil polnosti, a po každém verši opětuje se popěvek: „Od dodo, oj dodole!“ Jedna z těch písní zní:

Molimo se višnem bogu,
da udari rosna kiša,
da porosi naša pola
a šenicu-ozimicu
i dva pera kukuruza.

Zajímavá jest následující píseň dodolská:

Mi idemo preko sela,
a oblaci preko neba;
a mi brže, oblak brže,
oblaci nas pretekoše,
žito, vino porosiše. **)

V Bulharsku, když dlouho neprší, vyhledavše vesničané patnáctiletou dívku, *pokryjou ji od hlavy do paty ořechovými větvemi,* rozličnými *květinami a rostlinami* (česnekem, vnatí bramborou, bobovinou a pod.) a *do ruky dají kytici.*

Dívku tuto nazývají *djudjul* (dodola?) čili *peperuga.* Provázena jsouc mládenci a pannami chodí peperuga dům od domu, a hospodář *vylévá na ni džber vody, do které bylo naházeno kvítí,* při čemž zpívají:

Letěla je peperuga —
daj, bože, dažď!

---

*) Hanuš, Kal. 98. Mannhardt, Baumk. 342 sled. Neustálým pohybováním naznačují čilý ruch jarní přírody.

**) Český *překlad viz* u Kapp. II. 12 — 13.

Ot orače na kopače . . .
da sa rodi žito, proso,
žito, proso i čenica.

Po tomto obřadu nadějou se do jista, že bude pršeti, ne-li hned, aspoň na zejtří. — Dle Kanitze provozují obřad tento za našich dob mladé cikánky, jež ovinuvše se zelenými letorostmi chodí po dvorcích a prozpěvují písně, v nichž žádají za déšť. Dodola pak zove se *peperudo* (motýl).

V Dalmatsku zastupuje místo dodoly dívky svobodný mládenec, jejž zovou *prpac;* tovaryši jeho, veskrze svobodní hoši, slují *prporuše.* Obřad sám jest týž jako v Srbsku. *)

Smysl jeho jest na bíle dni. *Dodola zosobuje letní přírodu a polévání jest symbolické vyzývání deště* podobné k velkonoční *oblevačce* u Čechů, Slováků, Poláků, Rusů a Němcův, kteří obřadu s dodolou neznají.

Obžinky a dožinky. Pochopitelná a docela přirozená to věc, že národ po výtce rolnický obrací stálý zřetel svůj k hlavnímu pramenu své výživy, že sobě všímá bedlivě všeho, co plodinám zemským jest ke zdaru a k duhu nebo k záhubě a zkáze, a že síje a žeň bývají u něho veledůležitými dobami ročními, poněvadž na nich závisí nejen blahobyt, ale i živobytí rolníkovo a jeho rodiny. Důkazem toho, kterak mu na tom záleží, aby dobře se dařilo rostlinstvo, jsou

---

*) Karadž. Rječ. 128 a Život i obič. nar. srb. 61 — 6, a dle něho Afan. Vozzrěn. II. 172 sled.; Krek, Einl. in d. slav. lit 286 sled.; Kanitz, Donau-Bulgarien 63; Mannh. Baumk. 329. sled.; Grimm, D. m.[4] 493—4. Kromě Jihoslovanův vyskytuje se obřad tento u Novořekův, zvláště ve vsích a městečkách thesalských a makedonských, kdež dodolu jmenují *περπεριά, περπερίνα, περπεροῦνα* a *περπερίτσα* (B. Schmidt, Volksleben d. Neugr. I. 30), dále u Rumunův (papaluga) a v Němcích, kdež se o něm zmiňuje už Burchard Wormský, († 1024); viz čl. *Blín.* Pozoruhodno jest, že se potkáváme s podobným vyzýváním deště i u národův mimoevropských: v Jorubě (v záp. Africe) ověnčivše za trvalého sucha otroka, dovedou k řece a aby usmířili bohyni vodní, hodí jej do vody, kdež ho brzo krokodilové sežerou. Bastian, Geogr. u. ethn. bilder 1873. str. 183. Když osení vzcházelo, pohroužili Mexikáni chlapce a děvčátko ze vzácného rodu do vody ku cti Tlaloka, boha dešťův. Waitz, Anthropol. IV. 159.

všecky obřady, jež jsme právě vylíčili; důkazem toho jsou též obyčeje, kterých šetřívají při žatvě a sklizni obilí, a o nichž zde stručný přehled pokládáme.

Napřed stůj historický doklad, kterak baltičtí Slované vzdávali bohům díky za úrodu zemskou, z čehož lze souditi, že i druzí jich soukmenovci činívali jim podobně. Ctilť Slované baltičtí *Svatovita* jakožto dárce úrody zemské; proto držela socha jeho v Arkoně v ruce roh s vínem, a proto *svátek jeho světívali po žních.* Tehdáž scházívali se k arkonskému chrámu lidé z celého ostrova Rány, přivádějíce s sebou na oběť dobytek, zabíjeli jej a připravovali hody posvátné. Den před tím velikým svátkem vešel žrec Svatovitův do svatyně chrámové, do které nikdo jiný nesměl vstoupiti, a čistě ji zelenými větvemi zametl, při tom taje v sobě dech, a kdykoli bylo třeba jemu dechnouti, vybíhaje za dvéře, aby boha svého neposkvrnil dechem smrtelníkovým. Na druhý pak den přede vším lidem, jenž stál u dveří chrámových, vzal z ruky Svatovitovy *roh s vínem,* pohleděl, zdali a mnoholi ho ubylo, a podle toho zvěstoval, bude-li na druhý rok úroda neb neúroda, i dodával k tomu své napomenutí, kterak mají nakládati s darem božím. Potom vylil staré víno k nohoum sochy Svatovitovy a naplniv prázdný roh vínem novým podnesl jej k bohu, jakoby jemu prvnímu dával poctu píti; na to pak v slavné modlitbě žádal sobě i rodině své všeho dobrého, a národu prospěchu v pokoji i ve válce. Po skončené modlitbě přiložil roh k ústům a vyprázdnil jej jediným douškem; pak naplnil jej znova vínem a vložil opět soše do ruky. Po té přinesli Svatovitovi v oběť *koláč* ze sladkého těsta, okrouhlý a tak vysoký jako zrostlý člověk. Ten koláč postavili v chrámě mezi lidem a žrecem, načež žrec za ním se schovav tázal se lidu, zdali jej vidí? A když odpověděli, že nevidí než koláč, tehdy vyslovil žádost, aby také na budoucí rok nebylo ho za koláčem viděti.*) Na konec jmenem

*) Tak Erben v Sl. nauč. v čl. „Svantovit"; avšak Saxo gram. praví naopak, že „když lidé odpověděli, že jej (t. žrece) vidí, on vyslovil *přání, aby budoucího roku ho nebylo viděti*" (quibus illum a se

Svatovitovým blahoslavil shromáždění a napomínal, aby i budoucně ctili s vroucností boha a jemu obětovali, a že za tu věrnou službu míti budou vítězství na suchu i na moři. Tím se obřad skončil; ostatek pak dne strávili v hodování, jedli a pili oběti bohu přinešené až do závratu: bylyť to hody posvátné a střídmostí byli by urazili boha — jak Saxo praví.

Arabský spisovatel Ibn Foclan (v X. stol.) vypravuje, že Slované (ruští) o žních nasypali na sběračku prosa a pozvedše ji k nebesům modlili se: „Hospodine, který nám dáváš potravu! naděl nám jí nyní plnou měrou."

Toto díkůčinění a obětování ukazuje nám pouze jedinou a to poslední stránku staroslovanských obžinek; o tom, co předcházelo, zejmena co dálo se při žatvě na poli a při dovážení obilí do stodol, nezmiňují se historikové, avšak z obyčejův, kterých lid slovanský až podnes pilně šetří, můžeme se toho domysliti.

Že Rusové *nechávají na poli hrstku klasův nepožatých*, jež „Velesovou bradou" nazývají, o tom jsme promluvili už nahoře při zmínce o polních bytostech. Vedle toho jest pozorovati, že zvláště *k prvnímu a k poslednímu snopu* s velikou šetrností se mívají, považujíce je za repraesentanty veškeré úrody polní. Na Rusi, když začínají žně, vychází hospodyně na pole s chlebem, solí a hromničkou a načíná obilí: první snop, který požala, sluje *imjaninník;* jej přináší hospodyně domů a staví do předního kouta pod obrazy svatých. Snop tento mlátívají zvlášť a zrní z něho dávají v kostele posvětiti a míchají do obilí, které určeno k jarní setbě. V některých krajích maloruských začíná žatvu kněz.

Také *poslední* čili *dožinkový (dožinočnyj) snop* všelijak ozdobují, do mužských nebo ženských šatův vystrojují, s velikou slávou, hudbou a zpěvem domů dovážejí, a vedle prvního snopu do předního kouta postavují, kdež zůstává nezřídka po celý rok. U nás a na Moravě tento snop „*bábou*" se nazývá,

---

videri respondentibus, ne post annum ab hisdem cerni posset optabat). *Saxo Gram.* III. 404.

jinde sluje „děd“, „dziad“, něm. „roggenmann“ neb „kornmutter“, „grossvater“ neb „grossmutter“. *)

Po skončené žatvě, když už poslední snop ženci svázali, sebravše klasy náhodou nepožaté, udělají jeden nebo dva *věnce* ze všelikého obilí, jež hospodář toho roku sklidil, a vpletou do nich chrpu a jiné květy polní. Potom ověnčí kosy, srpy i roubíky kvítím, a s posledním vozem obilí zpívajíce a výskajíce táhnou na dvůr hospodáře. Tu pak nejhezčí žnečka, hlavu majíc věncem z polního kvítí ozdobenou, podá hospodáři věnec obilný na talíři a při tom jemu ke sklizené úrodě přeje štěstí a zdraví. Hospodář za to dá žencům piva, chleba, ano někdy také, ve velkých statcích, pečeni, a slavnost se skončí zpěvem a tancem.

Na Slovensku nese věnec dívka buď na žerdi, okrášlené stužkami a vlajícím šátkem, anebo má jej položený na hlavě. Hospodyně přivítá příchozí družinu na prahu a *dívku s věncem polévá vodou.* Věnec pak zavěšuje ve světnici na svícen od stropu visící, kdež zůstává až zase do budoucích žní.

Bělorusové takto slavívají dožinky: za soumraku, když poslední líchu dožínají, odloží každá žnečka několik klasův, z nichž potom svážou poslední či „dožinkový“ snop. Po té vybravše ze sebe nejhezčí dívku „bahiňu“ (t. j. bohyni) nebo „talaku“ zvanou, okrášlí ji kvítím, hlavu jí pokryjou bílou plachetkou a věncem z klasů a vonného kvítí a do ruky dají dožinkový snop, načež prozpěvujíce ubírají se po dvou do dvoru hospodářova. Hospodář a hospodyně uslyševše zpěv vyjdou jim vstříc až ke vratům, pokloní se bahini a jí chléb se solí podavše přijmou od ní dožinkový snop. Po té uvedou bahini do domu a posadí ji jako vzácného hostě na přední místo u stolu. Ostatní pak ženci rozhostí se po domě a po dvoře, kde kdo může, a hospodář všecky častuje. Veselým zpěvem a tancem končí se slavnost, načež bahiňa sňavši

---

*) *Hanuš, Kal. 15.*

s hlavy věnec odevzdá jej hospodáři, jenž jej pověsí na stěnu do předního kouta a nechává tam často po celý rok. *)

Válení se na zemi. Nelze nám konečně pominouti mlčením ještě jeden obřad, který se též vztahuje k rostlinstvu a má význam symbolický: na mnoha totiž místech v krajinách slovanských i německých bývá zvykem, že lidé *válívají se na zemi*, a sice jednak s jara *po zelené trávě a mladém osení*, jednak v létě *po strništi* na poli požatém.

Ruští sedláci ve volyňské gubernii vycházejí na sv. Jiří do zasetých polí a válejí se *po ozimi*, aby nebujněla, ale hnala do klasu a do zrna. Na Ukrajině ubírají se na sv. Jiří odpoledne všichni vesničané do polí; staří a nedospělé děti zůstanou na blízku polních cest, odrostlá pak mládež odstraní se přes pole, až v některém oupadě zmizí starým s očí. Zde položí se všichni na pole a *kdo má ženu, pováli se s ní* několikkráte po osení, aby vydalo hojnou úrodu. Na den na nebe vstoupení Páně pak ruské dítky skácevše v lese břízku zastrčí ji do pole říkajíce: „Rož k ovinu a metla (tráva) k lěsu!“ Naválevše se po poli jedí vaječnici, kterou byly s sebou přinesly. V Bulharsku v zemích jihobalkánských vycházejí 1. května časně ráno churavé a neplodné ženy na zelené louky a válejí se nahé po čerstvé, porosené trávě. V petrohradské gub. válejí se ženy a dívky *při prvním zahřímání z jara* po zemi, aby jich nebolely o žních záda; také Bulhaři a Srbové válejí se na zemi při prvním jarním zahřmění, aby jich nebolely kosti. Totéž činívají v Čechách a Bavorsku, aby neměli bolesti v kříži. **)

---

*) Erben, Pís. 87; Sbor. slov. I. 202; Afan. Vozzr. III. 765 — 9; Sbor. Vil. LXIX. V Čechách podnes tytýž postavují po žních (zvl. o posvícení) na louce vysokou *máji* t. j. strom až do vršku hladce oloupaný, na jehož vrcholku zavěšeny jsou všelijaké dárky, šátky, nožíčky, hodiny, lahev vína a pod. Kdo až nahoru vyleze, může si z nich něco vybrati a vzíti.

**) Etnogr. sbor. 1853. I. 162 a 311; Mannhardt, Baumk. 181 — 3; Kanitz, Donau-Bulg. 63; Zap. IV. 315; Afan., I. 144. Švédský sedlák uslyšev z jara první hrom převalí se na zem volaje:

Vi ska rulla,
så at det blir korn i hvar grubba,

V mnohých krajích ruských válívají se žnečky *po skončených žních* na strništi říkajíce: „Nivka — nivka! otdaj moju silku, čto ja tebja žala, silku ronjala!“ Anebo když požaly žito, válejí se po strništi prosíce, aby jim dodalo síly k žatvě ovesné: „Žniva, ty žniva, podaj moju silu na ovsjanuju žnivu!“ *) Na tento obyčej snad naráží píseň slovenská:

Čo budeme robit?
už sme porobili (t. po žních),
budeme sa válat
z vršku do doliny. *Koll.* I. 306.

Obřad tento má dle našeho zdání týž účel a význam, jaký jsme shledali svrchu při přenášení nemocí s člověka na stromy a jaký shledáme níže při mrskání pomlázkou (v čl. *Vrba*). Jesti to *„dotýkací praktika“*, která se koná jednak za tím účelem, aby s člověka přeneseno bylo zdraví a síla do mladého osení (proto se válejí po rolích děti a mladí lidé), jednak aby opačně bujná příroda sdělila svou svěžest a zdraví člověku, zvláště při prvním zahřímání, když se Vesna snoubí s Perunem a země okřívá a stává se nejplodnější. (Proto se válejí churavé a neplodné ženy po čerstvé trávě). V té příčině Srbové místo válení *houpají se na dřínu*, zajisté jen proto, aby tak sesílili, jako jest tvrdé dřevo dřínové, Čechové pak *zdvihají něco těžkého,* aby nabyli takové síly, jaká jest tíže předmětu.

Po žních pak válejí se na strništi, poněvadž podle obecného domnění člověk při sekání ztrácí sílu, která přechází do obilí nebo do žniva, a chce-li, aby mu byla opět navrácena, musí se po strništi pováleti. Tak posilňují se po žatvě žitné na žatvu ovesnou.

---

t. j. budeme se váleti, aby povstalo žito v každé brázdě. I v Horních Rakousích válívali se při první bouřce po zemi, aby měli hojnou úrodu obilí. V některých zemích něm. (Hessích, Vestfálsku) válejí se sekáči při prvním zakukání kukačky, aby jich ten rok nebolelo v kříži. Staří Řekové válívali se po zemi spatřivše z jara prvního luňáka, „samou prý radostí“, jak dí schol. k Aristof. Av. 498.

*) Zap. II. 528.

Zvláštní obyčej vyskytá se tytýž v Německu, kdež se o žních *válejí po dvou, mužský* totiž *se ženskou.* V Kelbře (kraj Sangerhausen) svazují se *ženci a žnečky*, kteří poprvé jdou do práce, *tváří k tváři k sobě a kutálejí se s kopečka* u veselém smíchu. V Scharrelu (v Oldenbursku) scházívali se ženci po práci, načež *uchopily dívky žence, ženci pak dívky za nohy* a tak se pevně držíce *váleli se po zemi,* nazývajíce to „walen“. *)

Jesti to symbolické naznačení polní úrody.

**) Mannh. l. c. 481. dle Strackerjana Abergl. a. Oldenb. II. 361.

Část II.

O jednotlivých rostlinách zvlášť.

Dub *(Quercus)*,

pol. *dąb*, srb. vedle *dub* též *grm, grmov,* chorv. *hrast*, u ostatních Slovanův *dub*, starosl. *dąbъ*, dubový háj sluje *doubrava*, pol. *dąbrawa*.

U Dodony stál svatý dub
a mocná slova šeptal:
ba věřte, vědí lesy víc,
než se kdy který mudrc zeptal.

Hálek.

Ačkoliv nemůžeme dáti úplně za pravdu Klopstockovi a těm jeho stoupencům, kteří by rádi přivlastnili *dub* jako národní strom výhradně *Germanům*: přece nelze upříti, že má tento strom jisté vlastnosti, které živě upomínají na povahu řečeného národa; pročež ne nevhodně přijat byl v době novější za *symbol národnosti německé.*

Tvrdý zajisté dub s drsnou korou, sukovitými zohýbanými větvemi, jenž se rád roztahuje do šířky na ujmu a na úkor sousedního rostlinstva, dobře se hodí k rázné, bezohledné povaze německé, která podobně se tlačívá na svoje sousedy, dokud jich buď nezatlačí nebo nepotlačí. „Ukazujeť dub na *samostatnou,* v sobě *uzavřenou* sílu charakteru, která nepotřebuje nižádné podpory od sousedstva, ale také v ničem obmezovati se nedá. Miluje samostatnost.“ *)

V písních, pověstech a podáních, v bájeslovných obřadech i pověrách slovanských vyskytá se dub právě tak zhusta jako u Němcův.

---

*) Bratranek, *Beitr. z. e. aesth. d. pfl.* 232.

1. Nejprve promluvíme o dubu v *písních* slovanských.

Dub jest symbolem *silného, otužilého muže* i *statného junáka*: toť porovnání tak přirozené, že při prvním pohledu na dub samo sebou se namane. Už u Homéra přirovnávají se rekové k dubům (Il. II. 132), v našem pak rkp. kral. líčí se Záboj s Luděkem zápasící jako „dub proti dubu", a vojsko Neklanovo jako „po horách mnoho silných dubóv",*) s čímž docela se shoduje líčení v ruských bylinách:

Ne dva syry duba šatajutsja:
šatajutsja dva bogatyrja.

Osiřelá dívka slovenská stýskajíc sobě, že nemá s kým se potěšiti, přirovnává *otce k dubu,* bratra k habru, sestru k brestě:

A muoj je otec
zelený dubec
pri mori stojací:
more pribudlo,
otca mi vzalo,
jej bože, bože muoj! *Koll. Zp.* II. 123.

Starého manžela zove jihoruská mladá žínka dubem: „Oj ty jsi *dub*, já *bříza;* tys opilý, já střízliva; ty jsi starý a já mladá — jaká to mezi náma neshoda!" **)

Nejčastěji však slouží dub a doubek ku přirovnání s *junákem*, *kozákem* ve všelikých života spůsobách. Píseň „kupalská" přirovnává dívky ku kalině, hochy k doubkům:

Ta jšli děvočki ta po jahidočki (na jahody) . . .
červonaja kalinoňka, zeleni dubočki:
červonaja kalinoňka — to děvočki,
zeleni dubočki — to parubočki (hoši). *Kostom.* 53.

V bylině velkoruské znamená dub *syna*, který chystaje se na cesty kloní se otci, aby mu dal požehnání:

---

*) Proto dle téhož rkpu vítěznému na sedání Luborovi staví krásná Ludiše na hlavu „věnec z dubového listí" jakožto znak rekovské síly a udatnosti.

**) Oj ty *dub*, ja *bereza*;
oj ty pijanyj, ja tvereza;
oj ty *staryj*, ja *moloda* —
čom miž nami nelahoda! *Metlin.* 471.

To syrý dub k zemi nekloní se,
papírové lístečky nestelou se,
prostírá se to syn před tatíčkem.
Miller, Christ. I. 6.

Šla dívka na houby, zabloudila a chodíc po lese přišla k zelenému dubu: „Oj tut že ja nočovati budu," povídá; ale zmýlila se: nebyl to zelený dub, byl to mladý kozák:

Ja dumala, ščo dub zeleneňkyj,
až (než) to stoit kozak molodeňkyj. *Sbor. Vil.* 74.

K *mladému* doubku přirovnává se hoch *nedospělý*:

Roste stromek dubový,
ach, dubový!
na vršíčku tenoučký:
počkej na mě
má zlatá panenko!
já jsem ještě mlaďoučký. *Erben* 130.

Dub v poměru k bříze má se jako syn k matce:

K bříze doubek vrškem naklonil se,
kozáček své matce nízko poklonil se.

Jako kudrnatí lidé vůbec jmíni jsou za šibaly a čtveráky (srv. *Chmel*), tak i *kadeřavý dub* znamená *podvodného milovníka*:

Oj ty dube kučeravý, větve tvoje řásné:
oj mladičký můj kozáče, řeči tvoje krásné;
velmi pěkná slova tvoje čertovinou páchnou,
dokud jsem tě nepoznala, jak jsem byla šťastnou!
Žeg. P. II. 137.

Kdežto pak dub v šírém poli *o samotě* stojící *opuštěnost* připomíná („v šírém poli dubec stojí" R. K.): značí dub *na skále* zakořeněný nezvratnou, *pevnou lásku*:

Stojí doubek, stojí na vrcholku skály:
pamatuj dívenko, že jsem tobě stálý. *Z Ol.* 142.

Zelený dub *nachýlený* jest jako *zarmoucený* jinoch:

Zelenoučký dube,
co jsi se nachýlil?
hej mladý kozáče,
co jsi se zarmoutil? Sbor. Vil. 26. a 225.

nebo *smutný* kůň:

Doubek k dubu nachýlil se:
koník na kozáka zarmoutil se. *Štúr* 28.

a zelený dub, kterému slunko nezasvítá, jesti jako hoch, na kterého se štěstí neusmálo:

Jakž má zelený dub beze slunce kvésti?
mladému kozáku nedal pán bůh štěstí. *Žeg. P.* II. 143.

Že *suchý* dub jest podobenstvím člověka *smutného, nešťastného*, toť na bíle dni. Jakž se má dub zelenati, když mu *liják listí potloukl*, jakž se kozák radovati, když ho *stihlo neštěstí?*

Čom dub ne zelenyj?
list tuča pribila!
kozak ne veselyj —
lichaja hodina. *Kost.* 53.

V písni maloruské jest suchý dub obrazem jinocha, který své neštěstí mužně snáší a ničeho se neleká:

Rozvíjej se suchý dube! zejtra mrazík bude;
oblékej se, švarný hochu! zejtra pochod bude!
Já mrazíku nebojím se — zejtra rozvinu se;
já pochodu nebojím se — zejtra obleknu se.
Metl. 21 — 22.

Haličská píseň činí toto pěkné porovnání:

Jako z tebe, suchý dube,
zelený nebude:
tak ni z tebe, projdisvěte,
hospodář nebude. *)

A poněvadž nejen hořem, ale i touhou schne člověk, proto *usychající větev* dubová má svůj význam v polském krakoviáku:

Na zeleném dubě haluzka usychá:
jakž ho nemám kochat, když on po mně vzdychá.
Z Ol. 155.

---

*) Čtenija v imp. obšč. istorii i drevnosti ros. pri Mosk. univ. 1863, *kniha 4, III. 261.*

Též nehezký, zmrzačený muž podobá se k dubu suchému. I diví se takový ubožák, kterak děvče se mohlo do něho zamilovati, když jest ošklivým mrzákem:

Suchyj dube, suchyj dube, suchyj ne zeleny:
na ščos mene polubila, koli ja merzeny? *Z Ol.* 379.

Šumící doubrava budí v srdci *tužbu:*

Šumit, šumit dubrovoňka,
tužit, tužit divčinoňka. *Z Ol.* 314.

Oj kolo mlyna
šumit dubina —
de-ž ta divčina,
ščo mja lubila? *Žeg. P.* II. 127.

Ale i *bol* a *pláč*, jako šumící déšť upomíná na padající slzy:

Zašuměla doubravička,
zašuměla zelená,
nad vodou stojící:
zaplakala vdova,
zaplakala mladá. *Sbor. Vil.* 4.

Býváť dub i svědkem lidských osudův a mívá s nimi soustrasť: s lidským toužením a soužením šumí a usychá, s lidským štěstím rozvíjí se a zelená; čtemeť v písni jihoruské

Když jsme se s tebou rádi měli,
suché duby se rozvíjely:
a jak jsme se přestali milovat,
začaly najednou usychat.

Pod zeleným dubem slibují si milenci věrnou lásku: *)

Čí pak bych byla,
když jsem slíbila:

*) Snad *tvrdé dřevo* dubové znamená *pevné utvrzení slibu.* Též *sňatky* odbývají se *pod dubem:* srbští únosci unášejí dívku do lesa a tam je oddává zavolaný pop *pod dubem.* U rus. rozkolníkův trvá podnes obyčej, že mládenec, umluviv se s dívkou, dojde s ní k dubu, oběhne jej třikráte do kola a sňatek jest odbyt. Afan. Vozzrěn. II. 324 — 5. Dle české pověsti setkal se kníže Oldřich s Boženou *u dubu* na Peruci; posud tam stojí dub „Oldřichův“ o 7′ průměru a mocné koruně, jenž prý může pamatovati asi lovy Karlovy *v oharských lesích,* ale lovce Oldřicha jistě nepamatuje.

pod zeleným dubem,
že my svoji budem,
jsem ti pravila. *Krolm.* II. 6. 61.

A tento zelený dub jest svědkem a takřka zárukou jich věrné lásky:

Svědkom bude dub zelenyj
našoi věrnosti,
šo 'm ho sama posadila
v čas našoj milosti.
Čtenija 1863. kn. 4. III. 307.

Ale pod dubem se také loučívají milenci:

Když jsme se loučili — pod zeleným dubem,
vždycky jsem ti říkávala — že ta láska není stálá,
že svoji nebudem.
„Až ten dub pokvete — bílou ratolestí,
tenkrát budu, má panenko — smutek pro tě nésti.
Erben 188.

Žalud má tuším týž význam jako *lískový ořech:* „házeti po dívce žaludem“ jest tolik co „bráti na ni, nadcházeti si ji“; žalud pak sám co plod značí *následky* toho milování a namlouvání:

Stál tě tam Jeníček — za dubem,
hodil po Andulce — žaludem:
„Neházej, neházej — žaludem:
neb my žádná tvoje — nebudem.“ *Erben* 154.

Slovenská píseň líčí bez obalu následky toho, když dívka snědla žalud:

Sviedol Janko Marišku
v tom zelenom hájičku.
Nasypal jej žaludu:
„Jedz, Mariška, jedz žalud
a nikomu nežaluj!“
Žalud jedla, plakala
a na Janka volala:
„Poď, Janíčko, poď ko mne,
poviem ti ja, čo je mne:
v tebe duša, vo mne dve.“
Sbor. *sl.* II. 1. 95.

Malý jest ten žalud, ale těžký. Rozumíme nešťastné děvě, která naříká:

> Ach žalude, žalude!
> jak jsi těžkej na dubě:
> pod tebou se celičkej dub
> k zemi ohýbe! *Erben* 173.

Dubový *list* posílá dívka maloruská otci svému napsavši naň žalostnou zprávu o svém neštěstí, že ztratila panenství (Kost. 53).

2. Historické zprávy o ctění dubu u Slovanův a kmenů příbuzných.

Zachovaly se nám hojné toho doklady, že dub u Slovanův byl zasvěcen hromovládci *Perunovi.* *) Listiny někdejších Slovanů polabských zmiňují se často o Perunově dubu (zvláště při naznačování mezí „do Perunova dubu"). Kronikář Helmold vypravuje (z r. 1155) o posvátném *háji dubovém* u Slovanů polabských takto: „Na cestě naší (ze Starohradu do Lubeku) přijeli jsme do lesa v tom kraji jediného, protože ta celá krajina jest holá rovina. V tom lese spatřili jsme mezi starými stromy také *posvátné duby*, které posvěceny byly bohu toho kraje, jmenem *Prone* (nebo Prove). **) Okolo nich bylo

---

*) Podobně u Řeků *Zeusovi:* v Dódóně stál starý dub, z jehož šumění věštili (*δρῦς ὑψίκομος Διός* Od. 14. 327); u Římanů *Jupiterovi:* magna *Jovis* antiquo robore *quercus.* Virg. Georg. 3. 332. Dle svědectví Pliniova 16. 249 ctili galličtí druidé zvláště dub: jam per se *roborum* eligunt lucos, nec ulla sacra sine earum fronde conficiunt. Též Maximus Tyrský (v 2. stol. po Kr.) svědčí, že *Κελτοὶ σέβουσι μὲν Δία, ἄγαλμα δὲ Διὸς κελτικὸν ὑψηλὴ δρῦς.* U Němců zasvěcen dub *Donarovi* či *Thôrovi;* znám jest posvátný dub v Hessích, jejž sv. Bonifác skácel, a podnes ledakdes v Němcích (Dol. Sasku, Vestfálsku) stojí staré duby posvátné. Grimm, D. myth.[4] 55, 59, 153. Afan. Vozzrěn. II. 300.

**) Schwenck (Myth. d. Sl. 170) a po něm Erben (Slov. nauč. „Prove") vykládají jmeno to na *právo;* zvláště tento tvrdí, že to nebylo jmeno boha, než „slavné místo soudní v Stargradě, kdežto se, jakož i u jiných Slovanů, soudy konaly veřejně pod širým nebem." Naproti tomu Hanuš (Wiss. d. sl. myth. 98) identifikuje Prove s *Perunem;* podobně Afan., jenž čte Prone místo Proue.

místo prosté na spůsob nádvoří, obehnané dřevěnou, bedlivě udělanou hradbou se dvěma vraty. Kromě bůžkův, kterými všecka místa byla naplněna, považováno bylo to místo za svatyni celého toho kraje, mělo svého obětníka (žrece), své svátky i rozličné obřady při vykonávání obětí. Na druhý den po svátku (v pondělí) scházívali se lidé sem s obětníky i s knížetem na soud. Vchod do dvora zamezen byl každému krom obětníka a těch, kdo sem chtěli přinésti oběti, anebo kdo jsa v nebezpečí života zde hledal ochrany. *)

Biskup Otto Bamberský viděl r. 1124 vedle kontiny *v Štětíně posvátný dub s pramenem* (Erat praeterea ibi *quercus ingens et frondosa* et *fons* subter eam amoenissimus), jejž sprostý lid prý považoval za sídlo jakéhosi boha a měl u veliké úctě. Když biskup chtěl dub skáceti, prosil ho lid, aby toho nečinil, slibujíce, že stromu tomu nebudou vzdávati úcty, nýbrž že si ho budou vážiti pouze pro stín a příjemnost, a že chtějí raději zachrániti jej, než aby od něho byli chráněni. **)

Konstantin Porfyr. mluvě o pochodech Rusínů do Cařihradu píše, že přijíždějíce k ostr. sv. Jiří *u velikého dubu* přinášeli v oběť ptáky, dělali kruh střelami a kladli tam chléb, maso a kde co měli. ***)

V starých písemných památkách ruských též připomíná se, že Rusové pohanští obětovali pod velikými duby, a Sarnicki praví o Polácích, že na počest boha Peruna (in dei Piorun laudem) udržovali ve dne v noci oheň z dříví dubového. Rovněž tak hořel před sochou Perunovou v Novgorodě (nad jezerem Ilmeňským) ve dne v noci oheň z dubového dříví.

Z toho ze všeho lze souditi, že zajisté i u nás Čechů býval dub ctěn jakožto posvátný strom Perunův. Zajímavou v tom ohledu zprávu, ač nevíme odkud čerpal, podává Hájek k r. 991: „Na Petříně dělali si zimního času někteří Češi *u velikého dubu oheň,* v kterém divocí spůsobové tvárností

*) Slov. nauč. „Hájové posvátní“; Helmold I. c. 48.
**) Byl to tedy strom ochranný. Mannhardt, Baumkultus 57.
***) *Holovacki, Očerk 79.*

lidských se jim okazovali. Náchylnější kteří byli k pohanství, tomu ohni činili velikou poctivost a jemu se klaněli, běhávali k němu nočního času, přikládali dříví a vidúce takové lidi v tom ohni a k sobě podobné pravili, že by to otců a předků jich duše od hříchů se čistily, někteří pak chleby a jiní peníze na ten oheň metali.“ *) K tomu sluší doložiti, že Petřín zasvěcen byl Perunovi; na místo pohanského Peruna dosazen totiž v křesťanství sv. Petr (srov. píseň jarní: sv. Petr hřímá).

Že konečně také u Srbů býval dub zasvěcen Perunovi, o tom svědčí už samo jeho jmeno: *grm*, *grmov*, což patrně souvisí s *hromem;* mimo to vyskytá se v Dalmacii hora nazvaná *Perunova Dubrava.* **)

Když už jsme se rozepsali o Perunově dubu, nelze nezmíniti se *o dubu* příbuzného litevského *Perkuna.* V háji *Romove* (dle Jgm. místo Hromove) zvaném stál jakožto svatyně prastarý, veliký, v zimě v létě zelený dub, jenž vůkol byl ohražen a ohrada celá dlouhými bílými plátny potažena, aby do svatyně, kde bohové měli své sídlo, nikdo nemohl pohlédnouti. Před dubem, naproti soškám bohův, stál oltář, na kterém se obětovalo a na něm oheň posvátný nikdy nesměl uhasnouti. Jiný takový posvátný dub, mající prý 40′ v objemu, stál v městě nyní Heiligenbeil řečeném, a podobně jako onen v Romove celý rok se zelenal. ***)

3. Dub světový.

U všech arijských národův shledáváme podání o stromě světovém, t. j. stromě, který vyrostl tak vysoko, až nebe zastínil, jenž tytýž obrácen jest větvemi dolů, kořeny vzhůru

---

*) Zpráva tato není k pravdě nepodobna. Kvetliť pohanští obyčejové v Čechách ještě drahně věkův po obrácení na víru. Dosvědčuje to i Kosmas, za jehož ještě dob (koncem 11. stol.) chodívali Čechové do posvátných hájův a pálili bohům oběti, kteréžto háje Břetislav II. kázal posekati a spáliti.

**) Kastorskij, Nač. slovj. mif. 71.

***) *Slov. nauč.* „*Litvané*“ 1339 — 40.

a z pod něhož se prýští živá voda (amrta). U Slovanův jest tímto stromem *dub* a k němu pojí se následující mythologická podání: haličská „koljadka“ vypisující stvoření světa počíná takto:

Když ještě bylo s počátku světa,
tehdy nebylo nebe ani země,
ale jen bylo modravé moře
a prostřed moře byly *dva doubky*.
Sedli a padli na ně dva holoubky, *)
počali sobě radu raditi,
radu raditi a vrkotati:
kterak pak máme svět osnovati? *Kostom.* 66.

V jednom srbsko-bulh. rkp. z 15. stol. čteme, že svět spočívá na *železném dubě,* jenž jest sazen z prvopočátku (pervoposažden), na kterém drží se voda, oheň i země a jehož kořen stojí „na silě božiej.“ V ruských zaříkadlech bývá řeč o syrém dubě, stojícím na ostrově Bujaně. Národní ruská skazka, známá i ostatním Slovanům, vypravuje *o dubě, který vyrostl až do nebe;* vylezl naň stařík, lezl, lezl až se octnul na nebi, kde seděl *kohout* se zlatým hřebínkem, který ani v ohni neshoří ani ve vodě neutone. Polská pohádka vzpomíná o dubě se zlatým listím a zlatými žaludy. **)

Kterak si vysvětliti báji o dubu světovém? Největšího posud souhlasu dostalo se výkladu, jejž podal nejprve důmyslný mytholog něm. Ad. Kuhn ve spise „Die herabkunft des feuers atd.“, a ku kterému se hlásí kromě věčšiny sou-

---

*) Také na Zeusově dubu v Dódóně sedělo prý dvé posvátných holubic, z jichž letu se věštilo. Schömann však (Griech. alterth.[2] II. 313) dokazuje, že pověst o holubicích vznikla volným výkladem slov πέλειαι a πελειάδες, kteráž znamenala vlastně *šedivé* či staré *kněžky* Zeusovy; jelikož ale jistý druh *šedých holubů* též tak se nazývá (πελειός = šedý), povstala později bájka o věštivých holubicích. V písních slov. holub a dub v častém se vyskytují spojení. — O *dvou* stromech světových vypravují si Eránové (Windischmann, Zoroast. stud. 165 — 177).

**) Afan. II. 294 — 6. V bylinách velkoruských má zbojník Slavík (Solovej razbojnik) hnízdo na sedmi dubech, jež dle Afanasjeva *znamenají mračno,* a hvizd Slavíkův hrom.

časných mythologů německých i náš Hanuš a znamenití badatelé ruští Or. Miller a A. Afanasjev.

Jádro toho výkladu jest toto: prvotní člověk spatřoval *v hustém mračně podobu košatého stromu*, který zastiňuje nejen zemi, ale i světla nebeská. Z mračna padající déšť jest med neb rosa kanoucí z dubového listí, aneb i živá voda *(amrta)*, která křísí mrtvé t. j. oživuje z jara přírodu. Na dubě sedící kohout jest symbolem blesku i slunce, holubi jsou personifikace větru. A poněvadž ve mračnech provozuje vládu svou hřímající a blýskající Perun, stal se i dub co symbol mraků zasvěceným stromem Perunovým. Mimo to vzpomeňme si, že prvotní člověk dobýval ohně tím spůsobem, že vrtěl dřevem ve dřevě, jakž podnes činí divocí národové. Bráno k tomu obyčejně jedno dřevo tvrdé (dubové), druhé měkké. Podobným spůsobem myslili sobě předkové naši, že dobývá Perun blesků z oblakův hromovou svojí palicí čili klínem. *)

Dalším postupem rozšířeno ponětí oblakového dubu na celou *oblohu*, jakž patrno z ruské hádanky, znamenající *vesmír, nebesa a slunce:*

Stoit dub — starodub,
na tom dubě starodubě sidit ptica vertenica,
nikto jeja ne pojmajet, ni car, ni carica,
ni krasnaja děvica. Dalj, Poslov. „vselennaja."

V mohutné, vysoko rozpjaté *klenbě nebeské* spatřoval člověk daleko široko se rozkládající větve čili *koš obrovského dubu*,

*) Na Rusi podnes dobývají *Svatý oheň* trouce dřevo o dřevo nebo vrtíce paličkou rychle ve vydlabaném suchém dřevě. Starina rus. zemli 21. Ve Velkopolště to činívají v předvečer sv. Vavřince. Lipinski Piosnki VII. — U Indův byl stromem světovým *fík*, jehož mléčná šťáva jest symbolem deště, u starých Skandinavců byl to *jasan Yggrasil*, u Čudův *dub*, o němž vypravuje „kalevala": Moudrý Vejnemejnen zasadil žalud, který rychle tak vzrostl a tak široce se rozložil, že slunce a měsíc nemohly proniknouti na zem. Tu vystoupil z moře mužík a skácel strom, načež slunce osvítilo opět zemi a všecko na ní oživlo, rozvinulo se a rozkvetlo. Afan. II. 297; Č. čes. m. 1866. 395. Pověsti o stromech, které vyrostly až do nebe a po nichž lidé vylézali nahoru, mají také Indiáni severoameričtí; viz E. B. Tylor, Urgesch. d. mensch. 441 sled. Jinak vykládá světový strom Mannhardt, o čemž viz níže Čl. Jasan.

který spočívá na vysokém silném pni, jakož sobě tytýž představovali, že obloha spočívá na železných sloupech. A konečně nabyla představa o dubu světovém ještě věčšího rozsahu a znamená přenešeně v české, ruské, maloruské a litvanské hádance *rok:*

Stojí, stojí dub
a na tom dubě
dvanáct větví,
na každé větvi
po čtyrech hnízdech,
a v každém hnízdě
po sedmi vajíčkách. (Rok, měsíce, neděle, dni).

4. Dub v mythologických obřadech.

Zbytkové dávného ctění dubu uchovali se podnes v některých obřadech, které ač spojeny byvše se slavnostmi křesťanskými nicméně ráz pohanský na sobě nesou. Sem náleží předně

a) badnjak u Srbů, Chorvatů, Bulharů, Slovinců a vůbec Jihoslovanův. Před večeří štědrovečerní, jakmile se setmí, přináší hospodář do světnice dva neb tři *mladé doubky* půl druha lokte zvýší, okleštěné, ale nerozštípané, jež slují *badnjaky.* Na přímoří ozdobují je silným listím vavřínovým, břečťanovým i olivovým, jinde červenými tkanicemi. Jakmile hospodář s prvním badnjakem překročí prah a pronese pozdrav: „Dobar veče(r) i čestit vam badni dan!“ metají naň hospodyně, děti, bratří a čeládka pšenici a rýži odpovídajíce: „Bog ti dao dobro! čestit i srěćan (šťasten) bio!“ Po té položí badnjaky na oheň a zasednou k večeři. Nazejtří (t. na boží hod) záhy z rána přijde *polaznik* čili *polažajnik*, jenž pozdraviv: „Christos se rodi“ sype žitem po domě, načež domácí posypávají zase jej odpovídajíce: „Va istinu rodi.“ Na polazniku (t. j. první návštěvě toho dne) mnoho záleží, poněvadž on prý jim přináší do domu buď štěstí či neštěstí pro celý rok. Proto si jej obyčejně vybírají a zvou. Konečně přistoupiv s blahopřáním k badnjakům *skreše* je t. j. uhodí do nich pohrabáčem až z nich jiskry lítají, při čemž pronáší přání: „Tolik skotu, *tolik koní, tolik* koz, tolik ovcí, tolik vepřů, tolik úlů, tolik

štěstí a zdaru;“ pak rozhrabe popel a hodí několik drobných penízů do ohně neb na badnjak. Ostatně nenechávají badnjaků docela shořet, nýbrž poslední oharky vytáhnou, uhasí a položí mezi větve ovocných stromků, aby se dobře dařily.*)

Černohorci přinesše v štědrý večer po západu slunce doubek ozdobený vavřínovými letorostmi do světnice sypou naň pšenici a říkají: „Já tebe pšenicí a ty mne mužskými hlavami (t. j. obdaruj mne mužským potomstvem), skotem, chlebem i štěstím.“ Po té klade jej hospodář na ohniště a zapálí od obou konců, a když se rozhoří, *polívá ho vínem a máslem* a hodí do ohně hrsť soli a hrsť mouky. Pak veškera rodina připíjí sobě z číše vína, při čemž každý dříve než popije, ukrápí trochu vína na badnjak, jenž zůstává potom na ohništi doutnaje až do nového roku. **)

U Bulharův jest badnjakem *dubové poleno*, jež s podobnou úctou a podobnými obřady kladou na oheň a nechávají až do tří králův. Popel z něho jednak roztrušují po nivách, pastvištích a vinicích, aby se staly úrodnými, jednak jej uschovávají k léčení dobytka; neshořelý zbytek badnjaku zakopávají do země uprostřed vinohradu, aneb jej chovají v domě až do příštích vánoc a rozdělávají z něho opět „nový oheň.“ ***)

Jaký *význam* vězí v badnjaku? Mějme na zřeteli, že vánoce jsou slavností zimního slunovratu, kdy „slunce se rodí“ a s ním i naděje v úrodu příštího roku. Už Brand vyslovil

---

*) Karadž. Rječ. „badnjak“, „polažajnik“; srv. Kapper, Zpěvy lidu srbského II. 179.

**) Popov, Puteš. v Černog. 223.

***) Karavel. 276 — 8. K slovanskému badnjaku podobá se skand. *jul-block*, angl. *yule-clog*, něm. *weihnachtsblock*, franc. *souche de noel* (souche = pařez, noel t. j. dies natalis = den narození). V Marsilii zapalovali dubový špalek *calendeau* či *caligneau* zvaný, pokropujíce jej vínem a olejem. Lotyši nazývají štědrý večer *blukuvakars* = špalkový večer, poněvadž obnášejí a zapalují špalek (*blukkis*). V Německu máme doklad ze 12 stol., kdež farář jeden „*arborem* in nativitate domini *ad festivum ignem suum* adducendam esse dicebat.“ Grimm, D. myth.[4] 521—2. Obšírněji zvl. o francouzských obřadech, jež s jihoslovanskými nápadně se shodují, čti u Mannhardta, Baumkult. 226 sled.

myšlenku, že angl. Yule-clog jest takřka odlitkem ohně svatojanského, jen že se zapaluje uvnitř domu za příčinou studené povětrnosti zimního slunovratu, kdežto ohně svatojanské za teplého slunovratu letního se rozněcují pod šírým nebem. Též Grimm staví oheň vánoční vedle ohně svatojanského. S nimi souhlasí Mannhardt, jenž považuje *badnjak za repraesentanta zimní vegetace*, která návratem slunce znova se ohřívá a oživuje. Kdežto prý strom kupadelní, jakožto repraesentant vegetace letní, docela se nechává shořeti k naznačení, že letním úpalem slunečním prahne a hyne rostlinstvo, zůstává badnjak pouze napálen na znamení, že mírné světlo zimního slunovratu znenáhla vyluzuje procitlé rostlinstvo. *) Sypání pšenice, polévání vínem a šťárání jisker zajisté znamená budoucí úrodu.

Ponévadž však možná, že některým čtenářům nový tento výklad nebude po chuti, podáváme stručně ještě výklady dvou mythologů slovanských. Afanasjev (III. 738) přihlížeje hlavně k tomu, že badnjakem bývá dub, zasvěcený strom Perunův, vysvětluje dle toho též jeho význam. Kdykoliv zmizí slunce buď za dešťovými mračny nebo v zimních oblacích, domníval se prvotní člověk, že bylo uchváceno od oblakových nebo zimních démonův, z jichž moci je vysvobozuje Perun. Když tedy o zimním slunovratu slunce se rodí, nabývajíc nové síly, měli za to, že blahodárný Perun je rozžehl novým, čistějším plamenem. A jako druhdy dobývali ohně ze dřeva dubového, tak podnes rozdělávají Bulhaři (viz svrchu) z badnjaku „nový oheň". V podobný smysl vyslovil se Potebnja: Dub posvěcen Perunu; badnjak jest jeho zosobnění: „k němu se obracejí uctivě jako k člověku, jemu připíjejí vína, jej posýpají (zrním) jako člověka." Posýpání a polívání ve smyslu mythologickém značí déšť. S napájením badnjaku shoduje se indická forma, kde Indra (= Perun) pije nebeskou vodu buď co mléko nebeských krav (tučí) aneb co sómu (nápoj bohů). Oheň na krbu hořící jsa obrazem ohně nebe-

---

**) *Mannhardt* l. c. 236 — 7.

ského, jejž rozkřesává Perun ve mračnech, dává úrodu skotu, včel, plodin, lidem štěstí a požehnání.*)

b) Dub jako máje. O Slovanech polabských okolo Salzwedlu píše Hildebrand (r. 1672), že na den Nanebevzetí p. Marie (2. července.) stavěli na pahorku na návsi dub zvýší 20 loket, *křížovým* či *kohoutím stromem* zv. (*kreuzbaum* o. *hahnbaum*), který tam ostal, dokud sám se neskácel.

Porazivše jej v lese naložili na vůz, do něhož byli voli zapřaženi, pokryli jej kabáty hospodářů, aby ho nebylo vidět a vezli do vsi. Zde jej otesali do čtverhrana a zarazili do něho po obou stranách kolíky, aby se mohlo po něm lézti nahoru. Když byl postaven, vylezl na něj starosta obecní a upevnil na vršku dřevěný kříž *se železným kohoutem*. Kohout byl při tom hlavní věcí; neboť v některých dědinách vynechán kříž, ale kohout zůstal. Po té jali se křepčiti (starosta ve svátečních šatech s bílou páskou kolem těla) okolo stromu a vysvěcovali pivem domy i dvory i dobytek, jejž honili dokola. Krom toho honívali dobytek každoročně ustanoveného dne okolo stromu. Každá mladá žena, která se přivdala z cizí vesnice, musila zatančiti kolem stromu a nějaký peníz do něho zastrčiti. Stařec jakýs co den před ním klekával konaje zvláštní pobožnost. Kdo měl bolák, zastrkoval též peníze do stromu a drbával se oň doufaje, že se takto vyléčí. Slované říkali, že na tom místě bydlí jakýs duch, ač nevěděli, je-li mužského či ženského pohlaví.**)

Na Ukrajině ustrojují v „zelenou neděli" (t. j. svatodušní) *ihornyj dub* t. j. postavují na návsi žerď s připevněným nahoře *kolem*, ovinutou zelení, kvítím a stužkami.***) Mezi

---

*) Potebnja, O mifič. znač. někot. obrj. i pov. 3, a dle něho Krek, Einl. in die slav. lit. 197.

**) Mannhardt l. c. 174.

***) Docela podobný obyčej mají ve vsi Questenberku pod Harzem. I tam vynášejí hoši o svatoduš. svátcích pěkný dub na kopec, zarážejí ho do země a upevňují naň *věnec* z větví březových, veliký jako *kolo* od vozu; pak volají: „die queste (t. věnec) hängt!" a *dají se kolem* něho do tance. Grimm, D. myth.⁴ 47.

Kyjevem a Perejaslavem sluje tato žerď *suchým dubem.* Kolem ní provozují hry a zpívají píseň:

Rozvíjej se suchý dube!
sice na tě mrazík bude.
— A já mrazu nebojím se,
přijde vesna, rozpučím se. *Afan.* II. 302.

Dub tento jest zástupcem *letního rostlinstva,* kohout na něm ukazuje na plodnost, kolo znamená slunce. A poněvadž genius rostlinstva stává se i ochranným geniem čili *strážným duchem člověka i celé dědiny,* tudíž nabyl i tento dub širšího významu jako *bříza* (v. t.).

5. Dub na hrobech.

Dub jest symbol muže rekovského; pod ním rodí se hrdinové (jako Žižka), pod ním také odpočívají po smrti: „na junoši roste dubec dub, rozkládá sě v suky šíř i šíř" (R. kr.), nad udatným Štyrem (Čestmírem) vyrostl „dub silného rytíře"; v lese u Lüchova (slov. *Ljuchov* v Lünebursku, kdež někdy bydleli Slované) stojí „krásný dub" 70′ vysoký, který vyrostl prý z úst krále v bitvě padlého (Mannhardt Baumk. 39). I na pověstném Blaníku, v němž čekají spící hrdinové, stojí dub, arciže suchý, ale až se zazelená a rytíři procitnou — pak prý v Čechách nastanou opět časy blažené! *)

6. Dub v pověrách.

Čarodějnice a upíry probíjeli Čechové *dubovým kůlem.* Hájek vypravuje pod l. 1337 o jednom pastýři z Blova, že po smrti vstával z hrobu a chodě po vsech okolních děsil lidi a časem i dávil až do smrti. I sešli se sousedé, kázali

*) Srv. něm. pověsť o Kyffhäusru, v němž spí Bedřich Rudobradý; i na té hoře stojí *suchý strom,* který se zazelená, až císař vystoupiv z hory svůj štít do jeho větví zavěsí. Podobnou pověsť o *hrušce* viz níže. Hrdinové v hoře spící jsou *vojsko Perunovo,* které *v zimě* jsouc jako zakleto očekává, až nastane *jaro*; pak vystoupí, porazí *démony zimní,* a *dub* (repraesentant rostlinstva) se opět zazelená.

jej odkopati a dubovým kolem probiti. Pak pod l. 1345 o čarodějné ženě, která náhle umřela a v noci vstávala i lidi dávila; i kázali kolem dubovým prsy její probiti a později to tělo i s kolem spáliti a popel do hrobu toho vsypati a zakopati. *)

Dubový kůl jest zde místo Perunovy palice, kterou tento prohání zlé duchy v mračnech se skrývající.

D u b l é č í. Čechové zaklínají růži a pakostnici „do dubu vysokého“, Srbové zaříkávají bolesti „u duboke dubine, gde pevac ne peva, gde koka ne kokoće“, Rusové hryžou bolavým zubem dřevo dubové a protahují nemocné děti buď skulinou ve starém dubě aneb skrze rozštěpený kmen mladého doubku, jehož půlky nahoře dohromady svázali. Tak v pronském újezdě stál ještě na konci minulého století starý mohutný dub s vykotlenou štěrbinou, skrze kterou protlačovali nemocné děti, načež obvazovali strom opaskem. Totéž činí Němci. Při nakažlivých nemocech dobývají na Rusi třením z dubového dříví oheň, jejž chovají v domě jako ochranu proti nákaze. **)

7. Pověsti o dubu.

U Poděbrad stojí na pražské silnici kaplička p. Marie na tom místě, kde za krále Vladislava r. 1496 sedm kovkopů nevinných bylo odpraveno. Dub, který na popravišti stál a jich krví byl postříkán, míval od té chvíle žaludy, jichž misky byly červené a podobny k čapkám havířským. Dub

---

*) Slov. nauč. „Upír“.

**) Grohm. Abergl. 158; Milićević, Život Srba 103; Afan. II. 303—4. III. 807; Perger, Pflanzensagen 301; Etnogr. Sbor. 1853. 163. Temme vypravuje, že v Staré Mance u Wittstocku stál tlustý, kučeravý *dub*, jehož větve byly dohromady srostlé a děrami proniknuty: kdo těmito děrami prolezl, uzdravil se, a okolo dubu leželo plno berlí, jež byli uzdravení zahodili. Grimm, D. myth.[4] 976. O rozdělávání živého ohně ze dřeva dubového proti dobytčímu moru u Němců (*notfeuer*), Skotů (*needfire*) a j. viz Grimm, *D. myth.*[4] *502 — 6*; E. B. Tylor, Urgesch. d. mensch. 327 sled.

ten byv od jakéhos poustevníka ošetřován později přece zaniknul. *)

Památný jest i *svatováclavský dub na Stochově* v okresu novostrašeckém, jejž prý zasadila sv. Ludmila na památku narození svého vnuka, sv. Václava. Dub ten stojí podnes; původní kmen nyní už docela odumřel, ale z něho vyrostl kmen nový, který nad starým dosti mohutně se vypíná.

Pěknou pověsť mají Němci o tom, *proč má dub listí zubaté.* Čert smluvil se prý se sedlákem, že si proň přijde, až bude dub bez listí (jež bylo tehdáž ještě celokrajné). Nastala jeseň, přišla zima, všem stromům listí opadalo, jenom na dubu sedělo pevně, ač hnědé a suché. Konečně přibylo jaro a jednotlivé listy počaly opadávati. I zajásal čert — ale sedlák přivedl ho ke stromu a ukázal mu z blízka, že mezi starým listím už zase nové vypučelo. Tehdy se čert rozčertil a ze vzteku poškrábal listí tak, že až podnes má okraj zubatý. **)

Lípa *(Tilia)*,

jmeno všeslovanské; něm. *linde.*

Pod lípou mne anděl kolébával,
dokud jsem byl malé děťátko,
pod ní jsem, ó sladká památko!
v chlapectví si nejraději hrával.

Pod lípou jsem zřel i milovával
nejkrásnější Slávy děvčátko,
pod ní jsem se s láskou, na krátko
trvající, smutně rozžehnával . . .

Pod lipkou mne také pochovejte,
aneb na hrob místo mramoru
slavostrom ten zasaditi dejte.

Kollár.

U přirovnání s dubem co do ladnosti tvarův rozhodně dáváme přednost lípě: statný jesti dub, ale *lepá, půvabná jest lípa.* Kdežto na dubu všecko prozrazuje tvrdost a jakousi drsnotu, vyznamenává se lípa naskrze měkkostí a jemnotou: při vší své mohutnosti, v níž dubu ničeho nezadá, má dřevo

*) Grohmann, Sagen aus Böhmen 304.

**) Čes. včela 1877, 317. Perger, 292 — 3. Srov. Zingerle, Sitten, bräuche u. meinung. des tir. volkes, 2. aufl. 102.

měkké, hladčí kůru a větve nikoliv sukovité, než hebce zahnuté a v koš velebně klenutý rozložené, jichž srdčité listy na tenké stopce se tetelíce dodávají mohútnému celku jemného roucha a činí dojem lahodný. I nerozpakujeme se nazvati *lípu nejkrásnějším stromem listnatým* nejen mezi lesními, ale i mezi stromy ovocnými, ani jabloně nevyjímajíce. Přidejme k tomu libou vůni květu hojného, jejž obletují celé roje včelek vučících, a pod hustou korunou za úpalu letního chládek miloučký — a pak mi ukažte člověka, který by si toho stromu nezamiloval!

Proto ovšem byla lípa od jakživa oblíbena nejen u Slovanův, ale i u Němcův a vůbec všude, kdekoli se dařívá. Jelikož pak bývala domovem právě v oněch prostranstvech východní Evropy, do kterých klademe i pravlasť slovanskou, *) musila se lípa státi předním mezi stromy miláčkem Slovanův, a potud měl tedy Kollár právo nazvati ji slavostromem, což zavdalo bezpochyby k tomu příčinu, že přijata lípa za *symbol vzájemnosti slovanské.*

I shoduje se lípa naskrze s povahou slovanskou: jesti družná a nejraději se tulí k lidským příbytkům, jako by měla smysl pro život rodinný; svou měkkostí, o které jsme se zmínili, upomíná na holubičí povahu národa slovanského; jest snášelivá a pohostinská, poskytujíc i cizákovi útulek pod zeleným krovem svým a chráníc jej před vedrem, deštěm i bouřkou; mívá útrpnost s churavým nešťastníkem a podává mu léčivého květu, aby si z něho uvařil „thé“ a propotiv se byl opět zdráv. A tak vším, co jejího jest, hledí lípa prospívati lidstvu: bílé, měkké dřevo hodí se výborně k pracem soustružnickým, z něho máme stoly, kolébky, mosty, housle; z lýka pletou se rohože (na Rusi ročně 14 mil. rohoží, k čemuž potřebí 1 mil. oloupaných kmenů lipových), chodáky čili střevíce (na Rusi *laptě,* jež nosí 30 mil. lidí), jaké nosili polský Piast a český Přemysl; i med a vosk, jež nasbírají

*) Jihovýchodní Evropa, svahy Karpatské a k nim přiléhající roviny bývaly od pradávna jedním lesem lipovým, který poskytoval Slovanům *nesmírný* výtěžek medu. Hehn, Kulturpfl.[3] 516.

včely na lipách, dávají zvláště Slovanům výtěžek nemalý. Nejlepší med, jejž sbírají v měsíci *lipnu* (v červenci, chorv. však *lipanj* jest červen), nazývají na Litvě a Rusi *lipec,* Srbové *lipovac.*

Nejčastěji nacházíme lípu v stromořadích, na návsích a na hřbitovech, okolo kostelův a před obydlími vesničanův — zkrátka všude, kde jest lidem na blízku. Pod košatými lipami scházívají se od starodávna sousedé za vlažných letních večerů, zvláště pak ve dni sváteční a nedělní, k přátelským pohovorům; jindy bývaly pod lipami odbývány obecní porady a veřejné soudy,*) konány slavnosti a mívány radovánky, a podnes bujará mládež bavívá se pod nimi na návsi zpěvem a tancem, což pěkně líčí Sev. Goszczyński v básni „Zámek Kaňovský" takto:

Poniżej miasta, po nad brzegiem, dołem
sędziwe lipy, Dniepru wód strażnice,
stoją poważnie z płowiejącym czołem:
tam się na huczne schodzą wieczernice
rześcy parobcy i hoże dziewice.
A gdy nad jasnym sinych wód rozlewem
i brzeg zasiadą i uwieńczą wzgórki,
i wiatry Dniepru poszłą z cichym śpiewem —
i wnet uderzą w piszczałki, bandurki —
wierz na ten czas, że to czarów siła
zaklętą ucztę w nocy wyprawiła. **)

To platí o Slovanech vůbec, zvláště však o Slovanech východních, severních a západních; neboť čím dále na jih, tím řidčeji vyskytá se lípa, tak že u Srbův a Chorvatův již

*) Maciejowski, Hist. praw. słow.[2] II. 81.

**) Překlad: Tam za městem, jak Dněpru Víly strážné,
jichž větérkem si vlas zahrává plavý,
šedivé lípy nesou čelo vážné:
sem scházejí se večer na zábavy
s bodrými hochy švárných dívek davy.
A když vod siných jasným nad rozlevem
si sednou na břeh jako věnec v sboru,
a Dněpr tichým rozléhá se zpěvem,
a píšťalky a bandurky zní v choru —
tu myslil bys, že tajných čárů síla
zakletou slavnost v noci vykouzlila.

bývá dosti vzácna, v krajinách pak zabalkánských u Bulharův úplně schází. Proto kde národní písně ruské, polské, české zmiňují se o lípě, v takových případech písně jihoslovanské kladou zhusta bor nebo javor.

Zábavy a schůzky pod lipami vyličují zhusta naše písně národní, z nichž postačí některé ukázky. Slovenská:

Pod Nitranským hoscincom
lipka zelená:
tancujú mládenci
s pannami pod věnci,
muzika jim hrá.*) *Koll.* I. 20.

V písních maloruských opakuje se často výraz: „Pod lipkoju stil stoiť" (t. j. pod lipečkou stůl stojí), což patrně upomíná na porady pod lipami. Také u Slovinců máme stopy takových veřejných porad pod obecními lipami, a jich písně obsahují častou na ně upomínku:

Oj svetel svetel grad stoji,
pred gradom so lipe tri;
pod lipom zbor čestit sedi,
v sredi svetli gospodar. *Glasnik* XI. 201.

Nejinak u Velkorusův:

Ach v polě lipoňka
pod lipoju běl šater (bílý stan),
za těm stolom děvica. *Kostom.* 54.

Pod lipou scházívají se milenci. „Pod lipoj sidi lübi z lüboj" zpívají Slovinci v Štýrsku a písně slovinské z Krajinska opěvují „tri lipe zelene", pod kterými sedávají hoši s děvčaty, anebo zelenou lípu na návsi, kdež se mládež shromažďuje ke svým zábavám:

Stoji zelena lipa,
pod njo se fantje (hoši) zberajo,
še prelepo se menijo,
kam k deklicam v vas pojdejo. *Korytko* III. 15.

---

*) Podobně položil Göthe ve „Faustu":
Der schäfer putzte sich zum tanz . . .
schon um die linde war es voll,
und alles tanzte schon wie toll! Juchhe! Juchhe!

S tím shoduje se píseň česká:

Tam nahoře pod lipami
tři mládenci spolu stáli,
o lásce si povídali. *Erben* 479.

Dívka česká, jejíž milenec v dálce prodlévá, vzpomíná si na ty blahé chvíle, kterých s ním byla pod lipou zažila:

Pod tím naším okenečkem
stojí lípa zelená:
často na tě, můj holečku,
mé srdečko zpomíná! *Erben* 119.

Pod lipou před domem sedává dívka „na vdání", buď očekávajíc ženicha anebo chystajíc se ku svatbě; často v písních luž.-srbských:

N-ovic znáti nový dvůr,
před ním stojí lípa zelená.
Pod lipou sedělo děvčátko
hezoučké, bílé, červené;
svoje si vlásky česala,
svoje si vlásky splétala. *Smoleř* I. 244.

„Vlasy česati" znamená tolik, co chystati se ke svatbě.*) Svatební písně luž.-srbské vyličují, jak nevěsta, když pro ni přijíždějí svatové, sedíc pod lipou zelenou „šije dva šátky hedbávné, vije dva věnce miříkové", jeden pro milého, druhý pro sebe, až půjde k oltáři; anebo:

Před tím novým dvorem u Pěkných
tam stojí lípa zelená,
pod ní sedí panenka,
šije dva šátky hedbávné,
vije dva věnce routové atd. *Smoleř* II. 123.

Pochopitelno, proč jest lípa symbolem *ženskosti*. Ve veškerém zjevu jejím spatřoval Slovan cosi ženského, o čemž svědčí též gramatické pohlaví lípy naproti mužskému dubu nebo buku, a proto stala se mu obrazem *dívky a ženy;* mimo to bývá lípa před oknem důvěrnou přítelkou dívky, kteráž pod ní sedává a s ní rozpráví o tajných tužbách srdce svého,

*) Viz čl. *Růže.*

ona bývá i strážným duchem její mladosti a jejího panenství; dokud tato lípa se *zelená*, jest to dobrým znamením *šťastné lásky* děviny. Vychloubá se tedy svou lipou dívka česká:

Žádná není tak maličká
jako já:
přece se mně suchá lípa
zelená.
Zelenej se, suchá lipko,
zelenej:
jen se na mne, můj holečku
nehněvej! *Erben* 294.

V písni slovinské přirovnávají se

tri lipice zelene,
tri ljubice rumene. *Kor.* II. 115.

Kvetoucí lípa jest obrazem *krásné panny*, plné života, kterou by jinoch rád pojal za manželku, což píseň slovenská „vytětím lípy" naznačuje:

Posred našho dvora mladá lipka kvitne,
šuhajík sa strojí, že ju veru vytne. *Koll.* I. 20.

Jako včeličky tíhnou za lipovým květem, tak hoši za děvčaty a naopak. Přiznáváť se Slovenka sama:

Ako tá včelička za lipovým kvetom,
tak mi srdce letí za mojím frajerom. Tamže I. 23.

Velmi pěkným obrazem přirovnává píseň luž.-srbská *klátící se lípu k dívce osudem zmítané:*

Stojí ta lípa v údolí,
ona se pěkně zelená;
ona se klátí sem a tam,
když se o ni vítr opírá:
na vojnu milý uhání —
milenky těžké vzdychání! *Smol.* II. 27.

Kupalská zase píseň uvozuje dívku tonoucí v podobenství lípy a jejího milence v podobě doubku:

Oj na řece na Dunaji
vlny lípu pochovají!
Větvička na vrch vyplavala
a na doubeček zavolala:

„Oj podej, doubečku, aspoň haluzečku!“
— „I nechať tobě podá klen,
vždyť on věrně žije s tebou jen.“ *Kostom.* 55.

Suchá lípa co protiva lípy zelené znamená *dívku osiřelou*, v *lásce nešťastnou*. Která dívka čeká,

až se bude u Nimburka
suchá lípa zelenat,

ta se chudinka načeká! Podobný význam má lípa v poli o samotě stojící, o které ozývá se tklivý děvin stesk:

Už jsem osiřela
jako lípa v poli:
toho jsem se nenadála,
kam můj milý chodí! *Erben* 170.

Sem patří smyslem svým podle našeho zdání také píseň známá v Čechách, na Moravě i na Slovensku:

Hořela lípa, hořela,
pod ní panenka seděla,
jiskřičky na ni padaly,
mládenci pro ni plakali;

k čemuž dodávají Slováci:

chyba ten jeden neplakal,
čo ju falešně miloval.

Podle Kollára (Zpěv. I. 429) jest to počátek pohansko-nábožné písně, která se zpívala při obětech a upomíná prý buď na trestání ohněm takových panen, které nevinnost ztratily, buď na obětování ve vojně zajatých zvláště křesťanských otrokyň; jiní, zejmena K. V. Wójcicki (Zar. dom. II. 230), domnívají se, že to ohlas starodávného obyčeje, dle něhož panny a mládenci losem ustanovení bohům a bohyním za oběť upalováni bývali.

Nelze tajiti, že ani ten ani onen výklad nás neuspokojuje, a dokud se nám nedostane historických, věrohodných dokladův takového upalování panen a dívek, musíme domněnky tyto považovati za pouhou fikci.

My máme píseň tuto prostě za *píseň svatební*, v níž *hořící lípa jest obrazem nevěsty plačící* a z domova se loučící, neboť

padající jiskry bývají v národní poesii slovanské symbolem horoucích slz kanoucích. Na doklad našeho tvrzení stůj zde píseň, jak ji zpívají Chorvaté uherští, v doslovném znění:

Zelena lipa gorila,
pod njom je mila sidila,
iskre su na nju padale,
da su vsi ptice plakale.
Kad su se po nju vozili
zuz put su tunje sadili;
kad su se nazad vozili,
zrele su tunje trgali.
Vsakomu svatu po tunju
a mladoženji zaručnju.
Nevîsta se je plakala,
a zalva ju je tolila (těšila):
Ne plači se ti, nevîsta,
tri krat sam dalje peljana,
još se niś tako plakala.
Kurelac, Jačke 295.*)

Tak i v písni běloruské jest hořící kalina obrazem dívky plačící, o čemž viz čl. *Kalina.* Konečně pozoruhodné jest, že v Poznaňsku zpívají podobnou píseň *při svatební hostině:*

Pod borem sośnia stowała
a pod nią panna gorzała;
skry na nią padały,
szaty na niéj gorzały,
nie dbała. *Kolberg, Lud* X. 277.

Listí na lípě *vadnoucí* — to jsou *mladá léta hynoucí.* Dojemným tak pěje lkáním Slovenka ze Šárišské stolice:

Ej bože! bože! pobil si me,
moja mladosc darmo hyne:
ej hyne, hyne, už zahyne,
jak lístočok na lipine;
jeden vadne, druhý spadne:
moja mladosc tak prepadne! *Koll.* I. 20.

Padající listí znamená též *pláč*:

Padá lístok z lípy do doliny,
tečú slzy z očičiek dievčiny. *Sbor. sl.* I. 1. 117.

---

*) Fran Kurelac, Jačke ili narodne pěsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po županijah šoprunskoj, mošonjskoj i železnoj na Ugrih. *Zagreb 1871.*

Písně polské činívají zmínku o *lipových mostech:*

Jedou, jedou hosté
po lipovém mostě;

o lipových *houslích*:

Vezmu já skřipky
z zelené lipky
a zahrám sobě;

nebo v hádance:

V poli stálo,
v krčmě hrálo,
přišlo domů, zaplakalo;

a konečně o lipových *stolech:*

Co tam bylo stolův!
všecinko lipové;
co bylo ubrusův,
všecko toruňové (z Toruně)! *Tyg. illustr.*

V slovinských písních vyskytuje se *kolíbka* lipová:

Kolíbka je udělána
z lipového dřeva;
přijď si pro ni, moja milá,
až jí bude třeba. *Vraz* I. 134.

Stůl z lipového dřeva ve příbytku pokládají Slováci za znak majetnosti a jakési nádhernosti; proto odbývá děvče chudobného nápadníka:

Nepuojdem, šuhajko, nepuojdem za teba:
veť ty nemáš stola z lipového drevá. *Koll.* I. 23.

V polských krakoviácích, které už na mnoze pozbyvše prvotního významu symbolického užívají přírodních obrazův ledabylo beze všeho vnitřního spojení, nelze nalézti pro lípu určitého značení. Ku př.:

Vyrostla lípa z potoka,
čekej mne, holka, do roka!

Zelená lípa, bílý květ;
putuj, děvečko, v cizí svět a j.

I do *pořekadel* dostala se lípa. O ženské rozedrané *říkají Slováci, že je* „obšarpaná ako lipa v jaseň“, kteréžto

porovnání vyjadřuje také srbské pořekadlo: „holý jako lípa“ a české: „odřel ho co lípu.“ Z ostatních pořekadel stůj zde ještě české: „lepší klín lipový a hospodář, nežli šafář ocelový,“ a „z lipového dřeva neuděláš fládrové lžíce.“ *)

Lípa na hrobech. Běloruská píseň vypravuje, že matka oženila syna, ale nevěstu neměla ráda. Chtěla ji otráviti. Syn však zpozorovav matčin úmysl snědl polovici otráveného jídla, i umřeli oba. Ženicha pochovali v kostele a nevěstu na hřbitově:

Na synovi vyrosť zelen javor,
na nevěstě bílá lípa:
javor stěny prolamuje,
z lípy lístků dosahuje,
lístek s lístkem slučuje se . . .
Sbor. Vil. I. 64.

Lípy památné a zázračné. Lipové lesy, jež druhdy bývaly zejmena v Rusku, Polsku a v Čechách, zřídly už a staly se velikou vzácností. Míval ku př. Nižní Novgorod veliké lesy lipové, ale ty jsou vyhubeny a vykáceny za příčinou dříví a lýčí; přes to však honosí se gubernie kostromská podnes krásnými lesy lípovými, ač i těch stále ubývá. Za to ale tím věčší péči věnují Slované lipám jednotlivým, sázejíce je okolo kostelův a příbytkův, na návsích a v stromořadích a bedlivě je ošetřujíce.

Zvláště ku *starým lipám* mívá se lid náš s neobyčejnou úctou a šetrností, o čemž bychom četných mohli podati důkazův. Ale dostačí pouze o některých prastarých lipách v Čechách a na Moravě stručnou učiniti zmínku. Známa jest ku př. mohutná lípa v Bzenecké zahradě na Moravě, pod kterou prý celý pluk jízdecký se může utábořiti; na ní nalézá se mramorová deska s tímto zlatým nápisem: „Dle listin od r. 1604 byla již tenkráte lípa tato 500 roků stará; její kmen obnáší $7^2/_6$ sáhu, koruna 66 sáhů v objemu, její větve jsou 10 sáhů dlouhé.“ Vedle ní stojí druhá, menší obrov-

---

*) *Kollár, Výkl.* ku Sl. dc.[2] 15.

kyně s nápisem: „Nejsem známa, jako moje stará sestra; však ohledni se cestovateli! já stojím na půdě duté.“ A vskutku celá ta prostora, na níž menší lípa stojí, jest dutá; z boku pak vede pohodlný vchod do dutiny pod lípu. *) V Čechách máme velikánské lípy u Krumlova, v Malonicích u Klatov a na mnoha jiných místech. O krásném stromořadí lipovém, jež vede z Jičína do Libosadu (založeného od Albr. Valdštejna), píše Balbin podotýkaje, že se mu nevyrovná ani v Čechách ani v zemích sousedních; stáloť tam za jeho dob 700 lip čtyřmi řadami. **) V Němcích jest na slovo vzata lípa novoměstská ve Virtemberku, mající více než 3 m. v průměru, 10 m. objemu, 33 m. v koruně a 670 let stáří.

Na důkaz, jak všeobecné lásce u Slovanův ode dávna se těšila lípa, napočítal Kollár přes *200 místních jmen* od tohoto stromu odvozených, a Bog. Šulek dokládá, že sám jich napočetl v Chorvatsku a Slavonii přes 40, v Bosně a Hercegovině 12, několik v Bulharsku, ba i na Černé Hoře nalézá se pojmenování „Lipova strana“. Že i německé nyní město Lipsko od lípy má jméno, jest na bíle dni. ***)

Dále uvádí Kollár historický doklad, že „Slované v Pomořanech, byvše Ottonem od pohanského ku křesťanskému náboženství přivedeni, na památku toho skutku a na znak své vděčnosti čtyry lípy zasadili při oné studni u města Pyric, při které r. 1124 dne 15. června ponejprv mnoho tisíc jich pokřtěno bylo.“ Z těchto čtyř lip stojí tam posud jedna s jedinou větví zelenou, ale i ta prý co nevidět dokonce zajde.

U nás vídati podnes ledakdes osamělé prastaré lípy s obrazem matky boží nebo kapličkou, jež mívá lid u veliké vážnosti. Možná, že měl Kollár pravdu, že lípa byla u pohanských Slovanů zasvěcena bohyni lásky Ladě, neboť na místo této bohyně nastoupila v křesťanstvě panna Maria, jíž zároveň zasvěceno vše, co druhdy bývalo Ladě posvátno. Tomu nasvěd-

---

*) Dle Sloven. novin Lumír 1855. 342.

**) Balb. Misc. I. c. 41.

***) Koll. Výkl. ku Sl. dc.² 12 sled.; Bog. Šulek, Zašto Slaveni poštuju *lipu?* v *Radu* jugosl. akad. XLIII. 1878 str. 149 — 188.

čuje i zpráva Krolmusova o lípě, v které bydlela *bílá žena*, jež z ní u veliké záři vystupovala. *)

Praetorius vypravuje o prastaré lípě na pomezí Kladském, která už několikkráte uschla, ale pokaždé opět vyrašila a nyní se zelená; na ní sedávala prý Sibylla a prorokovala městu věci budoucí. **)

Nemálo rozšířeny jsou *pověsti o lipách*, které byvše od lidí křivě obviněných *obráceně do země zasazeny* vypučely a jich nevinnost osvědčily. Když pán Buchlova na Moravě byl zavražděn, padlo podezření na jeho panoše; ten aby dokázal svou nevinnost, zasadil lípu obráceně větvemi do země a kořeny vzhůru — a ejhle! lípa se ujala a z kořenů vypustila listí. ***) Lípa ta stojí podnes.

O lipách rostoucích okolo Zlaté Koruny (u Krumlova) vypravuje se, že Táboři sbořivše roku 1420 tamější klášter cisterciácký pověsili na ně mnichy, a od těch dob mají tyto lípy listí srostlé na podobu mnišských kápí. Zcela totéž povídalo se o lípě, která stávala naproti kostnici v Sedlcích u Kutné Hory.

U vsi Mukova (v Žatecku) spatřuje se lípa veliká, jež prý vyrostla z hole, kterou tam byl sv. Prokop do země zarazil.

Slavnosti u lípy. Svrchu jsme prohodili, že pod velebnými lipami konávaly se slavnosti a sice jednak nahodile za zvláštních příležitostí, jednak pravidelně co rok se opakující čili výroční. O pražské „fidlovačce“ na př. scházeli

*) Krolmus, Staroč. pov. II. 150.

**) Grohm. Sagen 65.

***) Dundr, Buchlov 4. — V Berlíně stojí na hřbitově u sv. Ducha tři lípy, jež byli zasadili „vzhůru nohama“ tři bratří z vraždy nařčení. Také z jich kořenů vypučelo listí. Kobell, Über Pflanzensagen 7. — Důkaz jiného druhu podala lípa na hřbitově v Annaberku v Sasích. Tamější městský písař Adam Ries nemohl pochopiti těla vzkříšení. Dne 15. října 1519 přišel k němu jeho zpovědník, uchopil mladou lipku a zasadiv ji do země zvolal: „Jako z těchto větví budou kořeny a z těch kořenů větve, tak pravdivé jest těla vzkříšení.“ Lípa ta stojí posavad, a její větve jsou 24 sloupy podepřeny. Perger, Pflanzensagen 276.

se u prastaré lípy blíž nuselského mlýna (14. dubna), kde až podnes na nuselské louce ve středu velikonoční slavnost ta se odbývá. Pomlčíce o jiných dokladech, všimněme si Slovinců. U nich nalezneš v každé vesnici na prostranném místě lípu pečlivě ohraženou, aby se jí neuškodilo, a kolem ohrady sedadla. *O posvícení* (*žegnanie*) shromažďuje se dospělá mládež u této lípy, pod níž byli hudebníci zasedli. Též tam bývá dřevěná kulatá podlaha k tanci přichystána. I zavzní hudba a zahraje píseň národní, chvalozpěv to na lípu, a chlapci dají se do tance:

Proč mi, lípo, rozkvétáváš,
když ovoce neneseš?
Já lipečka rozkvétávám
všem veselým mládencům.

Pak se baví tancem až do půlnoci. Jakmile dvanáctá odbije, shluknou se mládenci, zazpívají několik písní a *zalejou lípu vínem* z vděčnosti, že jim letos popřáno pod ní se veseliti, a s přáním, aby i budoucího roku v celé své svěžesti se rozvila a neporušena zůstala. *)

Lípa tato jeví se *životním stromem* obecním, strážným duchem celé dědiny anebo sídlem ochranného genia; na jejím zdaru závisí zdar obce, okolo ní shlukují se vesničané jako dítky kolem své matičky. Proto ji opěvují písněmi a zalívají vínem, symbolem deště, naznačujíce přání, aby se jí budoucně dostalo hojné vláhy a svěžesti. Dle Mannhardta (Baumk. 188) představuje tato lípa jaksi stálou a trvalou *máji*, a kde jí není, tam musejí přinášeti každoročně strom z lesa, který postavují a zarážejí rovněž na místě veřejném a význačném.

---

*) Čas. č. mus. 1857. 311. Podobně tančívají o posvícení okolo lípy na návsi v některých krajích něm., zejmena v Durynsku, v středním Porýní, v Eifele, což v středověku jmenovali „lindiren". V durynských vesnicích tančívají na vyvýšeném, okrouhlém místě (*anger* či *mahl* zv.) na návsi pod velikými lipami, jež ovroubeno vysokými kameny, vzhůru postavenými, aby tudy nikdo nejezdil. Pod nejstarší lipou jest veliký okrouhlý kámen na spůsob stolu, na kterém třetího dne po posvícení zabíjejí skopce a pojídají. Pfannenschmid, Erntefeste 1878. 271 — 3.

V Zilské dolině v Korutanech slavívají „svátek lípy". Pověsivše na lípu, která v žádné dědině neschází, sud, rozjíždějí se na koních s palicemi v rukou, skáčou kolem lípy a snaží se, aby při každém skoku udeřili palicí do dna sudu, který konečně bývá roztlučen na kusy. Mezi tím, co hoši takto cvičí svoji sílu, prozpěvují ostatní vesničané obřadové písně.

Jesti to slavnost jarní: roztloukání sudu naznačuje jarní bouřky. *)

L í p a v p o v ě r á c h. Není pochybnosti, že lípa bývala Slovanům stromem posvátným, třebas bychom nemohli dokázati, kterému bohu, či raději které bohyni (zda Ladě?) byla zasvěcena. Svědčí o tom kromě úcty, které lípa jest účastna, veškery pověry, jež k ní se pojí a jež vesměs v tom se shodují, že jmína lípa za *strom dobrý,* kterýž *zahání všelikou nečistou sílu* a kteréhož *se štítí zlí duchové.* Horní obyvatelé Tatrův podnes věří, že ve větvích lipových bydlí nadpozemské bytosti (rozumí se, že dobré). Moravané za to mají, že zelené lipové letorosti o letnicích před okny vytýčené zachraňují přede všemi kouzly a čáry. Za tím účelem ozdobují také u nás o svátcích svatodušních domy a příbytky větvemi lipovými. Srbové pak domnívají se, že oheň ze dříví lipového přemáhá i sebe tužší bolest tělesnou.

Do lípy prý nikdy *neuhodí,* tvrdí Slovinci, poněvadž se pod ní ukryla p. Maria se svým synáčkem, když ji stíhali pronásledovatelé.

Čarodějnice vyhýbají se lípě a podle pověry slovinské, má-li dobytek uděláno, potřebí šlehati jej prutem lipovým, aby čarodějnice uprchly. V polských pohádkách bývají *čarodějnice pojímány v uzdu lýkovou,* a také *ďábla* (podle české pověry *vodníka*) možno svázati pouze lýčím lipovým.

---

*) Afan. Vozzr. I. 589. V Dolních Rakousích sluje tento obřad „boschenstechen". Tam upevňují sud na kůl, jehož vršek ozdoben smrčkem s šátky, hračkami a p. Hoši se rozjíždějí a bodají do sudu; kdo srazí smrček („boschen"), obdrží věci s něho. Mannh. Baumk. 306 a 389.

Lípa má též moc proti *upírům*. Vznikne-li v Haliči na některého umrlého podezření, že jest upírem, vyndají jeho rakev z hrobu, a hadač zažehnav jej sváže mu ruce lýkem lipovým. Mezi lidem polským kladou mu obyčejně pod jazyk lístek posvěcený s výpisem počátku evangelia sv. Jana a spoutavše mu ruce páskou z manipuláře kladou mu na prsa hvězdu lipovou. *)

Nad Buhem vypravuje si lid, že čarodějnice chtíc někoho proměniti ve vlkodlaka „lyka krutila z lipiny i varila i tojoj vodoju podlila pid lude. **)

Zelená větvička lipová má snad moc buditi mrtvé z hrobu. Tomu aspoň zdá se nasvědčovati píseň slovenská „Sirota a macocha,“ podobná k naší balladě o osiřelém dítěti:

Pod slncom pod nebom široká cestička,
po nej sa prechodí malá sirotička.
Čo že ty tu hľadáš? Otca, mater nemáš?
Otca, mat nenajdeš, temnú noc tu zajdeš.
Hajda sa, hajda sa *pod zelenú lipku*
a odlom tam sebe zelenú halúzku.
Hajda sa, hajda sa na tvojej matkin hrob,
trirazy naň udri, veď sa ona vzbudí.
Sbor. sl. II. 1. 91.

Bříza *(Betula alba)*,

pol. *brzoza*, rus. a mrus. *bereza*, bělorus. *bjaroza*, jihosl. *breza*, starosl. *brěza*, něm. *birke*.

Vyběhla bříza bělíčká
jak ze stáda ta kozička,
vyběhla z lesa na pokraj,
že prý už táhne jara báj.
Hálek.

Učiněná to panenka: veškeren její zjev má do sebe cosi *ženského*, její švižná, pružná postava upomíná na dívčí stepilost, bílá kůra na bílou pleť nebo na bělostkvúcí řízu, její dlouhé světlezelené haluze na rozčesanou spuštěnou kštici nevěstinu. Jeť to *rusovláska* mezi stromy, vždy veselá, pří-

---

*) Čas. č. mus. 1840. 236.
**) *Wójcicki*, Zarysy dom. II. 228.

tulná, která se dovede všude přilichotit, k švarnému buku i k sukovitému dubu. V ruských svatebních písních vůbec jest bříza symbolem *nevěsty;* na př. v běloruské:

U Vasilky na dvoře stojí bříza u plotu,
kol té břízy březovinka (nízké březoví),
a na té bříze lísteček
a na lístečku rosička:
není to bříza — jest to nevěsta,
březovinka — to panenky,
ne lísteček — ale družičky,
ne rosička — ale slzičky. *Etnogr. sbor.* III. 259.

Obrazem panenky bývá bříza i v písních velkoruských, jež ji obyčejně nazývají „bílou" a „kučeravou":

Tak mezi dvěma vysokýma horama
vyrostla tenká bříza bělоučká,
tenká bříza, kučeravá,
kde jí nehřeje sluníčko ani měsíc
ani četné hvězdy uspávají;
jenom kropivé deště ji zalívají,
jenom bujní ji větrové profukují.
To bylo mezi našimi sousedami,
vyrostla tu krasotinka dívenka,
proslavila se krásou a švárností.
Sach. Pěs. IV. 36.

Skácená bříza značí děvu *provdanou;* v maloruské:

Pravila bříza k doubravě:
„Nestůj, doubravo, zašuměj,
na mne se břízu nedívej;
jsemť já dnes bílá, zelená,
a zejtra budu skácena. *Kostom.* 56.

Nevěstu provdanou za zlého muže přirovnává píseň běloruská k bříze stojící ve tmavém lese, osamělé, a nenalézající nikde soustrasti:

Bělouninká břízo, není-liž ti teskno?
v tmavém lese stojíš — v rovné pole hledíš.
„Ba teskno mi, teskno — v tmavém lese státi,
v rovné pole pohlédati.

Malá nevěstinko, není-liž ti teskno
se zlým mužem žíti — dobré jinde zříti?

„Ba teskno mi, teskno — se zlým mužem žíti,
dobré jinde zříti.“ *Sbor. Vil.* 180.

Dívka zarmoucená, těžce vzdychající jest jako bříza, kterou vítr lomcuje:

Věje vítr od hor, věje, břízu nachyluje:
neshýbej se, milá břízo, ještěs zelenoučká;
nebuď smutna, má panenko, ještě jsi mladoučká:
jak pak já se nemám shýbat, vítr list mi shází;
jak pak nemám smutna býti, milý mi odchází.
Metlin. 20.

Jako bříza k dubu nehrubě se hodí, tak mladé ženě nesvědčí u starého muže, zvláště je-li opilcem:

Oj ty *dub*, ja *bereza*,
oj ty pjanyj, ja tvereza (střízlivá);
oj ty *staryj*, ja *moloda*,
čom miž (mezi) nami nelahoda? *Metl.* 471.

Tak stala se bříza i symbolem *ženy* i *matky*. V zpěvích maloruských má se bříza k dubu jako matka k synovi:

Dub se k bříze vrškem ponachýlil blízko:
kozáček své matce poklonil se nízko.

Anebo bříza k mladým doubkům jako matka k dítkám:

V šírém poli bříza stála,
kolem břízy zelené doubky. *Kostom.* 57.

Velmi pěkně vylíčil Mickiewicz břízu jakožto vdovu truchlící:

Czyž nie piękniejsza nasza poczciwa brzezina,
która jako wieśniaczka, kiedy płacze syna,
lub wdowa męża, ręce załamie, roztoczy
po ramionach do ziemi strumienie warkoczy!
niema z żalu, postawą jak wymownie szłocha!
Pan Tadeusz III.

Proměnění dívky v břízu vyskytá se v maloruské písni:

Říkal bratr sestře: nestav se na kladku!
Sestra neposlechla, na kladku stoupnula,
kladka se zvrtnula, sestra utonula.
Když se potápěla, takto zaúpěla:
„Nekácej, bratříčku, břízy bělounké,
nesekej, bratříčku, trávy hebounké,

netrhej, bratříčku, trnu černého:
bělounká bříza — to jsem já mladinká,
hebounká tráva — to moje rusá kštice,
černé trnky — to moje černé oči. *Kostom.* 57.

. Dle běloruské písně vyrostá bříza *na hrobě* nevěsty, kterou matka ženichova byla otrávila:

Na synově hrobě vyrost javor zelený
a na nevěstině bříza bělounká;
i rostly, rostly, k sobě chýlily se
a jich vršky spolu srůstaly se. *Etnogr. sbor.* III. 219.

Mythologický význam břízy jeví se nejpatrněji v ruské skazce o krásné princezně, kterou byl čert proměnil v břízu. Když se objevil osvoboditel a začal ji vybavovati z kouzla, vystoupila první noci ze stromové kůry po prsa, druhé noci po pás a třetí noci byla vysvobozena úplně (Afan. Vozzrěn. II. 504). Zde jest bříza nejspíše symbolem *přírody*, kteráž přes zimu zůstává jakoby byla zakleta v tuhý tvar, a teprvé z jara, když přijde vysvoboditel — slunce, vyprošťuje ji ze zimních pout, a ona se objevuje ponenáhlu ve své bývalé mladistvé podobě.

Význam břízy v *bájeslovných obřadech.*

1. Bříza u Velkorusův o letnicích.

V guberniích velkoruských vycházejí vesničané na „semik“ (t. j. čtvrtek před nedělí svatodušní) do lesův a hájův, pějí písně,*) vijí věnce a *skácevše mladou břízu* oblekou ji *do ženských šatův* nebo navěšují na ni pestrých stužek a tretek. Potom společně hodují požívajíce z věcí, jež byli od sousedův vyprosili (z mouky, mléka, vajec a j.). Pohodovavše seberou vystrojenou břízu a prozpěvujíce veselé písně donesou ji do

*) Jedna taková píseň zní dle O. Millera Christom. I. 1. 9:
Ne radujtes duby — ne radujtes zelenyje,
ne k vam děvuški idut — ne k vam krasnyja;
ne k vam pirogi nesut — lepeški, jaičnicy.
Radujtes *berezy* — radujtes zelenyja!
k vam děvuški idut — k vam pirogi nesut,
lepeški, jaičnicy.

vsi a postaví v některém domě, o němž se byli vespolek umluvili. Zde zůstane bříza „gostejkoju“ (hostem) až do Troicina dne (neděle svatodušní). V pátek a v sobotu přicházejí navštívit „gostejku“, v neděli pak vynesou ji k řece a *hodí do vody.*

V kraji Nerechtském (gub. Kostromské) vyhledají dívky o semiku v březovém háji pěknou *svislou břízu*, ovinou ji páskou nebo opaskem, *splétají dolejší větve u věnec* a skrze ně vzájemně se líbají, nazývajíce se kmotřičkami.

U Bělorusův ubírají se o semiku mužové i ženy do blízkého háje, kdež dívky a mladé ženy uvíjejí *věnce z větví březových* a kladou je na určité místo; tam je nechají až do neděle svatodušní. V neděli pak vycházejí opět do téhož háje rozplétat věnců. Čí věnec zatím uschl, ten brzo umře; a naopak čerstvý a zelený věnec věští dlouhé živobytí. Po té házejí uschlé věnce do vody: čí věnec plave na hoře, ten zůstane aspoň ještě rok na živě. *)

Někde však vyskytá se *místo břízy dívka v březové větve oděná*; tak ku př. v Pinském újezdě vybírají dívky v pondělí svatodušní ze svého středu *krásnou družku, ovinou ji březovými a klenovými větvemi* a vodí po vsi podobně, jako Srbové vodívají Dodolu. V Poltavské gubernii a na Malorusi vodívají „topolju“ (v. *Topol*).

Obřady tyto vykládá Afanasjev v ten smysl, že v břízе svatodušní ctil národ lesní děvu (t. j. personifikaci lesa), kteráž z jara zároveň se stromovím oživuje, aneb samu *bohyni Vesnu*, kteráž stromy listím a květem odívá. O. Miller vykládaje píseň v poznámce uvedenou, má za to, že „lepeški, pirogi i jaičnica“ (koláče, pirohy a svítek) jsou zbytek pohanské oběti, kterou přinášeli bříze jakožto stromu *jarnímu*. Nejspíše prý to *poslední žertva vesně*, jež má ustoupiti *létu*; na to ukazuje *skácení břízy*; dub pak, jenž zůstává bez oběti, jest strom letní. S tím srovnává se též Mannhardt (Baumkultus 157 — 8), jemuž představuje bříza „den dämon der

*) Afan. Vozzrěn. III. 705—6; Mannhardt, Baumkult. 434; Čas. č. mus. 1833. 267—8.

gesammten vegetation" čili jak my bychom raději řekli, bohyni Vesnu, a vzata prý k tomu obřadu proto, že ze všech lesních stromů nejdříve raší. Přes zimu byla tato bohyně kdesi vzdálena, o letnicích jest zde opět, ale jen hostem, který hned zase odchází. *Házení břízy do vody* naznačuje přání, aby často *pršívalo* (srv. polívání Dodoly, oblévačku o velikonocích a j.)

2. Bříza jako máje.

Nejen u západních Slovanů, ale i u Němcův, Angličanů, Francouzův a jiných kmenů keltických a romanských jest obyčej buď 1. květua, nebo o svátcích svatodušních aneb i večer před sv. Janem Křtitelem (24. čna.) *stavěti máje* buď ku poctivosti jednotlivých panen aneb i pro celou obec. *) Májí touto bývá obyčejně *bříza,* tytýž i lípa, jedle nebo smrček.

V Čechách a na Moravě děje se stavění májí takto: na den 1. května chodí mládenci po půlnoci do lesa, kdež uťavše *březový stromek* zdola až po korunu hladce jej oklestí, věnci, kvítím a pestrými stužkami, červenými hedbávnými šátky vystrojí a pak *uprostřed na návsi postaví.* Také *každá zachovalá poctivá panna* dostane svou majku, kterou jí přede dnem postaví její milenec buď pod okny nebo na dvoře, a nemá-li ještě žádného, některý jiný mládenec. Je-li více děvčat v domě, dostane každá svou máji, a sice nejstarší největší, nejmladší nejmenší. Potom první neděli májovou po poledni chodí mládenci s hudbou a majkou dům od domu, kde děvčatům byly máje postaveny, a sebravše dívky i dárky od nich veselí se buď společně okolo postavené máje na návsi anebo v hospodě zpěvem a tancem. **)

---

*) O tomto obyčeji zmiňují se už památky z 13. stol. Jedna listina ku př. z r. 1257 od krále Ludvíka zapovídá „usum erigendi arborem (*majus arbor*) primo die mensis Maji in compitis vel ad aedes puellarum." Hanuš, Kal. 145. Obšírně o něm jedná Mannhardt, Baumkult. 160 — 190.

**) Erben, Písně 70 — 1., Slov. nauč. „Máj"; Reinsberg-Düringsfeld, *Festkal. 213 sled.*; Krolmus II. 250 sled.

O Slovanech Drevanských (sev. od Salzwedlu v nynějším prus. Sasku) napsal ještě r. 1672 superintendent D. Hildebrand, že „u nich ženy každého roku na sv. Jana skácely *břízu korunním stromem (kronenbaum)* nazvanou dle toho, že jí až po sám vršek všecky větve byly osekány; potom zapřáhše se samy do vozu místo koní táhly ji zpívajíce z lesa na náves. Tam pak porazily starý korunní strom od lonska a postavivše nový s jásotem navěšely naň věnců̊v a květin a zasvětily jej dle svého spůsobu dvanácti korbely piva. *)

U Slováků zachovala se podnes píseň narážející na podobný obřad o sv. Janě:

Soťali brezu, už ju vezú,
už na ňu chlapci nepolezú;

už se tá breza vyvalila,
čo vel'a l'udí ochladila.

Ej ochladila, kým hor stála,
kým ju sekera nesoťala.

Už se tá breza nezelená,
už je i ztade odvezená.

Plakali chlapci i dievčatá,
že je tá breza už soťatá. *Sbor. sl.* I. 33.

Co znamená tato máje březová? Svrchu jsme pravili, že bříza jest repraesentantkou bohyně jarní, kteráž působí zdar i zrůst v přírodě; genius zrůstu stává se pak ochranným duchem zvířat i lidí, pročež máje představuje *životní strom* buď jednotlivé osoby nebo celé dědiny. Veliká máje, postavená uprostřed návsi, jest jako strážný duch (*genius tutelaris*) veškeré obce; proto kolem ní tančí a zpívají a bedlivě ji hlídají, aby jí nikdo cizí neskácel a neodnesl. Totéž platí

*) Srov. Kollárovy Zpěv. I. 428 a II. 375; Mannhardt l. c. 173. Podobný obyčej býval ve Švábsku, kdež mívaly ženy právo co rok v noci postní poraziti v obecním lese nejkrásnější strom a přivezti jej do vsi, kdež jej prodaly a peníze propily. — V Anglii udržely se až do 17. stol. *májové hry, maygames:* 1. máje vypravili se hned po půlnoci hoši i děvčata, mládenci a panny, s hudbou a trubači do blízkého lesa, kdež nalámali větví se stromův a ozdobili je kvítím a věncovím. Potom vrátivše se domů nastrkali tyto majky do dveří a do oken. Přede vším ale přivezli domů z lesa *veliký skácený strom, maiepole* či *maipoll* (máje) zvaný: táhlo jej dvacet až čtyřicet spřežení volů, z nichž každý měl věnec na rohu; tuto máji postavili na návsi a okolo ní tančili. Grimm, *D. myth.*[4] *649.*

o břízkách čili majkách postavených jednotlivým pannám; každá ta majka jesti životním stromem dívčiným, takřka jejím obrazem, což se naznačuje i tím, že nejstarší dívce staví se majka největší, mladším pak dívkám dávány menší majky. *)

V některých obřadech vyskytá se zároveň *i strom májový i dívka neb jinoch březovými větvemi obvinutý*. V Litvě stavěli 1. máje na louce přede vsí *zelený strom* a vybravše *nejkrásnější dívku, dali jí věnec na hlavu, ovinuli její tělo březovými větvemi* a přivedše ku stromu jali se plesati a tančiti kolem něho prozpěvujíce: O Maja! o Maja! Slovinci pak o slavnosti jarní na sv. Jiří (24. dub.) přinášejí u slavném průvodu oklestěný strom (topol neb jedli) na náves, při čemž hlavní osobou bývá *zeleni Juri* t. j. jonák od hlavy do paty *v zelené březové větve oděný;* za všeobecného jásotu bývá hozen do vody. **)

Význam obou těchto jarních obřadův jest na snadě dle toho, co svrchu pověděno. Májový strom jest ochranný genius obce, dívka v březové větve oděná (místo břízy rus. semiku) personifikací Vesny, „Zeleni Juri“ zajisté totéž co rus. *Jarilo* t. j. personifikací jara v mužském rodě, jež sobě Bělorusové představují co sličného mládence.

Zde sluší se zmíniti též o pražské *fidlovačce,* kteráž podnes se odbývá co rok ve středu po velikonocích na louce nuselské. Za starodávna scházeli se u prastaré lípy blíže nuselského mlýna (11. dubna), nastavěli tam mladých břiz, majek, a tančili kolem nich; hlavní zásluhou při tanci bylo co nejvíce dupati a vyskakovati, jako vždy o svátcích jarních. Z majek trhali mladí i staří letorosti a zdobili se jimi. ***)

3. **Větve březové.**

Že o slavnostech jarních stěny chrámové i oltáře se ozdobují větvemi březovými (ku př. u nás o božím těle, na

---

*) Mannhardt, l. c. 182 sled.

**) Terešč. Byt. rus. nar. VI. 212; J. Klun v Auslandu 1872. 471.

***) Hanuš, Kal. 132. V Bubenči u Prahy slavívá se ode dávna slavnost *slamníková* v úterý po velikonocích. Druhdy stavěli ozdobenou *máji,* v jejíž zelené korunce byl pověšen slamník a na něm dvě vycpané figury mládence a panny. Krolm. II. 89. sled.

Rusi na den nejsv. Trojice a j.), o tom netřeba se šířiti. Toliko o *šlehání větvemi březovými* chceme pronesti několik stručných slov; a tu opět pomlčíme *o pomlázce*, která vedle březových bývá spletena hlavně z proutků vrbových, pročež o ní promluveno při *vrbě*.

Nám zde běží o *vyhánění stád* z jara metlami březovými, jež jest v obyčeji nejen v Čechách a na Slovensku, ale i u Rusínů, Mazurů, ba i ve mnoha krajinách německých, *) a děje se za tím účelem, jednak aby dobytek zůstal zdráv a hojně mléka dával, jednak aby mu nic zlého neuškodilo. V Turčanské stolici na Slovensku roznášejí pastýři na den Mláďat (28. prosince) po domech březové pruty čili metličky propletené s tisovými k vyhánění krav z chléva. Hospodyně bere metlu nikoliv do holé ruky, ale zástěrou a pak jí dítky, mládence, panny z lehka pošibává, aby prý zdrávi a čerstvi byli. V Čechách na hody kravské (začátkem dubna) vyhánějí vrbovými a březovými pruty krávy na pastvu: *jako bříza dává z jara sladkou mízu, tak aby krávy dojily dobré mléko*. Na Šumavě nosí vesničané při vyhánění stád 1. máje svěcené proutky v ruce t. j. *metličky březové*, jež na konci ozdobeny jsou svěcenými kočičkami a kvítím. Tyto metličky mají prý divnou moc rozháněti trkající se skot. Šlehnutí touto metlou chrání dobytek celý rok od smrtelného poranění.

Též v Dolních Bavořích vyhánějí z jara krávy metlami březovými, spletenými s dubovým listím a bezem, poněvadž bříza značí *plodnost* a *zdraví*. **)

Metličky březové mají zde týž význam jako *pomlázka*, o níž viz čl. *Vrba*.

4. Léčivé vlastnosti břízy.

Bříze vůbec připisuje se moc léčivá. V Ukrajině řežou *o pravé středě* (t. j. středa mezi velikonočními a svatodušními

---

*) Němci však užívají k tomu kromě *lískových* nejraději prutů *jeřábových*; jelikož jeřáb jmenují též *quike*, sluje i šlehání dobytka tímto proutkem *quiken*. Srv. Mannhardt, l. c. 270 — 272.

**) Koll. Zpěv. II. 65; Hanuš, Kal. 107; J. Rank, Aus dem Böhmerwalde 127; Perger, Pflanzensagen 309

svátky) březové proutí a chovají je za lék proti bolestem v kostech říkajíce, že *na pravou* středu bříza *napravuje* kosti — Rusové zaklínají jarní zimnici (vesnuchu) do břízy: „tam na syroj berezy odinnadcať sester kačajutsja i machajutsja.“ Čechové léčí dnu: namočivše krví z bolavého údu kousek plátna zastrčí jej do břízy pod kůru; když kůra sroste, zmizí dna.*)

Zvláště ale březová *míza* má prý divotvornou moc: ženy české ji pijou, aby se staly plodnými, dívky pak, aby nabyly zdraví a sličnosti. Za tím účelem vychází každé děvče v březnu tajně pro sebe, aby ani sestra nevěděla, navrtat břízy. Někdy jdou děvčata i hoši pospolu: tu dobývají hoši šťávy okrašlující, a dívky vykládají družbance na trávu jarní. Pak nastává vespolné hodování a tanec i zpěv; tančí se hlavně okolo břiz.**)

Javor *(Acer pseudoplatanus)*,

jmeno všeslovanské; německy *ahorn*.

Nad dunajom hlubokim
stojit javor vysoki,
a *z pid toho javora*
vyjšla bida moloda.
Z Ol. 410.

Ach ano! z pod javora vyšla bída, bída věčně mladá, nestárnoucí, a rozhostila se po světě. Žádnému stromu neudálo se býti svědkem tolikera *neštěstí* lidského, jako javoru: vše, co *pod ním* se děje, bývá neblahé a mívá smutné následky.

Lehkomyslná dívka

utratila svůj věneček
pro svůj hloupý rozoumeček
pod javorem zeleňoučkým
s pacholíkem se mlaďoučkým,

anebo jako zajatá děva „Marijanka“

pod javorem javořínem
s nevěřícím Tatařínem. *Žeg. P.* I. 172.

---

*) Slov. nauč. „Středa“; Zap. IV. 320; Čas. čes. mus. 1853. 487; srov. *Vrba*.

**) Hanuš, Kal. 91.

Pod javorem stává osamělá dívka *zarmoucená* buď plačíc anebo na lepší doby minulé bolestně vzpomínajíc;

česká:

Tam na břehu pod javorem
najdeš děvčátko státi,
mou panenku rozmilou
smutně hořekovati. *Erben* 470.

moravská:

Pod jaborečkem má milá
zelený šátek vyšívá;
vyšívá na něm víneček,
že ju opustil syneček. *Suš.* 269.

polská:

Proč pak ty, panenko, pod javorem stojíš,
zda tě slunce pálí, či se větru bojíš?
„Nepálí mne slunce, neděsí mne vánek:
moje srdce truchlí, že nejde kochánek!“ *Z Ol.* 303.

Pod javorem shledáváme reka nemocného, poraněného neb umírajícího:

Pod javorem zeleneňkim
ležit kozak molodeňkij. *Z Ol.* 488.

Stoi jawór zielony,
pod jaworem nizieńko
leży chory Jasieńko. *Wójc. Pieś.* I. 59.

K tomu dobře se hodí obraz *vody* neb řeky prýštící *z pod javora*, jenž znamená *slzy a pláč:*

Z pid javora rěka teče,
po Michajlě mati plače;

aneb:

Z pid javora voda teče,
voda teče rěčeňkami,
plače mila slizoňkami. *Kostom.* 50.

Však už sama přítomnost javoru *zlým* bývá znamením:

Javore, javore, zelený javore!
dost sa já napláčem v mojho pána dvore! *Koll.* I. 283.

Tak stýská sobě také sklamaný milenec, když se mu ... lásky výhostu:

Mějte se dobře v domě tom,
roste tam javorový strom,
už mně zarostla cesta k vám. *Erben* 212.

Javor pak sám jest obrazem *skormoucenosti*, zvláště když mu voda kořeny podemílá, což ukazuje na slzy a zármutek, jak jsme právě dolíčili. Pěkným obrazem přirovnává píseň jinocha hořem ztrápeného k javoru s větvemi nad vodou svislými:

Stojí javor nad vodičkou,
k vodě nachýlil se:
přišla bída na kozáka,
kozák zarmoutil se.
Neschyluj se, javorečku,
ještěs zeleňoučký,
nermuť srdce, můj holečku,
ještě jsi mlaďoučký.
— „Těžko mi se nechýliti,
voda kořen myje;
těžko mi se nermoutiti,
srdce hořem nyje!“ *Kostom.* 49.

Osamělý javor v lese jest znakem *opuštěnosti*:

Už jsem osiřela — jako javor v lese:
toho jsem se nenadála — co ta láska nese. *Erben* 170.

A když nakloní svůj vrcholek, zvěstuje *smrt*. Praví kozák odjíždějící na vojnu starostlivé milence:

Když javor zelenou hlavinku skloní,
žežulka zakuká, doubrava zastená . . .
tehdy věz, že mne už na světě není. *Štúr* 89.

Než i javor sám bývá truchliv a smuten, když na podzim zažloutlé listí s něho opadává; tehdy v předtuše nastávající kruté zimy odpovídá Slovákovi na otázku:

Ej javor, javor zelený,
čo si tak smutný v jeseni?
„Ako bych němal smutný býť,
keď padol so mňa kvet i list.“ *Štúr* 34.

Srbská píseň přirovnává *starého* chlapa, zápasícího se svízeli a útrapami tohoto života k javoru zmítanému vichrem a podléhajícímu všelikým nepohodám.

Star je junak javor u planini:
kiša (déšť) ide, javor drvo trune,
vjetar puše, javor se obara (opírá). *)

Javor vyrostá i *nad hroby*, kdež se jeví opět býti svědkem lidského neštěstí, zároveň však i hlasatelem a kárcem lidské zloby a jejích následkův. Písně ruské (malo- i běloruské) vypravují, že matka oženivši syna neměla nevěstu ráda. I dala píti synovi zelené víno, nevěstě podala nápoj jedem otrávený. Napil se dobrý mládenec a podal ženě; napila se ženuška a podala muži. Rozdělili se na polovic a umřeli pospolu.

Pochovali syna před kostelem,
nemilou nevěstu za kostelem;
zasadili nad synáčkem zelený javor,
nad nevěstinkou bělоučký topol. **)
Vyšla tehdy máti syna vzpomínati,
nemilou nevěstu proklínati.
Aj tu jich mohyly k sobě blížily se,
aj javor s topolem k sobě chýlily se.
„Což jste se vy, dítky, věrně milovaly,
že vaše vrcholky tak se obejaly. ***) *Kostom.* 50.

Podobně na hrobě ubité Nasti:

kde Nastiny bílé nohy,
tam vyrostly dva javory. *Klechdy* II. 119.

Dle národních pověstí slovanských bylo mnoho osob *proměněno v javor*, obyčejně zakletím. V „koljadce" karpatských

---

*) Tak starý norský básník, jehož průpověď později Odhinovi do úst se kladla, pronesl se v ta slova: „Strom, který osaměle ve vsi stojí, umírá, a ni listí ni kůra nehřejou ho; taký jest muž, jehož nikdo nemiluje, nač má déle žíti?" Mannhardt, Baumk. 6.

**) Vlastně *lindu (Populus alba)*, neboť na hrobech žen vyrostají z pravidla stromy pohlaví ženského, a rus. topolja jest skutečně fem. Ostatně viz *Topol.*

***) V haličské písni vyrostl *nad synem javor, nad nevěstou bříza:*
Na synoňkovi javor zeleneňkij,
na nevěstoncě běla berezoňka:
bereza roste, rozrastajesja,
list do listoňka privertajesja;
a javor roste, rozrastajesja,
list vôd listoňka vôdvertajesja.
Čtenija 1863. kn. 4, III. 187.

horalův vyličuje se, kterak jinoch se v javor proměnil. V neděli ráno raníčko vadila se matka se synem a proklínala. I rozhněval se synáček a kázal nejstarší sestře, aby chleba napekla, prostřední aby koně vyvedla a nejmladší aby jej osedlala. Otázala se sestra bratra: „Kdy pak k nám, bratře, hostem přijedeš?“ — „Vezmi ty, sestřičko, bílý kámen a lehoučké pírko“ — odvece bratr — „a pusť je po tichém Dunaji: až ten bílý kámen na vrch vyplyne a to lehké pírko na dno dopadne; až sluněčko vyjde na západě — tehdy, sestřičko, já k vám hostem přijedu.“ Praviv to mládenec

zatočil koněm k západu slunce
a poklusával v temný lesíček.
Když vyjel opět na širé pole,
stal se koníček bílým kamenem,
on mládeneček zeleným javorem.
Začala máti za synem plakati
i vyšla ona jeho hledati;
vyšlatě ona do širého pole,
do širého pole, na velikou pláni,
dal se drobný deštík, dal se do krápání.
Sedla ona si na bílý kámen,
na bílý kámen pod javor zelen.
Ej začaly ji mušky štípati,
jala se ona větve lámati.
Promluvil na ni javorec slova ta:
„Ej máti, máti, máti proklatá!
nedala jsi mi v obci přebývati,
ještě mi nyní nedáš v poli státi!
Ten kámen bílý — můj koníček sivý,
zelené listí — to moje šaty,
drobné prutíky — moje prstíky.“ *Kostom.* 50.

Z písně jihoruské dovídáme se o zakletí muže do javora. Vypravovala žena muže na cestu a vypravujíc jej proklínala: bohdejž jel a nedojel, aby kůň se mu v horu proměnil, šavlička v cestu, čapka v kupu, siné sukně v širé pole a on sám aby stal se javorem. Stalo se:

I šla vdova v pole žati,
začlo mračno povstávati,
začal deštík pokrápati . . .
Přišla vdova ku javoru:

„Zeleňoučký javorečku,
přikryj dětí sirotečků!
— „Oj, já nejsem javoreček,
já těch dětí jsem tatíček;
pomni, jak's mne vypravovala,
vypravujíc proklínala!“ *Metl.* 290—1.

Národní píseň česká, moravská, slovenská a slovinská v Korutanech vypravuje o dceři, kterou matka zaklela v javor, protože poslána byvši pro vodu a pozdrževši se s milým dlouho se nevracela. Šli tudy hudci a spatřivše krásný strom javorový chtěli si z něho vzíti dřevo na housle:

Když ponejprv ťali, dřevo zavzdychalo;
když po druhé ťali, krev se vyprýštila;
když po třetí ťali, dřevo promluvilo:
„Nesekejte hudci, vy pěkní mládenci!
Však já nejsem dřevo, jsem já krev a tělo.
Jsem pěkná děvečka tu z toho městečka,
matka mne zaklela, když jsem vodu brala;
když jsem vodu brala, s milým si postála,
abych zdřevěněla a javorem byla,
javorem vysokým s tím listem širokým.
Jděte, hudci, jděte, mé matce zahrejte . . .“ *Erben* 466.

Tytýž vyskytuje se v písních javor *mythický*, jehož bájeslovný význam nesnadno vysvětliti. Tak polská píseň mluví o javoru *se zlatou řasou:*

Prostřed dvora javor stojí,
na javoru zlatá řasa.

I přiletěli prý rajští ptáčkové a setřásli tu zlatou řasu; vyběhla hezká dívčina a rozprostřela svou bílou zástěrku, nasbírala té zlaté řasy a doskočila k zlatníkovi, aby jí ulil zlatý koflík. *)

Karpatská „koljadka“ líčí javor, který snad možná považovali za strom *světový* podobně, jako dub nebo jasan:

Nade mořem hlubokým
stáltě javor vysoký:
Hraj moře, raduj se země
na věky věkův.

---

*) *Wójć. Pieśni I. 172.*

A na tom javoru sivý orel sedí,
sivý orel sedí a do vody hledí,
do vody hledí, s rybou hovoří:
„Oj budeme, rybo, u jednoho pána,
u pana Ivana —
tebou, rybo, bude hosti vítati
a mým pérem bude listy písati.“ *Metl.* 330.

V jiné „koljadce“ zpívá se o kolébce pacholátka Hospodina (mladenca Hospoda), kteráž visela na dvou javorech; a srbská legenda mluví o stinném javoru, který roste v ráji a pod ním sedí panna Maria. *)

Národní písně zmiňují se též o javorových *houslích* (u Srbů gusle), javorové *kolébce*, ba i javrové *rakvi:*

Kdybych já věděla, že zejtra umru,
dala bych si dělat javorovou truhlu. *Erben* 516.

Klen *(Acer platanoides)*,

klenka, pol. *klon*, rus. a jihosl. *klen*; lit. *klévas* = javor.

Strom tento zná snad pouze národní básnictví ruské. A tu pozoru hoden úkaz, že o stromu samém velmi zřídka děje se zmínka, obyčejně jen *o klenovém listě.*

Klenový list znamená *nevěstu*, kterou otec dává od sebe:

Ty klenový lístečku,
kam pak tebe vítr nese?
zdali s hory do doliny,
nebo dalné do ciziny?
Ty mlaďoučká dívčinko,
kam pak tebe otec vdává? *Metlin.* 222.

Jako klenový list od kmene, tak odlučuje se nevěsta od otce:

Oj vždyť jsi mi říkal,
klenový lístečku,
že nebudeš padati:
a přece padáš,
zemi pokrýváš,
že cestu neznati. **)

Oj vždyť jsi mi říkal,
můj milý tatíčku,
že mne nedáš od sebe:
a teď mne vdáváš,
sám nepoznáváš,
jaký můj osud bude. *Rus. ves.* 75.

*) Kapp. II. 108.
**) Variant: *nebot čiješ krutý mráz.* Václ. z Ol. 21.

Jinde značí klen *zemřelého náčelníka* kozákův a opadávání jeho listí znamená hynutí jeho druhův:

> Roslo, roslo klin-derevo — ta j stav list opadať;
> zakopali atamana — sami stali propadať.

Po klenovém listě posílá dívka k otci dotaz:

> Oj půjdu já v zelený les,
> tam utrhnu klenový list
> a pošlu poslíčky k tatínkovi:
> dovolí-li tatínek podovádět?

A otec odpovídá dceři:

> Dováděj, dceruško, dokud chceš,
> dvakráte mladou nebudeš! *Kostom.* 55.

Burlak vzpomínaje na svá mladá léta, prošlá bez radosti, stýská sobě:

> Léta moje, mladá léta! — kam jste se poděla?
> svinuta-li v klenový list — či v les jste uletěla?
> *Kostom.* 55.

Opadává-li záhy s klenu listí, jest to v pověře maloruské znamením, že bude tuhá zima:

> — — a teper padaješ,
> zemlenku kryješ,
> bo luty moroz čuješ.

Klenová prkna prý zahánějí zlé duchy; proto dělají na Ukrajině rakev ze šesti prken klenových a dvou sosnových.*) Srov. *Sosna.*

Sám pak klen má živé účastenství v životě dívčině. Jihoruská „vesňanka" zní:

> Kuda mij neljubi poichav,
> oj tudi trava polehla,
> i klen-derevo zavjalo (zvadlo),
> i moje serdeňko zastrjalo! . . .

---

*) Wójc. Zar. dom. II. 276. Dle Adelunga jest klen = got. *hlîn*, což prý souvisí s jmenem Asovky (bohyně z rodu Asů) *Hlîn*, kteráž ochraňovala ty, jež chtěla Frigg zbaviti všelikého nebezpečí. Holzmann D. myth. 146.

Kudy mij mileňkyj poichav,
oj tudy trava vže šovkova (hedvábná),
i klen-derevo zeleno,
i moje serdeňko veselo!

Dle Holov. (Očerk 44) chová klen v sobě tajemnou, blahodějnou sílu; klenový list měl prý magickou léčivou vlastnost.

Buk (*Fagus silvatica*),

jmeno indoevropské; starosl., rus., pol., luž. *buk*, slovin. *bukva*, něm. *buche*.

Kdežto drsný, sukovitý, hranatý dub jest symbolem otužilého, svalnatého, starého muže, hodí se úhlednější buk lépe ku porovnání se švižným, bujným *junákem:* máť i hladší peň, štíhlejší a rovnější větve i hebčí list a vůbec jařejší podobu.

K tomu tvrdé dřevo, obraz ráznosti a síly, pročež vhodně praví pořekadlo o statném junu, že jest „zdráv a silen jako buk“, a právem vychloubají se slovenští valaši:

My sme pevní chlapci,
všetci ako buci,
ako do valašky,
tak do sklenky súcí. *Sbor. sl.* II. 1. 105.

Podivno, že v písních a podáních slovanských zřídka činí se zmínka o buku. Toliko hajduci všímají sobě bedlivě, kdy se začnou z jara buky rozvíjeti, což jim bývá znamením, že už čas, aby šli opět do hor hajdukovat. Bukové hvozdy poskytují stíhaným bezpečného úkrytu a v nepohodách chráněného přístřeší. Také valaši si chválí:

Rozvívaj se, búčku,
zhusta polehúčku:
keď sa ty rozviješ,
valachov prikryješ. *Koll.* I. 326.

Pohlížeje pak zádumčivě na osamělý lístek bukový, jenž hyne nepoznán, zatouží sobě Slovák:

Veje vietor po doline,
moja mladosť len tak hynie,
len tak hynie, len tak hynie,
jako lístok v bukovine. *Štúr* 41.

A když jest se mu ubírati z milé domoviny, zaznamenává na buku svoje jmeno, aby dívka věděla, že neustále na ni vzpomíná:

Pres les mašíroval, těžko vzdychal
a na každý búček svoje jmeno písal.
Milá tam běhala, to jmeno čítala,
od velkej žalosti strašně zemdlévala. *Koll.* I. 377.

V českých písních pouze „žežulinka kuká na buku v lesí.“

Za to v kulturní historii nabyl buk jakési znamenitosti tím, že nejstarší črty čili runy bývaly prý vyřezávány na hůlkách bukových, čemuž nasvědčuje něm. název písmen *buchstaben*, staroslov. *bukvica.* Hůlky ty házeli na zem a podle jich položení činili si výklady. *)

Habr (*Carpinus betulus*),

starosl., rus., pol., luž. a jihosl. *grab*, malorus. *hrabina*, něm. *weiszbuche.*

Jelikož malorus. *hrabina* jest pohlaví *ženského*, může se v ni proměniti mladá žena prokletá svárlivou tchyní. Vypravuje píseň, kterak zlá matka poslala syna na cesty a nevěstu dnem i nocí z domu vyháněla:

„Odejdi, nevěsto, ode mne pryč,
odejdi širokou pěšinou,
a staň se na poli habřinou
tenkou a vysokou,
kudrnatou, kučeravou!“

Odešla nebohá nevěsta a proměnila se v habr na šírém poli; syn pak navrátiv se z ciziny a uzřev tento strom praví k mateři:

„Ej já, matinko, svět jsem prošel
a neviděl divu divnějšího,
jako v poli tato habřina
tenká a vysoká,
kudrnatá, kučeravá.“

---

*) *Kobell, Über* pflanzensagen 9.

I pobízí ho matka, aby vzal ostrou sekeru a habr vyťal z kořene; poslechnul syn a

ponejprv seknul — bílé tělo;
po druhé seknul — krev prýštila;
po třetí seknul — promluvila:
„Nesekej mne zeleninké,
neodlučuj mne mladinké!
tchýně jest mou rozlučnicí,
odloučila mne od družiny
i od malinké od dětiny! *Kostom.* 58—9.

Jasan či jesen (*Fraxinus*),

starosl. a rus. *jaseň*, srb. *jasen*, pol. *jesion*, lit. *osis*, něm. *esche*; kořen slova *as* = svítiti, jasný.

Velmi rozšířena jest pověra, že *jasanu štítí se hadi.* Napsal o tom už Plinius, a z něho přešla zpráva ta téměř doslovně do všech herbářův středověkých. Čtemeť ku př. v Hájkově „Bylináři" o jasanu tato slova: „Šťáva z listu aneb sám list v víně pitý aneb přiložený ještěrčí a všelijakých jedovatých živočichův uštknutí uzdravuje. A všechny jedovaté živočichy v tak veliké nenávisti má, že ani *had* ani žádný jiný zeměplaz *do stínu toho stromu netoliko vjíti, ale ani dotknouti se nesmí.* A za skutečnou věc pokládají, kdyby hada jesenovými ratolestmi a ohněm tak obklíčil, že, ačby ven chtěl, skrze některé z toho dvého vždy vyplaziti aneb vystřeliti by se musel, *raději do ohně* než do jesenu se vystřelí." *)

A ještě za našeho věku opakoval báchorku tuto v Edinburském časopise jakýsi Woodruff, který dlouhá prý léta se zdržoval v severoamerických Spojených Obcích a roku 1810

*) Srv. Plin. XVI. 14. *Tantaque est vis (fraxini), ut ne matutinas quidem occidentesve umbras,* quamvis sint longissimae, *serpens arboris ejus attingat, adeo ipsam procul fugiat.* Experti prodimus (!), si fronde ea gyroque claudatur ignis et serpens, *in ignes potius quam in fraxinum fugere serpentem.* K tomu dokládá Camerarius v čes. překladě Ad. Hubra z Riesenbachu: „O tom staří psali, ale při našich českých aneb německých hadech toho se nenachází, jak jsem toho sám zkušoval."

učinil pokus s prutem jasanovým na chřestýši. Uřízl prý větev jasanovou zdélí asi osmi neb desíti stop a položil ji na chřestýše, který se byl naň vztekle vyřítil. Účinek byl překvapující: „Chřestýš spustil hlavu, oči jeho, dříve tak živé, tak strašlivé, potuchly jedním okamžením a pokryly se trojnásobnými víčkami; celé tělo jeho se zachvělo a dlouhé kotouče ocasu sebraly se a svinuly.“ Jakmile zvedl větev jasanovou a položil na hada větev dubovou, „had lítě na ni se vrhnul a jenom opět jasanovou mohl býti omráčen.“ *)

Také na Rusi domnívají se, že hadi nesnesou zápachu jasanového: kdo se obleče v šaty vyprané v louhu ze dřeva jasanového anebo pokropené odvarem z jeho kůry, listí nebo kořene, a umyje tímto odvarem celé tělo, toho nejen žádný had neuštkne, ale každý ihned při jeho pohledu zcepení. Uštkne-li pak někoho had, namáčejí ránu jasanovým odvarkem. **)

Čechové dávají jasan na květnou neděli svěcený do sklepů, aby se tam myši a hadi nedrželi, a na štědrý večer házejí kousek jasanu do studně, aby se tam žádná neřesť nedržela. A jelikož had jest zoomorfickým symbolem blesku, pochopitelno, proč v české pověře *do jasanu nikdy neudeří.* ***)

Proslulý v mythologii skandinavské jest jasan *Yggdrasil* (t. j. Oddhinův oř), o kterém pěje Edda, že jeho větve se rozkládají na nebi i na zemi, pod jeho třemi kořeny že se temení tři prameny posvátné, na jeho větvích, s nichž kane rosa včely živící, i na jeho kořenech sedí a poskakují zvířata: orel, veverka, čtyři jeleni, hadi; had Nîdhögger hlodá kořeny; mezi ním a orlem nahoře sedícím hledí veverka Ratatöskr, vzhůru dolů běhajíc, spůsobiti svár; uprostřed očí orlových sedí jestřáb Vedrfölnir.

Jasan tento (*asker*) jesti *strom světový* jako u Slovanův *dub*, jehož význam rozliční rozličně vykládali. Kuhn prohlásil jej za obraz *mračen bouřenosných*, jiní spatřují v něm podo-

---

*) Čelak. Čít. kniha 5. vyd. str. 117.

**) Afan. Vozzrěn. II. 282 — 3.

***) *Světozor 1873.* 222 a 618; Grohm. Abergl. 101.

benství *oblohy nebeské* a opět jiní dokonce obraz *všehomíra.* V nejnovější době pokusil se Mannhardt o nový výklad, jehož nelze pominouti mlčením. Dokázav četnými doklady, že zejmena u národův indoevropských bývalo zvykem, že nejenom jednotlivé osoby, ale i rodiny a celé obce mívaly zvláštní svoje stromy, k nimž chovali velikou úctu domnívajíce se, že v nich sídlí jakýsi dobrý duch, jenž jest strážcem lidí, a že až podnes u Švédův se vyskytují takové *stromy ochranné,* nazvané *vård-träd* (vårda hlídati), jež považují za strážce dvorův nedopouštějíce jim ubližovati: dovozuje Mannhardt, že podle toho byl *Yggdrasil* takovým *ochranným stromem všeho lidstva,* o čemž srov. jeho Baumkult. str. 54 a sled. *)

My z některých příčin k novému tomuto náhledu posud přidati se nemohouce zůstáváme na tom, co praveno při *dubu.*

Pozoruhodno jest i to, že Virgil praví o jasanu, jak vysoko strmí temenem svým do výšky, tak hluboko že pouští kořeny do země:

> Aesculus in primis, quae quantum vortice ad auras
> aetherias, tantum radice in tartara tendit. *Georg.* II. 291.

Osika (*Populus tremula*),

rus. a starosl. *osina,* srb. *jasika,* pol. *osiczyna* neb *osika*; **) vedle toho srb. *trepetljika,* pol. *trzepiecina;* něm. *zitterpappel, espe.*

Ejhle strom proklatý, jemuž jest chvěti se na věky věkův! Když v úpalu letním o poledni podřimuje veškera příroda a kolkolem ospalé rozkládá se ticho, rozháralý vzduch jako pták s ochablým křídlem odpočívá bez hnutí a v poli ani stéblo sebou nepohne: tehdy jediná osika třese se na celém těle, jako by jí lomcovala zimnice, a její bledé listí

---

*) Výklad Grimmův viz v D. myth.[4] 664 — 7; srov. též J. v. Hahn, Sagwiss. stud. 535 sled. a Simrock, Handb. d. deutsch. myth.[5] 36 sled.

**) Nemáme proč psáti *osyka*; vždyť etymologie i analogie ukazují k měkkému *i*. Pictet srovnává slovo *osika* s *jasanem* a odvozuje obé z koř. *as* = lucere, svítiti, odkudž *jasný*.

tetelí se na vrtkavé stopce u věčném nepokoji. Tíží ji kletba strašná, která potrvá do skonání světa: *proklela ji* sama p. Maria, jakž hlásá legenda srbská:

Aj na hoře na prostranné
sklenuty tam mnohé báně,
sklenut svatý chrámek Páně,
v chrámě zpívají dva svatí,
Mikuláš a svatý Petr;
dvě jim sestry odpěvují,
Maria i Andělína —
matka boží poslouchá je.
Kolkolem vše zmlklo tvorstvo,
stromoví po horách všechno;
osika jen štěbetavá
neumlkla, pořád šeptá.
A tu boží roditelka
s nevolí ji proklínajíc:
„Každý strom ploď plody svoje,
jenom ty buď neúrodna,
chvějící se v zimě, v létě,
šeptajíc i v parném tichu,
když se nehne ani vánek.“ *Kapp.* II. 109.

Tak potrestána jest osika za svou neuctivost k boží rodičce. Podobnou příčinu tohoto trestu a kletby, která stihla osiku a trní, udává haličská „koljadka“: ubírala prý se bohorodička s božským pacholátkem přes horu a

chtěla si chvilku spočinouti,
chvilku spočinouti, syna povinouti.
Poklonilo se jí všeliké koření,
kmení i větvoví i všechno stvoření,
jen se neklaněla proklatá osika,
proklatá osika i proklaté trní.
„Proklatá osiko! bohdejž bys se třásla
do soudu soudného, do věku věčného!
a proklaté trní! bohdejž bys píchalo
do soudu soudného do věku věčného.“
Koljad. Běr. sebr. Srezn.

Ruské národní podání vypravuje, že *kříž*, na kterém pněl Spasitel, byl zdělán *ze dřeva osikového*, pročež bůh tento strom odsoudil k tomu, aby se třásl na věky. Jiná pověsť *mezi Slovany* vůbec rozšířená, dí, že *na osice Jidáš se oběsil*

a od těch dob že listí její pořád se chvěje, byť ani větérku nebylo. *)

Vůbec jest osika strom nešťastný a nešťastným bývá vše, co s ní přichází do styku. Stýská sobě hoch v písni maloruské:

Jak jsme se spolu, milenko, radívali,
pod běloučkou břízou se celovali,
pod trpkou osikou rozloučili!
Pod bílou břízou všecky květy kvetou,
pod trpkou osikou tráva vadne. *Kostom.* 58.

V *pověrách* hraje osika velikou úlohu. Jako jasanu se boj hadové, tak prý dle pověry ruské dlužno *pověsiti zabitého hada na osiku,* sice oživne a uštkne tě. Zaříkávajíce pak uštknutí hadí natírají bolavé místo osikovou korou. **)

Podobně výtečným prostředkem jest osika *proti čarodějnicím, upírům a vědmám,* jež v bájesloví slovanském velikou mají podobnost s hadem čili drakem: neboť jako on vyssává mléko (déšť) nebeským kravám (mračnům), tak i čarodějnice zachycují déšť i sbírají rosu, upíři pak pijou krev, symbol deště. Rusové i Rusíni *propichují mrtvoly upírův zašpičatělým osikovým kolem;* když to nepomůže, přiváže se umrlec ke dvěma osikovým trámům, probije se a spálí na rozcestí u hranic na ohni trnovém. V kyjevské gubernii vypravují, že ve hrobech čarodějnic a vědém bývá vždy otvor, kterým vylézají v noci v podobě myší nebo ještěrek; proto prý radno zatlouci ten otvor osikovým kůlem a rakev, v které leží mrvola, zabedniti osikovými kolíčky. Osikový kůl jest zde symbolem Perunovy palice podobně, jako u nás kůl dubový (viz str. 85).

Proto věďmy a čarodějnice se vyhýbají dřevu osikovému, a Rusové chtějíce uchrániti skot před jich zhoubným působením, zastrkují do dveří i do koutů v chlévech malé osikové stromky uťaté anebo vytržené i s kořeny. Odebere-li věďma krávě mléko, zarážejí Malorusové osikové kolíky do prahu; v tu chvíli přiběhne věďma a prosí, aby toho nečinili, neboť

*) Afan. III. 803; Terešč. VI. 400.
**) *Dalův Slovar; Zap.* II. 490 — 1.

ji to bolí. *) V ruské písni (z poříčí Ojati v olonecké gub.) přiznává se duše odsouzená k mukám, že

u korov moloko otnimyvala,
pod goŕku osinu vylivyvala. *Zap.* II. 74.

Můžeť i čarodějnice vládnouti větví osikovou: šlehne-li jí člověka spícího, zadá mu neviditelnou ránu a může píti jeho krev. Dle pověsti polské udeřila čarodějnice osikovou větví pána do prsou a vložila mu srdce zaječí. **)

Čechové věří, že osikové hůlky na velký pátek před slunce východem v lese nařezané a do pole nebo louky nastrkané *vyhánějí krtky* na pole nebo louky sousedovy. — Myslivcovi můžeš udělati, *aby nic netrefil*, když vezmeš ze zastřeleného zvířete tři chlupy a zatlučeš je do osiky; jakmile tam zarostou, nezastřelí myslivec jaktěživ žádné zvěře, poněvadž se mu pak ruce třesou jako osika. — Podobně trestají Mazuři *zloděje*: dají si zhotoviti nebozez, který vrtá obráceně, t. j. od pravé ruky k levé, dojdou pozpátku k osice, do níž vyvrtají díru, do té pak zastrčí nějaký zbytek ukradených věcí a zatlukou kolíkem osikovým. Potom se bude zloděj třásti jako osikové listí a přinese a vrátí věci ukradené. ***)

Chce-li se Rus *seznámiti s Lěším*, vyjde tu noc před sv. Janem do lesa a *skácí osiku*, ale tak, aby vrškem upadla k východu slunce. Na skácenou kládu postaví se tváří k východu, sehne se a hledí skrze nohy říkaje: „Tatíku Lěší! ukaž se ne šerým vlkem, ani černým havranem, ani jedlí žárovou; ukaž se takovým, jakým jsem já!“ V tu chvíli zašumí listí osiky jako od lehkého větérku, a Lěší objeví se v podobě člověka.

*) Afan. II. 305 sled.; III. 575; Šejkovskyj II. 17; Potebnja, O mif. zn. 309 — 310, kdež udává za příčinu, proč osika jest protivna upírům a věďmám, *hořkost* jejího dřeva a *světlou* její *kůru*. — Rusové v olonecké gub. říkají, že zakletého člověka možná vysvoboditi pomocí *osikového listu* (ale jak?); odkudž prý pořekadlo, že „zakletého člověka odděluje od domu jen osikový list.“ Rybnikov IV. 220.

**) Wójc. Klechdy I. 74.

***) *Töppen, Abergl.* aus Masuren[2] 59.

Osika léčí. Od zimnice a jiných neduhův pomáhají Rusové takto: vyvrtají ve stěně nebo ve dveřích díru tak vysoko od země, jako jest výška nemocného; pak mu ustříhají nehty a několik vlasův, zastrčí do díry a zatknou *osikovým kolíkem;* nebo vyvrtají *díru v osice* a zacpou ji vlasy a nehty nemocného.

Koho bolí *zuby*, bere osikový suk a říká nad ním po třikráte: „Na moři na okeáně, na ostrově na Bujaně stojí vysoké tři stromy, pod těmi stromy leží zajíc; přejdi ty, bolesti, ze zubů na toho zajíce!“ Po té přiloží osikový suk na bolavé zuby. *)

V nižegorodské gub. *protahují děti,* které mají hryzení, *skrze rozštípenou osiku*; v petrohradské gub. *zaklínají* bolesti těla v „suchu osinu i v jel, gdě sobaki ne lajut, pětuchi ne pojut.“ **)

Na Moravě berou *proti zimnci* z 9 osik 9 listův, usuší je, rozetrou na prášek a vsypou do půl žejdlíka kořalky, nechají 8 hodin rozležet a vypijou. ***) Podobně v Čechách.

Topol (*Populus alba*),

čes. též *linda;* rus. *topol’,* malorus. *topolja,* srb. *topol,* bulh., slovin. a starosl. *topola.*

Kdekoli v písních slovanských děje se zmínka o topolu, nevyrozumívá se, trvám, štíhlý, vysoký, nudný *topol vlaský (Populus pyramidalis)*, který se dostal do Čech teprve začátkem XVIII. stol. a do ostatních krajin slovanských snad ještě později, nýbrž košatá, bělolistá *linda* (*Populus alba*), jejíž zjev má do sebe cosi ženského, pročež v nářečích ruských i polském jest topol’, topolja, topoločka fem., a rus. topol’ (тополь), staroslov. topola znamená skutečně „bílý topol“ t. j. naši lindu (silberpappel) †) Jesti pak tato obrazem *mladé dívky*, kteráž se líčí „jak topolja, taka hoža“ (hezká).

*) Afan. II. 345. 308.

**) Zap. II. 490 — 1.

***) Kulda v Čas. mat. mor. 1871. 142.

†) *Bílý topol* uvádí se výslovně na př. v písni bulh. u Holeč. II. 161. *Topol černý* sluje srb. *jagnjed, jagnjeda,* česk. jehněda, stsl. jagnjad.

Kterak se *dívka proměnila v lindu* či *topolju*, o tom známe několik pověstí. V maloruské vypravil se mladý kozák za moře ostaviv doma neutěšenou milenku. Ubohá kochanka toužíc po něm vycházela den co den k vysoké mohyle na stepi a vyhlížela svého miláčka — čekala marně, čekala dlouho, až se proměnila v lindu. *)

Druhou pověsť vypravuje píseň jihoruská:

Oženila máti, oženila syna,
neměla nevěstu, neměla ji ráda,
ani její líce, ani černé brvy.
Oj poslala syna na dalekou cestu
a na pole na len poslala nevěstu.
Oj když posílala, tak jí přikázala:
„Lnu-li nevypleješ, ty mi nechoď domů!“
Nevyplela lenu, nepřišla jí domů,
v šírém poli sama venku nocovala,
do bílého rána topolem se stala.
Syn se z cesty vrátil na svém vraném koni
a hluboko k nohoum mateři se kloní:
„Máti moje, máti, co se mně chce zdáti?
Projel jsem já, máti, celou Ukrajinu,
neslyšel jsem jinde o takové lindě,
o takém topoli, jak na našem poli:
tenkáť a vysoká a listem široká,
bez větru se chvěje, bez slunce se skvěje“ . . .
—„Nabrus sobě synu, tu ostrou sekeru,
dojdi tam na pole, posekej tu lindu
tenkou a vysokou a listím širokou.“
Jak syn se přiblížil k té vysoké lindě,
ponejprv ji seknul, až se potácela,
podruhé ji seknul, div se neskácela,
potřetí ji seknul, ona promluvila:
„Nesekej mne, hochu, já jsem tvoje milá . . .
viz, co tvoje matka nám to učinila!
jak tebe poslala po světě jezditi
a mne jak poslala v poli lenu plíti;
a jak posílala, ještě přikázala:
Lnu-li nevypleješ, ty mi nechoď domů!
Lnu jsem nevyplela, nepřišla jsem domů;
v šírém poli sama venku nocovala,
do bílého rána topolem se stala.“ *Metl.* 286.

---

*) *Kostom. 52.* Podobnou pověsť o čekance viz tam.

Linda vyrostá dívce nad hrobem:

Dě (kde) Nastina holovočka (hlavička),
tam vyrostla topoločka. *Klechdy* II. 119.

Nebo dle jiných písní vyrostá nad hochem javor, nad nevěstou linda, a jich vrcholky se spolu stýkají, jakoby se objímaly. *)

V písni bulharské vyrostají *na hrobě junákově dvá topoly:*

Marka zakopali před bílým kostelem,
Cvetu zakopali za bílým kostelem;
na Markově hrobě co tam vyrostlo?
vyrostly to tam dva veliké topoly;
na Cvetině hrobě co to tam vyrostlo?
vyrostla tam jedna bujná vinná réva:
réva vypjala se přes ten bílý kostel,
ovíjela se kol bílých topolů. **)

Pod lindou mívají milenci dostaveníčko:

„Já koníčky vodím
pod zelenú lindu.“
— „A já tam, synečku,
na travěnku přindu.“ *Suš.* 246.

Jindy ale ani linda ani topol nic dobrého neznamenají. Na topole sedává sokol a smutnou zpívá sobě písničku:

Sidiť sokol na topolě,
spéva pěsňu ob zlij dolě (o zlých časech).

Také synek v otroctví nyjící přirovnává se k sokolu na topole:

Sidiť sokil na topolě,
baťkiv syn u nevolě. *Kost.* 53.

Suchý topol a *suchá linda* mají týž význam jako suchá lípa (v. t.), totiž výhost lásky, nebo lásku marnou, beznadějnou. Vyslovují to písně

moravská:

Podívej se milá
na tu suchú lindu:
až se rozzelená,
teprv k tobě přindu. *Suš.* 377.

---

*) Viz *Javor* na str. 128.
**) Lum. *1863. 377.* Srov. Holeček, II. 185.

polská:

Widzisz ty dziewuchno
tę suchą topolę?
jak ona rozkvitnie,
w ten czas będziesz moją. *Lip.* 153.

slovenská:

Pozri že děvčatko na ten suchý topol:
keď sa ten rozvije, potom já budem tvoj.
Těžko je rozvíjať suchým haluzinkám:
těžšie sa vydávať chudobným dievčinkám. *Koll.* I. 222.

a lužicko-srbská:

Von je mu slubił zaś kemni pšinć,
dyž budže topoł mi róžje kćjeć (kvést):
topoł tón róžje ći nekćjeje,
luby tón nidy zaś nepšindže. *Smol.* I. 77.

Na Malorusi do dneška zachoval se *obřad*, který se koná na „zelenou neděli." Děvčata vyberou jednu ze svých družek, přivážou jí ruce vzhůru pozdvižené ke kůlu a tak ji vodí po vsi a po polích zpívajíce:

Stojala topolja kraj čistoho polja:
stij topoloňko! ne rozvivajs,
bujnomu větroňku ne podavajs!

To se nazývá „vesti topolju"; vybranou pak dívku jmenujou „topolja". (Výklad v. *Bříza* na str. 140.)

Z pupenců topolových dělají *mast*, po které prý dobře vlasy rostou. Pověra ta nejspíš odtud pochodí, že topol sám rychle roste.

Vrba (*Salix*) a jíva či rokyta (*S. caprea*),

stslov. *vrьba*, rus. *verba*, srb. *vrba*, pol. *wierzba;* stslov., rus., pol., srb. *iva;* rus., srb. *rakita*, pol. *rokita*, bul. *rakit*, luž. *rekit;* něm. *weide*.

Však není láska štěstí jen,
jeť někdy tak přetěžký sen,
jak vrby svislé zvětvení,
jež v zlé tam stojí znamení. *Hálek.*

Vedle lípy jest u Slovanů vrba stromem snad nejoblíbenějším a vůbec rozšířeným. Kráčej od dědiny k dědině, všude s ní se potkáváš, všude tebe vábí ve svůj chladný stín, *rostouc nejraději* uprostřed zelených luk a sklánějíc se nad

vodami, tu bystrými, tu tichými, nad potůčky a studánkami, nad řekami i kolem rybníkův.

A člověk má vrbu rád a umí všestranně ji využitkovati. Chlapci dělají si na jaře z jejích proutků píšťalky a z jejích větví svazujou si houpačky, staří z nich pletou koše, košíky a košatiny; otypky a dříví jsou dobrým palivem.

Zvláště u *severních* Slovanův jest vrba zobecnělá milujíc více chladné nežli teplé podnebí. Tak lüneburským Vendům (poněmčilým to Slovanům) jest dle svědectví Ziehenova podnes vrba stromem oblíbeným, jejž přede všemi jinými stromy sázejí a pěstujou. Skoro u každé vesničky nalézá se malý hájek vrbový; pastviny, dvory, luka a cesty posázeny jsou četnými vrbami, zejmena v úrodných nížinách u řek a potokův. *) Týž obraz vídáme zhusta ve vlastech československých.

Nejenom pod lipami, ale i *pod vrbami provozuje mládež maloruská veselé hry* a rejdy, pod vrbami pějí dívky svoje „vesňanky" (písně jarní), pod vrbami odpočívají ženy bílíce plátno — vrba jest v písních maloruských symbolem shromáždění a schůzek. Pod ní odbývají stateční Záporožci vojenské porady:

I stojí vrba samotinká
u sebe majíc hosta;
majíc hosta — košového;
přijel jest košový na poradu. *Kostom.* 47.

Dívka zvolila si vrbu za důvěrnici, s kterou sdílí slasti i strasti svého mládí: vrba-li zdárně prospívá, dobře má se i dívka, pakli že vrba neroste nebo usychá, zle vede se i dívčině. Když sobě děva stěžuje, že hoch mimo její vrata chodí za jinou, a on jí radí, aby vysadila u vrat vrbu, načež prý on půjda tudy u ní se zastaví, odpovídá zarmoucená:

Už jsem zasadila, už jsem zalívala —
ona se neujímá;
ach, koho jsem milovala, koho jsem kochala,
ten si mne nevšímá. *Metlin.* 68.

---

*) Ed. Ziehen, Wendische weiden. Erzählungen aus dem wendischen volksleben. Frkf. 1854, a dle něho Čas. č. m. 1857, 167.

Jsou pak v národním básnictví maloruském tyto vlastnosti vrby nejvíce významnými: její růst nad vodou, její šumění a dlouhé, ohebné větve.

Vrba *stojící nad vodou* a *klátící se* bývá symbolem *touhy:*

Stojit verba nad vodoju, kolyše soboju;
oj či tužiš tak za meni, jak ja za toboju? *Z Ol.* 183.

Šumící vrba *smutnou* hlásá zvěsť:

Oj ve městě ve Lvově zašuměly vrby:
kozák-burlak zabit leží — to Serpjaha mrtvý.
Zapor. star. I. 1. 33.

Vrba *stojící nad vodou a spouštějící větve* svoje k zemi podobá se *k plačící prostovlasé dívce* a jest obrazem neštěstí a osiřelosti:

Oj nestůj, vrbo, vedle vody,
a nespouštěj své větve v brody;
neb Dunaj — moře se rozlívá
a dnem i nocí ho přibývá,
vrbě kořen podebírá,
vršek vrby schne a zmírá!
Stav se, vrbo, na rynečku
u hvězdnatém barvínečku,
v libovonném vasilečku! *Kost.* 47 — 48.

Slovák dokonce negalantně přirovnává hrdopyšné (nejspíše staré) panny k *shnilé* vrbě:

Pravňanské panenky velice hrdé
muožú se prirovnat staréj hniléj vrbě:
Starú hnilú vrbu vietor prefukuje,
pravňanské panenky nikdo nemiluje. *Koll.* I. 79.

A mladý Polák, který pojal babiznu za ženu doufaje, že mu brzo umře a pak že se ožení s mladicí, vzdychá těžce, když baba dlouho neumírá:

Sedí ptáček v staré vrbě, zima tam:
co pak já se mladé ženy nedočkám?

Mnohem častěji než v písních vyskytá se vrba v národních pověstech. Česká pověsť velice zajímavá a významná, kteráž podnes se zachovala v Bydžovsku, vypravuje takto: *)

*) *Dle Erb. „Kytice."*

Byla jedna žena, kteráž měla s vrbou společné živobytí. Ve dne přebývala se svou rodinou, v noci pak duše její ostavivši tělo odcházela do vrby u potoka. Její muž zpozorovav, že v noci jako mrtvá líhá, tázal se baby věštice za radu; ta mu odpověděla:

„Kterak nemá mrtvá býti,
když má jen půl živobytí?
Ve dne s tebou živa v domě,
v noci duše její v stromě.
Jdi k potoku pod oborou,
najdeš *vrbu s bílou korou,*
žluté proutí roste na ní:
s tou je duše tvojí paní.

Uposlechl muž, vzal sekeru na ramena, uťal vrbu do kořene; ale v tu chvíli umřela i jeho žena, jako by ji kosou sťal. Přetrvala nebožku jen láska k dětem. *Kolébka* z vrby udělaná konejšila sirotka; když pak odrostl a z vrboví, kteréž z osekaných prutův a znova vysázených bylo vyrostlo, dělal sobě *píšťalky*, rozprávěla s ním matka mezi pískáním.*)

Původ pověsti této jest bezpochyby prastarý; vzniklať zajisté v oněch dobách naivního názoru světa, kdy člověk považoval strom ještě za bytost živou jako jest sám a tudy domníval se, že může s ním žíti ve společenstvě.

Jedna česká pohádka vypravuje *o vrbě, v které žila bílá paní*, matka to začarovaného mládence. Vrba tato stála nad studánkou, v níž se zhlížela jako prostovlasá děva, když se do řeky na svůj obraz dívá: dlouhé tenké větve visely jí od hlavy dolů jako pletence vlasů. Pod tu vrbu usedla princezna, kteráž ztraceného miláčka hledala a usnula. I cítí, jako by ji někdo vzal za ruku, a když se probudí, vidí před sebou *paní celou bílou*, ale tváře tak spanilé, že se nemohla na ni dost vynadívat. Paní tato dává jí radu, kterak by začarovaného milence opět dostala, a zmizí ve vrbě. A když pak milenci za sebe se dostali, první jejich cesta byla k vrbě, kde děkovali neviditelné matce za její lásku, a vrba se

*) Srv. též Bož. Němcové Báchorky a pověsti nár. 1855. XIV. 1—18.

zachvěla, studánka zašuměla, jakoby vzdechly bolestně nad tím, že odpovědět nesmějí. *)

Poláci mají o vrbě tuto pověsť: Byly tři sestry, všecky zrostlé a krásné, ale nejmladší z nich nejkrásnější. Přijel pán z daleké Ukrajiny, potkal sestry na louce a oblíbiv sobě nejmladší, chtěl si ji vzíti za ženu. Nejstarší pak sestra závidíc sestře nejmladší zabila ji a tajně zakopala. Ale na hrobě zabité sestry *vyrostla vrba;* šel tudy pastýř, udělal si z proutku té vrby píšťalku a začal pískati. Aj! tu ozvala se píšťalka lidským hlasem truchlivým:

Hrej, pastýři, hrej,
bůh ti pomáhej!
starší sestra zabila mne,
mladší sestra bránila mne;
hrej, pastýři, hrej,
bůh ti pomáhej!

Pastýř šel k matce a k otci zabité, a píšťalka neustále se ozývala týmiž slovy. Zapískala matka, pak otec, pak prostřední sestra — a píšťalka pořád žalovala. Když pak podali píšťalku vražednici a ona se jí dotkla ústy, ihned krev zabité sestry polila jí tváře a píšťalka zazpívala posledníkráte svou písničku:

Hrej, sestřičko, hrej,
bůh tě pokárej!
ty's to, sestro, zabila mne,
mladší sestra bránila mne!
ty's to, sestro, mne zabila,
že's mi štěstí záviděla!
do jámy's mne pochovala,
černou zemí zasypala;
vyrostly tě tam vrbičky,
co budou zpívat písničky:
hrej, sestřičko, hrej,
bůh tě pokárej! *Wójc. Klechdy* II. 15.

Dle jiné variace udělal si ovčák z té vrby housle, a ty mu hrály písničku:

**) *Tamže VI. 30 sled.*

Pomaloučku, pastýřečku,
pomaloučku hraj:
neb mne sestřičky zabily,
do srdečka nůž vrazily,
pomaloučku hraj!

Jedna ze sester rozbila housle, a z nich vyletěl bílý holoubek (dušička zavražděné) a vznesl se do nebe.

Známá vrby vlastnost, že snadno se rozmnožuje, a sazenice její do ledajaké půdy nastrkané brzo se zakořeňují a ujímají, zavdala Litvanům podnět k pověsti poetické: Za dávných dob žila na Litvě *Blinda* (vrba sluje litevsky *blinda*), žena to neobyčejně plodná, kteráž velmi snadno rodila a sice i z nohou, z rukou, hlavy a ze všech údův těla. I záviděla jí toho země, sama jsouc matkou nejplodnější, a když jedenkráte se ubírala Blinda po louce močálovité a do ní se zabořila, zachytila ji země za nohy a držela tak pevně, že ubohá žena nemohla se hnouti z místa a proměnila se ve vrbu. Tudíž jmína jest vrba na Litvě za strom posvátný, a ženy neplodné modlívají se k ní přejíce sobě potomstva (Tygod. illustr.)

V Haliči a v poříčí Dněstru a Prutu jest podání, že nalezne-li někdo v temném, nepřístupném lese zelenou *jívu*, která nikdy neslyšela ani šumu vody ani kohoutího kokrhání, a udělá z ní píšťalku, jakmile na ni zapíská, vstanou i mrtví z hrobu a musejí podle ní tancovati. *) Hustý tmavý les jest symbolem jarního dešťového mračna, píšťalka symbolem hromu a blesku, který jarní, posud mrtvou přírodu k novému probouzí životu (srov. v české pohádce housličky, při kterých musí každý se dáti do tance). **)

---

*) Wójc. Klechdy I. 92. Podobně čteme u Plinia (16. 37): „Pastýř domnívá se, že píšťalka bezová lépe zní, když ji uřízl tam, kde keř neslyšel kohouta zpívat.“

**) Afan. Vozzrěn. I. 333. Ovšem jenom *první* jarní hřímání probouzí přírodu; proto musí býti píšťalka z jívy, která posud *neslyšela šumu vody* (deště) ani kohoutího kokrhání (hromobití a bouřky), čili prostě řečeno: hrom a blesk pocházející z jarního mračna, z *kterého ještě* nepršelo, probuzují mrtvou přírodu.

Malorusové říkají, že vrbovými kolíky byl Kristus přibit na kříži a proto prý jest jíva červivá. Také koljadka karpatská vypravuje, že když židé Krista mučili a jemu hlohové třīštky za nehty bili,

žádné dřevo nelezlo do těla,
červivá jíva tehdy zhřešila,
Ježíši Kristu krev pustila. *Afan. Vozzr.* II. 434.

V r b a v o b ř a d e c h a o b y č e j í c h. Tu přede vším sluší zmíniti se *o pomlázce*, kteráž bývá spletena z čerstvého proutí vrbového (neb jívového) a jíž se mrskávají mládenci a panny o svátcích velikonočních navzájem. Pomlázka chlapecká bývá obyčejně z osmi vrbových proutků spletena nebo stočena, děvčata pak mají pouhý proutek, stužkami a strakatými klůcky ozdobený. Přijdouce do domu a zpívajíce točí dle taktu písně při tom pomlázkou. Nejobyčejnější jest tato píseň:

Hody, hody, do provody!
dejte, paní, vejce;
nedáte-li červeny,
dejte ale bíly,
slepička vám snese jiny
za kamny v koutku,
na zeleném proutku,
proutek vohnoutek,
sedí na něm zlatej kohoutek.

Dětem ovšem pouze o to běží, aby dostaly nějaké to červené vajíčko. Odrostlí však chasníci hlavně o to dbají, aby mohli děvčatům pomlázkou pořádně *vymrskati*, pročež ve východních Čechách pomlázka sluje *šmerkust* či *mrskut*. Dívky musejí se jim za to odměniti červenými vejci. Zvláště na staré panny mívají hoši namířeno. Obřad ten vztahuje se k *omladnutí* jarní přírody, načež už samo slovo po-*mláz*-ka (místo po-*mlád*-ka) ukazuje, a *proutek vrbový jest symbolem omladlé jarní přírody*, kteráž *ve vrbě* bujíc jako *procitlá* nebo *znovuzrozená* projevuje svou sílu občerstvující a plodivou. *)

*) *Šlehání* má zde týž smysl a účel, jako jindy *dotýkání*, aby totiž vlastnosti jednoho předmětu sdělily se druhému. „Dotýkací tato *praktika*", *smíme*-li ji tak nazvati, jest dosti častá v pověrách.

Šlehāním naznačuje se symbolicky přenášení této síly z vrby na živé bytosti. Proto musí býti proutek svěží, zelený; čehokoliv se tento proutek dotkne, stává se právě tak čerstvým, zdravým a bujným, jako jest prut sám anebo vrba, s níž byl uříznut. Z toho pak můžeme si vysvětliti, proč se mrskávají zvláště dívky, aby totiž byly stále čipernými, zdravými a veselými, staré panny aby omladly a k světu se měly a možná-li i plodnými se staly (aby se jim plodnost vrby sdělila), a konečně dobytek, aby byl zdráv a se „pomladil". Poněvadž dále jest pomlázka symbolem *probuzené* jarní přírody, proto švihají Rusové posvěcenou vrbou na květnou neděli (*verbnoje voskresenie*) ty, *kdož zaspali*, prozpěvujíce při tom píseň, kteráž význam obřadu toho vykládá:

Já nebiju — vrba bije;
za týden — Velikden (velkonoce):
nebuď ospalý,
do práce *lenivý,*
nebuď závistivý;
ale buď zdráv jako voda,
rosti jako vrba,
buď čiperný jak včela,
buď bohatý jako země. *Sbor. Vil.* XCIV.

Týž význam, jaký má pomlázka, pojí se k svěceným prutům vrbovým, kterými z jara (obyčejně na sv. Jiří, patrona stád) *vyhánějí dobytek ponejprv na pastvu.* Obyčej ten rozšířen jest po veškeru Slovanstvě: v Čechách sluje „kravské hody" (v. str. 108). Šlehávají při tom krávy pruty vrbovými,

---

Známo z české pověry, že *nesmějí se děti šlehati metlou ze starého koštěte, sice hubnou a usýchají;* důkaz to, že dotknutím *suché* větve přenáší se na člověka *schnutí,* jako *mladá* větvička působí *mladnutí.* Jsou nám i jiné analogie na snadě: jako nemocní převádějí své neduhy a choroby na stromy (v. str. 28—29), tak zde naopak převádí se symbolicky zdraví, zrůst, svěžest pomocí proutku s vrby nebo břízy na člověka nebo na dobytče. V Bulharsku vycházejí 1. května časně z rána churavé a neplodné ženy na zelené louky a *válejí se nahé v porosené trávě* (viz svrchu stránku 64) zajisté za tím účelem, aby bujná jarní tráva jim udělila svoji plodnost. Které dívky by se rády vdávaly, tisknou nevěstu přicházející od oddavek pevně do náručí doufajíce, že se od ní „nakazí" vdavkami.

aby byly zdrávy, aby hojně dojily (t. j. hojná míza vrby neb břízy sděluje se kravám), a žádná „nečistá síla“ aby k nim neměla přístupu a jim škoditi nemohla. Bělorusové zastrkují tyto pruty do polí „za pastucha“ (pastýře stád) a Malorusové do chlévů, aby zapuzovaly čarodějnice i všecko zlé. *)

Na Slovensku chodívají děvčata o květné neděli „s cíckami“ t. j. vrbovými proutky, na kterých jsou cícky (búziky, púzalky, púčky, česky kočičky). Dívka, která ty proutky nese pod paždím, jest oděna svátečně, na hlavě majíc bílý čepeček. Když přijdou do domu, točí se ta s čepečkem chvilku do kola, ostatní zpívají:

Slávičä vtáčä,
čo po poli kráčä?
čo tak ráno šteboce,
či ho zima trápi
Trápi ho, trápi?
dievčina krása,
vlásy do pása!
Priniesly sme vám novô leto, zelený háj!
Sbor. sl. I. 188 — 9.

Na velký pátek vycházejí dívky slovenské pod vrbu *se česat, aby měly dlouhé a pěkné vlasy*, a zároveň žádají si na vrbě muže říkajíce:

Vrba, vrba, daj mi muža,
červeného ako ruža
a bieleho ako kvet
a dobrého ako med. *Sbor. sl.* I. 191.

Bulharky pletou na květnou neděli *věnce z vrby a pouštějí je po vodě* prozpěvujíce písně, jež se vztahují k budoucímu ženichu. Jesti to zpytování budoucnosti, ku kterému doba jarní zvláště jeví se býti příhodnou. **)

V týž den zastrkují u nás proutky vrbové za obrazy a trámy v obydlích a chlévích, aby je uchránily před hromobitím a požárem.

---

*) Zap. II. 107.
**) *Karavel.* I. 204.

Takový prut, hodíš-li jej proti větru, odvrací dle ruské pověry bouřku, a hodíš-li ho do plamene, hasí oheň. *)

Všecky tyto obyčeje, provozované z jara při písních veselých, ukazují na procitlou neb omladlou jarní přírodu a vyjadřují přání a naději v budoucí zdar a úrodu. Od nich patrně se liší *obřad letní*, který se koná na Volyni a Podolí v den sv. Jana Křt., tedy právě uprostřed léta. Dívky ozdobivše vrbu, zvanou *Kupajlo,* kvítím a zapíchnuvše ji do země tančí okolo ní chorovod a prozpěvují *smutné* písně. Zatím seberou se chlapci, svedou půtku s chorovodem a zmocnivše se vrby na kusy ji roztrhají. **) *Vrba* či *Kupajlo zde zastupuje rostlinstvo, letním žárem,* když slunce stojí nejvýše nad hlavou, *sprahlé a hynoucí*, což naznačeno roztrháním a písněmi smutečními. I podobá se obřad tento *ku pohřbu* rostlinstva, jako jinde pochovávají Jarilo nebo Kostromu, o čemž viz *Rozhled* str. 55—56.

U Rusů zvláštní tytýž vyskytuje se obyčej *strojiti svatby pod vrbami.* Steňka Razin ujav vládu na Donu přikázal, aby kdo se chtějí ženiti, ženili se okolo *rokyt* nebo vrb. Památka takových svateb zachovala se v národním epose: praví ť ku př. bylina o bohatýru Dunaji, že on se svou družkou „obručalisja — *krug rakitova kusta věnčalisja.*" ***)

Některých p o v ě r, jež vrby se týkají, odbudeme stručně. Čechové věří, že zlý duch nadal vrbu jakousi tajemnou, přítažlivou mocí, tak že vábí nešťastníka, aby se na ní oběsil. Veliká část oběšenců vzala prý za své na vrbách. Na vrbě sedává vodník a šaty si zaždimuje. Poláci mají za to, že na staré vrbě sedají ďáblové číhajíce na pocestné a zavádějíce je do močálův. Tato souvislost ďábla s vrbou jeví se i *v pořekadlech:* O člověku svárlivém říkáme, že ho ďábel pletl na vrbě; Poláci, Rusové i Malorusové mají pořekadlo: „zamiloval se jako ďábel do suché vrby." Jest to zbytek prastaré víry slovanské, že stromové vůbec jsou bydlištěm příšerných duchů,

---

*) Afan. Vozzrěn. II. 389 — 390.

**) Afan. Vozzrěn. III. 724.

***) Jd. II. 325. Srov. *Dub* str. 73.

na jichž místo později nastoupil *čert* či *ďábel*, a vykotlaná vrba zvláště se hodí za takový příbytek. *)

Naše známé pořekadlo: „ukazovati někomu straku na vrbě“ ozývá se už v 16. století v polském „slibovati hrušky na vrbě“ a litevském „jahody na vrbě“; spíše prý „hrušky na vrbě porostou“, než se to a to stane. Podobnou myšlenku pronáší píseň lužicko-srbská:

Slíbil mne milý navštívit,
až bude vrba višně mít:
však vrba višní mít nebude
a milý nikdy nepřijde. *Smol.* I. 77.

Léčení pomocí vrby. Kdo máš suché lámání nebo píchání, propíchni 1. března bolavý úd jehlou, zachyť krev do bílého plátna a vyvrtav do vrby díru zastrč do ní klůcek a zatluč kolíkem; jakmile díra se zaleje a zaroste, zmizí neduh. **) Jesti to jeden z četných sympathetických prostředkův, s kterými v prostonárodním lékařství zhusta se potkáváme. — Od padoucí nemoci pomáhá prý, když se dá nemocný mrskati svěžími pruty vrbovými, kterýžto prostředek opět upomíná na „dotýkací praktiku,“ o které jsme se zmínili svrchu při pomlázce: mrskáním má se jednak vyhnati nemoc z člověka, jednak má se mu sděliti svěžesť a zdraví proutku vrbového. —

Nejčastěji však pomáhá vrba od zimnice. Když znamenáš, že na tě zimnice jde, utrhni se sebe svitek (chomáček) vlasů a kousek ze šatů, v kterých právě jsi oblečen. Pak ty nebo někdo jiný vyvrtej dírku do bílé vrby, zastrč do ní věci jmenované a pak hlohovým klínkem to zahlob. Jda domů nesmíš se ohlížeti, ani kdyby tě něco volalo, nesmíš se ohlašovat. Zimnice přestane. — U Srbův kdo má zimnici, vezme voskovou svíci, trošku soli a ječmene nebo ovsa, dojde k mladé

*) Krek, Einl. in d. sl. lit. 285. Poláci ďábla, jehož sobě myslí s rohatou čepicí, snad proto *Rokitou* nazývají, že přebývá v rokytách nad močály, kdež se s ním potkávají obyčejně opilci, jež ďábel Rokita zavádí do bažin.

**) *Krolmus,* Staroč. pov. II. 5; srov. *Bříza* str. 109.

vrbě a kolem ní obcházeje říká: „Dal jsem koni obrok, volu sůl a oddal jsem zimnici za vrbici.“ Po té přilepí svíčku na vrbu, oves a sůl rozsype pod ni a neohlížeje se jde domů. Zimnice přejde s něho do vrby. — Čech pak jde k vrbě, která stojí nad vodou, a počká tam, až zimnice přestane; po té uváže něco se sebe na strom a neohlížeje se utíká seč jest domů. Nebo vezme z 99 vrb 99 lístků, z každé po jednom, usouší je, na prášek rozemele a pak na třikrát využívá, načež zimnice pomine. *) Konečně i kočičky čili jehnědy svěcené na květnou neděli polyká lid český, polský a ruský, aby nedostal zimnici, ani bolení hlavy a krku.

Bájeslovný význam vrby. Na vrbu světovou naráží štědrovečerní píseň volynská (ščedrivka), v níž podobenstvím vrby líčí se bezpochyby *slunce:*

Sered sela stoit verba,
na tij verbi *zolota kora,*
naletali rjaški — ptaški,
tu koricu oklevali . . .

Zjeví se potom krásná panna, kteráž odehnavši ptáky oloupá tu kůru a dá si udělati *prsten* a *pás* (symboly slunce a duhy). Že zde vrba skutečně znamená slunce, v mínění tom utvrzuje nás jihoruská hádanka, kteráž *vrbovými větvemi* vyrozumívá *sluneční paprsky*: „Stoiť verba nasered sela, rozpustila hôlje na vse podôlje“ t. j. stojí vrba prostřed dvora a spustila větve po celém podolí. **)

---

*) Kulda v Čas. mat. mor. 1871. 143; Afan. III. 807; Milićević, Život Srba 94.; Květy 1847. 146; Grohm. Abergl. 165, 167. Podobné příklady něm. viz u Pergra, Pflanzens. 313.

**) Volynsk. gub. vědom. 1866. 12. marta; Potebnja, O mif. znač. něk. obrj. 52.

Loza (*Salix fragilis* nebo *alba?*),

jmeno maloruské, též *lozina*, polsky *łozina*.

U Malorusův jest loza některý druh vrby, kdežto velkorusky loza znamená proutí, a Srbové loza, lozica vinnou révu jmenují. *)

Maloruská loza jest symbolem *hoře a zármutku*. Za hustými lozami pláče opuštěná dívka slzami, a nešťastná žena, kterou byla matka provdala za muže pijáka, který přijda opilý domů, ji bije a trýzní, uprchši od něho přenocuje pod lozami a jim touží na svůj osud nešťastný:

Oj lozino, žlutý květe!
veta po mně, bídný světe!
ach lozino zelenoučká,
takhle hynu já mladoučká! *Z Ol.* 433.

Jako vítr sem tam lozou zmítá, tak ubohý sirotek z kouta do kouta po světě se talácí. Myšlenku tuto pěkným obrazem vyličuje píseň:

Oj jak těžko bídné loze,
do níž vítr fučí:
ještě hůře sirotkovi,
když se srdce mučí. *Kost.* 48.

Loza kloní se po větru, jako se oči dívají za milým:

Tuda lozy chilily sja, kuda im pochilo:
tuda oči divily sja, kuda sercju milo. *Z Ol.* 189.

Nebo:

Chýlily se husté lozy, odkud vítr věje,
dívejte se, černé oči, odkud milý přijde;
chýlily se husté lozy, ale už přestaly,
dívaly se černé oči, teď se rozplakaly. *Metl.* 38.

Rozplakaly se, poněvadž milý nepřišel a nepřichází.

---

*) Avšak srb. *biloloza*, *biela loza*, rus. *běloloz* (*Salix Gmelini*), *běloloznik* (*Eurotia ceratoides*), lat. Clematis vitalba. Šulek v Radu jugosl. *ak. XXXIX. str. 16.*

Jabloň *(Pirus malus)*,

srb. *jabuka*, rus. *jabloňa* a pod. u všech Slovanův.

Nechť jest odína v zelený jen všední šat, nechť stkví se v hávu svátečním, protkaným hojnými zardělého květu chomáči, nechť se pyšní konečně i bohatou úrodou červených a žlutých jablíček, jako dcerka zámožného sedláka dlouhou řadou zlatých dukátů — vždy bývá jabloň krásnou sadu královnou.

Jako stromy ovocné vůbec, *jest i jabloň stromem ženským*, obrazem dívky, ženy a matky, a sice *jabloň zelená* v sadě stojící obrazem *nedospělé děvy* doma u otce žijící, jakž svědčí píseň maloruská:

Jabloň moje zelená,
dokud budeš v sadě státi?
Stojím léto, stojím druhé,
třetí léto rozvinu se,
spustím dolů větve. —

Pověz mně má milená,
dokud budeš s otcem žíti?
Žiju léto, žiju druhé,
třetí za muž půjdu. *Kost.* 61.

Kvetoucí pak jabloň znamená *dívku dospělou*, která jest už na vdání. Ve svatební písni velkoruské vymlouvá se dívka všelijak, aby se nemusela vdávati, poněvadž se jí nechce z domova do neznámé ciziny, i promlouvá k jabloni:

Jabloňko moje, jabloňko,
jabloňko moje zelená!
Letos ještě nevykvítej,
neroď sladkých jablíček:
nechať to ví má matinka,
ať to ví i tatíček,
že jsi málo zalívána,
že jsi málo pěstována,
proto nemáš jablíček.
Sach. Pěs. rus. nar. III. 258.

Objevuje se tu jabloň zároveň jako *životní strom* děvčete, jichž obou osudy jsou společny. Tentýž smysl má srbská

píseň z Bosny, v níž děva táže se jabloně, co jí jest a proč kvílí; jabloň odpovídá: „Netaž se mne, lepá dívko; měla jsem plod cukrový, každý mne bere, ale já pro každého nejsem.“ I vece dívka:

Milá jabloň! máme stejný osud:
mne chce každý, pro každého nejsem;
koho já chci, toho nedají mi,
koho nechci, toho vnucují mi. *Petran.* I. 187.

Životním stromem děviným jest i jabloň ve svatební písni moravské:

Po zahrádce chodila,
jablonečku sadila:
Rosť, jabluňko. vysoko,
rozkládej se široko;
bílým květem prokvítej
a jablíčkem zasvítej,
pěkným bílým červeným,
na mé líčko podobným. *Kulda, Svatba* 87.

Jindy zase znamená *jabloň matku*, větvička s té jabloně ulomená pak dceru od matky se loučící:

Mašeňka z komůrky vystoupila,
s jabloňky větvičku ulomila,
koni pod kopyto hodila,
krásné, panenské slovo mluvila:
„Stůj, jabloňko, vždy bez vršku,
žij, moje matinko, vždy beze mne!“
Sach. Pěs. rus. nar. III. 245.

Významný v té příčině jest svatební obřad bulharský. V úterý po svatbě (oddavky odbývají se v neděli) vyvedou ženy nevěstu do ovocného sadu k jabloni, pod kterou byly postavily vědro vody a do ní hodily něco peněz. Pak sejmou s nevěsty závoj (*bulo*), jejž tři chlapci nastrčí na prut a na jabloň zavěsí. Mezi tím převrhne nevěsta nohou vědro s vodou, voda se rozlije a hoši peníze seberou. Ženy pak pojavše se za ruce zatočí se třikráte okolo stromu.*)

Jabloň s jablíčky jest podobenstvím *matky s dítkami;* ku př. v písni bulharské:

*) *Bogišić, Zbor.* sad. pravn. obič. I. 260.

Snila mladá Jankulice,
jak uprostřed jejich dvora
vypíná se širá jabloň;
rovný kmen z ryzího stříbra,
větvičky jsou samé zlato,
a pět na nich zlatých jablek...

Dí Jankula choti věrné:
„Zlatá jabloň sama ty jsi,
jablíčka jsou dítky naše.“ *Holeč.* II. 128.

V písni hercegovské matka vdávajíc dceru Zulfu poradila jí, aby tchánu ani tchýni neodmlouvala, ale pořád mlčela. I uposlechla dcera rady matčiny a nepromluvila, ačkoliv už tři dítky porodila. Když pak její manžel z návodu tchýnina jinou vyhledal si nevěstu, a Zulfa do nejlepších ustrojivši se šatů se svými dítkami vyšla jí vstříc, otázala se nevěsta družby:

„Ó můj družbo, milý švakře Ale!
kdo jest ona s pacholátky žena?
vidím-li ji ve bohatém rouše,
zříti zdám se na košatou jabloň,
kteráž nese tři jablíčka zlatá.“
Nevěstě dal za odpověď Alil:
„To jest Zulfa, žena Ibrahima,
to je Zulfa s pacholíky třemi.“ *Holeč. Herceg.* 47.

Z pověstí o jabloni nejrozšířenější jest u Slovanův ta, kterou básnicky spracoval K. J. Erben pod názvem „Záhořovo lože;“ nalézáme ji kromě Čechů též u Malorusův, Bělorusův, Polákův a Litvanův. Poněvadž českou čtenářové zajisté znají, klademe zde legendu maloruskou: Byl hajdamák a ten dlouho loupil a zabíjel lidi; konečně vzpamatoval se a jal se činiti pokání. Kál se třicet rokův; i vyrostla jabloň a na ní jablka všecka stříbrná, jenom dvě zlatá. Přišel kněz a vyzpovídal jej. Po zpovědi kázal mu, aby jabloní zatřásl. Když tak učinil, spadala s ní jablka stříbrná, toliko zlatá zůstala viseti na stromě. „Toť jsou tvoji dva největší hříchové,“ vece kněz, „že jsi zabil otce a matku!“ *)

Národní pohádky vypravují o *zlaté jabloni se zlatými jablky*, jež co noc sbírají cizí ptáci přiletujíce (sedmero pavic

*) Afan. Vozzr. II. 508. Polskou v. Wójc. Klechdy I. 174 a 205.

u Chorvatů); bulharská píseň zmiňuje se o zlaté jabloni, která roste za mořem a má tři zlatá jablka; jabloň i s jablky přinesl Sekula. *) U Slovanův i Němcův rozšířena jest pohádka o starém osleplém králi, kterému má králevič přinésti *živou vodu* a *omlazující jablka*, kteráž rostou kdesi v dalekých končinách jsouce hlídána ohromným drakem, anebo se nalézají v zemi překrásné princezny, kdež jich dobývá carevič, jenž se s ní konečně zasnubuje. Naše pohádka o třech zlatých vlasech Děda-Vševěda vypravuje o jabloni, která nese „mladící jablka"; když někdo sestárnul a jedno snědl, omládl zas.

V tom se snášejí skoro všichni mythologové, že považují tuto jabloň za strom světový, jakým bývá jindy dub nebo jasan; ale jablka na ní rozliční rozličně vykládají: jedněm jsou zlatá jablka symboly *slunce*, a jako toto co den se ztrácí a na zejtří znova se objevuje, tak prý zlatá jablka bývají přes noc od ptákův unášena, načež opět nová uzrávají; a jako slunce vždy nové světlo přináší, tak zlatá jablka navracují zrak osleplému králi. **) Druzí však spatřují ve zlatých jablíčkách symboly *blesků* a dovozují takto: světová jabloň jest mračno, z něhož padající blesky jsou omlazující jablka, neboť příroda tehdáž nejspíše mladne a okřívá, když bývají jarní bouřky. Živá pak voda jest symbolem deště. ***)

Abychom se přidali k jednomu nebo k druhému výkladu, toho snad nebude potřebí, poněvadž oba mají svou oprávněnost a platnost; i máme za to, že v některé pohádce první, v jiné pak druhý výklad ukáže se býti pravým. Zlatá jablka skutečně bývají tytýž symbolem slunce, jindy zas (jak níže doložíme) znamenají spíše blesky. Konečně sluší zmíniti se ještě o tom, že J. v. Hahn obraceje zřetel svůj k jablkám Hesperidek, domnívá se, že jsou to *hvězdy*, ale počíná si při tom velmi nejistě. †)

---

*) Holeč. I. 89 — 91.

**) Pfannenschmied, Germ. erntefeste. Hannov. 1878 str. 137.

***) Afan. Vozzr. II. 313.

†) J. v. Hahn, Sagw. stud. 191. Jakožto světový strom objevuje se i v písni srbské jabloň, na které se uhnízdil sokol, a pod níž *leží* had (jako pod germ. Yggdrasilem) vyhrožující sokolu:

Jablko.

Ušlechtilého stromu plod líbezný, nejpěknější a nejoblíbenější u nás ovoce. Kulatý jeho tvar, lesklá hladkost, barva zlatá s nádechem jemného ruměnce, tytýž temně červená, konečně lahodná vůně, chutná dužnina a uvnitř hojnost černých jadérek — všecky tyto vlastnosti přispívají k rozmanité významnosti jablka.

Zvláště v národní poesii slovanské jest jablko symbolem *náklonnosti*, *rozkoše* a *lásky*; hodí se výborně za *dar* vůbec (znamenáť Srbům *jabuka* = dar: „tvoja jabuka neće poginuti“ = dárek tvůj nepropadne) a za *dárek lásky* zvlášť Jablka dávají si mladí lidé na důkaz vzájemné lásky, nejraději ovšem jablíčka červená, při kterých už sama barva jesti významná:

Červené jablíčko vo vrecku mám,
koho ráda vidím, tomu ho dám:
tebe já, mój milý, nejradšej mám,
červené jablíčko tebe ho dám. *Sbor. sl.* II. 1. 45.

Na tomto významu jablka zakládá se svatební obyčej srbský. O kterou dívku se hoch uchází, té pošle po svém námluvčím *kitu* t. j. v hedbávném šátku zavinuté jablko, do něhož nastrkáno jest něco drobných stříbrňáčkův. Přijme-li dívka toto jablko, jest to znamením, že k jeho námluvám svoluje; v opačném případě dává se mu na srozuměnou, aby si hledal štěstí jinde.*)

Proto v písni hercegovské mládenec, který by rád dívku, dává jejímu bratru jablko řka:

Na, Ivane, posílám to sestře,
že si, Jovo, zejtra pro ni přijdu.
Holeč. Herceg. 49.

Pustím-li já živý oheň,
popálím ti celé hnízdo,
všecky mladé tobě schytám.
Karadž. Pjes. I. 488

*) Bogišić, Zbor. sad. pravn. obič. I. 161 a sled.

Milenci sobě *posílají jablko po vodě* s podobným vzkázáním, jako jindy kytici z růží, rozmaríny a jiných květinek. Jablko bývá dárkem i poslíčkem lásky zároveň: v písni české mysliveček

utrh' jabko s jabloně
a pustil je po vodě:
„Plyň, jablíčko, plyň dolů
tam pod javor do mlýnů.“ *Erben* 470.

Podobně v písni moravské:

Utrh' jabko v zahradě,
pustil ho dolů po vodě:
„Plyň, jablíčko, plyň dolů
mej panence do domu.“ *Suš.* 356.

K tomu dodává jiná píseň česká významně:

Naninka z okna koukala,
jablíčko jak uhlídala,
hned ho zpátky poslala
a milému vzkázala:
„Plyň, jablíčko, plyň jen zpátky,
až tam, kde je konec lávky,
řekni mému milému,
že mu věrná zůstanu.“
„Slavia“ řady II. odd. I. 18.

Házeti jablkem po někom znamená *namlouvati si* někoho, *bráti na něho*, nabízeti se mu svou láskou; už samo házení jest jakési čtveračivé upozorňování na sebe:

Ona stála pod stromečkem,
neviděl jsem jí;
hodila na mne jablíčkem,
ozvala se mi. *Erben* 175.

Zhusta opakuje se tento obraz v písních srbských:

Hodila Toda jablko:
„Na koho padne jablko,
toho já budu milovat.“ *Nar. lira* 241.

V jiné písni srbské byla panna na prodej; i sešlo se množství kupcův a každý na ni přihazoval, aby ji dostal. *Starý dával velký* statek a tré šperků, vdovec hedbávný šat

a dvé roušek, vousatý junák nabízí pytel dukátů — ale ona všecky zamítá. Konečně se vyskytne holobradý mládenec, prázden všeho, nahý, bosý, sotva se kdy myl:

Vyndal z ňader jabko, vyndal
jabko zelené,
do klína je panně hodil,
radovala se.
Radovala, usmála se,
nepustila ho,
kolem krku si ho vzala,
políbila ho. *Kap.* I. 110 — 112.

Za panenkou jdoucí pro vodu hází Mirko zlatým jablíčkem:

„Na, panenko, na, jablíčko,
budeme-li sví?"
Panna jabko pěkně vzala,
zpátky hodila:
„Nech si jabko, nech si sebe,
nebudeme sví!" Tamže I. 67.

Jindy zase naopak děvče darmo loudí a škádlí netečníka a potom si stěžuje:

Já naň mluvím, a on se mnou nechce,
já se směju, on se smáti nechce,
na něho já házím jablíčkama,
na mne ani kamenem on nechce. *Rajk.* 19.

Nejrázněji vyslovuje účel tohoto házení píseň lužicko-srbská:

Spat, starý, spat —
mladý namlouvat:
za starými kamenami,
za mladými jablkami. *)

---

*) Toto „házení jablky" není zvyk pouze slovanský; čtemeť u Virgilia:
Jab'ko metá za mnou Galatéa, děvuška milostná
a k vrbinám uprchá i hledí dřív spatřena býti.
Bucol. III. 64—5.

A v skotské balladě „Dcera Židova":
A ona nakvap běží ven
v zahrádku otce svého,
utrhla bílé, červené
jablíčko loudit jeho.

Snad u všech Slovanův vyskytuje se v písních národních *koulení jablkem* jakožto *prostředek pro vyzpytování osudu:* kam se jablko kutalí, tam se děvče dostane. Poněvadž význam ten nejsrozumitelněji vyjadřuje píseň lužicko-srbská, klademe ji zde celou:

Stojí tam v létě vodička,
kde milý pojí koníčka,
kde s panenkou on rozmlouvá,
s tou hezkou bílou, červenou:
„Chceš-li pak s námi putovat,
ty hezká bílá, červená?“
„S vámi chci ovšem putovat,
brání mi stará matička.“
„*Koulej si radši jablíčkem,*
tím pěkným bílým červeným:
kam ti jablíčko poběhne,
tam se ty za ním povezeš.“
Kulila holka jablíčkem,
tím pěkným bílým červeným:
jablíčko před se běželo
do dvora k Hoškům nového.
Na prahu stál tam Jeníček
a takto sobě pomyslil:
„Aj, totě také jablíčko,
jak moji milé líčko.“
Kulil jest Jeník jablíčkem,
tím pěkným bílým, červeným:
kam to jablíčko poběhne,
tam že on za ním pojede.
Jablíčko před se běželo
do dvora Pěkných nového.
Hanička stála na prahu
a takto sobě myslila:
„Aj, totě také jablíčko,
jak mého milého líčko.“
U Pěkných velké plakání,
u Hošků velké skákání,
že vezou mladou ženušku;
a klinkot břinkot na koních
a na těch vozech kovaných. *Smoleř* I. 238.

Jiná píseň luž.-srbská vypravuje o hochu, do něhož se zamilovaly dvě dívky zároveň, dcerka domácí a její služka; *hoch jim koupí* **jablíčka**, aby si oň koulely:

Prvýkrát dceruška kulila,
ihned si milého prokulila;
druhýkrát služebná kulila,
ihned si milého vykulila. *Smoleř* I. 105.

Komu by tu nepřipadla na mysl česká písnička:

Koulelo se, koulelo
červené jablíčko:
komu ty se dostaneš,
má zlatá holčičko?

Koulely se, koulely
dvě naproti sobě:
komu bych se dostala,
než, Jeníčku, tobě? *)

Podobnou mají též Srbové v Bosně:

Valjala se, valjala
šarenika jabuka
do Simina koljena. *Petran.* I. 307.

Jeví se v tom totéž dotazování se osudu, jako při pouštění kytek a věnců po vodě. Týž osud, který koulející se jablíčka dohromady svádí, svede i milence. **)

V ruských písních svatebních znamenají *dvě jablka ženicha a nevěstu:*

---

*) Smoleř uvádí píseň *litevskou* (?), která zní jako doslovný překlad naší české. Poněvadž ji podává pouze německy neudávaje pramene, nelze nám přesvědčiti se o její authentickosti. Zní takto:

Es kugelte, es kugelte
ein rothes äpfelein:
ach! wer erhält, ach wer erhält
dich, goldnes mädchen mein?

**) V české pohádce o princi Bajajovi shazují dcery královy s balkonu dolů každá zlaté jablko: ke komu se to jablko dokotalí, ten se stane manželem té princezny. Bož. Němcové Bách. a pov. nár. 1855. IX. 36. O děvině osudu rozhoduje jablko též v písni bulharské: zajali Tataři dívku Radu a přivedli ji k carovi; car podal jí zlaté jablíčko, aby jím třikrát uhodila na bránu: otevře-li se do kořán, že stane se jeho manželkou. I vzala Rada jablíčko zlaté, hodila jím — a ejhle! brána do kořán! Rada stala se caricí. Holeč. I. 175.

Čto katalisja dva jabločka,
dva jabločka, dva sacharnyja (cukrová),
na serebrennom na bljudečkě (na stříbrné misce),
čto pervoje to jabločko —
to Ivan sudar Stepanovič,
a drugoje to jabločko —
Lizaveta Pantelějevna. *Sach. svat.* 120.

Jablka trhati a jísti jest tolik, co *užívati lásky*. Dívka česká, která má ještě dosti času na vdavky, odbývá hochy:

Nedám, nedám —
mládenci, to vám povídám —
se stromu jablíčka trhati;
musíte času čekati. *Erben* 121.

Vykládáť i český snář, že „jablka trásti a sbírati" znamená „milost a přízeň"; a tudíž pochopitelno, že hoši rádi chodívají děvčatům do zahrádky na jablíčka, ale jen potají, aby jich nikdo nepřistihl:

Kdybych já se nebál,
má milá, tvé zrady,
šel bych na jablíčka
do vaší zahrady. *Erben* 109.

Ba dívky samy zvou je tytýž, ovšem aby maminka nevěděla; tak lužicko-srbská:

Přijď můj milý, dneska ke mně,
já jsem sama doma —
na oříšky na jablíčka,
na ty žluté hruštičky. *Smoleř* I. 215.

a česká:

Karlíčku, Karle!
nepovídej na mě:
hrušky zrajou, jab'ka taky,
až uzrajou dám ti taky,
přijď, Karlíčku, na ně. *Erben* 123.

Děvče polské běduje nad zmařenou láskou:

Červené jablíčko —
netrhala jsem ho;
měla jsem Jeníčka —
nedostala jsem ho. *Lipiń.* 140.

A maloruská děva líčí krátce dějiny své lásky: když jedno jablíčko utrhla, poznala svého milého, a jak druhé jablíčko nakousla — zamilovala se do něho (Kostom. 61). Jen že potřebí s jablíčky býti opatrným: mějte se, panenky, na pozoru, a byť lákalo sebe svůdněji, nejezte ho; vizte Moravanku, jíž dal hoch jablíčko:

ona jabléčko sjedla
jak bílá šátka zbledla. *Suš.* 232.

a slyšte, jak naříká ošálené děvče polské:

Nieszczęśliwe to łóżeczko:
zjadłam na nim jabłuszeczko! *Lipiń.* 199.

Vždyť ani hochům vždycky nesvědčí, a mnohý už toho litoval, že *snědl jablíčko* červené:

Když jsem šel dnes tejden z posvícení,
potkal jsem panenku, neznal jsem jí:
hezká byla — pěkná bílá,
červená jablíčka v rukou měla.
Já jsem byl chlapeček nerozumný,
vzal jsem já jablíčka, byly dobry;
jak jsem je snědl — hned jsem tu zbled:
navrať mi, má milá, mou krásu teď! *Erben* 134.

Vezměte si příklad výstražný z našich prarodičů v ráji: snědli jenom jediné jablko — a uvedli v hřích veškeré svoje potomstvo budoucí na věky věkův! I ten ohryzek, co uvázl Adamovi v chřtáně, když snědl jablko, které mu byla podala Eva, zdědili jsme my nešťastní mužové po něm, jako osudné mene, tekel, ufarsim! *)

Proto bývá jablko též znamením *falše;* praví děva luž.-srbská:

Každé to jablíčko pěkné červené
uvnitř má plno černých jadérek:
každý ten chlapec mívá lstivou řeč
a ve svém nitru mysl falešnou. *Smol.* I. 191.

Druhá vyslovuje se podobně:

Jablíčka jsou tak všeliká,
jako lidé na světě:

*) Tutéž pověst o ohryzku (srb. *jabučica*) mají Srbové. Karadž. Život i obič. 227.

na jedné straně červená,
na druhé zelená. Týž I. 299.

Odpadlé neb *zahozené jablko* jest znakem lásky *zamítnuté*:

Odpadols mi od srdiečka,
jak od srdca, tak od lásky,
jak jabl'čko od halúzky. *Sbor. sl.* I. 13.

— Tak som ťa, môj milý, zabudla lahúčko,
akoby do vody zahodil jabl'čko . . .
zelené jabl'čko plinie po Dunaji,
a milý vandruje po ďalekom kraji. Tamže II. 1. 133.

Červené či zlaté jablíčko znamená v písních nezřídka *dívku* samu. V srbských písních svatebních na př. nazývá se nevěsta „zlatým jablíčkem" nebo se přirovnává ku kdoulovému jablku, jako u nás k míšenskému:

Líbezný to pohled v šírém poli
na kdoulové mezi listím jab'ko,
na spanilou mezi družbou dívku! *Kapper* I. 77.

V moravské jest kutálející se jablíčko podobenstvím děvy tulačky:

Červené jablíčko
po zemi se kúlá:
moja nejmilejší
po světě se túlá. *Suš.* 406.

Srov. srbskou svatební:

Bědovalo na hradě jablíčko,
ptalo se ho z hradu mladé děvče:
Co pak je ti, na hradě jablíčko? —

Neptej se mne, z hradu mladé děvče!
mladý chce mne, starý kupuje mne:
mladík prosí, starci dávají mne,
radši mladému bych otrokyní
než starému byla hospodyní! *Květy* 1867. 225.

Též ve velkoruských svatebních písních přečasto nazývá se *nevěsta jablíčkem*:

Jabločko v sadu rostet
nalivnoje na větočkě:
a kto-ž u nas jabločko?
a kto-ž u nas nalivnoje?
Jabločko Katinka
oj svět Gavrilovna. *Sach. svat.* č. 217.

Význam jablka v pověrách, obřadech a bájích. Dívka slovenská chtějíc se dověděti, koho dostane za muže, nakousne na sv. Tomáše 21. pros. (neb na sv. Lucii 13. pros.) červené jablko, druhý den po druhé a tak každý den kousek ukousne, až konečně na dohvězdný čili štědrý večer, když sezváněji po třetí na utjernu (jitřní), sní poslední sousto a jde do kostela. Prvního šuhaje, kterého na cestě potká, zeptati se musí na jmeno: toho jmena dostane muže.*)

V Čechách, na Slovensku a snad i jinde rozkrajuje hospodář na štědrý den každému domácímu jablko: komu je rozkrojil tak, že jádra ukazují podobu hvězdy, tomu věští dobré zdraví na celý rok; komu však se objevila jadérka v podobě kříže, ten umře do roka.

Čeledínové na Slovensku vybravše u večeře na štědrý den nejkrásnější jablko jdou do stáje pohladit jím koně, aby byli vždy hladcí a lesklí jako to jablko. **)

U Rusů (Voroněž. gub.) jest pověra, že komu umřely děti, nesmí před proměněním Páně jísti jablek, sic nedostanou zemřelé dítky na onom světě ani jediného jablíčka ke hraní. ***)

Pro svou hojnost jadérek jesti jablko též symbolem *plodnosti* a má *moc oplozující.* Už u Řekův bylo jablko zasvěceno Afroditě, bohyni lásky, a o svatbě musila nevěsta podle nařízení Solónova okusiti kdoulové jablko. Podnes na Slovensku jest obyčejem, že nevěsta, než ji do komory odvedou, družbovi dá rozkrojiti na dvě půle červené jablko; obě ty půlky složené schová za záhreň (ňádra), a když je potom s ženichem sama v komoře, dá *jemu půl a sobě půl* na znamení prý, aby i on tak upřímně s ní se dělil o všecko, jako ona s ním o to jablko; spíše však na znamení plodnosti. Také v Poznaňsku dělí se ženich s nevěstou o jablko a každý sní půlku; u Mazurův pak jest větvička s jablkem nezbytným

*) Božena Němcová v Musejníku 1859. 512. Poněkud jinak Wójcicki v Zar. dom. I. 366.

**) Sborn. slov. I. 172.

***) Etnografický sbor. 1855. 217. Srv. níže podobnou pověsť o jahodě.

přímětkem svatebního veselí.*) V národních pohádkách vyskytuje se oplozující moc jablka, ku př. v moravské: kobyla a žena snědše po jablku obtěžkaly a měly ona hříbě, tato dítě.**) Podobně v srbské: byl člověk, který měl čubu bez štěnat, kobylu bez hřibat a ženu bez dětí. Opustiv domov a pustiv se do světa stanul kdysi u jedné studánky. V tu chvíli objevil se před ním cizinec, dal mu jablko a poslal jej domů řka: „Jablko oloupej, slupky dej čubě a kobyle, pak jablko rozkroj, půli ať sní žena, půli sněz ty: co bylo posud neplodno, stane se plodným.***)

Zlatá jablka, o kterých se zmiňují naše pohádky, vyložiti lze zhusta *na blesky*, k čemuž tuto dodáváme některé doklady z písní srbských. Jedna z nich vypravuje o sestře sluncově, která, když se o ni ucházel paša ukrutník a se 600 svatebčany přišel ke studánce, sáhnuvši za ňádra vyňala *tři zlatá jablka* a vyhodila je do výšin nebeských. Svatebníci spatřivše drahocenná jablka v povětří rozběhli se za nimi a rvali se o ně.

A tu s nebes jasného, hle, bedra
místo jablek *blesky troje* jasné,
blesky troje, hromy troje žasné!
Jedna rána v družby udeřila,
rázem oba družby usmrtila,
na hnědouši pašu rána druhá,
šest set při něm svatebčanů třetí. *Kapp.* II. 10.

---

*) Čas. č. m. 1859. 97; Kolberg, Lud X. 245.

**) Kulda, Mor. nár. poh. 69.

***) Bos. prijatelj 1851. II. 171. Perger podává něm. pověsť: Když Adam s Evou byli vyhnáni, vyhodil bůh z ráje též osudnou jabloň, kterou teprv Abraham opět nalezl. Jedna z jeho dcer snědla z ní jablko a stala se matkou, pročež, nejsouc vdána, měla býti upálena. Ale plameny se jí nedotknuly, a ona porodila syna, jmenem Phanuel, od něhož pocházela sv. Anna. Pflanzens. 332. Völsungasaga vypravuje o Rerirovi, který jsa bezdětek tak dlouho prosil Odina a Friggu za potomstvo, až ho vyslyšeli. I poslal k němu Odin dívku (*wunschmädchen*) Liodu, která v podobě vrány přiletěvši upustila mu na klín jablko. Toto jablko dal Rerir manželce své snísti, a ona za nedlouho cítila se býti matkou. Hahn, *Sagw. stud.* 230.

V jiné zase líčí se, kterak *hrom a blesk* u večer jablky si zahrávají:

Aj dívčino, má dušinko,
čím to, žes tak divokrásná?
Slunci-li jsi vlasy pletla,
měsíci-li dvory metla?
„Slunci vlasy nepletla jsem,
měsíci dvůr nemetla jsem,
stála jsem jen, dívala se,
hrom a blesk jak hráli spolu,
a jak *blesk nadhodil hromu*
dvěma, třemi jablíčkami,
k tomu čtyrmi pomoranči. *)

Když Boleslav Křivoústý chystaje se k boji proti Prusům a Pomořanům sbíral vojsko u Krušvice, zjevil se jim zázračným obrazem překrásný jinoch v bílém lesklém rouše, a když se vojsko přiblížilo k opevněnému městu Naklu, *hodil na město zlaté jablko* a zmizel. To bylo znamením vítězství (Siemieński 18). I zde zlaté jablko značí blesk, jasný anděl upomíná na ind. Indru, který sluje „Purandara“ t. j. ničitel měst. **)

Jablku se připisuje v pověrách též síla léčivá. Novgorodský arcibiskup Vasilij (v 14. stol.) zmiňuje se o jablkách rostoucích v ráji a pomáhajících proti nemocem; a náš Štítný haní bobonky, totiž „napsánie která na jablce, na oplatce neb na listě,“ s čímž se srovnává ruský zpravodaj ze 16. stol., an dí, že zahánějí zimnici, „píšíce jmena proklatých běsův hellenských na jablka, jež kladou na oltář při liturgii.“ ***)

V chorvatské pohádce posílá falešná matka syna svého, o jehož bezživotí ukládá, pro jablíčko, kterým si hraje dvanácte čertů, že jím se uzdraví. †) Čerti jsou zde personifikací mračen, jablko blesk.

*) Munja groma nadigrala
dvjema, trima jabukama,
i četirma narančama. *Karadž.* I. 161.

**) Potebnja, O mifič. znač. něk. obrj. 49.

***) U nás zažehnávají boláky, potírajíce je jablkem a říkajíce: „Zaklínám tebe, ráno bolestná ... abysi se ztratila a v nic obrátila, jako se v nic obrátí v božím ohni toto jablko“; po té hodí jablko do ohně. Květy 1847. 151.

†) Erben, *Báje 129.*

Hruška čili hruše (*Pirus communis*),

rus. a vůbec slov. *gruša*, luž.-srb. *krušva*, slovin. *hruška*, srb. *kruška*; něm. *birnbaum*.

> Gruszki mam, jabłka mam,
> kto mnie kocha, tomu dam;
> kto mnie kocha nieszczérze,
> dam mu zgniłky w papierze.
> *Polská svatební.*

Hruškou nazýváme i strom i jeho ovoce.

Strom hruška či hruše jest v písních slovanských *symbolem dívky;* ve velkoruské písni svatební přirovnává se *nevěsta* k hrušce *kvetoucí*:

> Kvetla v sadě hruštice,
> kvetla moje v zeleném:
> žila moje dívčice,
> v pokojíku vysokém.
> *Sach. Pěs. rus. nar.* III. 248.

Jinde praví hoch, že se oženil a že

> privel sebě ženu moloduju
> slovno (jako) grušu zelenuju. *Sach. Pěs.* II. 21.

Osamělá hruška v šírém poli jest obrazem děvy *opuštěné*:

> V šírom poli hruška stojí,
> od poli je zelená;
> pod ňou sedí moja milá
> všecka uplakaná. *Koll.* I. 215.

Tak vzdychá i česká dívka:

> Už jsem osamělá, jako hruška v poli,
> když jsou hrušky očesány, ona smutně stojí. *Erben* 171.

Činí-li odkvétání samo sebou dojem melancholický, ačkoliv při tom bývá nám útěchou, že jest nutno, má-li se vyvinouti a uzráti ovoce; tím žalostněji působí na člověka květ na plano opadávající, poněvadž hyne marně, bez naděje, mizí beze stopy. Je-li hruška kvetoucí obrazem nevěsty šťastné v milování, znamená *opadávající květ lásky skončení*:

> Oj na hrušce bílý květ — a už opadává,
> *namlou*val si kozák dívku — a už zanechává. *Z Ol.* 272.

Nezelená hruška ukazuje na děvu *neveselou*:

Hruštice moje! proč jsi ty nezelená?
zasazena — nepolívána,
sirou zemí neposýpána.
Milenko moje! proč jsi ty neveselá?
jak jsi u své matinky rostla,
u rodného tatínka žila? *Metl.* 251.

Jako jabloň s větvemi, tak i *hruška s podrostem* znamená *matku s dítkami*:

A třetí stromek — zelená hruška,
pod tou hruškou pod zelenou jsou výrostečky:
zelená hruše — to mladá žena,
a výrostečky — malé dětečky. *Kir.* VIII. 123.

Hruše stala se i důvěrnou přítelkyní dívky v domě otcovském, ba takřka jejím stromem životním; sdílívajíc spolu slasť i strasť, mívají tytéž osudy, jak se vede jedné, tak dařívá se i druhé:

Sadila jsem hrušku v sadě,
nevím, jestli se mi ujme;
ujme-li se, bude rodiť,
budú na ňu chlapci chodiť. *Suš.*

Pod hruškou sedává dívka vzpomínajíc s touhou na vzdáleného milence. V písních velkoruských loučívá se nevěsta s hruškou jako s družkou svých krásných mladých let. Hruška stojící před okny její komůrky bývala nejdůvěrnější její přítelkyní, ochránkyní jejího panenství:

Hruštice, hruštice moje,
hruštice moje zelená,
pode hruškou světnice stojí,
ve světnici děvice sedí. *Sach. Pěs. svat.* 35.

Strom ten střeže děvče jako oko v hlavě a nedá ledakomus trhat jeho ovoce, než pouze svému milenci, a to teprv až kdy uzrálo:

Karlíčku, Karle!
nepovídej na mě:
hrušky zrajou, jab'ka taky,
až uzrajou, dám ti taky,
přijď, Karlíčku, na ně. Erben 123.

O *padlé* dívce vyslovuje se píseň slovenská, že

ona nečekala,
len sa vydávala:
dala hrušky oberat,
nedala jim dozerat —
za zelena. *Koll.* I. 252.

Z toho patrno, jaký význam má *obírání* hrušek; podobný má i *darování* hrušek ku př.

v slovenské:

Na Tokajskom vršku
dal mi Janík hrušku,
a já jemu čtyry,
aby mi bol milý. *Koll.* I. 135.

v moravské:

Ona mu jablečko,
a on jí hrušečku,
přaje mu,
vyšiva šátečku, daje mu. *Suš.* 409.

Též v lužicko-srbské:

Výše města Špremberka
vyrostla ješt hruštička.
Rozekvetla s sluníčkem
a uzrála s měsíčkem.
Přišel vítr pramalý,
hruštičky s ní spadaly;
holeček je sesbíral
a svojí milence dal
na to světlé okénko,
pod tu bílou postlanku. *Smoleř* I. 131.

Po hrušce *posílá dívka vzkázání* svému milenci: v písni velkoruské krásná děvice

po sádečku běhala,
hrušku sobě trhala,
ona si hrušku trhala,
milému posílala,
takto mu vzkazovala:
Ty k nám, můj milý, nechodíš v čas,
nepřicházíš v čas;
přicházej, můj milý, v jinou dobu,
přicházej s večernicí,
když není doma tatínek. *Sach. Pěs.* IV. 64.

Druhá pak dívka chtějíc zvěděti, zdali jí milenec zůstává věren čili nic, praví, že si dojde na zelený sad, natrhá květu hruškového, uvije z něho věnec a pustí po Dunaji:

Tone-li tone-li věnec,
touží-li, touží-li mládenec? Tamže IV. 56.

Ale pán bůh uchovej každého tatíka od takové hrušky, o jaké zpívají Slováci:

Pod Muráňom stojí hruška zelená,
na tej hrušce visí hruška červená:
kto tú hrušku jesť búde,
mrcha dcéru mať bude. *Sbor. sl.* I. 18.

Také k některým p o v ě r á m užívají hrušky. Kdo dojde pozpátku pod planou hrušku, tam se pomodlí a vraceje se na nikoho nepohledne, nepromluví ani se neohledne, pozbude zimnice. *) Chceš-li, aby nikdo dobytku neučaroval, uplet z mladé větve hruškové věnec, v něm ať na sv. Jakuba čistá panna chodí celý den, pak ho dej dobytku sníst. Pod planou hruší aneb na ní sedává šotek či rarášek. **)

Z p o v ě s t í, jež kolují o hruškách, uvedeme jednu německou, kteráž jest pro nás zajímavou tím, že s podobnými potkáváme se i v zemích slovanských. Nedaleko Untersberku, v němž Karel Vel. (dle jiných Bedřich Rudobradý) spí, nalézá se úlehle nazvaná Walserfeld a na ní hruška, která už třikráte byla poražena, ale pokaždé opět z kořene pruty vypustila a v nový vzrostla strom. Teď ovšem už dávno jest suchá, ale až Karlovi obroste brada třikráte okolo stolu, pak ta hruška rozkvete, a Karel se svými bojovníky vystoupiv z hory pověsí na ni svůj štít; strhne se hrozná bitva, v níž konečně zlí od dobrých budou pobiti. ***)

Suchá hruška jesti obrazem zubożelé vlasti podobně, jako v české pověsti suchý dub na Blaníku, nebo v něm. pověsti suchý strom na Kyffhäusru; když suchý strom se zazelená, dobré to znamení, že i vlasti nastanou lepší časy. †)

*) Čas. čes. mus. 1853. 477.
**) Grohm. Abergl. 135; Sagen 196, 201.
***) Perger, Pflanz. 272 — 3.
†) Výklad mythologický v. čl. o *dubu* str. 84.

Višeň a třešeň (*Prunus avium* a *P. cerasus*),

v ostatních nářečích slovanských *višňa, čerešňa* a podobně; německy *weichsel, kirschbaum.*

Viz, jak stojí v šatě bílém,
jako kněžka bílých vil!
Heyduk.

Vyskytují se v písních buď pospolu jako dvě sestřičky anebo nahodile jedna druhou zastupujíce; častěji však děje se zmínka o višni. Obě pak jsou symboly *dívky* a jejích osudův; pějeť polský milovník:

Jak višnička a třešnička ze spodu je hladká,
tak se mi zdáš, má panenko, býti tolik sladká.
Žeg. P. II. 166.

Zvláště spanilá jest višeň i třešeň, když se zastkví z jara v sadě celá zahalená v krásný bílý květ, jako slíčná *nevěsta* oděná v bílé roucho svatební; i sluší jí to tak pěkně, že Bulhar nerozpakuje se nazývati milenku svou višní:

Panno sličná, panno krásná,
stepilá ty višně! *Holeč.* II. 147.

K višni přirovnává se v písních maloruských dívka chudá, ale hezká: „ubohaja, chorošaja jak u sadu višňa,“ anebo dívčina osiřelá:

Zůstala tu sirotinka,
jak višnička zeleninká.

A když v létě na ní visí hojnost třešní červených jako korále, není-liž to obraz roztomilé ženušky? I přirovnává skutečně píseň běloruská *mladou ženu* k višni ovšem s tím zarmucujícím přídavkem, že obě hynou ve svém mladém věku:

Jako v sadě višeň červeňoučká,
tak moje ženuška je mladoučká;
jako v sadě višeň podesychá,
tak moje ženuška hynouc vzdychá. *Sbor. Vil.* 241.

Pěknou paralelu mezi višní a mladou dívčinou nalézáme v písni chorvatské:

Oj ty višně, višnice!
kamo jsi se nahnula?

A já jsem se nahnula
k smrku zelenému.

A ty mladá dívčice!
ke komu jsi přilnula?
A já jsem teď přilnula
k mladému junáku. *Kurelac, Jačke* 3.

Sázeti višeň anebo třešničku znamená v písních tolik, co chtíti se ženiti:

Po sadočku chodžu, čerešeňki sadžu,
čerez tebe, moja mati, nežonaty chodžu. *Z Ol.* 382.

Smysl jest: chce se mi ženiti se, ale nevím kudy do toho. Čiperněji se k tomu měl srbský hoch, který višeň nesází, ale *zasadil* t. j. děvče sobě hned namluvil. Jen že jako nebývá toho pták, kdo ho škube, ale kdo ho jí; tak ještě nebývá višeň toho, kdo ji zasadil, ale kdo z ní plody bere. Proto hochu nevýskej, dokuds nepřeskočil. Poslyšme, jak pochodil:

Zasadil jsem višni, namluvil si dívku,
aby rostla višně, zdráva byla dívka:
zadul vítr, višni větve zlámal,
a dívenku jiní vyprosili. *Karadž.* I. 375.

Višeň pak a třešeň byvše zasazeny když se *dobře daří*, znamenají *šťastné*, pakli že se *neujímají*, *nešťastné milování*. První příklad máme v písni slovenské:

Zasadil som čerešničku v zime
v tej nádeji, že se ona príme.
Začala tá čerešnička pukať,
začal šuhaj za dievčatky kukať;
začala tá čerešnička kvitnúť,
začal šuhaj za dievčatky lipnuť;
začala tá čerešnička rodiť,
začal šuhaj za dievčatky chodiť. *Štúr* 43.

Druhý v písni jihoruské. Když dívka sobě stýská, že milý chodí za jinými, odpovídá tento:

Oj obsázej, milá, holubinko sivá, višničkami dvůr,
aby nezacházel, vítr nezanášel mého hlasu v dvůr.
— „Však jsem nasázela, však jsem polívala — ona nevzchází-,
ach, už naše milování věrné zachází!“ Metlin. 67.

Neplodná višeň značí v písni haličské *lásku beznadějnou*:

Oj jest u mne višeň v sadě,
  ona nechce rodit:
oj jest u mne můj miláček,
  nechce za mnou chodit!
Čtenija 1863. kn. 4. III. 189.

Dobrým lásky znamením bývá třešničky zdravý zrůst:

Pred našim oblokom roste čerešnička:
už ma kdosi lubí, eště som maličká! *Koll.* I. 83.

Významná v té příčině jest píseň srbská:

Zasadil jsem višeň vedle vody,
vykopal jsem studni na dvorečku,
uhlídal jsem milou na předměstí,
pak jsem odjel do Stambulu města.
Neminulo ani jedno léto,
ale ke mně smutná došla zpráva:
„Svadla tobě višeň vedle vody,
vyschla tobě studně na dvorečku,
umřela ti na předměstí milá.“
Když jsem přijel do bílého dvora,
moje studně plna vody chladné,
uzrála mi višeň na česání,
moje milá právě k milování,
k milování i k pocelování. *Petran.* I. 273.

Veškera tato symbolika zahrnuta jest v jiné pozoruhodné písni srbské:

Kde mne svatové hledali,
tam byly višně sázeny;
kde o mou ruku žádali,
tam pěkně višně vzkvétaly,
a kudy jsou mne odvedli,
tam byly višně szobány. *Karadž.* I. 303.

Kde roste višeň, tam mají hezkou dívenku, a že hoši za ní se táhnou, samo sebou se rozumí. Naznačuje to maloruská píseň:

Oj na sadě višnička,
pod višničkou cestička;
starosta se otázal:
kdo tu cestu ušlapal?

Oj ušlapal cestičku
mladý Ivaseňko,
když z večera chodíval
a dárky mi nosíval. *Rus. ves.* 115.

Ale višeň bývá také *svědkyní zármutku*; v písni běloruské

pode višní, pode třešní
můj miláček leží,
zastýskal si na hlavičku,
že hlavička bolí. *Sbor. Vil.* 247.

Doba květu vůbec jesti dobou *mladosti a lásky*; a poněvadž třešeň z jara nejranněji vykvétá, stalo se její rozkvétání podobenstvím mladé lásky, snad předčasné, kteráž nemívá dlouhého trvání. Opuštěná Slovenka vypravuje kratičkou, ale smutnou svojí lásky povídku:

Slubovali sme si, keď čerešně kvitly:
čerešně dozrely, my sme si odvykli. *Koll.* I. 108.

Třešňový *květ* jest symbolem *krásy a sličnosti.* Karpatská píseň pěje o mládenci, který si zajel s koněm na zahrádku ke třešni:

ulomil sobě s květem větvičku,
přiložil ji k svému ku líčku:
„Kéž bych měl, bože, takové líčko,
takové líčko jako to kvítko!“ *Kostom.* 60.

Mnohá třešnička odkvétá nepoznána a mnohá dívčina tráví mladý věk svůj nemilována; i pěje s resignací děva slovenská:

Zakvitla čerešňa samým bielým kvetom:
keď ma šohaj nechce, puojdem šírým svetom.
Koll. I. 111.

Než přece lépe višni, když si jí nikdo nevšímá, nežli když ji zrádce skácí a nechá ležeti; a lépe děvčeti, když nikdo se o ně neuchází, nežli když nevěrník ji potom v hanbě zanechá. Proto vyčítá žena provdaná za muže nemilého:

Neměl jsi porážet na zahrádce višni,
neměl's mne namlouvat, když ti nejsem k mysli!
Metl. 273.

Písně československé o višni narážejí zhusta *na pýchu*; zvláštního však významu v tom hledati nelze, jelikož k tomu svedl bezpochyby rým; na př.

v české:

Vesecké panenky jsou tuze pyšné:
kopaly kořeny od černé višně. *Erben* 241.

a v slovenské:

Keby boly čerešne, čerešne, višne, višne,
boly že by slovenské dievčince pyšné, pyšné!
Sbor. sl. I. 148.

Višnička jsouc obrazem nevěsty bývá též významná *o svatbách.* U Malorusův přináší starší bojarin (družba) do domu nevěstina *větev višňovou*, kterouž zastrčí do žitného chleba, načež ženich i nevěsta přivážou na ni po proutku kalinovém s žitnými klasy, a po nich činí totéž družičky prozpěvujíce rozličné písně. *)

Višňová a třešňová větev má i bájeslovný význam, zvláště u dívek českých, moravských a slovenských. Česká děvčata uříznou na sv. Barboru (moravská na sv. Ondřeje, slovenská na sv. Kateřinu) větvičku višňovou nebo třešňovou, zasazují do nádoby zemí naplněné, postaví na teplé místo, ku př. do chléva a polívají pilně vodou, aby do vánoc vykvetla. Vykvétá prý skutečně, ale jenom na hodinu, a sice po půlnoci štědrého večera. Květ ten kladou si za šněrovačku, aby jim přivábil jinocha, kterého tajně milují. Moravským a slovenským dívkám jest ta větvička věštivou: které dívce nevykvetla, ta se nevdá, ba říká se o ní, že není pannou; které vykvete, ta vezme si ji do kostela na půlnoční, a který šuhaj ji ulapí, za toho se dostane. **)

---

*) Etnogr. sbor. 1853. 357. Srov. *Sosna.*

**) Hanuš, Kal. 227; Čas. čes. m. 1859. 512. V Chrudimsku ulamují na zimu větvičky třešňové a nechávají je do štědrého večera, kdež se obyčejně rozvíjejí. Kdo s takovou větvičkou jde na půlnoční do kostela, uhlídá všecky čarodějnice osady obrácené zády *k oltáři. Světozor* 1874. 90.

Abychom si báječný smysl tohoto obyčeje vysvětlili, vzpomeňme si, že dle mínění lidu o vánocích otvírá se ráj a že doba ta jest k věštbám obzvláště příhodná. Vykvetlá větvička višňová je děvčeti znamením, že se jí ráj otevřel a že jí kvete šťastná budoucnost.

Stromu višňovému konečně připisují moc léčivou: má-li děvče uděláno, vyjde z rána pod višňový strom a zatřese jím, aby na ni rosa kapala, a kouzlo mine. *)

Kalina (*Viburnum Opulus*),

jmeno všeslovanské; něm. *schneeball.*

Rosła kalina z liściem szerokim,
nad modrym w gaju rosła potokiem,
drobny deszcz piła, rosę zbierała,
w majowém słońcu liście kąpała.

W lipcu korale miała czerwone,
w cienke z gałązek włosy wplecione;
tak się stroiła jak dziewcze młode
i jak w lusterko patrzała w wodę.
Wiatr co dnia czesał jéj długie włosy,
a oczy myła kroplami rosy.

Teof. Lenartowicz.

Škoda, že tento pěkný keř, jejž východní Slované u veliké chovají lásce, v našich krajinách jen po řídku se vyskytá. Krásná zajisté bývá podívaná na hojné zažloutlých květův chumáče, vynikající z husté zeleni, i na červené střapečky uzrálých bobulí.

Zvláště Malorusové jsou velicí kaliny milovníci: nenajdeš u nich chaloupky, v které by nevisely kalinové bobule či jahůdky jako okrasa na stěnách; jmeno kaliny zhusta se ozývá v písních, její květ, její plod, její větve, její život, slovem vše, co na ní jest, má nějaký význam v poesii maloruské.

Řidčeji připomíná se kalina u Velkorusův, ale časté jich připěvky: „Oj ljuli kalinka moja“, bez kterých se neobejde žádná píseň taneční, a častá zmínka o „kalinových mostech“

---

*) Čas. čes. *mus. 1853,* 474.

v bylinách jsou toho svědectvím, že v Rusku vůbec bývala kalina oblíbena. Poláci, Čechové a Slováci činívají pouze tu a tam o kalině zmínku, a i ta jest nejspíše reminiscencí přijatou od Malorusův. Z písní jihoslovanských konečně neudálo se nám vyhledati žádných dokladův, jakoby jí ani neznaly.

Jsou tedy následující ukázky vyňaty věčším dílem z poesie maloruské, něco též z písní běloruských a jihoruských.

Bílý květ kalinový bere se za podobenství neposkvrněné *panenské poctivosti;* *) tak ve svatebních písních maloruských přirovnává se nevinná dívka ke květu kalinovému:

Na luhu se kalina
bílým květem rozvila;
i přišly ji družky bráti,
nedala se polámati.
Jak přišla Hanuseňka,
nalámala si květu,
kalinového květu;
přišla do světničky,
mezi své družičky,
postavila na stolici
proti svému líci,
tázala se tatínka:
„Budu-li já taková,
jako tato kalinka?“ *Kostom.* 43.

Kalina kvete dívce jen dotud, dokavad zůstává svobodnou; jakmile se vdá, veta jest po květu, a zároveň bývá zhusta totam její *štěstí:*

Dobře bylo vždy panence doma při matince;
teď kalinka odkvétává, květ z ní opadává:
dívčina jde od matinky, štěstí zanechává. *Žeg. P.* I. 71.

tatam její *spokojenost:*

Oj ta kalinečka v luze,
teď mě má hlavička bolí tuze;

*) V osadách ruských na Podleší, když se hosté přesvědčili, že *nevěsta nebyla poctivou pannou, vytrhují kalinu,* kterou mívají o svatbě hoši za čapkami a děvčata za ňádry, zahazujou ji s opovržením na zem, šlapou po ní a na místo ní zastrkují *větvičku smrkovou.* Wójc. Zar. dom. II. 256.

už ta kalinečka v luze opadala,
už mne má matička za pijáka vdala.
Sbor. Vil. 22.

Než i dívka *opuštěná*, jíž milenec odešel do světa, přirovnává se k oprchalému květu kalinovému:

Stojí kalina, opadal z ní květ,
a můj rozmilý odešel mi v svět;
pustím já se mladá za ním v sled. Tamže 17.

Červené bobule kalinové jsou symbolem *krásy*. „Krásný" zajisté a „červený" byla původně slova významem totožná, jakož Rusům podnes „krasnyj" znamená tolik co „červený." Kdežto naši básníci uvykli opěvati „korálové rtíky", mají Malorusové obraz bližší, neméně ladný, přirovnávajíce ústa milenčina k jahůdkám kalinovým: „Usta tvoji rumjani jak kalina." A jako v písních srbských běžný jest obraz: „Oj djevojko, rumena ružice!" tak užívají Malorusové rádi tohoto podobenství: „Oj ty děvčino, červona kalino!"

Z toho už patrno, že *kalina sama* znamená *dívku*, někdy *osamělou,* jako v slovenské:

Samá som já, samá,
jako v poli sláma,
samá som jediná
jak v hore kalina; *Koll.* I. 83.

nejčastěji však dívku šťastnou, milovanou, zejmena pak *nevěstu* v písních svatebních:

Temného luhu kalina,
dobrého otce dětina. *Metl.* 234.

Červona kalinońka
krasnaja Kasuneńka.

Blažené živobytí nevěstino „u tata v cholodočku (ve chládečku) pri solodkim medočku" porovnává píseň s kalinou:

Kdes ty, kalino, rostla,
že jsi taková krásná,
tenká a vysoká,
listem široká?
„U studánky v podhájí,
u vodičky studené." Žeg. P. I. 106.

Malorusové *ozdobují nevěstin dům kalinou;* narážejí pak na to písně svatební, jichž smysl tudíž snadno jest vysvětliti:

Zda jsem já kalina v luhu nebyla,
zda jsem já červená v luhu nebyla?
vzali jsou mne, polámali,
do kytiček navázali,
taký osud můj!

Zda jsem já dívčina u otce nebyla,
zda jsem já miláček u otce nebyla?
vzali jsou mne, oddávali,
celý svět mi zavázali,
taký osud můj! *Kuliš* II. 243—4.

Velmi rozšířena, u východních Slovanů téměř všeobecná jest následující píseň svatební:

Pod háječkem cesta ušlapaná,
jel tamtady mladý Ivaseňko;
jemu kalina cestu zastoupila.
Tasil šavličku, začal kalinu lámati,
jala se naň kalina volati:
„Oj nejsem já pro tebe zasazena,
jest pro tebe Nastusia narozena.“ *Z Ol.* 24.

Posekati kalinu znamená tolik, co *pojmouti dívku za ženu;* proto zpívají jdouce s oddavek:

Posekána kalinečka, posekána,
už je naše Maruseňka, už je vdána. *Metl.* 170.

Tolikéž *uťatá* kalina značí dívku *provdanou:*

A kde kalina sťata,
tam jest panenka vzata
od otce, od matky
k ženichu do chatky. *Z Ol.* 32.

Kalina roste dle národních písní nejraději nad vodou: „v luzě nad vodoju“, anebo v struze (dle písně české), čímž se stala obrazem skromnosti, *ostýchavosti*, potřebující ochrany a záštity:

Červeninká kalinečko, co nad vodou stojíš,
hoj mladinká dívčinečko, co ty se mne bojíš?
„Kdybych byla nečervená, já bych tu nestála,
kdybych byla nemladinká, já bych se nebála.“
Žeg. P. II. 113.

Srovnej též píseň slovenskou:

Ty kalina, čo nerodíš,
čo na prostried mori stojíš?
„Už som i já zarodila
červenýma kalinama;
spodky vtáčky obzobali,
vršky dievky oblámaly,
chlapcom piera posielaly.“
A já smutná nemám komu,
poručeno pánu Bohu! *Sbor. sl.* II. 1. 46.

Píseň tato přivádí nás opět k novému významu kaliny, již posílají dívky jinochům jakožto *lásky znamení.* Jako dívka srbská sype na svého milence růže anebo hází po něm bazalkou, jako dívka česká hází jablíčkem po tom, na koho bere, tak děvče maloruské metá kalinové „pučečki“ to jest jahůdky v kytku svázané na znamení lásky po svém vyvoleném:

Oj na hoře kalina,
tam chodila dívčina,
kalinečku lámala,
do kytičky vázala,
na kozáka házela. *Kost.* 45.

Svislé větve znamenají *zármutek*, tak i při kalině:

Ejhle kalinečka
k zemi větve kloní:
ejhle dívčinečka
na zem slzy roní. *Kost.* 44.

Nebo:

Červenoučká kalinečko, proč své větve kloníš,
Oj mladinká dívčinečko, proč pak slzy roníš?
„oj já proto větve kloním, na mne mráz nalíhá,
oj já slzy proto roním, že mne osud stíhá.“ *Z Ol.* 445.

Podobně *hořící kalina* v svatební písni běloruské z vilenské gubernie jest obrazem *dívky plačící.* Klademe ji zde celou, poněvadž se nám zdá býti důležitou k objasnění symboliky české písně „Hořela lípa, hořela“, kteráž zavdala Kollárovi a Wójcickému podnět k výkladům snad příliš hledaným (Viz *Lípu* na str. 92). Nám jest hořící strom, jak

praveno, podobenstvím *plačící dívky;* původ tohoto podobenství hledáme jednak ve slově „hořeti“, jehož zvuk připomíná „hoře“ a „hořekování“ (jest zde tedy symbolika *ze jmena* vzniklá), jednak porovnání padajících žhavých *jisker* s krápajícími palčivými *slzami.*

Nuž vizme píseň:

Zahořela kalina
v temném luhu stojící,
hasil větřík, neuhasil,
po poli jen jisker nasil.
Nehoř, kalinko, nehoř,
už tebe hasit nebudu,
uhasí tebe drobný dešť
z tmavého mračna ršící,
tebe, kalinku hasící.

Zaplakala děvečka
u otce za stolem sedící,
kojil otec, neukojil,
jenom její žalost zdvojil.
Neplač, děvečko, neplač,
už tebe konejšit nebudu,
ukojí tebe cizina,
celá mladíkova rodina. *Sbor. Vil.* 274.

Nahoře jsme viděli, že červené kalinové jahody jsou symbolem dívčí krásy. Ba slovanská fantasie pustila se dále a smělým obrazem líčí kalinu jako zosobnělou *krásu.* Vypravujeť zajisté „kupalská píseň“ (t. j. svatojanská při pálení ohňův) o Hanně utonulé v Dunaji, že její *krása proměnila se v kalinu*:

Nelámejte, lidé, po luzích kalinu:
na luzích kalina — to Hannina krása.
Očer. ros. I. 109.

Ješto kalina jest obrazem dívky, snadno porozumíme, proč *dívka se proměňuje v kalinu.* Jesti to týž obraz, s kterým se potkáváme zhusta i jinde. Uprchli spolu milenci chtějíce se tajně zasnoubiti. Dostali se do jedné vesnice, ale nezastihše duchovního doma ubírali se dále; prošli pole, prošli *druhé a na třetím* potknul se jich kůň a

stal se v poli kozák trnem
a v dolině dívka kalinečkou.
Vyšla synova máti toho trnu bráti
a děvina máti kalin nalámati:
„To není trneček — toť je můj syneček!
To není kalina — toť moje dětina!“ *Kost.* 46.

Promluvíme později (při barvínku, rozmaríně) o tom, kterak v ponětí slovanském *svatba a smrt* úzce se stýkají. Totéž spatřujeme při kalině. Kalina, rostlina svatební, kteráž ukazuje, z kterého domu pochází nevěsta, neboť tam prý „dvůr jest trním ohražený a kalinou posázený“ — tatáž kalina jeví se v písních zároveň býti stromem *pohrobním*, rostoucím na mohylách.

Dívka si přeje, aby jí milenec *zasadil na hrobě* červenou kalinu: „na kalině budou žežulky kukati a jí pravdu povídati, a když kalina rozkvete, bude se jí pod ní lehounko ležeti;“ podobné přání pronáší jiná děva:

Zasaďte mně, moje sestry, ve hlavách kalinu,
aby každý o tom věděl, že já z lásky hynu. *Z Ol.* 339.

Wójcicki (Zar. dom. II. 266.) tvrdí, že kalinu sázeli jenom na hroby svobodnic; nikdy prý ji nebývá vídati na hrobě vdaných, jimž zasvěcen výlučně jalovec. Avšak tvrzení to jest nepodstatné. Mámeť toho doklady, že i *na hrobě matky* roste kalina. V jedné písni maloruské prosí umírající matka, kterou hrubý muž umořil krutým nakládáním, aby jí na mohyle zasadili kalinu, a

s kaliny štob schililisja věti:
prijduť do mene maleňkii děti.

Podobně prosí kozák, umírající v cizině touhou po rodné zemi, aby mu „posadili v holovkach kalinu“:

Jak si žádal, na vysoko
hrob mu naházeli;
jak přikázal, kalinu mu
v hlavách nasázeli.
Ptáčkové tam přiletují,
zobají kalinky,
kozákovi přinášejí
zprávy od rodinky.

Tato kalina rostoucí na mohylách jesti tklivým důkazem lásky sesterské, bratrské, manželské, vůbec rodinné. Duše zemřelého jakoby se vtělila v tento keř, který spustiv svoje větve jeví soucit svůj s těmi, kdož navštěvují hrob. *)

Podle písně jihoruské *vyrostá kalina sama na hrobě dívky,* kterou zabila sestra závidíc jí, že nasbírala více jahod než ona. Šli tudy čumáci (vozkové) a uřezali sobě z té kaliny píšťalku, kteráž jala se zpívati podobně, jako v polské písni píšťalka vrbová:

> Oj pomalu — malu čumačeňku hraj,
> da ne vrazi moho serdeňka v kraj.
> Mene sestrica z svitu zhubila —
> niž u serdeňko da j ustromila. *Kuliš* II. 20—22.

Rusové a Poláci připisují kalině *zvláštní sílu*: domnívajíť se, že kalinový květ za čerstva natrhaný a na srdce láskou rozbolelé přiložený ukonejší všeliká muka i trápení. K tomu poukazuje píseň:

> Chodím po sádečku, trhám kalinečku,
> kaliny květ lámu, na srdce ho kladu,
> k srdci jej přikládám, bez milenky strádám.
> *Wójc. Zar. dom.* II. 267.

Nebo jiná:

> Chodím po háječku, trhám kalinečku;
> kalinu lámala, na srdce dávala,
> což nepřestane moje srdce toužiti? *Kost.* 46.

Jeřáb *(Sorbus aucuparia)*,

rus. *rjabina*, pol. *jarzębina*, luž.-srb. *verebina*, slovin. *oskoruša*, srb. *jarebina*, něm. *eberesche.*

U jiných rostlin bývá červený květ symbolem *blesku*, zde však jsou jím červené bobule, jež slují jeřabiny. Proto byl jeřáb zasvěcen u Slovanův Perunovi, u Němcův Thôrrovi. V Soběslavsku (zejmena v Dírném) rozvěšují na den sv. Vavřince po domech zvenčí jeřabiny, kteréhožto zvyku udávají

---

*) *Kostom.* 45.

tento původ: Když nepřátelé stíhali sv. Vavřince, a on se ukryl v jednom domě, ana již nastávala noc, poznamenali si, v kterém domě to bylo, pověsivše naň pod lomenici jeřabinu; ale do rána visely prý na všech domech jeřabiny, tak že vrahové sv. Vavřince nalezti nemohli.*)

Pranostika českých a ruských hospodářův předpovídá, že „kvetou-li hojně jeřabiny, dobře se urodí oves". Obé zajisté, oves i jeřabiny, jsou znamením *plodnosti* podobně, jako lískový ořech. Kdežto však oves, ořech, jalovec mají vztah k plodnosti *mužské*, značí jeřabiny plodivost *ženskou*, což vysvítá i z písně moravské:

Štyry míle lesa
samé jeřabiny:
němaš v Boborově
poctivej dievčiny. *Suš.* 344.

Týž význam přísluší i *větvi jeřábové.* Ve Švédsku a Vestfálsku šlehají z jara (1. máje) krávy i jalovice prutem jeřábovým, aby hojně dojily a byly plodny. Jinde se toto šlehání děje buď metlou březovou (v Čechách), nebo metlou březovou a stébly ovesnými (u Malorusův), neb i prutem lískovým (v Normandii), vrbovým a j.**)

Sem náleží též *máje jeřábová*, kterou ve Schmallenberku (ve Vestfál.) stavívají před dům nepořádných děvčat na potupu a hanbu.

Jelikož větev jeřábová jest i symbolem Perunovy palice, proto dle pověry litevské možno čerta (jenž se jeví v mračně) ubiti jen palicí jeřábovou, a v pověře slovinské a německé chrání větve jeřábové zastrkané do střechy a ve světnici

---

*) Není-liž sv. Vavřincem, jehož svátek se slaví 10. září, míněn Perun, který se nyní (po žních) počíná ukrývati, jehož přítomnost však posud prozrazuje blesk? — Ostatně podobný aitiologický výklad shledáváme u Rumunův, kteří udávají tento původ *majek:* Když Židé sťavše sv. Jakuba (jehož svátek světí 1. máje) chtěli též sv. Filipa stíti, překažen jich úmysl tím, že strom, který byli před jeho dům postavili, nazejtří přede všemi dveřmi jerusalemskými se vyskytnul (W. Schmidt, Das jahr u. s. tage 1866. str. 12). Na památku té události prý podnes staví se před domy máje.

**) Mannhardt, Baumk. 271. sled.

před bleskem a zahánějí zlé duchy a draky. Švédové věří podnes, že hůlkou z jeřábu (*rönu*) lze se ubrániti kouzlům a čarám, a sprostý plavec mívá rád na lodi něco ze dřeva jeřábového na ochranu od bouřky a vodních duchů. *)

Rusové léčí a zaříkávají *bolení zubů* takto: nemocný jde k jeřábu, hryzne do něho několikkráte říkaje: „Rjabina, rjabina, vyléči moi zubi, a ne vyléčiš — vsju tebja izgryzju.“ **)

Z pověstí o jeřabinách mějž zde místo jedna z krajiny českoněmecké. Čtvrt hodiny od města Dubé stojí „bílá kaplička“ na památku hrdiny, který na tom místě v bitvě padl. Až na ní vyrostou tři hrozny jeřabin, strhne se veliká bitva, tak že proudy krve poženou t. zv. černý mlýn. Před mnoha sty léty vyrostly prý na ní jeřabiny, ale bylo jich více, než tři hrozny, a také strhla se brzo potom veliká vojna, ale až k Dubé nedošla. ***)

V *písních* národních jest jeřabina obrazem *dívky*, a sice *kvetoucí* jeřabina obrazem hezké, roztomilé děvušky; ku př. slovenské:

Z tamtej strany mlyna
kvitne jarabina:
jak ťa nemilovať,
keďs švarná dievčina! *Sbor. slov.* II. 1. 123.

Podobně v české:

Pod našima okny
roste jeřábek:
že jsou naše holky
jako obrázek. *Erben* 108.

Nedozralá jeřabina znamená děvče *nedospělé* v písni velkoruské:

Nevyzralé jeřabinky
nelze natrhat,
nedorostlé zas dívčinky
nelze za muž vdát. *Rybnikov* II. 453.

Jeřabina pak *s jahůdkami* jest symbolem *matky s dítkami:*

---

*) Afan. Vozzr. II. 392; Perger 319; Grimm, D. myth.[4] 1016.
**) Zap. II. 454.
***) *Grohm. Sagen* 62 — 3.

Na poli jeřabinka,
na poli kučeravá,
a na té jeřabince
byly čtyry větvičky,
a na těch na větvičkách
byly čtyry jahůdky:
první jahůdka — Annuška,
druhá jahůdka — Kateňka,
třetí jahůdka — Mašeňka,
čtvrtá — Avdoťuška. *Sach. Pěs.* IV. 383.

Líska, leština *(Corylus avellana)* a ořech;

rus. *lešča, leščina, orešina, orěšnik,* pol. *leszczyna,* slovin. a starosl. *lěska,* srb. *lieska,* něm. *hasel; orach, ořech* jest jmeno všeslovanské.

Fillidě líska milá; tu dokud bude Fillida líbit,
líska se myrtě dotud nepodá, ani Foebovu bobku.
Virgil. Bucol. VII. 64.

Povíme hned napřed, že *prut lískový jest symbolem blesku* (bezpochyby pro svou mrštnost a hladkost), z čehož si pak snadno vysvětlíme všeliké obřady a kouzla i pověry, provozované s prutem lískovým aneb k němu se vztahující.

V Krajině dávají na květnou neděli světiti „butaru“ t. j. svazek prutů lískových (srov. naše kočičky a pomlázku); ta prý *odvracuje hromy a blesky,* zahání bouřky a zamezuje požáry; proto zastrkují křížky z ní za okna a za obrazy, za krov a do polí, do chlévů, *aby čarodějnice dobytku neuškodily*; z jara *vyhánějí dobytek* svěceným prutem, aby byl pojištěn *proti uštknutí hadímu,* proti pozření jedovaté trávy a j. neštěstí; prutem pěkně rovným lze *dobývati i skrytých pokladů.*

V Chorvatsku chodí děti na popelečnou středu, zelený čtvrtek a velký pátek s pruty lískovými „korizmu terati“ t. j. vyhánět půst. Korizma či půst (z lat. Quadragesima) souvisí s Ježíbabou — zimou; jarní blesky zahánějí zimu.

Zdeť máme v stručnosti málem vše, co možno říci o prutu lískovém. Dle homeopathického pravidla „similia similibus curare“, jež zvláště v pověrách valné nabylo platnosti,*) prut

*) Na doklad toho připomeneme, že požár spůsobený bleskem uhasí se jen *mlékem* (symbolem deště), že proti mračnům se zvoní (zvo-

lískový jsa symbolem blesku zahání hrom*) a mračna (čarodějnice), chrání před uštknutím hadím (had = blesk) a pomáhá dobývati skrytých pokladův.

Kdo uřízne v české pověře na novou neděli před slunce východem novým nožem tři pruty z bílé lísky, ale nikoliv holou rukou, nébrž v bílý šátek zavinutou, *může dobývati jedním zlato, druhým stříbro a třetím prameny vody.* Užívání tohoto prutu, jejž Němci nazývají „wünschelruthe", vyskytá se už u Etruskův. Plinius (XXXI. 3. 27) jmenuje ty, kdož pomocí prutů hledali prameny, *aquileges*, a vodní nymfa Juturna vyobrazována s proutkem v ruce. Nejraději vyhledávají prut razsochatý, vezmou pak obě razsochy do ruky tak, aby třetí konec vzhůru byl obrácen, jenž se kloní k předmětům, které má ukazovati, a není-li jich na blízku, zůstává nepohnut; anebo uchopí každou rukou jednu razsochu a drží je vzhůru, táhne-li se jedna razsocha neodolatelnou mocí k zemi, jest na blízku ruda.

Čarovným tímto prutem pátrali nejen po skrytých pokladech a pramenech, ale i po zlodějích, jím hledali zbloudilý skot a ztracenou cestu, jím zkoumali, je-li někdo vzdálený zdráv či churav, živ či mrtev, porodí-li žena dceru nebo syna atd.

V moravské pohádce shledáváme radu: kdyby někdo *omladí lískovou* do skály udeřil, že obyvatelé, jimž byly všecky

---

není = hřímání), že netřesk (symbol blesku) chrání dům před udeřením hromu, že zánět „růže" zvaný (erysipelas) růží se léčí a j.

*) Že leština zapuzuje bouřku, vysvítá z maloruské pověsti o znacharu Avstriatě: sedlák znachar (čarodějník) klidil s čeládkou seno. O poledni shromáždila se mračna, dalo se do hřímání a blýskání, ale déšť se nespustil. I přijíždí ke znacharu jakýsi pán na bílém koni a vece jemu: „Propusť lidi, jsou už unaveni!" „A proč jsi nepřišel ke mně hostem na kupala?" odpověděl znachar. Po té odešel znachar *za ořechový keř*, za ním šel ten pán, a oba jali se o čemsi rokovati. Po nějaké chvíli vrátil se znachar *s proutkem lískovým* v ruce. Najednou sesypalo se z mračen hrozné krupobití na louku znacharova souseda a nepřítele, znacharovo však seno pokropil jen drobný deštík. S tím srov. pověru, že do domu, v kterém mají hromový kámen, nikdy neuhodí. Potebnja, O mifič. znač. *něk. obrj.* 182.

studnice vyschly, *dostanou vodu;* kdyby ženským skamenělým sloupům pod kolenama vyšupal, že *oživnou*, a kdyby tři omladi lískové do země vpíchnul a z prostřední udělal křížek, že se jim bude zboží (obilí) roditi.

V mnohých krajinách *vyhánějí z jara skot* prutem lískovým na pastvu; jím šlehají též krávy, aby hojně dojily.

Ukradne-li Huculům divá žena dítě podvrhši za ně svoje potvůrče, dostanou je zpět, když podvržence na smetišti metlou ze *tří lískových prutů* (jíž se dříve ropucha lehce švihnouti musí) bičují volajíce: „Vozmi svoje a viddaj moje."

Prutem lískovým můžeš i *nepřítomného zmrskati.* Na velký pátek před slunce východem uřízni na tři rázy prut lískový ve jmenu nejsv. Trojice, ani slova nepromluviv a tváří k východu jsa obrácen. Pak vezma starý oděv vyslov nad ním jmeno toho, komu chceš vymrskati, a šlehej do něho podle chuti. Jmenovaný, buď on kde buď, ucítí rány velmi bolestně. Kdysi šlo několik vojákův okolo pastýře, který stál o hůl jsa podepřen. Jeden z nich, dobrý střelec, podstřelil mu hůl, až se převalil. Pastýř ani nemukl, ale když odešli, svlékl kazajku a jal se do ní mrskati lískovou holí tak nehorázně, že bylo vojáka na čtvrt hodiny cesty slyšeti, an křičel bolestí. *)

Ořechy byly zasvěceny *Perunovi*, buď že svým řehtáním upomínají na rachocení hromu, neb že svou zarudlostí a kulatostí mají jakousi podobu k hromovému kaménku. Dle báje litevské jídal nejvyšší bůh v ráji ořechy. Čechové otvírají na sv. Michala (Peruna) oříšky a předpovídají z nich, jaký bude rok: nalézá-li se v nich pavouků, bude rok nešťastným. Srbové říkají: když na sv. Jliju hřímá, že budou ořechy a žaludy červivy, Malorusové: když 24. června hřmí, že bude málo ořechů a špatných, je-li hezky, bude úroda; Čechové

*) Světozor 1873. 222; Ilić 121; Čas. č. mus. 1854. 533; Slov. nauč. „Virgule"; Perger 245 sled.; Grimm, D. myth.[4] 814; Kulda, Mor. nár. poh., pov. atd. 2. vyd. I. 208 — 9; Čas. č. m. 1839. 61; Grohm. Abergl. 212.

a Němci: prší-li na den sv. Markety 13. července, že bývají lískové ořechy prázdné a červivé.

Srbská pohádka vypravuje o dvou ořechách, jež daly věštice (věští báby) jinochu: když rozlousknul jeden, vylila se z něho *řeka*, když druhý, vyšlehl *plamen*, t. j. nebeské ořechy, jež Perun roztlouká, vydávají déšť a blesk. Na Rusi věří, že ořech dvoják (orěch-dvoješka) přináší štěstí a bohatství, pročež jej nosívají při sobě v košilích, aby přitahoval peníze a na krku, aby chránil od nemocí. *)

V národní poesii jsou ořechy symbolem plodnosti; *ořechy louskati*, *ořechy jísti* znamená eufemisticky tolik, co *ploditi*. **) Srv. lužicko-srbskou píseň:

Za humnami ořešinka,
na ořešince oříšky.
Kdo ty oříšky otrhal?
Jeníček jest je otrhal.
komu pak on je odnášel?
Aničce on je odnášel,
pod její světlé okénko,
pod její bílou postélku.
První oříšek ona rozklepá,
stříbrný prsten vyklepá;
druhý oříšek ona rozklepá,
hedbávné šaty vyklepá;
třetí oříšek ona rozklepá,
mladého synka vyklepá. *Smol.* I. 167.

V jiné luž.-srbské slibuje hoch dívce, že jí o jarmarce koupí perníku a oříšků, což však ona zamítá řkouc:

Oříšků já neberu,
neb oříšky zrádné jsou,

*) Hanuš, Kal.; Markevič, Obyč., pov. i pr. 14; Čas. č. mus. 1854. 549; Afan. II. 318 — 319.

**) Quitzmann, Relig. d. Baiwaren 1860. 90. uvádí bavorskou nár píseň „des klausners abschied“, jež zní: „Pfiati Gott, schatzerl! — I musz a klausna wern; — hast a's letzt schmatzerl, haslnuszkern! — *Wer woasz wer d'nusz aufbeiszt*, — *wer woasz wer's kuterl* (feminal) *z'reiszt*; — alli leut 'essen gern — schöni haslnuszkern“. Mannhardt, Baumk. 184. V týž smysl dí M. R. Buck: Nusz ist symbolisch s. v. a. *vulva*, woher zu verstehen, was *nuszaufschlagen* bedeutet. Medicin. volksgl. aus Schwaben 35.

ty nás lehko zrazují
v naší nové komůrce,
v naší bílé postýlce. *Smol.* II. 67.

Podobně Slovenka, když se jí hoch táže, co jí má v novém krámě koupiti, odpovídá:

Nekupuj mi oriešky,
nerob ze mňa posměšky,
ale kup mi tafaty,
čo mi budú na šaty. *Koll. Zp.* I. 127.

Maloruská děva vábí hochy na oříšky:

Oj stojala divčinońka pid novym ostrižkom,
taj hulila molodčiki voloskym horiškom:
„Oj do mene, molodčiki, do mene, do mene,
oči čorni, brovi čorni u mene, u mene!" *Žeg. P.* II. 202.

Týž smysl erotický má, tuším, píseň slovenská, kteráž radí žertovně:

Keď ženičku dačo bolí,
priam oriešok muškátový
do vína skrabati
a to jej dávati
na jej dobré zdraví. *Sbor. sl.* II. 1. 111.

Choditi na ořechy tak jako choditi na jablíčka nebo na hrušky značí tolik, co *choditi na zálety*; proto říkají Slovinci o hochu, který nerad doma spává, „že chodí na lískové oříšky," a píseň slovenská vyslovuje se v podobný smysl:

Půjdemy tam, půjdemy pod hájíček zelený,
najdemy tam, najdemy oříšeček lískový,
donesem ho, donesem svojí milé do lože,
spíš-li, milá, či čuješ, nebo koho nocuješ?
Čel. Sl. nár. p. III. 70.

V maloruské lituje hoch, že nebude choditi na oříšky a potají milovati děvčátka:

Oj vže (už) meni ne choditi v liski na oriški,
oj vže meni ne lubiti divčiny potiški. *Z Ol.* 195.

Sem patří, tuším, i česká píseň:

Ach Pepíčku, Pepíčku!
kde pak's nechal kytičku,

co jsem ti včera dala?
„Nechal jsem ji u řeky,
když jsem trhal ořechy,
voda mně ji tam vzala.“ *Slavie* 2. 25.

V písni maloruské přirovnává se ženich k ořechu, nevěsta k lísce:

Horišok zeleneňki
naš panok molodeńki;
liščina zelenijša
naša pani molodijša. *Z Ol.* 57.

Ruská hádanka vyličuje ořech docela dvojsmyslně jako fallus:

Roslo, povyroslo,
iz štanov povylezlo,
s konca zatupilosja,
děvkam poljubilosja. *Zap.* IV. 317.

Avšak nejen sám ořech, ale i *líska* má význam erotický, čehož hojné doklady poskytují písně národní.*) V běloruské písni láká mladík dívku, že prý ještě žádné neošidil; ale ona dobře ví a vyčítá mu, že v zelené doubravě podvedl mladou vdovu a

„když jsi přijížděl pod zelenou lištinu,
oj tam jsi zradil mladou dívčinu.“ *Sbor. Vil.* 149.

Pod lískou přihodilo se už mnohé děvě neštěstí; Slovenka oplakává pod lískou svůj věneček:

V šírém poli lieščina,
pod ňou stojí dievčina . . .
oplakávám vienek,
který sem stratila. *Sbor. sl.* II. 1. 62.

I Češka s hlubokým povzdechem vzpomíná si na lísku:

Zelené bílé ořeší —
ach, kdo mě srdce potěší!
Zarmoutil mně ho leda kdo,
ale potěšit nemá kdo. *Erben* 154.

---

*) Na Rusi domnívají se, že hoch, který se koupal ve vodě, do které přidáno leštiny, bude míti u děvčat štěstí. Wójc. Zar. dom. *II* 285.

Vůbec pojí se k lísce pro děvu upomínky neblahé:

Prechádza sa milá hore dole cestou,
zasmial sa jej milý pod zelenou lieskou;
náhle ho videla, prehorce plakala:
bodaj som ta bola jak živ nepoznala!
Sbor. sl. II. 1. 117.

Ale lehkomyslná Polka zpívá sobě frivolně:

Przy leszczynie gdym igrała . . .
nie zapomnę téj pociechy:
gdyby matka to wiedziała,
dała by mi za orzechy. *Z Ol.* 267.

Líska brává se zhusta za *obraz dívky*, a sice *suchá* líska za obraz děvy *nešťastné*, jakž svědčí píseň Bojků v Haliči:

Oj leštino, leštinečko suchá, nezelená!
oj dívčino, dívčinečko, smutná, neveselá!
Kdybych byla nepálena, byla bych zelená:
kdybych byla u maminky, byla bych veselá.
Čas. č. m. 1841. 61.

Šumící líska značí dívku *toužící* nebo *plačící;* v písni maloruské:

Šumit, šumit liščinoňka,
tužit, tužit divčinoňka. *Z Ol.* 335.

v polské:

Szumiała leszczyna, kiedym przez nią jechał,
płakała Julusia, kiedym ją zaniechał. *Z Ol.* 195.

Ořech jsa symbolem plodnosti, vyskytá se též *o svatbách.* V Rusku v Poltavské gub., v Bulharsku a v některých krajinách německých (v Staré Marce, Vestfálsku) *posýpají novomanžely ořechy*, u Malorusů sypá nevěstina matka na novomanžely od oddavek se vracející oves a ořechy, a u Rusů Voroněžské gubernie častuje nevěsta ženicha oříšky, jež byla sama v lese natrhala. V Černolesí chodívali svatebníci s větví lískovou zváti na svatbu. Je-li mnoho lískových ořechův, bude ten rok mnoho nemanželských dětí; proto v Normandii staví lískovou máji nepočestné dívce, a v Hanoversku (im Hannöverschen Wendlande) žádá vesnická mládež o svatbách

s hlasitým pokřikem ořechů (nöt! nöt!). V Horních Rakousích házejí děvečky na ořech hůlky skoumajíce, brzo-li se vdají, neboť ta, jejíž hůlka na první hod ve větvích uvázne, dostane se ještě toho roku za muž. *)

Že na *štědrý večer* musejí býti při večeři *ořechy,* jest vůbec známo a rozšířeno. Hospodář vezma po večeři jeden ořech (vlaský) položí jej na stůl a pokouší se o to, aby jej prostředním prstem rozmáčknul. Rozrazí-li jej, bude po celý rok v domácnosti svornost; pakliže ho nerozlouskne, bude tam svár a hádka panovati. Potom se dívají všichni na jádro ořechu: je-li zdravé, bude hospodář celý rok zdráv, pakliže je shnilé, bude stonat a umře. Konečně rozstoupnou se všichni údové rodiny i čeládka na síni v kruh; hospodář vezme jádro z onoho ořechu, zůstalo-li celé, celé, rozdrobilo-li se, tedy největší kus, mrští jím do výše a na koho jádro padlo, ten jistě zemře do roka. — Ten večer opravuje si také česká hospodyně husu, aby mnoho vajec nanesla: natluče totiž červených ořechův a jádra dá huse; kolik jí dá jader, tolik snese vajec. Děvčata slovenská odkládají si při štědré večeři z každého jídla po trošce do ořechové skořápky, pevně zavážou a položí sobě na noc pod hlavu: „prisnije" se jim, koho dostanou za muže; u nás, jakož i na Rusi pouštějí mládenci a panny skořápky ořechové s rozžhatými svíčkami na vodu a dávají pozor, čí skořápky se k sobě nejdříve přiblíží: ti budou svoji. **)

Životopisec sv. Ottona vypravuje o mohutném *posvátném ořechu,* který stál v Štětíně nad posvátným pramenem a byl zasvěcen bohu Triglavu. ***)

---

*) Afan. II. 319, Žeg. Pauli I. 62, Zap. IV. 592, Etnogr. sbor. 1853. 220, Grohm. Abergl. 100, Perger 242 a 322, Mannh. 166 a 184.

**) Světozor 1874. 29.; Čas. č. m. 1854. 550; Sbor. slov. I. 170; Sachar. Skaz. rus. nar. II. 68.

***) Koll. Výkl. 81. Zvláště znamenitý byl ořech u Campolongo u Gorice, který počal kvésti podle nového kalendáře, jakž tvrdí „Bericht, warumb das alte Calender dieser Zeit nothwendig durchgesehen *und gebessert* worden (Münch. 1584)" k faráři Mikolovskému na

O lísce Přemyslově u Stadic vypravují kronikáři, že otka nebo osten, jímž volův pobodoval, vetknutý do země ihned se zazelenal a rozkvetl a tři letorosti lískové ze sebe pustil: z nichžto dvě tu hned uschly, třetí v strom vysoký lískový vzrostla. A když se poslové otázali, co by ten osten znamenal a proč dvě letorosti ihned uschly? odpověděl Přemysl, že „mu se tři synové naroditi mají, z nichžto dva v mladosti umrou, třetí ušlechtilé dědice zplodí.“ Z tohoto kře rozmnožilo se potom více křů lískových, jichž ořechy prý bývaly tak výborné, že žádný nebyl ani prázdný ani červivý. Aeneas Silvius, který se též zmiňuje o této pověsti, dokládá, že „viděl mezi privilejími list cís. Karla IV., v němž se to jako za pravé a nepochybné pokládá, a obyvatelé té vsi, v kteréž se to stalo, obdarováni jsou takou svobodou, že žádné daně nejsú dáti povinni, kromě nevelikou mísku ořechův z téhož stromu.“ (Překlad Veleslavínův.) Beckovský vypravuje, že za jeho živobytí (okolo r. 1700) bylo pole Přemyslovo nezdělané, ořeší pak ohraženo tyčkovým plotem. Částka ořechův posílala se od držitele gruntu každoročně král. fiskálu do Prahy. Dne 30. března 1845 strhla povodeň zahrádku a porouchala keř, že potom sotva chatrné kořínky pouštěl a později na čisto uschnul. *)

Až Přemyslova líska opět se zazelená a vykvete, dí české proroctví, zavzní Žižkův buben, rytíři blaničtí se probudí a osvobodí vlast.

K vyložení této pověsti připomínáme dvojí věc: předně, co jsme pronesli v rozhledu, že totiž líska byla *životním stromem*

Moravě: „Daneben vermeldet, in Friaul, nicht weit von Görtzen ein Nuszbaum seyn soll, welcher dieser Art, dasz er allerdings dürr bleibe bis in die Nacht nativitatis Johannis Baptistae; in derselben Nacht aber fahe er erst an zu grünen, Blätter u. Blüe zu geben u. klaine Nusz herfür zu bringen, welche nachmals mit den anderen Nuszen reiff oder zeitig werden. Und dass derselbe Baum andere Jar u. sonderlich das gewesene 82. Jar *allweg nach dem alten Calender sich gerichtet* u. nechst Johannisnacht gegrünet. All die es hören, halten es für ein Wunder, *dass auch der Baum sich nach dem Babst u. catholischer Kirche richtet.*“ Perger 324—5.

*) Sl. nauč. VIII. 953.

Přemyslovým, jejíž letorosti znamenaly jeho potomstvo, *) a druhé, co jsme hleděli dokázati kdysi v „Lumíru“ (1873 strana 16. sled.), že totiž *na Přemysla oráče přeneseny byly znaky a pověsti s hromovládce Peruna*, jemuž zasvěcen byl *ořech*, jak svrchu blíže doloženo. Dle toho pak otka v rukou Přemyslových jest totéž, co blesk nebo topor v rukou Perunových.

Konečně sluší připomenouti, že podle pověry slovinské do lísky nikdy neuhodí, poněvadž prý pod lískou odpočívala panna Maria. **)

Trnka (*Prunus spinosa*),

rus. *teren, ternovnik*, malorus. *teren, ternočok*, srb. *trn, trnice, trnjinice* atd.; něm. *schlehdorn*.

„*Oči černé jako trnky*“, toť porovnání tak oblíbené a přirozené, že je nalézáme u všech kmenů slovanských. Dokladem toho jsou písně, a sice

česká:

Oči, černé oči — jak černá trnečka:
dala bych vás vařit — na noc do hrnečka.
Na noc do hrnečka — do vlažné vodičky,
aby nešidily — chudobné dívčičky. *Erben* 160.

Slovenská:

Čierné oči, čierné, ako ta trnuočka,
veť sa mi vrezali do mojho srdečka. *Koll.* I. 72.

---

*) Praviť sám Přemysl u Dalemila (dle něhož nikoliv tři, ale *pět pramenův* otka vypustila a z nich prokvitlo pět ořechův):
Otka suchá jest znamenie
mého chlapieho rozenie;
ale žeť je brzo vzkvetla,
jakž vem Lubuše jest řekla:
mój rod z chlapieho pořada
dojde královského řáda.
Pěti prameny bude kviesti atd.

**) Janežičův Slovenski glasnik VII. 88.

Polská:

U mojéj Zosieczki
oczka jak tareczki. *Wójc. Zar. dom.* II. 288.

Maloruská:

Nelamajte, ljude, po luham ternu;
u luzě teren — Hanniny oči. *Kost.* 60.

Srbská:

Vidiš, majko, mrke*) trnjinice:
onake su oči u djevojke,
u djevojke a u moje majko.

Huculská:

U mene očka čorneňkii
jak terň na haluzi,
łyčko takie rumieńkie
jak kałyna v łuzi. *Čas. č. m.* 1839. 49.

Bulharská:

Má panenko černooká,
krásné ty máš černé oči,
černé jako zralé trnky,
plné, velké jako víno. *Holeč.* II. 150.

Srbský hoch i dívku samu trnkou nazývá:

O djevojko, morska trnjinice,
trne srce tebe gledajući.

K tomuto obrazu však ponoukala podobnost slov „trn“ a „trnutí“: buď oči černé jako trnky anebo sama dívka *trnka* působí, že hochu srdce *trne*, rozumí se láskou a podivením, když ji spatří.

V trnový keř *proměnil se* v maloruské pověsti jinoch, který unesl děvče:

Stal se v poli kozák trnem
a v dolině dívka kalinečkou.
Vyšla synova máti toho trnu bráti:
„To není trneček — to je můj syneček.“
(Srv. *Kalina* str. 171.)

Dle maloruské legendy bylo trní prokleto od p. Marie za to, že se jí neklanělo, když se jí kořilo všecko stvoření

*) Tmavé, černé.

„Ty proklaté trní! bohdejž bys píchalo,
do soudu soudného, do věku věčného!“
(Srv. *Osika* str. 122.)

Trnová koruna, kterou Židé Spasitele mučili, byla dle pověsti francouzské ze *hlohu (Crataegu)* upletena; proto prý hloh, jak tvrdí též Mazuři, v noci s zeleného čtvrtku na velký pátek hlasitě stená a křičí. *)

Prutu trnového a hlohového bojí se čarodějnice jako čert svěcené vody. V noci před sv. Filipem a Jakubem, kdy čarodějnice nejvíce provozují záhubné svoje řemeslo, zastrkuje naše hospodyně do hnoje a za práh u chlíva trní hlohové nebo šípkové, aby se čarodějnice na ně chytila. — Slováci *vyhánějí* na zelený čtvrtek *stádo* ponejprv na pastvu *pruty šípkovými* a zapichují proutky šípkové do hnoje; děje se to nejspíše na ochranu proti čarodějnicím. — Bylo-li někomu učarováno, dotkni se ho zlehka třikráte proutkem trnovým, o velký pátek novým nožem a rukou v bílý šátek ovinutou na tři řezy uříznutým, čímž přinutíš čarodějnici, aby se zjevila, neboť ty rány dotknou se jí velmi bolestně. **)

Také *proti upírům* jest dříví trnové a hlohové vydatným prostředkem. Srbové a Rusové probíjejí mrtvolu, o které se domnívají, že jest upírem, kolem trnovým nebo hlohovým (též osikovým a dubovým; viz *Osika* a *Dub*), a nepomůže-li to, spalujou ji na ohni trnovém. Oheň z trní bývá nejjistějším prostředkem k vyslídění upírův a viděm; oheň ten rozdělá se na hřbitově se zvláštním žehnáním, a jeho dým rozchází se obyčejně po hrobech upírův a viděm. Huculové pálívali viďmy, které působily sucha, na ohni trnovém. ***)

---

*) Strantz, Blumen, 358; Wójcicki, Zar. dom. II. 288.

**) Krolmus, Staroč. pov. II. 249; Sbor. sl. I. 190; Čas. č. m. 1854. 533. Už Římané zavěšovali 1. června nad okny a dveřmi pruty hlohové a trnové, aby od nich odpudili všecko zlé (noxas), čáry a kouzla, zvláště pak příšerné *strygy,* jež nemluvňatům vyžíraly vnitřnosti. Ovid. Fast. VI. 129. sled.

***) Afan. Vozzr. III. 576; Karadž. Rěč. Vukodlak; Čas. č. m. 1840. 236 — 7; a 1839. 57.

Pověry tyto vznikly nejspíše následkem pichlavých a bodavých ostnů na trnu a hlohu. Píchání pak jako pálení zastupuje ohnivou hranici, na které bývaly čarodějnice páleny; trní tedy místo ohně zaplašuje upíry, vědmy i čarodějnice. Vypravovalit si staří Keltové v Britanii, že *hloh povstal z blesku* a v jeho větvích že se tají oheň posvátný.

Dále souvisí píchnutí se spaním. V báji nordické píchnul Odhin Brunhildu trnem *(sventhorn, schlafdorn)* tak, že usnula, jako v německé pohádce pohružuje se ve dlouhý spánek *Dornröschen* píchnuvši se vřetenem, a v ruské skazce přemáhá člověka sen, poněvadž v jeho šatech zapíchnut je špendlík. *) Sem patří také česká (a něm.) pověra, že „*na šípku* vyrůstá *spánek* (něm. *schlafapfel, schlafkunz)*, jinak pokažená růže šípková, v jejížto jablíčku zavitý červík se nalézá; týž spánek trhají mládenci zamilovaní a panny potajmu, nejvíce na jaře před slunce východem, a kladou to jedni druhým tajně do loží (jakož i matky a baby dětem do kolíbek ho nastrkají), *aby dobře spali* a libé sny měli. **)

Brslen *(Evonymus),*

srb. *bršljan,* slov. *beršlejen,* rus. *beresbrek, bereskleť;* něm. *spindelbaum.*

Keř s větvemi hranatými, jejž nejsnáze poznati bývá po růžových tobolkách, v kterých uzavřeno jest semeno, a jež pro svou podobnost ke kněžskému quadrátku „kněžskými čepičkami“ (něm. *pfaffenkäppchen*) nazývají. Děti si rády jimi hrají.

Srbské dívky *dotazují se brslenu na svého budoucího ženicha.* Na večer před novou nedělí nebo pátkem odebere se dívka do lesa, když slunce zapadá, a na který brslen

---

*) Potebnja, O mif. znač. něk. obrj. 308; Strantz, Blumen 359.

**) Krolmus, Staroč. pov. II. 400; Afan. Vozzr. II. 433; Grimm, D. myth.[4] 1007 — 8; Perger, Pflanzensagen 238. „Spánek“ tento čili houba jest mechovitý výrostek na šípku, pocházející od píchnutí žlabatky růžové *(Rhodites rosae),* kteráž do něho snáší vajíčka.

poslední paprsky sluneční dopadly, z toho ulomí větvičku, uvije u věnec a řekne: „Sluníčko na západě! jako ty tento věnec nyní vidíš, tak jasně a pěkně ať i já dnes v noci vidím ve snách toho, který jest mi od boha usouzen.“ Po té položí si věnec na hlavu řkouci: „Zelený věnče, tady uschneš, jestli že mi nepřivedeš mého souzeného, aby tě sundal.“ Pak sobě ováže hlavu šátkem, aby jí věnec nespadl, a večer pomodlivši se pánu bohu s věncem na hlavě uloží se na lůžko. *) Nadějeť se, že budoucí ženich ve snách se jí objeví.

Slovinci mají za to, že brslenový věnec, na velikonoční neděli ve vodě omočený a na hlavu položený činí, aby člověk celé léto *zdráv a vesel* zůstal. Kdo pije o velikonocích před slunce východem čerstvou pramenitou vodu z brslenového koflíka, bude zdráv a silen celý rok. — Položí-li si mladá žena první noc po svatbě brslenový proutek pod podušku, aby muž nevěděl, zůstane dlouho mladá a muž bude zdráv. Proto oplétají brslenem dům, v kterém se odbývá svatební veselí. **)

Klokoč *(Staphylea pinnata)*,

něm. *pimpernuszbaum.*

Podle české pověry slouží klokoč k poznání čarodějnic. Kdo 1. května jda do kostela, klokočovou větvičku, devětkráte svěcenou, při sobě nese, pozná každou čarodějnici, která by jeho domu chtěla škoditi: ta totiž má místo člověčí nohy koňské kopyto. ***)

Klokočkem na květnou neděli svěceným utlučeš vodníka; také člověk seslábne, když ho někdo bije klokočem. †) Dobytku však to spíše prospívá, neboť naše hospodyně vyhánějí stáda na pastvu prutem klokočovým, na květnou neděli svěceným.

---

*) Karadž. Život i obič. nar. srp. 326.
**) Janežičův Slov. glasn. IV. 81.
***) Čas. č. m. 1855. 584.
†) Květy 1846. 293; 1847. 467.

V týž den udělá hospodář ze svěcených proutků jívových, klokočových nebo tisových tři křížky a nese je po obědě na své pole, kdež je zastrčí říkaje:

Bůh otec, syn a duch svatý
požehnej mé pole osaty! *Erben* 60.

Na zelený čtvrtek vyhánějí ze stavení blechy, šlehajíce svěceným klokočovým proutkem po posteli a podlaze a říkajíce:

Ven hosti
bez kostí! *Erben* 60.

Střemcha *(Prunus Padus)*,

čermucha, též *strom sv. Lucie,* starosl. *črěmucha,* rus. *čeremucha,* srb. *cremza,* něm. *traubenkirsche.*

Strom neb stromovitá křovina, nesoucí zelené, potom červené a naposledy černající jahody. Pověrní lidé na sv. Valburgu větve uřezávají, mníce je býti *proti čarám* dobytku škodným.

V Čechách na květnou neděli před východem slunce nařeže hospodář prutů střemchových, jež na boží hod velikonoční do pšeničného pole zastrká, aby se tam nedržely myši. Hospodyně zastrkují dne 1. května větve střemchové za okna a dvéře, aby zabránily čarodějnicím přístup.

Kdo na velký pátek ve 3 hodiny ráno uřízne prut střemchový, kolem těla ováže a jde do kostela, pozná všecky čarodějnice. *)

Původ svůj vzaly tyto pověry bezpochyby od květů silně a mámivě páchnoucích, jimž se čarodějnice zdaleka vyhýbají.

Národní poesie nedbá o střemchu; našli jsme pouze tuto zmínku v písni maloruské:

Zelenaja čeremšina, jahody dribneńkě,
naščož my sě polubili takyi mileńkě? *Žeg. P.* II. 172.

---

*) Jungmann Slovn.; Světozor 1874. 426; Grohm. Abergl. 101; Perger 254.

Bez *(Sambucus nigra),*

pol. *bez,* rus. *boz* neb *buzina,* srb. *baz,* něm. *holunder.*

Veškeren jeho zjev má do sebe cosi příšerného. Na zastrčených, pustých místech, ledakdes v koutě nebo na smetišti roste hubený jeho peň s úzkým listím, na němž se hemží plno černých mšic, a k jeho temným tvarům činí mohutný bílý květu vrcholík, jehož omamující zápach působí hlavy bolení, prazvláštní protivu. Proto pod ním přebývají zlí bůžkové. *)

Víra v tyto bůžky bývala kdys rozšířena po celém severu evropském. Staří Litvané, Prusové i Rusové věřili, že pod bezem bydlí zemský bůh *Puškaitis*, jemuž tam hospodářové donášeli oběti (chléb, vejce, pivo a p.) prosíce, aby poslal služebné svoje Markopoly (zemské bůžky) a Parstuky (trpaslíky s výší prstu, šotky), by do stodol jim nanesli obilí. Památka boha toho zachovala se do nedávna na Podleší, kdež oběti jmenované pod bezový keř se nosívaly; ba podnes tam sedlák nechává růsti bez na zahradě a bojí se ho vykopati domnívaje se, že pod ním nejraději sídlí ďábel. **)

Dle souvěkých zpráv Lukáše Davida báli se staří Prusové znečistiti zemi pod keřem bezovým, aby jim neviditelný host pod ním sedící oči nezmrzačil; kdo by spálil keř, připravil by jej o bydlo. ***)

Též Dánové věří, že v beze bydlí duch *Hyldemoer*, jejž odprošují, kdykoliv hodlají s keře něco utrhnouti. †)

---

*) Bratranek, Aesthetik d. pfl. 52.

**) Slovn. nauč. „Pušč"; Wójc. Zar. dom. II. 325.

***) Mannhardt, Baumk. 63 — 4.

†) Trogill Arnkiel, rodilý ze sev. Šlesviku, vypravuje (ok. r. 1703), že za jeho mladých let, jakž sám vídal a slýchal, nikdo se neopovážil stíti bezový keř jen tak ledabylo, nýbrž bylo-li potřebí větve mu oklestiti, smekali před ním, klekali a spínali ruce modlíce se: „Frau Elhorn, gib mir was von deinem holz, dann will ich dir von meinem auch was geben, wann es wächst im walde." Grimm, D. myth.[4] 543.

Huculové domnívají se, že ve kři bezovém přebývá *Dído* či *Díduch.* *) Nejspíše bývala podobná pověra též u Slováků; aspoň podnes nazývají mužíka z bezové duše, do něhož na jednom konci zabodnut cvoček, a jenž hozen byv na stůl pokaždé na hlavičku se postaví (t. na cvoček), *Pikulíkem.* **)

České dívky vycházejí o štědrém večeru k bezovému kři a třesouce jím říkají:

Třesu třesu bez:
ozvi se mi pes,
kde můj milý dnes;

důkazem to, že také Čechové sobě myslili buď bez jako osobu, anebo že v něm sídlí nějaký šotek vševědoucí.

V Kodani stojí ve čtvrti námořnické na každém dvoře bez, jejž pečlivě opatrují, neboť duch toho stromu chrání dům, pomáhá ženám ku porodu a mizí, když strom hyne; ba v Dánsku vypravuje se o bezu, který tytýž chodívá za soumraku dívaje se do oken, když jsou děti samotny ve světnici. ***)

Vůbec pak chválí se léčivá moc bezu, pročež o něm říká Slovinec: „Před bezem aby člověk smekal!“ U nás ví každé dítě, že bezový květ vyhání pot, pročež bývá výborným prostředkem v rozličných nemocech. Ba celý bez jest takořka úplnou domácí lékárnou venkovanův: užívajíť kromě květu a bezinek i dřeně čili duše, kůry, lýčí, dříví i kořene. Také Tyroláci o něm říkají, že „bez jest ušlechtilý strom, aby člověk před ním smekal; jest prý nad zlato vzácnější, neboť všecko na něm jest zdravé a léčivé.“ †)

A skutečně musí pomáhati v nejrozmanitějších nemocech a bolestech. Tříštkou bezovou šťourají si bolavý zub, až krvácí, načež bolest přestává; dětí majíce bolení hlavy pijou skrze trubky bezové; do keře bezového zaklínají pakostnici

---

*) Čas. čes. mus. 1839. 56.
**) Hanuš, Wissenschaft d. sl. mythus 328.
***) Perger, Pflanzensagen 258.
†) Zingerle, Sitten etc. d. tir. volkes, 2. aufl. 105.

a růži; naň posílají souchotiny a zimnici. Čechové zahánějíce zimnici třesou bezem a říkají:

Beze, beze, beze,
zima na mne leze,
a až ze mne sleze,
na tebe pak vleze.

Nebo sobě časně z rána střásají bezovou větvičkou rosu do tváře, a zimnice zmizí. Kdo má mze, chodí po tři dni večer pod bez, tam kleká a se modlí:

Beze, posílá mě pán Bůh k tobě,
abys ty mze vzal ze mne na sebe. *)

O Polácích vypravuje Medyński, že kołtun (vlasy chorobně speklé) v jistý čas uřezují a pod bezový keř zakopávají. **)

V národní poesii zdá se, že bez znamená *manželství* nebo *lásku smyslnou.*

V Slavonii přináší žena kumova na druhý den svatební větev bezovou „zelený kopeček" (*gorica zelena*) zvanou, na níž zavěšeny jablka, švestky, ořechy lískové, loutky, holubi, řetízky z pozlátka, pověsí ji na trámě nad stolem novomanželův, a posledního dne svatebního prodávají se ty věci dražbou. ***)

Padlé dívce staví Němci máji bezovou, jež odporným zápachem naznačuje nekalé mravy. †) Podobný snad smysl tají se v písni slovenské:

Za našimi humny
zelený bez:
prídže ma navštívit
môj milý dnes. *Sbor. slov.* II. 1. 65.

Slovinci sázejí bez za chlévy, aby Kuga (morová žena) neškodila dobytku. A když doprovázejí mrtvého ke hrobu, udělá si čeledín z bezu bičiště, poněvadž bezu se bojí zlí duchové. ††)

*) Grohm. Abergl. 164, 179, 181; Čas. č. m. 1853. 478.
**) Pamięt. pow. nauk 1835. V. 170.
***) Arkiv. za povjest. jugosl. II. 358; I. v. Düringsfeld, u. O. v. Reinsberg Düringsfeld, Hochzeitsbuch 85.
†) Mannhardt, Baumk. 166.
††) *Janežičův* Slovenski glasnik VII. 88.

Jedle *(Abies)*,

stslv., srb. *jel, jela,* rus. *jel, jalina,* pol. *jodła,* luž. *jedła,* slov. *jelva, jala,* něm. *tanne,* řec. *ἐλάτη*; a

smrk *(Pinus picea)*,

stslov. *smrěča,* srb. *smrk, smrča, smreka,* mrus. *svirka, šmerka,* bul. *smrekov,* pol. *smrok, świérk,* luž. *šmrjek,* něm. *fichte;* řec. *πίτυς.*

Divné zkazky v šelestění
vanou z luhů v kyprý bor,
a ty jedle outlé sily
hlavy k sobě naklonily,
jako dívky v rozhovor.

Heyduk.

Jehličnaté stromy vůbec činí svou nehybností a nevyrušeným klidem dojem vážný, jedle pak a smrk nabývají nad to tmavozelenou chvojí a hluchým šumem výrazu jaksi zádumčivého a pošmurného a stávají se symboly *zármutku.*

Nikoliv šelestícímu, švitořivému stromu listnatému, ani dubu, ani lípě, ani vrbě, ani bříze, ani kterému jinému podobnému, ale tichému stromu jehličnatému, mlčelivé jedli žaluje srbský junák hoře své a zármutek:

Jede Risto lesem na koníčku
a svou hlavu kloní na jedličku,
tenké jedli takto sobě stýská:
„Tenká jedle, ach mne bolí hlava!" *Petran.* I. 124.

Jedli jakožto soucitné, tiché družce vypravuje také dívka svůj zármutek, když ji milý opustil; býváť jedle svědkyní jich lásky i loučení:

Když jsme se loučili
pod zelenou jedlí —
přenešťastní jazykové,
že jsou nás rozvedli! *Erben* 188.

A srbská „lijepa djevojka", hledajíc ubitého ženicha a nikde nalézti ho nemohouc,

ona sedne pod zelenou jedli,
hrozné slzy po lících prolívá;

v tom jí havran na jedli zakráče:
„Koho hledáš, spanilá dívenko?
hledáš-li ty svého Jovan-bega,
dávno už je po Jovanu veta.“ *Petran.* I. 318.

Týž smutný význam má *šumící* jedle u Bělorusův:

Zašuměla v poli jedlička,
zabolela Márinku hlavička. *Sbor. Vil.* 98.

Jindy však znamená šumící jedle *toužení:*

Zašuměla jedlička pozdě o půlnoci,
bílý chlapec zatoužil na vojnu jedoucí.
Etnogr. sbor. III. 220.

U Malorusův bývá jedle také stromem *náhrobním*:

Našla v poli jedlinu —
matinčinu mohylu. *Žeg. P.* II. 144.

Není-liž to obraz překrásný, plný hluboké poesie? Tato tichá, zádumčivá jedle na hrobě, symbol ubohé matky, kteráž musila opustiti milované dítky své, zdaž to není obraz tklivější, nežli zkamenělá řecká Niobe? Zkamenělá Niobe jesti mrtvým, bezcitným kamenem, kdežto jedle na hrobě zůstává bytostí živou a citlivou, ale přílišným žalem oněmělou, kteráž vidí dceru svou a slyší její bědování.

Štíhlý zrůst jedle a sosny přirozenou měrou upomíná na stepilost postavy dívčí, pročež tito stromové jsou též symboly *dívky.*

Roste, roste jedlička
u cestičky vysoká;
není, není jedlička,
je to krásná panenka. *) *Kapp.* I. 46.

Hoch poznává milenku svou po vysokém a štíhlém zrůstu, jelikož jest „tenká, zrůstem veliká jako zelená jedlička“.

---

*) V originále: Mor porasla jelika
pokraj druma velika:
to ne bila jelika,
već djevojka velika.

Chudá, osiřelá panenka jest jako *okleštěná* jedle, zbavená vší ozdoby:

> Ach veť som já samá, ubožátko samá,
> ako tá jedlička v hore okresaná;
> eště tu jedličku větríček preveje,
> a mne smutnú, truchlú nikdo nerozsmeje! *Koll.* I. 112.

Nakloněná jedle znamená u Malorusův děvče *pokorné*:

> Nachýlený stromek jedlička —
> pokorné děťátko Hanička. *Kostom.* 59.

Jedli považují děvčata nejen za důvěrnou družku svou, ale i za svůj *strom životní,* s nímž mívají společné osudy. Dívka srbská zasadila jedli: každým deštíčkem jedle poporoste, každým sluníčkem se zazelená; i promlouvá k ní dívka:

> Štíhlá jedle, rozviň větve vzhůru,
> ať se na ně mohu vyšvihnouti
> a po šírém moři rozhlédnouti,
> zda můj milý sedí na korábu. *Petran.* I. 283.

Jako jedle vždy *zelenou* zůstává, tak přejou si milencové, aby jich láska stále se dařila:

> Tá naša jedlička pekne vyrastená
> či v zime či v lete vzdycky je zelená . . .
> bohdaj naša láska nebola zmenená. *Sbor. sl.* II. 1. 56.

Netřeba ani vykládati, co znamená *skáceti jedli,* poněvadž smysl zřejmě z písně vysvítá:

> Nerúbaj, šuhajku, z vysoka do bučku,
> neber že si, neber, bohatú děvečku;
> ale že si *otni od země jedličku,*
> *vezmi že si raděj chudobnú děvčičku.* *Koll.* I. 222

Podobně v písni bulharské:

> Nedělí se od kořenů jedle,
> to se loučí od tatíčka dcera.
> Zelené si stěžovala jedli:
> „Běda, jedle, zeleňoučká jedle!
> Žalno zváti matkou cizí máti
> a cizího otce otcem zváti.“ *Holeč.* I. 207.

V chorvatských písních vyličuje se *matka s dcerami* v podobenství *jedle s větvemi*:

Rostla jedle prostřed Sarajeva,
na dlouho své větve rozpustila;
nebyla to ani štíhlá jedle,
ale byla matka Dorotea:
na dlouho své větve rozpustila,
ještě dále svoje dcery vdala.
St. Mažuranić, Hrv. n. pj. I: 75.

Kratčeji vyslovuje tutéž myšlenku jiná píseň takto:

Rostla jedle prostřed Sarajeva,
na tři strany větve rozehnala:
to jest byla osiřelá matka,
na tři strany dcery rozevdala.'
Marjanović Hrv. n. pj. I. 193.

Na jedlích sedávají Víly a rozmlouvají buď mezi sebou („Vila vilu za jelike zvala“), anebo oslovují junáky dávajíce jim radu, co a jak činiti. Pod zelenou jedlí sedají chrabří junáci popíjejíce „rujné víno“:

Víno pije Novák s Radivojem,
tamo v lese pod zelenou jedlí.

Jedlová máje. Kromě břízy brávají k májím také smrček nebo jedli. V sobotu před smrtelnou nedělí chodívaly v Čechách po západu slunce panny bíle oděné do lesa zpívajíce:

Líto, líto, líto!
kdes tak dlouho bylo? atd.

V lese pak uřízly smrček nebo jedli na $1^1/_2$ sáhu dlouhou, dole oloupaly kůru a na loket nechaly věníku. V noci potom udělaly z hadrů bílou paní nebo pannu, ozdobily bílými a červenými tkaničkami a postavily ji do korunky stromku, na nějž navěšely vejdunků a jejž *lítem* zvaly. Na zejtří ráno chodily po vsi s lítem sbírajíce dárky. Na mnoha místech chodívají děvčata teprve na smrtelnou neděli po utopení smrti do háje pro zelený smrček, posadí do korunky pannu ozdobenou bílými a červenými fábory, čemuž *líto* říkají, a chodí po vsi zpívajíce:

Smrt plyne po vodě,
nové léto k nám jede atd. *)

V Poznaňsku chodívají děvčata ve čtvrtou nebo třetí neděli postní před velikonocí s májem či novým létem (*nowém latkiem*). Jest to dlouhý jedlový stromek, ozdobený stužkami, malovanými papírky a pod., a na vršku mající pěkně vystrojenou loutku. S ní chodí dům od domu, staví ji pod okny, zpívají a berou vejce a peníze. Jedna z těch písní jest:

Śnieg się wije po płocinie
a pszeniczka po rolinie,
traweczka po lesie,
dzieweczka ją niesie. **)

Tento stromek jedlový jest symbolem jarní přírody a vystrojená na něm loutka znamená Vesnu, kteráž po utopení smrti (t. j. Morany či zimy) slaví svůj příchod do vsi, jakž svědčí píseň:

Smrt neseme ze vsi,
nové líto do vsi:
buďte, páni, veseli,
že vám líto nesemy
s červenými vejci,
s žlutými mazanci atd.

Jsouc takto symbolem bujné jarní přírody stala se jedle i symbolem *plodnosti*, a zvláště šiška jedlová, kteráž hojným semenem a snad i podobností svou k priapu tolikéž ukazuje na plodnost. Důkazem toho jsou některé obyčeje svatební. Když svatebníci u Malorusův na Volyni přicházejí z oddavek do domu ženichova, vyzdobují tam *bochník chleba* a *jedlovou* nebo *smrkovou větvičku* lesním bezem, bílými květy a klasy žitnými a ovesnými. (Také *oves* jest symbolem plodnosti.) I nese bojarin (družba) jedli s klasy na ní přivázanými, starosta pak chléb, a tak vcházejí oba do domu nevěstina. *Jakmile se objeví jedle, musí nevěsta stydlivě položiti tvář na stůl*

*) Krolmus, Staroč. pov. II. 14 — 18; Erb. Pís. 57.

**) Kolberg, Lud X. 197. V Eisenachu ještě na počátku 18. století spalovali v neděli družebnou hastroše čili smrt a přinesše z lesa od Wartburku *vysokou jedli* postavili ji na náměstí, ozdobili stužkami a šátky, a mužští lezli pro ně nahoru. Obyčeji tomu přičítá Mannhardt (Baumkult. 156—7) původ slovanský.

a ji bedlivě ukrývati. Ženich pak obejde třikráte okolo stolu, vezme šátek, zvedne násilně tvář nevěstinu, políbí ji a usedne vedle ní. Bojarin postaví jedli, a starosta chléb do prostřed stola naproti novomanželům.

Veliký svatební koláč (*korovaj*), jejž den před svatbou píkají ženy z přízně ženichovy zpívajíce určité písně, bývá na Rusi okrášlen jedlovým chvojím a šiškami. Mezi tím, co ho pekou, ozdobuje nevěsta *máji* (jedli nebo smrček), kteráž byla od ženicha uťata a do velikého bochníka na stole zastrčena, kvítím a věnci z barvínku a bezu. O svatbě pak stojí tato májka vedle korovaje na stole, načež každý host obdrží kus tohoto koláče. *)

Na Podleší, když se přesvědčili, že nevěsta už není pannou, odhazujou mládenci s čapek kalinu a zastrkujou si na místo ní větve smrkové pro hanbu; u Slovinců pak posílají družky takové děvě o svatbě v škatuli zapečetěnou smrkovou šišku (*smrekov rakec*). **)

Valvasor zmiňuje se o jakémsi zázračném smrku v Krajinsku, který měl prý tu vlastnost, že malým nemluvňatům buď k rychlému vzrůstu nebo ke smrti dopomáhal. ***)

Borovice či sosna *(Pinus silvestris)*,

u druhých Slov. *bor* a *sosna*, něm. *föhre*.

Sosna lesa na pokraji
volá přes proud v tichý dol:
„Pospěš, pěvče, mezi všemi
zelenými děvicemi
věrnou družku sobě vol!
Požaluj jí, potěší tě,
ztaje srdce tvého led,
sdílnou sestrou bude tobě,
a co rakev ještě v hrobě
obejme tě naposled!“

Heyduk.

Také borovice těší se jako jedle u Slovanů veliké oblibě, tak že podle ní jehličnatý les vůbec *borem* se nazývá. I za-

*) J. v. Düringsfeld u. O. v. Reinsberg.-Düringsfeld, Hochzeitsbuch Lps. 1871. str. 33—39. Srov. *Višeň* str. 164.

**) Wójcicki, Zar. dom. II. 256; Janežičův Slov. glasn. VII. 79.

***) Valv. Ehre d. hzgt. Krains 578.

sluhuje této přízně už pro svoji pryskyřičnou silnou vůni, kterou vydává, když kvete na výsluní.

V písních jest sosna obrazem *dívky*; slaboučká a nízká sosna hodí se ku podobenství děvčete nedospělého, jako ku př. v písni běloruské:

Rostla v lese sosna
tenká nevyrostlá:
pošla dívka za muž,
sedm let nedorostla. *Sbor. Vil.* 18.

Ale za to sosna kvetoucí znamená dívku na vdání; vizme píseň slovenskou:

V Tomášovém dvore borovička*) kvitne,
strojí sa šohajko, že hu veru vytne;
nestroj sa šohajko, veru ti nedajú,
na tú borovičku iného čekajú. *Sbor. sl.* II. 1. 61.

Schýlená sosna jest obrazem *zármutku*, jako nachýlené stromy vůbec. Kozák v cizině jako sokol, který vyletěl z lesa do pole, s pole na horu, odtud usadil se na vysoké sosně; ale nikde mu není odpočinku, neboť „větr pověvaje, sosna se chilaje." I mluví k ní smutný sokol:

Neschyluj se, sosno,
neb mně je tak teskno! *Žeg. P.* II. 3.

Nejčastěji vyskytuje se borovice v písních jihoslovanských a sice *na hrobech* milenců. Vyrostáť v srbské písni (z Dalmatska) nad nešťastným milencem zelený bor (t. sosna), nad milenkou vinná réva, a ty se spolu objímají jako milenci za živa:

Iz momka je zelen bor nikao,
iz divojke vinova lozica,
i fata se boru za ogranke,
ka divojka momku oko vrata. *Karadž.* I. 244.

Srovnej jinou podobnou píseň srbskou, v níž nad nešťastnými milenci vyrostly

iz Omera *zelen bor* nikao,
iz Merime *zelena borika*;

*) Ač neznamená-li zde borovička jalovec?

borika se oko bora vila,
kano svila oko kite smilja,
čemerika oko obadvoga. *Ib.* I. 259

Pověra maloruská tomu chce, aby rakev měla

odnu dosku klenovoju
a čotyri sosnovii;

sosnová prkna nedovolují mrtvému vstávati z hrobu a plahočiti se po světě (srov. *Klen* str. 166).

Česká *pověsť* z okolí Kosteleckého nad Orlicí vypravuje, že tam stával kdysi kostel se zlatým zvonem, který se propadl a vody místo zatopily. Avšak kostel i se zvonem dostanou se opět na boží svět,

až s oné strany nad Orlici řeku
nový les vítr zaseje,
až mlází zroste, až i svého věku
boroví toto dospěje;

a toho lesa krajní borovice
až sama sebou dožije,
uschne a zetlíc padne do Orlice
a již i kořen vyhnije:

tehdáž vyryje přijdouc divá svině
poslední zbytky na průhon,
a tu pod nimi z rumu v rozvalině
zjeví se zase zlatý zvon.

Kdysi tu sedlák oraje na cosi narazil, až ruchadlo z brázdy se vymklo, a zaklel. Zvon se opět hloub propadl zněje žalostně: „Ach, ještě není, není čas!“ *)

I mythologický jakýsi význam přičítá sosně píseň srbská, v níž chlapec prosí boha:

Dej mi, bože, zlaté rohy,
stříbrné mi dej parohy,
abych probod sosně kůru,
abych viděl, co je v sosně.

Dal mu bůh zlatý a stříbrný roh, jímž mládenec probodl sosny kůru, a v sosně objevila se mladá dívka, jasná jako

*) Erb. Kyt.[3] 132.

slunce. Afanasjev vykládá důmyslně sic, ale příliš hledaně, smysl písně takto: sosna jest strom světový, symbol mračen, zlatý roh symbol blesku, který mračna proráží, a jasná děva z něho vystupující jest slunce. *)

Jalovec (*Juniperus communis*),

slc. *borovička,* jihosl. *borovica,* rus. *možževelnik, jalovec, jelenec,* staroslov. *brinije,* pol. *jałowiec,* něm. *wachholder.* **)

Zdomácnělý v písních českých jalovec jesti, trvám, znakem *mládenectví*; jej nosí hoch za kloboukem, jím se pyšní a v hrdosti své odbývá dívku nemilou:

Kdybys měla, má panenko, sto ovec,
a já jenom za kloboukem jalovec:
nebudeš má!

Kdyby byla sebe bohatší, a on neměl nic, nežli svou poctivost, nechce jí. Ale je-li mu děvče milé, a jeho jalovеček dorostl, pak ovšem zpívá jinou notou:

Vysoký jaloveček,
vysoký jako já:
kýž mi tě, má panenko,
kýž mi tě pán bůh dá! *Erben* 115.

Čím bujnější jalovec, tím zamilovanější hoch; jeho toužení po milence velmi pěkným obrazem vyslovuje píseň:

Vyletěl ptáček
na jaloveček,
škubal mech:
že moje milá
sladky ústa má
jako med! *Erben* 128.

Jako ten ptáček na jalovečku dychtivě škube mech, tak se hoch třese po dívce, tak baží po medových jejích ústech, s nichž by rád kradl hubičky; ať se ona vrtne kam vrtne,

*) Afan. Vozzr. II. 347.
**) Název *borovička* pochází od jeho podobnosti k *borovici,* jmeno *jalovec* odvozuje se od *jedle.* Německy sluje též *kranewitt* a *machandel.*

všude si jí nadchází, dělaje ovšem, jakoby se to dálo maní, jen že právě zvláštní náhodou ji potkává u jalovce:

Když jsem šel po louce
okolo jalovce,
potkal jsem mou milou,
panenku rozmilou;
bolelo ji srdce. *Erben* 126.

Zvláště myslivci umějí zacházet s jalovcem:

Seká mysliveček
jaloveček
kvíčalce, kvíčalce:
kvíčalka mladá
jaloveček zobá,
chytit se, myslivečku,
chytit se nedá. *Erben* 396.

Z toho už patrno, že jalovec stal se též významem, ať tak dím, *lásky mužské*, t. j. té lásky podnikavé, která vodí hochy za holkami do komůrky, nikoliv oné trpné, která důvěrně s růží hovoří a pilně routu zalívá. Proto nikdy nezpívají o jalovci děvčata, vždy jen hoši, a uvozuje-li píseň někdy dívku ve spojení s jalovcem, jako na př.:

„vždyť je děvčat všude dosti,
jako zrnek na jalovci,“ *Erben* 150.

děje se to pouze k naznačení, že na jednoho hocha dostává se několik děvčat. Významu plná v té příčině jest píseň:

Na vršíčku jalovec,
pod vršíčkem kvítí:
což je hezky milovat,
když měsíček svítí.

Na vršíčku jalovec,
pod vršíčkem tráva:
což je hezky milovat,
když je hezká panna. *Erben* 116.

Kvítí a tráva (jak uvidíme níže) jsou symboly děvčete. Zajímavé jest i to, že už u Řeků byl jalovec zasvěcen *bohyni* lásky Afroditě, jíž v Sikyoně pálili oběti ze dřeva

jalovcového;*) u nás pak házejí o svatbě hrachem, ořechy a jalovcem, bezpochyby aby nevěsta byla tak plodnou, jako tyto plodiny. Proto jest jalovec též dobrým kořením pro vdání; dáváť národní píseň dívkám tuto radu:

Natrhejte si — jalovečku,
nastrkejte si ho — za hlavičku;
já jsem to koření — taky měla:
hned jsem se do roka — pěkně vdala. *Erben* 274.

Ale smutným jesti znamením, když jalovec nedozrává; tehdy touží děvče:

Zelený jalovec — nedozrává,
že mne už můj milý — zanechává;
zanechává — a nevezme —
však on upřímnější — nenalezne! *Erben* 197.

V obyčejích a pověrách vyskytá se hlavně *šlehání* a *podkuřování* jalovcem. V Čechách a Krajině šlehají se o svátcích velikonočních hoši pruty jalovcovými, dokud slabší strana neustoupí; v Krajině bývá vítěz s prutem jalovcovým obzvláště ctěn a vyznamenán. Jalovcovou větví šlehávali se i na den Mláďátek.**) Obyčej tento vykládá Ad. Kuhn (Herabk. 191) v ten smysl, že prut jalovcový udíleje člověku sílu životní zapuzuje všelikou protivnou sílu nepřátelskou; účinek má býti zajisté týž, jako při mrskání prutem lískovým, neboť význam lísky a jalovce má do sebe mnoho podobného.

Podkuřováním jalovcovými zrnky zahánějí se mnohé nemoci (úrok, otok a j.) a dobytek se opravuje; zvláště na nový měsíc podkuřuje hospodář krávy jalovcem mužským, aby na sebe maso braly. Uskoci snášejí deset dní před sv. Janem hromady jalovce, zapalují je a skákají přes ně a držívají malé děti nad ohněm nakuřujíce je. To se děje každé noci až 8 dní po sv. Janě; nejvíce však na večer svatojanský. Rusové vykuřují světnice v čas moru jalovcem.***)

---

*) Schömann, Griech. alterth.[2] II. 215.

**) Podnes šlehají se v Bavořích, Frankách, Rakousích a jinde na den Mláďátek nebo na sv. Štěpána (27. pros.) pruty jalovcovými, což jmenují „pfeffern". Mannh. Baumk. 267.

***) Čas. čes. mus. 1853. 483; Valvasor, Ehre d. hgts Krains IV. 88; Afan. II. 389.

Tis (*Taxus baccata*),

u všech Slovanů *tis* neb *tisa*, něm. *eibe*.

Jehličnatý, tmavozelený strom, jehož plod jsou červené bobule a jehož tvrdé dřevo výborně se hodí k pracem soustružnickým, býval v Čechách druhdy obecnější než za našich dob.*)

Národní písně slovanské, zvláště ruské, zhusta činí zmínku *o tisovém domácím nábytku*, jakožto nad jiné vzácnějším; ku př. *o tisových stolech*:

Ušij Maruneňko, švakrovi košilečku,
vyper ji v tichém Dunaječku,
usuš ji na bujných kalinečkách,
vyválej ji na tisových na stolečkách.

O svatbě udílejíce nevěstě darův zpívají Malorusové:

Kam se mi děl, kam se poděl
Kasuneňčin tatíček,
že nevyjde do nové komůrky,
že nestane k tisovému stolu,
že neobdaří svojí dcerušky?

„Slovo o výpravě Igorově“ oznamuje těmito slovy Svatoslavův děsný sen: „Té noci s večera odívali jste mne černým příkrovem *na posteli tisové*.**) A podobně mluvívá se často o tisových *stolicích*: „Posadili Morozeňka na tisovém stolci,“ tisových *kolébkách*:

Tisová kolébka zhotovena,
na veselém místečku postavena atd.

Němci a, tuším, také našinci věří, že stín tisu jest jedovatý, a kdo prý v něm usne, vícekrát se neprobudí. Jestiť to pověra starodávná, neboť už Plinius tvrdí, že výpar tisu,

*) Býval v Evropě vůbec rozšířen; za dob Caesarových bylo veliké množství tisů v Gallii a Germanii (Caes. d. b. g. 6. 31, 2) a podnes nalézají se mohutné staré tisy zvláště v Anglii.

**) Překlad Erbenův 11. Z tuhého dřeva tisového zhotovovali za starodávna hlavně *luky*. Hehn, Kulturpfl.[3] 467.

když kvete, všecko okolo sebe usmrcuje. *) Slovinci věří, že kdo při sobě nosí kus dřeva tisového na nahém těle, toho nikdo neuřkne. **)

O tisu vypravují na Moravě tuto pověsť: když hrad Pernštejn začali stavěti, přišel k nim poutník ze sv. země a vida, kterak lid smělý takřka do skály staví, nechtěl tomu uvěřiti, aby jich práce mohla se zdařiti, a zaraziv svou poutnickou hůl do země zvolal: „Jako z hole této nikdy nevyroste strom, tak nebude vystavěn hrad na této skále!“ A ejhle! z hole tisové povstal strom, a hrad jest vystavěn. Strom ten posud stojí blíže hradu a pokud se bude zelenati, potud prý hrad potrvá. A zelená se bujně až na jednu letorosť, která uschla, když před léty část pavlánu musela býti sbourána. ***)

Růže *(Rosa)*,

rus. *roza*, malorus. *roža*, pol. *róža*, srb. *ruža*, řec. *ῥόδον*. †)

Du süszer duft, so helle flamme
kann nicht für irdisch gelten,
du prangst am stolzen rosenstamme
verpflanzt aus andern welten!
Lenau.

Kdež nabrati slov a barev a nadšení, abych důstojně ohlásil význam tvůj, vylíčil krásu tvou a oslavil tvoji líbeznost, ó skvostná, spanilá, rozkošná květin královno! Opěvali tebe nejslavnější básníci snad všech věkův i národův, a bohatý

*) Dřevo a tak zvané bobule jsou skutečně jedovaté; jedovatý výpar stromu jest tedy hyperbola jako ta, která se týče stromu mančinellového (Hippomane mancinella). Jedovatý účinek tisu byl znám už v starověku. Dle svědectví Caesarova (l. c.) Eburonů král Catuvolcus vida nezbytí tisem se otrávil.

**) Janežičův Slovenski glasnik IX. 82.

***) Pav. Jehlička, Svět v obrazích 113.

†) Starší forma řec. byla *βρόδον*, armen. *vard* a staroperské *vareda*, z této pak vzniklo novoperské *gul* (odsutím hlásky *d*). Sluší tedy původ růže hledati v Medii, odkudž se dostala přes Armenii a Frygii k Řekům. V Persii podnes mnoho růží se pěstuje, kdež zvl. růže širaská proslula básněmi Hafisovými. Hehn, Kulturpfl.[3] 216 a 527.

Tis (*Taxus baccata*),

u všech Slovanů *tis* neb *tisa*, něm. ...

Jehličnatý, tmavozelený strom, jehož plo... bobule a jehož tvrdé dřevo výborně se ho... stružnickým, býval v Čechách druhdy ob... šich dob. *)

Národní písně slovanské, zvláště r... ku *o tisovém domácím nábytku*, jako... ku př. *o tisových stolech*:

> Ušij Maruneňko, švak...
> vyper ji v tichém D...
> usuš ji na bujných...
> vyválej ji na tiso...

O svatbě udílejíce nev... ...s níž co d... nemůže. Poz...

> Kam se m...
> Kasuneň...
> že nev...
> že ne...
> že n...

... lístečky okolo sp... ...una skládají, uzavírají... do něhož všetečnému ok... ...u připojme barvu jednak bě...

„Slovo o výp... ...a vůni lahodnou, svěží zelené rouch... slavův děsný se... ...chopíme, proč se stala růže *symbole*... příkrovem *na*... ...*ky* a *rozkoše*, neboť ani sebe čistější ro... o tisových *st*... ...příměsku trpkosti, jako růže bez trní. tisových *ko*... ...*krásy* symbolem, bývá růže také obrazem *dívk*... ...*chce* jinoch milence nejvíce zalichotiti, jmenuje ... ...růžičkou." Obraz tento jest už tak zobecně...

vat... to...

...*) Nejspíše proto stala se růže symbolem *mlčelivosti* a bývala upe... ...na zpovědnicích na znamení zpovědního tajemství. Zda odud vzniklo pořekadlo latinské: říci někomu něco „sub ros... (pod růží) t. j. svěřiti se mu s tajemstvím, nelze rozhodnou... někteří aspoň odvozují jeho původ ze starověku, jelikož prý Ř... mané při svých hodech a kvasech zavěšovali na strop uměl... růži na znamení, aby co při veselých a zhusta rozpustilých pi... kách se mluvilo, nikdo za střízliva dále nevypravoval. Avšak d... novějších bádání jest pochybno, zdali to bývalo zvykem antický... Strantz, Blumen 20.

jich písni zdroj posud nevyschl a nevyschne, dokud krása bude jímati mysl a rozhřívati srdce lidská; a kdyby i lidé nevděční na tebe zapomněli, jeden pěvec věčně věrným tobě zůstane — milenec tvůj, něžný *slavíček*, jenž rok co rok s novým vesny návratem nové písně skládá na tvou oslavu, věčnou po tobě touhou nyje v lásce hýří a se rozplývá!

A tak i člověk, jehož mysl nezabřidla ještě docela v kalu všedního života, celou duší k tobě lne a tebe miluje.

Poslyš, kterak prostými sice, ale hluboko cítěnými slovy tebe velebí dobromyslný Malorus:

Zapašnyj vasiljok tri zapachy ma,
chreščatyj barvinok sady ustyla:
a nad tuju povnu (plnou) *rožu*
a nad tuju červonuju
u sviti nema! *Metl.* 360.

Ba v pravdě není nad plnou růži stolistou, s níž co do aesthetického dojmu žádná květina soupeřiti nemůže. Pozorujme její květ, jehož nachové hebounké lístečky okolo společného středu se nachylují a jako do lůna skládají, uzavírajíce ve svém nitru sladké tajemství, do něhož všetečnému oku nahlednouti nelze.*) K tomu připojme barvu jednak běle zardělou, jednak ohnivou a vůni lahodnou, svěží zelené roucho i bodavý trn — a pochopíme, proč se stala růže *symbolem krásy, mladosti, lásky* a *rozkoše*, neboť ani sebe čistější rozkoš nebývá bez příměsku trpkosti, jako růže bez trní.

Jsouc krásy symbolem, bývá růže také obrazem *dívky*, a když se chce jinoch milence nejvíce zalichotiti, jmenuje ji „červenou růžičkou." Obraz tento jest už tak zobecnělý

*) Nejspíše proto stala se růže symbolem *mlčelivosti* a bývala upevněna na zpovědnicích na znamení zpovědního tajemství. Zdali odtud vzniklo pořekadlo latinské: říci někomu něco „sub rosa" (pod růží) t. j. svěřiti se mu s tajemstvím, nelze rozhodnouti; někteří aspoň odvozují jeho původ ze starověku, jelikož prý Římané při svých hodech a kvasech zavěšovali na strop umělou růži na znamení, aby co při veselých a zhusta rozpustilých pitkách se mluvilo, nikdo za střízliva dále nevypravoval. Avšak dle novějších bádání jest pochybno, zdali to bývalo zvykem antickým. *Strantz,* Blumen 20.

v písních národních, že nalézáme stereotypní frase, jako v písních srbských: „Oj djevojko, rumena ružice!“ bulharských: „Kiti se, ružo devojko!“ nebo maloruských: „Oj ty děvčino, červona rože!“ a j. I matka nazývá dítě své „květe mij ruževyj“, a český hoch líčí svoji milenku:

V okénku stála,
ven vykoukala,
byla co z růže květ.

Než i dívka sama se chlubí, že jest jako plná růže:

A ja, mati, choroša,
jak povnaja roža.

Podobně srbský junák pronáší se ku své vyvolené v tato slova:

Má panenko, červená růžinko,
nesázená, nepřesázená,
netrhaná, neočichaná,
nelíbaná, nemilovaná,
mně-li přeješ políbení, růže? *Kapper* I. 18.

Toto přirovnávání panny k růži jesti nejen poetické, ale i velmi případné, zvláště pokud se týče vnitřní jich stránky: i panna chová ve svém srdci první lásky sladké tajemství, jehož nikomu nezjeví a s nímž jenom v nejdůvěrnější chvilce svěří se svojí mateři. A právě tato tajuplná uzavřenost, tato dívčí ostýchavost nalézá v růži obraz svůj, jenž hodí se ovšem jen potud, dokud dívka zůstává svobodnou, jakž sama vyznává:

Růže jsem já, růže,
dokud nemám muže:
jak si vezmu muže,
opadá mi růže. *Karadž.* I. 301.

Dívčí krása trvá jenom do svatby, a její láska přestává pak býti tajemstvím. Žeť jest růže také symbolem *lásky*, k tomu zajisté netřeba dokladův: najdete jich na každé skoro stránce zpěvníku.*) Rozmanití pak osudové růže znamenají

*) To platí hlavně o růži *červené*, neboť růže *bílá* zdá se býti spíše symbolem *panenské čistoty*; ten smysl shledáváme ku př. v písni slovenské, v níž hoch vyčítá dívce, o jejíž poctivosti pochybuje:
Na čo si mi, milá, to perečko dala,
keď ti bielá ruža z něho vypadala? *Koll.* I. 138.

též rozmanité osudy lásky. Vznikající láska líčí se jako *růže vyrůstající* nebo *zkvétající*:

Vyrostla mně pěkná růže,
já ji trhat nebudu,

tak stýská sobě mládenec, který se zamiloval, ale neštastně. Totéž znamená růže vykvetlá. Už v rukopise Kralodvorském touží dívka na svůj osud neblahý, že tak záhy vypučela láska v útlém jejím srdéčku a jsouc předčasná rovněž tak záhy vzala za své; jesti to jedna z nejtklivějších písní staročeských:

Ach ty róže, krásná róže!
čemu si raně rozkvetla?
rozkvetavši pomrzla?
pomrzavši usvědla?
usvěděvši opadla?

K ní podobá se píseň srbská, v níž růže rozvitá jest symbolem dívčího srdéčka po lásce toužícího:

Ach růže, růže červená!
proč, růžičko, se's rozvila,
tak časně ráno rozkvetla,
když není, ach, tu žádného,
pro koho bych tě utrhla? *Kapp.* I. 17.

A naopak, když se růže *nerozvíjí*, bývá smutným znamením *lásky zanedbávané*; pročež domlouvá děvče netečnému milenci:

Červená růžičko,
proč se nerozvíjíš?
Proč ty k nám, Jeníčku,
proč ty k nám nechodíš?

Dokvétající neb *opadávající růže* jest smutným znamením lásky pomíjející, jež budí jen truchlivé upomínky na bývalé doby blaženější:

Za lesíčkem růže
smutně dokvétá:
má panenka stůně,
žalostně vzdychá.
Když ta růže vykvétala,
má panenka putovala
se mnou do světa. *Erben* 195.

Smysl této písně zněl by prosaicky takto: Má panenka z lásky ke mně opustila svoji rodinu a odešla se mnou do světa; tehdáž jsme se měli rádi; ale láska naše zatím utuchla a jest už tatam — panenka naříká. Nejinak se má věc *s růží opadávající*, jak svědčí píseň:

Ach růžička opadává,
můj milý mne zanechává! *)

Toť ovšem pro ubohou děvu osud bolestný, neboť není každá tak lehkomyslná jako ona Srbkyně, kteráž uslyševši, že jí *růže svadla* a její milenec se oženil, odpovídá nedbale:

Když ta růže uvadnula, co jsem trhala,
budu trhat jinou růži, tou se ozdobím;
když se klouče oženilo, co jsem kochala,
najdu sobě jiné klouče, tím se pochlubím.
Petran. I. 266.

Růže trhati mohou jenom šťastní milenci, neboť to znamená tolik, co v lásce šťastnu býti a světa užívati. Ženatému už ty doby minuly, kdy růže trhával; zpívát sobě beznadějně:

Zkvítej, zkvítej, přemilostná růže!
zkvítej, růže, já tě trhat nesmím,
poněvadž jsem záhy oženil se
s cizí milou, se vdovičkou mladou. *Rajk.* 68.

V písních lužicko-srbských trhá nevěsta den před svatbou růže a rozdává je mládencům naposledy:

Děvčátko otevře okénko,
utrhne sobě růže dvě
a dá je na stůl mládencům:
„Tu máte, hoši, růže dvě,
už vám je dávám naposled
více vám dávat nebudu.
Teď budou vám druhé dívky dávati,
vy musíte s nimi pak tancovati. *Smol.* II. 136.

*) Obrazem pomíjejícnosti byla růže také Římanům: nimium breves flores amoenae rosae. Hor. Od. II. 3. 13. Dle báje řecké povstala růže z krve umírajícího boha přírody a stala se symbolem lásky a smrti zároveň.

Zamilovaní *házejí po sobě růžemi*, což bývá naivním lásky vyznáním, nad všeliká slova výmluvnějším. To děje se zvláště zhusta v písních srbských, v nichž jakož vůbec v písních, považována růže za nejněžnější *dárek lásky* a upřímnosti. Proto zve děva maloruská svého miláčka, aby k ní přišel, že mu z růžového květu uvije kytičku (Kostom. 29), a lužický Srb slibuje děvčeti:

Dám tobě růžiček
všelikých barviček,
z těch sobě budeš věnec vít. *Smol.* I. 193.

Týž význam v týchž písních mívá *sypání růží:* na koho kdo bere, toho posypává růžemi:

Jovo koně napájeti vodil
vedle dvora krásné Kateřiny;
s pavlanu jej uviděla Kata,
červenou jej posypala růží. *Rajk.* 19.

Podobně vypravuje jiná píseň srbská:

Jovo koval u mostu koníčka,
viděla ho milá z okenečka,
vidouci ho růží posypala,
posypavši ticho promluvila:
„Ó můj drahý, opásej se pevně,
ať ti růže skrz pás nepropadne,
jinému tvá milá nepřipadne!“

Avšak ještě jiný spůsob mají milenci, kterým sobě projevují lásku vzájemnou, totiž ten, že sobě *posílají kytici z růží po vodě.* Už v Rozhledu objasnili jsme starodávný obyčej pouštěti kytice po vodě, a co tam pronešeno, platí také zde. Tato kytice jesti nejpoetičtějším lásky poslíčkem a bývá spolehlivější, nežli sám ptáček slavíček, který nezřídka místo aby vyřizoval poselství, sám se zamiluje a na svůj vrub zpívá písně milostné. Ale růže po vodě plynoucí vyřizuje němě, a přece výmluvně a věrně, milencovo vzkázání a odevzdává svědomitě svěřené sobě hubičky, k nimž ještě vlastní své vůně byla přidala. Tak pouští dívka v písni srbské po vodě

kitu rumene ružice
da je Jovo poljubi u lice,

a v rukopise Kralodvorském pustil hoch po vodě kytici, doufaje, že ji milenka uloví:

po vodě k děvě
kytice plyje,
kytice vonná
z viol a róží. *)

Než nevždycky bývá jen poslíčkem lásky růže po vodě plynoucí, přinášíváť tytýž i smutnou zvěsť, zvláště když zatím po cestě byla uvadla. Malorusové i na jižní Rusi rádi zpívají píseň o ženě nešťastně provdané, kteráž z daleké ciziny posílá po vodě kytici růžovou, aby její rodičové se dověděli o neblahém jejím osudu:

Připlavala z růží kytka,
začala se kroutit:
vyšla máti vody bráti,
začala se rmoutit:
„Ach, už jsi ty, má dceruško,
do nemoci padla,
když už tvoje z růží kytka
na vodě uvadla!“ *Kostom.* 29.

Z *uvadlé* kytky soudí matka, že dcera v cizině jest churava. Ale není tomu tak; uvadlá kytka znamená dceřino *neštěstí*, jakž sama píseň dokládá:

„Neležela jsem, matičko, ni dne, ni hodiny,
upadla jsem v liché ruce nevěrné družiny.“ *Metl.* 252.

Poněvadž jest růže symbolem krásy a lásky, *umývají se dívky růžovou vodičkou*, aby se milencům tím více zalíbily. Mluvíť srbská panenka k lícím svým takto:

Kdybych znala, že vás mladý bude
líbat, šla bych v zelenou zahradu,
tam bych růže všecky potrhala;
a potom z nich vodu vycedila,
a jí bych vás každé ráno myla,
byste voněly, kdy mladý líbá,
a voníce jemu milé byly. *Čel. Slov. nár. pís.* II. 123.

*) Srv. též čl. *Jablko, Routa, Rozmarína.*

Jindy zase praví dívka, že by se mlékem umývala, aby byla bílá, a růží by se utírala, aby byla červená.

Někdy znamená růže *hubičku*, zvláště v písních českých:

> Počkej, povím, žes na mne loudíval,
> počkej, povím, žes na mne chtěl:
> v zahrádce růžičku, po cestě hubičku atd.

Jakožto znamení *radosti* a *veselosti* vyskytuje se růže v písních svatebních. Rusové postýlají cestu svatebčanův růžemi a sypou je pod nohy tancujícím, při čemž prozpěvují:

> Trhejte růžičku,
> stelte na cestičku,
> ženichu našemu
> do božího domu. *Metlin.* 168.

Nebo:

> Trhejte růžičku,
> stelte na cestičku,
> by měkce stoupali,
> na dvůr tancovali. *Kost.* 29.

Podobně vesele zpívá si český jonák:

> Červené růžičky
> jsem si házel,
> když jsem svou panenku
> doprovázel. *Erben* 106.

Z toho lze pochopiti, proč *věnec z růží* jest věncem *svatebním*, poněvadž svatba jesti dovršením lásky. *) Tak pějí Poláci:

> Ludku, moja Ludku! w zieloném ogródku
> jest róža miesięczna i miła i wdzięczna:
> z téj róžy w sobotę wianek tobie splotę,
> a w świętą niedzielę już nasze wesele. *Čel. Pol. čít.*

Pod růžovým keřem čekává smutná dívka na svého milence, jenž v dálce prodlévá; toto lásky ždání vypisuje píseň lužicko-srbská:

> Šla panenka do zahrádky,
> sedla si pod růžový keř;
> tam ona sedíc plakala,
> na svého hocha čekala. *Smol.* I. 73.

---

*) Řekové věnčili veřeje domu nevěstina růžemi a postýlali svatební lůžko růžovým listím. Strantz, Blumen 14.

Pod keřem růžovým *česává si nevěsta vlasy*, což znamená tolik, jako činiti *přípravy ku svatbě*. Nalézáme o tom zmínku velmi zhusta v písních svatebních; ku př. v maloruské:

Pod růžičkou děvečka
rusé vlasy česala. *Kost.* 30.

v slovenské:

Běla růža prekvítala,
matka dceru zaplétala. *Koll.* I. 225.

Jest totiž u Slovanův zvykem, že družičky o svatbě rozplétají a rozčesávají nevěstě vlasy, neboť krásné vlasy bývají ozdobou pouze svobodných, jež smějí choditi prostovlasé bez šátku na hlavě; vdané však ženštiny musejí choditi s hlavou pokrytou. *)

Snad ve všech písních národních mluví se *o lásce slavíka k růži,* neboť jako růže obrazem dívky, tak jest slavík obrazem jinocha. Krásného tohoto podobenství užívají už perští básníci, u novověkých pak básníkův jest to obraz málem už zevšednělý. **) Nyjící slavík touží růži lásku svou. Z národního básnictví stůjž zde na ukázku píseň srbská:

---

*) Srv. píseň srbskou, v níž nevěsta na svatbu se strojíc vlasy sobě rozčesává:

Zazvonily zvony časně ráno,
vstala hezká Milka, vlasy češe,
vlasy češe, svaty očekává.
Karadž. Život i obič. 311.

**) Překrásně líčí Byron v „Ďauru“:

— there the Rose, o'er crag or vale,
Sultana of the Nightingale,
the maid for whom his melody,
his thousand songs are heard on high,
blooms blushing to her lover's tale:
his queen, the garden queen, his Rose,
unbent by winds, unchill'd by snows,
far from the winters of the west,
by every breeze and season blest,
returns the sweets by nature given
in softest incense back to heaven;
and gratefull yields that smiling sky
her fairest hue and fragrant sigh.

Slavuj pjeva u ružici,
čula sam ga ja;
lijepo ti Jovo šetje,
vesela mu ja.
Slavuj pjeva u ružici,
čula sam ga ja;
mili Jovo k meni idje,
vesela mu ja. *Petran.* I. 213.

Růže zůstává i po smrti věrnou družkou děvinou vyrůstajíc *nad jejím hrobem.* Známá píseň srbská, popisující smrt milenců, takto končí:

Nad milencem bor zelený roste,
nad milenkou červená růžička:
pak se vine růže kolem boru,
jak hedbáví kolem kytky smilje. *Karadž.* I. 240.

K písni této byl už Jak. Grimm přirovnal anglickou balladu: „Fair Margaret and sweet William", kteráž končí podobně:

Out of her breast there sprang a rose
and out of his a briar;
they grew till they grew unto the churchtop,
and there they tyed in a true lovers knot.

Zbývá nám dodati, jaký význam má růže v slovanském bájesloví. V Krajinsku vypravují pohádku o *stolisté růži (ruža steperica)*, která kořeny svými prodrala se až do zemského dna, kdežto jimi váže strašlivé zvíře, *živý oheň.* Darmo zvíře se vzpíná a těch kořenův, okovů svých, hledí se zbaviti, ale běda, kdyby tu růži stolistou vytrhl ze země: zvíře, živý oheň, prodralo by se z vězení a spálilo by všecko, co na ní jest, ano i moře by se vysušilo. Vrch pak této růže má v sobě také divné síly: *blesk a hromy*, a ty by rozbily zemi i vše, co je pod ní i nad ní. Též listí na té růži jest nevídané: hovoří milými řečmi a pěje písně tak líbezné, že jich ani zpěvná víla nikdy nevypustila z úst.

Báječnou tuto růži vykládá Afanasjev v ten smysl, že jest to metaforický výraz *rudých bleskův,* a písně ve vrcholi jejím zvučící že jsou *rachoty hromů.* *) Výklad tento jest

*) *Vozzrěn. Slavj.* na prir. II. 387; Erben, Báje 13.

ovšem důmyslný a správný, jenom s tím nesouhlasíme, že by týž smysl měla píseň uherských Rusínův:

Červená růže hořela,
pod ní bílá dívka seděla,
v řešetě vodu nosila,
červenou růži hasila,

jak tvrdí Afanasjev; neboť tato píseň jeví znamenitou podobnost k písni české: „Hořela lípa, hořela“ a maloruské: „Zahořela kalina“, o nichž jsme na patřičném místě svoje mínění pronesli. (Srov. *Kalina* str. 170.)

Bylo by ještě promluviti o růži v legendách svatých, o slavnostech růžových ve Francii, při nichž nejctnostnější dívka bývala cenou poctěna a růžemi ověnčena, o zlaté růži dotýkané, kterou posílá papež ctnostným panovnicím (ku př. v novější době Charlottě, nešťastné císařovně mexické a Isabelle, býv. královně španělské) atd.; avšak poněvadž se to všecko netýká Slovanův, pomíjíme.

Jenom slavnost paní Růžové zasluhuje bližšího povšímnutí, jelikož ji odbývali druhdy na mnoha místech v Čechách i na Moravě, ačkoliv nelze pověděti, byla-li původu slovanského čili nic. Krolmus popisuje slavnost tuto velmi do podrobna, jak následuje: Koncem máje volívali v Slavětíně, Lohové a Dolské (u N. Města n. M.) pannu nejctnostnější za *paní Růžovou* či *Růženu* na rok, pak dvě dívky jako její služky; ona pak zvolila si 7 družiček a 7 mládenců. Druhou neděli slavila se slavnost paní Růžové. Družičky vystrojily si paní Růžovou *bílým oděvem*, dlouhé *vlasy propletly růžemi* a modrými tkaničkami a kaménky, hrdlo ovinuly *bílým šátkem*, sukni bílou přepásaly *červeným pasem*, střevíce a punčochy měla bílé. I družičky byly oděny bíle, mládenci v zelených kabátech, bílými ručníky přes levá ramena pod pravou ruku přepásáni. Vyvedli paní Růžovou s hudbou k starostovi, který ji za ruku pojal a v slavném průvodu na horu Slavětínskou *k lípě* vedl. Zde posadil paní Růžové *věnec z bílých růží* na hlavu, navlékl jí na prst pravé ruky *zlatý prsten* a okolo lípy s ní třikráte potančiv odevzdal

ji druhým, kteří ji všichni provedli. Po té hodovali. Na stole byl pecen chleba, 3 velikánské koláče na sobě a na nich 21 koláčků a mezi nimi z těsta ptáčkové a na vrchu holubička; při tom 7 jalovcových lžic, 7 hliněných misek, 7 hrnéčků růžemi nakreslených a 3 džbány s vínem červeným, malvazem a studničnou vodou. Připíjeli paní Růžové a podali jí 2 bílá holoubátka, bílou slepičku a černého kohoutka, nůž na okrášleném pásku a bílý růžek kozlí, na který konšel po svatčině třikrát zatroubil a hosti k tanci pod lípu zval. Tančili opět nejdřív každý s paní Růžovou, pak s družičkami atd. Večer s hudbou a zpěvem doprovodili paní Růžovou domů. *)

Konečně sluší zmíniti se též o jarní hře prostonárodní na „paní Růžovou“, kdež paní Růžová jest personifikace Vesny čili Lada. **)

Lilie (*Lilium candidum*),

sloven. *lalija*, pol. *lilija*, srb. *krin* (z řec. *κρίνον*).

> Zkrašluje líce bobek mužné, hlavu růže panenskou ;
> ach, s nebe posly jenom lilie ozdobují.
> *Čelakovský.*

Nyní vůbec jmína jest pro svou skvělou květu bělost za symbol *panenství* a *čistoty srdce*, což se nám dochovalo bezpo-

---

*) Krolmus, Staroč. pov. II. b. 500 sled. Tato slavnost odbývala se též v Břežanech Pan. (Kouř.), na Růženě ryt. statku, na panství Jistebnickém (Táb.), na Tejnici Panenské (Rakov.) a j. Podobnou *slavnost růžovou* zavedl r. 1795 Fr. Ant. sv. p. z Sonenfelsů na Dietrichsteinském panství Mikulovickém na Moravě, učiniv fundaci, z níž by každého roku nejmravnější dívka na panství sumou peněžitou (150 zl.) podělena byla. S takovým podělováním byla pak spojena slavnost a ples, a vyvolená dívka byla ověnčena bílými růžemi. Sl. nauč. VII. 1186. Dle všeho podobá se, že tato slavnost z ciziny (nejspíš z Francie) k nám se dostala.

**) Velmi obsáhlé a důkladné dílo o růži v ohledu dějepisném i kulturním sepsal Dr. Schleiden: Die rose; geschichte u. symbolik 1873. Zajímavě píše o ní též M. v. Strantz ve spise: Die blumen in sage und geschichte 1875. str. 1 — 62, a V. Hehn, Kulturpflanzen [3] 214 — 224.

chyby ze středověku, který maloval lilii na obrazech andělův a některých svatých, zvláště co příznak p. Marie. *)

Aby lilie byla soupeří růže stolisté, jak tomu chtějí někteří, toho nikdá nebude. Neboť kdežto ohnivá růže rozpaluje fantasii a rozehřívá cit, zůstává při ledovaté lilii srdce úplně chladným a mysl střízlivou. Proto v poesii nemůže lilie nijakž s růží závoditi. I v písních národních lilie velmi po řídku se ozývá. Srbský hoch chtěje matce vylíčiti podobu své *milenky* ukáže jí lilii a praví:

Vidiš, majko, krina bijeloga!
ovako je lice u djevojke. *Petran.* I. 186.

Polská píseň přirovnává k bílé lilii opustěnou mladou sirotu, jež stojí

zapłakana jak biała lilija,
którą wiatr powija. *Wójc. Zar. dom.* II. 324.

V jedné polské písni svatební vyskytuje se *proměnění dívky* v lilii, ovšem toliko obrazně. Provázeliť bratří sestru ze dvora; nevěděla, kterou cestou se dáti,

stanula u cesty bílou lilií,
čekala, až kudy rodina pojede:
rodina jede — lilie bílé pomíjí!
Ona vstala,
zaplakala,
nevzali jí!
mladý Jasieńko jede,
lilie bílé nemíjí:
ona vstala,
rozsmála se;
vzalť si ji. *Wójc. Pieś.* II. 78.

„Házeti kvítím“ po někom znamená obyčejně v národních písních tolik, co „bráti na někoho“ nebo „nadcházeti mu“; podobný asi smysl hledati sluší v následující písni

*) Když pak vzniklo domnění, že mohou ženy, které z ní pojedly, otěhotněti bez muže, stala se vása liliemi ověnčená symbolem materství. Lecky I. 166. — U Římanův byla lilie znakem *naděje*; nalézajíť se mince s liliemi a nápisem: Spes populi, spes publica, spes augusta. Perger 79.

slovenské, kdež dívka hází na miláčka svého liliji, nejspíše aby jej upozornila na svoji lásku upřímnou naproti falešné lásce těch žen, které jí ho odluzují:

Hory, hory, hory sú,
pod horami vrške sú,
pod vrškami lalija,
čo ju milá sadila.

Sadila ju ces týždeň,
zaplakala každý deň,
tu laliju trhala,
na milého lúčala.

„Milý, milý falšuješ,
cuzie ženy miluješ,
cuzie ženy také sú,
do haňby ťa donesú.“ *Koll.* I. 145.

Lilie vyrostá na hrobech, zvláště na hrobech nevinných panen nebo lidí nevinně zavražděných, jako na př. v polské pověsti na hrobě muže, kterého byla žena zabila (srov. známou balladu Mickiewiczovu), nebo jako v písni slovinské, kdež nad milencem vyrostla růže, nad milenkou lilie:

Ž njegovega groba je zrasla
lépa roža gartroža;
ž njenjega pa je groba zrasla
lépa béla lelija. *Vraz* I. 123.

Zajímavou, z národního podání váženou pověsť nalézáme v Erbenově „Kytici“: Na hrobě panny vyrostla bílá lilie. Jel tudy pán na lov a uzřev ji dal ji vykopati a do své zahrady přesaditi. Třetí noci při měsíčku počala lilie choditi po sadě a smutným hlasem naříkati:

„Životem vrátkým smutná živořím,
co v poli rosa, co na řece dým:
jasně slunečný svitne paprslek —
rosa i pára, i můj zhyne věk.“

Stala se chotí pánovou a porodila mu synáčka. Zatím však musel on na vojnu a poručil matce své, aby byla strážce choti jeho. Ale zlá tchýně zahubila matku i s dítětem. *)

*) *Srv. Rozmarína* a Rozhled str. 17.

Slovinci říkají, že bílá lilie působí hochům, aby je měly holky rády; ale musí se trhati v tu dobu, když stojí měsíc s jitřenkou ve znamení býka. Šťáva z lilie a vlčí huby *(Antirrhinum)* dělá člověka stále mladým. *)

Rozmarína *(Rosmarinus officinalis)*,

srb. *ružmarin,* pol. *rozmaryn* atd. Lat. jmeno „ros marinus" t. j. „rosa mořská" má odtud, že nejlépe se daří na jihu na přímoří, odkudž se dostala k nám. Na skalnatém pobřeží dalmatském roste rozmarína divoce.

Sázej, má panenko,
sázej rozmarínku,
abys měla k svatbě
prouteček do vínku.
A. Heyduk.

Vedle růže a fialky jest rozmarína milencům československým nejoblíbenější květinou; voníc silně, ale příjemně, stala se symbolem *panenské poctivosti*, pročež dívka česká se chlubí:

Mně kvete poctivost
jako rozmarínka; *Erben* 109.

a Slovák vyčítá lehkomyslné milence, že „už ti nevoňajú rozmarínom líčka", poněvadž její poctivost nejspíš na kolíbce pláče. Kvete pak rozmarína děvčeti, dokud má věneček na čele, totiž až do svatby, jakž pěje Slovenka:

Kvitni že mi, kvitni, rozmarýn zelený,
veť už viac nebudeš, krome tej jeseni. *Koll.* I. 146.

Proto i srbští svatebčané očekávajíce nevěstu tážou se

Je-li štíhlá, je-li vysoká,
je-li bílá, je-li růžová?
ochvívá-li spánky jí
vínek rozmarínový? *Kapp.* I. 77.

Mimo to jest rozmarína symbolem *lásky*, zvláště lásky věrné, kteráž dospívá v manželství. *Na věrnost* ukazuje *stálá její zeleň*, jež se ni v létě ni v zimě *nemění; na lásku* pak její *líbezná vůně*, jež k sobě vábí z daleka:

*) Janežičův Slovenski glasnik IX. 118.

Ani mně nevoní
rozmarýn vonička,
jak mi zavoněla
přespolní děvečka. *Suš.* 225.

V písni krajinské přijel hoch na koníčku maje za kloboukem kytku rozmaríny a táže se milenky, kam má dáti tu rozmarínku. Jemuž ona odpovídá:

Můj milý, rozmilý,
mně za ňádra bílá.

Rozmarína pěkně kvete,
a ty pomiluj mne! *Vraz* I. 100.

Jest to dobrým lásky znamením, když se rozmarína *zelená*, jakž svědčí známá píseň česká:

Na tom pražském mostě
rozmarína roste . . .
až tamtady půjdu,
zalejvat ji budu:
ona se mi zazelená,
já se vdávat budu.

A podle písně chorvátské

Kudy milý chodí,
rozmarín se rodí. *Kurelac, Jačke* 21.

Než bohužel! ta zeleň zhusta se zvrhne a *zažloutne* a ta láska v niveč přichází; pak vzdychá děva žalostně:

Dej, bože, dej vláhy
do naší dědinky:
já jsem si zasila
záhon rozmarínky.

Sila jsem *zelenou*,
žlutá mně vychází,
že se můj Jeníček
s jinšími prochází.

Jak rozmarína zažloutne, jest naděje tatam, a na její místo nastupuje žárlivost. Ale ani taková rozmarína nestojí za nic, která *vůně pozbyla;* máť zajisté pravdu hoch, když *vytýká* holce mrzutě:

Co je po té rozmaríně,
která nevoní?
co je po vás, potěšení moje,
když máte jiny? *Erben* 175.

Jako dívka maloruská očekávajíc svého milence sází a zalívá routu, tak Slovenka *zasívá rozmarínu*; jen že často rozmarínka ani *nevzchází* a její čekání bývá marno:

Zasiala som rozmarínček — nezišiel:
sl'ubil mi prísť najmilejší — neprišiel.
Sbor. sl. II. 1. 45.

Podobně, ba ještě hůře vede se českému junáku, jejž nevěrná milenka docela opustila, a on sobě stýská:

Měl jsem jednu voraninu,
sil jsem na ni rozmarínu:
rozmarínka mně nevzešla,
má panenka mně odešla. *Erben* 498.

Ale i když rozmarína vzejde, ještě nemáte vyhráno, roztomilé děvušky! neboť kdož vám za to ručí, že se bude pořád zelenati, kdož za to, že vám milenec věrným zůstane? Nejedna dívka může vypravovati kratičkou, ale bolestnou historii lásky své:

Vyrostla mně rozmarínka
pěkná zelená:
měla jsem já milovníka —
už ho má jiná! *Erben* 175.

Takť už bývá, že nic netrvá na světě věčně, že co bývalo není, ale snad zase bude:

Voda uplyne, láska pomine
jako lísteček na rozmaríně. *Suš.* 229.

Zavaliti se do rozmaríny znamená tolik, jako *choditi za holkou*, namlouvati si; to nebývá děvčatům nevhod ani proti mysli, jen když hoch si nedovoluje příliš mnoho, zvláště když se neosměluje rozmarínu *polámati*, šetře její panenské poctivosti:

Rozmarín, rozmarín — ja zelený rozmarín:
ja sa ti děvčico — do něho zavalím.

„Ja poval sa, poval — jenom ho nepolam,
ješče ti k neděli — voničku udělám. *Suš.* 327.

Neposlechne-li však bujný jonák ani prosby, ani výstrahy, bývá zle; někdy ovšem — a to nezřídka — bývají oba vinni, ač to pak svádí jeden na druhého:

Počké, synečko, já na ti povím,
že's nám polámal pěkné rozmarín.
„Ty seš, Naninko, ty seš vinňéší,
ty's mě volala do síně vaší.“ *Ib.* 303.

Pravili jsme, že rozmarína jest symbolem věrné lásky dospívající v manželství. Z toho lze sobě vysvětliti, proč mládenec nosí za kloboukem rozmarínu, dokud chodí za děvčetem, proč Slovenka dává milenci v neděli „voničku“ nebo „pierečko“ (kytku) z rozmaríny, proč u Slovinců ženich a nevěsta nikdy nejdou bez rozmaríny do kostela, ba i proč *pouštívají rozmarínu po vodě.* Význam tohoto pouštění kytic a věnců po vodě vyložili jsme už v Rozhledu (viz svrchu), pročež stůjte zde jenom dva doklady; český hoch zpívá:

Pořezal jsem všecky pruty
rozmaríny zelené,
pustil jsem je po vodičce,
po vodičce studené.

Která panna lovit bude
rozmarínu zelenou,
ta mou nejmilejší bude
za vodičkou studenou. *Erben* 178.

Podnes mládenci na mnoha místech v Čechách pouštějí kusy rozmaríny po vodě právě v tu dobu, když dívky buď pro vodu jdou nebo prádlo máchají. Která dívka rozmarínu uloví, stane se ženou jinocha, který ji pustil po vodě. *)

A když se dobře láska vydaří a „z mračna bude déšť“, stává se rozmarína květinou *svatební.* Bývalať věrnou poselkyní lásky milencům, výmluvnou jich citův tlumočnicí, když jim srdce překypovalo blahostí a slovo vázlo na jazyku:

---

*) Květy 1846. 186; Čas. č. m. 1853. 474.

i zasluhuje toho, aby ji vzali s sebou za svědkyni nerozlučného svazku, který dovršuje jich blaženost. U Čechoslovanův, Polákův a Jihoslovanův ozdobují se rozmarínou všichni svatebčané, ženich pak a nevěsta dostávají někdy po věnečku.

V Čechách a na Moravě prvé než se odeberou svatebčané do kostela, přinese družička ženichovi na bílém talíři pěkný kapesní šátek uměle složený, v němž zastrčen jest dlouhý prut rozmarínový, pozlátkem polepený a barevnými stužkami obvázaný. Také ostatní hosté, mužští i ženské, dostanou po malém proutku rozmaríny.*) Po svatbě pak zasazují tyto proutky do země a soudí z nich o budoucím osudu novomanželův: ujmou-li se, bude manželství šťastné, pakliže nerostou, bude nešťastné.

V Poznaňsku nezaměňují sobě novomanželé prstenův, ale po oddavkách podají ženich i nevěsta knězi po věnečku rozmarínovém, kněz je posvětí a položí nevěstě ženichův a ženichovi nevěstin věneček na hlavu.**)

I v srbských písních děje se zmínka o rozmaríně jakožto květině svatební, ovšem řídčeji nežli v českých. Tak zpívají Srbové „na příchod jezdcův“ t. j. svatebčanův:

Vojvodo náš, kam jsi poděl svaty?
Zpozdili se, po moři jedouce.
Vojvodo náš, kdo byl převozníkem?
Převozníkem nevěsta jim byla;
všecky svaty na věnci převezla,
ženicha na proutku rozmaríny.

V jiné písni srbské (z Banátu) ošetřuje děvče rozmarínu, aby mělo o svatbě čím ozdobiti svatebčany:

Rozmarínu dívka zalívala,
s rozmarínou tiše rokovala:
Rozmarínko, pěkně uchystána
rozkládej se do bílého rána;
zítra ráno hodlám tebe bráti,
tebe bráti a mým svatům dáti. *Nar. lira* 328.

---

*) Erb. Pís. 300; Kulda, Svatba 21.
**) Kolberg, Lud X. 117.

Komu dá panenka věneček rozmarínový, ten stal se pánem jejího srdce, ba pánem jejího života. Píseň polská vypravuje, kterak dívka, jíž byl vlk rozehnal ovce, přiběhši k hochovi prosí ho, aby jí pomohl je sehnati; hoch se táže, co mu dá nálezného, načež ona

powiedziała: dam ci sama siebie, dam ci siebie,
jeśli chcesz tego,
i wioneczek z rozmarinu, z rozmarinu
uli świežuchny;
i czyž možna więcéj žądać, więcéj žądać
od ty dziewuchny? *Lipiń.* 46.

Ode dávna mělo se za to, že vůně rozmaríny *sílí paměť:* z toho vysvětlují někteří, proč manželům dávají na hlavu věnečky rozmarínové, aby prý pamatovali na sliby; podobně nosívají rozmarínu *o pohřbech,* aby prý pozůstalí měli nebožtíka v dobré paměti. Avšak sluší míti na zřeteli, že v národním ponětí slovanském svatba a smrt velmi často se stýkají, jakž ukážeme v čl. o barvínku. *) Pročež i rozmarína, kteráž ve svatebním věnečku jest symbolem věrnosti, nezmě-

*) S touže analogií potkáváme se u Řekův a Římanův, u nichž *myrta* hraje tutéž úlohu, co u nás rozmarína. Myrta byla zasvěcena *Venuši,* bohyni *lásky* a *manželství,* kteráž opět co *Venus Libitina* jmína za bohyni *smrti;* tak i zde svatbu a smrt v těsném nacházíme spojení, neboť myrta jesti květinou svatební i pohřební zároveň. „Veškerou řeckou i římskou literaturou táhne se parallelismus svatby a smrti od Aischyla a Sofokla až do římských císařův a ještě dále“, dí Aug. Rossbach ve spise „Römische hochzeits- und ehedenkmäler“, Lps. 1871. 179; a na doklad uvádí slova Artemidorova, Oneirocr. II. c. 41: *τέλη μὲν γὰρ ἀμφότερα τοῖς ἀνθρώποις εἶναι νενόμισαι, καὶ ὁ γαμος καὶ ὁ θάνατος. Ἀεὶ δὲ δείκνυνται ὑπ᾽ ἀλλήλων . . . Καὶ γὰρ τὰ αὐτὰ ἀμφοτέρας συμβαίνει, τῷ τε γαμοῦντι και τῷ ἀποθανόντι, οἷον παραπομπὴ φίλων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ στέφανοι καὶ ἀρώματα καὶ μύρα καὶ συγγραφὴ κτημάτων.* Srv. též Achill. Tat. I. p. 19: *τάφος μέν σοι, ὦ τέκνον, ὁ θάλαμος, γάμος δ᾽ ὁ θάνατος, θρῆνος ὁ ὑμέναιοις, ὁ δὲ κωκυτὸς τῶν γάμων οὗτος ᾠδαί.* V novořecké písni žení Charos muže, kterého byl se světa sprovodil, se zemí: *ὁ Χάρος τὸν προξένασ κῂ ἄλλη γυναῖκα τ δίνει, τ δίνει τὴν πλάκα πεθερὰ, τὴ μαύρη γῆς γυναῖκα.* B. Schmidt, Volksleben d. Neugriechen, I. 233.

nitelnou zelení svou hlásá o pohřbu naději v nesmrtelnost a silnou vůní svou zapuzuje děsný zápach hrobový.

Jsouc takto znakem stálé věrnosti, nesmrtelnosti a vděčné upomínky *vyrůstá rozmarína i na hrobech.* Z písně lužicko-srbské dovídáme se, že dívka dala se pochovati s milencem a

nad ní vzrostl proutek rozmaríny,
nad ním pak trnový keř:
na tom pak keři lísteček,
na tom lístečku písmičko:
„že oni teď jsou blaženi,
že oni oba v ráji jsou.“ *Smoleř.*

A v písni slovenské

leží šohaj v rozmaríně,
leží on tam zabitý,
rozmarínou přikrytý. *Koll.* I. 144.

Jedna česká pohádka vypravuje mimo jiné takto: Dívka, za kterou chodil milenec z hrobu, umřela a pohřbena jest u silnice: *Z hrobu vyrostla rozmarína* a vydávala vůni přelíbeznou. Jel tudy kníže i dal ji přesaditi do skvostného hrnce a postaviti ve své ložnici. V noci proměňovala se v krásnou dívku a léhala vedle něho. Jedenkráte chytil ji kníže a pojal za manželku; ale ona vyžádala sobě, aby jí nenutil jíti po sedm let do kostela. Když sedmý rok docházel, přinutil ji kníže jíti do kostela; avšak ona na hřbitově náhle zmizela, a na tom místě nalezli roztrhané kusy z jejích šatův a několik krůpějí krve. *)

---

*) K. z Radostova, Nár. poh. IV. 61. sled. V jiné podobné pověsti české vyrostá na hrobě dívky *lilie;* i ta se proměňuje v krásnou pannu a pojídá zbytky jídel. Pán ji zadrží, pojme za manželku a splodí s ní dva hochy a dvě dcery. Jednou ji vezme do kostela, kdež se jí zjeví bývalý milenec umrlec a zvěstuje, že umrou její muž i dítky a konečně ona sama. I šla na zejtří opět do kostela a modlila se. V tom se připlazí had a podá jí ratolest a řekne, aby, když chce své vysvoboditi, šla do krypty a dala všem přičichnouti. Zachovala se dle rady hadovy a všecky vzkřísila. Nár. pís., poh. spolku „Slavia“ řady II. odd. 2. str. 67. Srv. též Bož. Němcové Sloven. poh. a pov. 1857. I. 32 — 5.

A tu jest nám už s podivením, že rozmarína mohla býti též oznakem *zapomínání* přes to přese všechno, ač sílí paměť. Význam ten vyslovuje píseň česká:

Ku Praze je cesta dlouhá,
stromkama je sázená,
sázela je moje milá,
když mne vyprovázela.

Sázela je s rozmarínkou,
s pěkným bílým jetelem:
na znamení naší lásky,
že my svoji nebudem. *Erben* 180.

Tu skoro obyčejně vyskytá se rozmarína s *jetelem*, a jetel značí, jak později uvidíme, opuštěnost a zapomínání. Také cestička zarůstá rozmarínou a jetelem:

Ach, k nám žádný nechodívá,
není cesta šlapaná,
jen po které my chodili —
a ta nám už zarostla.

Zarostla nám rozmarínkou,
samým drobným jetelem,
to nám jistě na znamení,
že my svoji nebudem. *Ib.* 181.

Barvínek (*Vinca pervinca*),

též *brčál*, mrus. *barvinok*, slovin. *pavenka* a *zelénec*, sloven. *brlien*, něm. *sinngrün*.

Čím rozmarína Čechům, tím jest barvínek Malorusům, květinou totiž *svatební*.

Úkol barvínku začíná tam, kde úkol routy přestává: až do svatby nosí dívka věnec routový, o svatbě zdobí se nevěsta barvínkovým. A jako svatba česko-moravská neobejde se bez rozmaríny, tak o svatbě maloruské bívá barvínkový věnec nevyhnutelný.

Malorusům sluje barvínek „zeleneňkij", poněvadž i v zimě zůstávaje svěžím a zeleným jest symbolem *stálosti, naděje*

a *věrnosti,* a „chreščatyj“ t. j. hvězdnatý, podle hvězdnatého rozložení svých lístků, jež se rozestírají po zemi.

„Zeleneňkij barvinočok“ roste schválně pro nevěsty „v lesíčku vedle potůčku, na žlutinkém písečku.“

Z jara v neděli hoch natrhav barvínku a nevěda jaká to zelina, přinesl jej „do chlopskoi hromady“, ale hoši ho neznali a do rukou ani nevzali; i donesl jej „do paněnskoi či děvockoi hromady“ a táže se děvčat, co že jest to za divnou rostlinu? A hle! dívky hned ji poznaly a braly do rukou řkouce, že jest

to kvítko barvínek, barvínek
panenkám na vínek, na vínek. *Žeg. Pauli* I. 20.

Jako barvínek nízko po zemi se stele, tak přeje si dívka, aby milenec hodně blízko k ní se *přivinul*:

Zelenoučký barvínečku! stel se hezky nízko,
a ty milý černobrvý, přitul se mi blízko!

Hoch se nedá pobízet a přitulí se k ní; ale ohnivé dívce jest to ještě málo i vybízí opětně:

Barvínečku zelenoučký, stel se ještě níže,
oj ty milý černobrvý, tul se ještě blíže! *Sbor. Vil.* 164.

A jakž by se nepřitulil? I přilne k ní horoucně a líbá její krásné jahůdky. Však beztoho už mrzutě na to pohlížel, jak barvínek v sadě se prostírá, a matka pořád ještě mu brání v ženitbě, poněvadž prý jest posud příliš mlád:

Hej v sadě, v sadě barvínek se rozložil,
proč bych já se, moje máti, neženil?
„Hej v sadě, v sadě zelenoučký barvínku:
užij světa, dokud's mladý, můj synku.“

Dívka dokonce nazývá *svého milého zeleným barvínkem*, jako hoch milenku zove růží. Porovnání toto bylo na snadě. K čemu pak jest růže v sadě, než aby nás svou vůní blažila, — dívka, aby milence svou láskou dařila; a k čemu barvínek, než aby po zemi se rozestýlal, — kozák, aby milenku svou objímal? Vždyť touží děvuška po jeho objetí a zve jej, aby ji aspoň v neděli navštívil:

Oj ty kozáče, barvínku zelený,
přijdi ty ke mně aspoň v neděli!

Ale kozák bůh ví kde byl zaneprázdněn, že nemohl přijíti. Dívka čekala naň až do noci, a jako její družka v rukopise Kralodvorském, „všecky tříštky a louče spálila a přece milého se nedočkala,“ tak vedlo se i naší černobrvce, jež sobě stýská:

Proč s nepřišel, jak já velela?
celá mi svíčka večer shořela. *Metlin.* 43 — 44.

Ba stýská se jí ubožince, když kozák se toulá mezi lidmi někde v cizině; a třebas jí z dálky „poklony posílal“, tím ona se neuspokojí, neboť

oj což je mně po barvínkách,
když na nich jahůdek není:
oj což jest mi po poklonách,
když jeho samého není! *Sbor. Vil.* 81.

Mimo to má o něj o samého starost, kterak se mu asi vede na cestách:

Oj ty kozáče, ty hvězdnatý barvínku,
kdo pak ti ustele na cestě postýlku?

Z barvínku uvíjejí si děvčata *věnce k jarním chorovodům;* při tom myslí ovšem každá na svého milence a na svatbu:

Oj vínku, můj vínku,
hvězdnatý barvínku!
Kdybych já věděla,
že za milého půjdu,
krásněji bych tě uvila. *Kostom.* 33.

Děvy jsou vesely. Zpěv a jásot střídají se a mísí jako duhové barvy v ranních rosy krůpějích. Někdy hoch počíhav sobě v houštině vyskočí náhle a poplaší dívčí sbor, nebo škádlí je z daleka házeje po nich žaludy. Ale to jich zábavy neruší; naopak: smíchu a žertu přibývá, až se lesy rozléhají.

Opodál však na kopečku osamělá stojí dívka zakaleným hledíc okem na kratochvíli družek šťastnějších. Chudinka nesmí se účastniti zábavy *panenské*, pro ni neroste už ani *routa*, ani fialka, ani barvínek na věnec. I vzdychá žalostivě:

Stratila ja svij vinočok
u nedilju v poranočok (ráno)
pod javorom zeleneňkim
i s kozakom molodeňkim. *Sbor. Vil.* 73.

Škoda věnce, škoda děvčete! Ubohá! Hleď, tvoje družka onde v zástupu veselých děv jak blaženě se dívá vůči nejbližší budoucnosti. V neděli bude míti *svatbu.* Dnes, v pátek, vyšla se svými družkami do lesa na barvínek; vzavše s sebou chléb a kořalku častují každého na potkání. Nařezavše barvínku „rivneňko“ (pěkně rovně) budou zítra uvíjeti vínek a v neděli *o svatbě* ozdobí se jím nevěsta, „pide miž ljudi“ (půjde mezi lidi) „a im slavoňka bude“.

Zatím sešly se sousedky do domu nevěstina, aby upekly k svatbě „korovaj“ (veliký koláč). Dávajíce ho do pece i vyndavajíce zpívají:

Steliž se barvínku
  u lísku (v lesíku),
rodiž se pšeničko
  na písku . . .

Koláčové tèsto
nevešlo se v město,
vešlo se na rynek,
zakvetlo jak barvínek.

A zítra, v sobotu, až budou splétati věnec z barvínku, zapějou:

Kéž by se ten háj rozvil,
co nám barvínek zrodil,
jenž v zimě nezmrzne
a v létě nezprahne. *Pravda Lvov.* 1969. 270—1.

K oddavkám jde nevěsta s věncem barvínkovým, načež jej ihned zamění za „muslinovoj rubočok“ (mušelínový šáteček), což znamená tolik, jako u nás *čepení.* Při tom prozpěvují družičky:

Oj vínku, můj vínku
z hvězdnatého barvínku!
koupila jsem tě na rynku,
zamykala tě ve skřínku;
teď tě musím odkládati,
odkládajíc zaplakati. Z Ol. 21.

Také na Slovensku (na př. v Novohradě a vůbec Rusínky) mívají o svatbě hlavy ověnčené „brlienem“ (barvínkem); po svatbě pak při čepení zpívají okolo Ďarmot:

Oj vienok, pekný vienok brlienový,
veru jej on dolů spadol,
oj vienok, pekný vienok brlienový.
Kdě že jej on dolů spadol?
oj vienok, pekný vienok brlienový.
V materinom dvorci atd.
Bož. Němcová v Mus. 1859. 100.

Ale jako zhusta na světě protivy se stýkají, tak i barvínek, svědek svatebního veselí, jenž provázel šťastnou a kvetoucí nevěstu k oltáři, stává se kvítkem *náhrobním,* a sází se dívce na *mohyle*, zůstávaje takto věrným druhem i po smrti. *) *Svatba a smrt* — dva protivné sobě póly a přece jak nápadná mezi nimi analogie! V národní poesii slovanské jest *smrt sňatkem se zemí.* Proto pohřeb mládenců a panen představuje se jako svatba, o čemž svědčí tato zajímavá zpráva: Na Podolí podnes domnívají se, že kdož umřeli svobodni („bez družiny“), nemají místa na onom světě, pročež pohřeb mládence podobá se ke svatbě s květy, věnci, fábory, i zovou ho „veselkou“. Zemřelé panně kladou dva věnce a naznačují ženicha pro onen svět: bývá to některý mládenec, obyčejně bývalý milenec zesnulé, jemuž ovážou ruku fáborem, aby jako ženich doprovodil nevěstu do hrobu. **) Ostatně viz co praveno při *rozmaríně.*

---

*) „Snad dlužno viděti v tom vysoké ponětí Slovanův o trvalosti a svatosti stavu manželského: obrali za jeho symbol kvítko prosté, ne pyšné, ale nevadnoucí a mimo to připomínající podobu nebeské hvězdy. Jako svatba, tak i smrt jest důležitým přechodem v životě, a barvínek symbolem obojího přechodu.“ Kostom. 34. My však bychom vyložili jednoduše: *vždy zelený* barvínek čili brčál ukazuje *na život po smrti* (zelenáť se i v zimě na velikém rově přírody) a na budoucí z mrtvých vstání; též *modrý* jeho květ jest symbolem *nesmrtelnosti, věčnosti.*

**) Potebnja, O mifič. znač. někot. obrjad. i pov. 67 — 68. Podobně u Srbův: když umřel mládenec, ustrojí se některá dívka jako na *svatbu* a provázena jsouc dvěma devery (mládenci) nese dva věnce

Karpatská „koljadka“ vypravuje, že z rozsypaného popelu sirotkův, jež byla zlá macecha usmrtila, vyrostly *boží dřevo*, *máta* a *barvínek*:

Zelený barvínek
děvčatům na vínek. *Kostom.* 37.

V českých písních nemá barvínek zvláštního významu. Shledáváme se s ním toliko v pověře: na sv. Jana křtitele chodí pytláci na barvínek *) a brotan; kdo je trhá, musí býti nahý; doma je uvaří v octě a pušku tím octem vypláchne; potom prý všecko zastřelí a nikdy nechybí.

Routa (*Ruta graveolens*),

u všech Slovanův *ruta*, podobně u druhých národův evropských.

Proč Litvínky a Polky milé, i ty Srbky lužické
z routy si vínky vijí, písně o routě pějí?
Šťastní národové se nehlásí k routě zahořklé,
ji v podobenství vzal lid si jen uhnětený.
Čelakovský.

Panenská to květinka, panenkám milá, mládencům odporná: jeť symbolem *panenské čistoty* a bezúhonných mravů. Věnec routový považuje se za nejkrásnější panenskou ozdobu, bývá často jediným bohatstvím chudého děvčete. Dosvědčuje to píseň lužicko-srbská:

Co pak zdobí mladou panenku?
Její věnec routový,
její prsten stříbrný,
to zdobí mladou panenku. *Smoleŕ* I. 190.

Proto děva lužicko-srbská, když se jí hoch otáže, co jest jí dražšího nad stříbro, odpovídá bez rozmýšlení:

Tvoje česť, můj věnec routový,
ty jsou mi dražší nad stříbro,
milejší stříbra ryzího. Tamže I. 177.

---

za rakví; jeden pak hodí do hrobu a druhý si nechá a nosí jej nějaký čas, jako by byla nevěstou zesnulého. Milićević, Život Srba seljaka 127.

*) Dle jiných „na verbínku a brotan“. Květy 1847. 187.

Též maloruská dívčina, která si umínila zachovávati neporušené panenství, zpívá sobě:

> Zaseju já routičku,
> budu zalívati;

kdežto o dívce, která se dopustila, povídá píseň, že

> potrhala věneček
> ze zelené routy. *)

Z té příčiny panenky bedlivě ostříhají záhonky své routy, aby jich hoši nepošlapali a routy nepolámali. Nějakou tu hubičku čtveračivě ukrásti, to děvčátko svému hochu mlčky někdy dovolí, také se s ním trochu pomazlí, pomiliskuje, zalaškuje si — vždyť v ní hraje mladá krev — ale chraniž bůh, nic více! Nikdo ať se neopováží dotknouti se routy její!

V ten smysl vykládáme si píseň lužicko-srbskou, v níž mládenec praví milence, že by ji byl už dávno navštívil, ale že neví kudy k ní se dostati, poněvadž kdyby šel přes zahrádku, všecky růže by polámal. „Růže lámati" značí, jak víme, tolik co „hubičky bráti". Pro jednu hubičku nebude zle, myslí sobě dívka, i dovoluje mu natrhati si růží, jen ale aby routy neporušil.

> Nalámej, co sám chceš, můj milý,
> *jenom routy ušetřuj:*
> z ní budu já věnce víti,
> až půjdeme k oltáři. *Smol.* I. 201.

Podobně žádá maloruská dívka svého milého, aby ušetřil jejího panenství, aby jeho koně nepošlapali její routy:

> Pusť si koně na otavu ve železném poutě,
> jenom prosím, ať po mojí nešlapou mi routě!
> Neb na routě žlutý květ — sama zeleninká;
> prosím tebe, nezrazuj mne, neb jsem já mladinká.
> *Žeg. P.* II. 117.

---

*) Poněkud frivolně vyjadřuje se píseň polská:
> Pozbyłam wianka rucianego,
> a nabyłam żyjącego. *Lipiński* 189.

Nyní pochopíme, proč mládencům routa hrubě nevoní; však nenadarmo přidáno jí epitheton „zelená a krutá“. *Zelená* routa znamená jako u nás zelený věneček nebo zelená rozmarína zachovalé panenství; *krutá* pak t. j. přísná routa (srv. maloruské: krutá hora t. j. příkrá, nepřístupná) značí nepřístupnost a tvrdošíjnost, s kterou děvčata vzdorují lásce jinochův. Když tedy dívka stále jenom *routu zalívá* t. j. hledí sobě poctivosti a má se na pozoru, stýská sobě kozák rozháraný:

Oj přestaň už, má panenko, routu zalívati,
oj jakže já přestanu hned těžko povzdychati! *Z Ol.* 389.

Než abychom neukřivdili dívčinám černobrvým, připomínáme hned, že toto pilné zalívání routy děje se ve prospěch milencův; býváť nezřídka znakem neoblomné věrnosti a vytrvalého čekání, jakž děva sama vyznává:

Routu seju, routu sázím, routu pozalívám:
oj já tebe, můj kozáčku, co den v mysli mívám.
Kuliš II. 248.

Ale jenom pro svého milého zalévá panenka routu; nikoliv pro ledakohos. Takový obraz nacházíme v písni velkoruské, kterou prozpěvují na březích Donu:

Neobcházej, dětinuško, okolo mé chaty,
nešlapej ty, dětinuško, mojí routy, máty:
pro tebe jsem nesadila, pro tebe nezalívala.
Kostom. 32.

Ostatně také někdy příliš dlouhé čekání dívku omrzí, tak že si vzdychá toužebně:

Zelená routa, *žlutý* květ,
milého do noci nevidět!
Napsala bych lístek — neumím,
poslala bych otce — a nesmím,
šla bych sama — bojím se,
široká cesta — minu se. *Z Ol.* 3.

Nedivte se chudince: i zlatá pouta prodlením času hnětou a tíží. Prosím vás, co pak si má počíti mladá děvuška, kypící životem, plná skvělých nadějí, když to bujné srdéčko

se také práva svého domáhá, když při šťastném družek milování též se rozechvěje, jako se rozehrává struna harfy zavěšené na stěně při zvucích hudby veselé? Vždyť i sešlá babka poskočí, jakmile hudba skočnou zahraje.

Spanilé čtenářky mi, trvám, přisvědčí, když se zastanu černobrvé Ukrajinky. Její družky volně „hulají", užívají rozkoše, plesají se svými milenci, trhají růže života — a ona? Sedí doma samotinka, uzavřena, uzamčena, její *routa* krutá *bujně roste* na zahrádce, nepřátelé „vrahové" hlídají přísně každý její krok. Ubohá jest jako na šídlech. Jak ráda by uklouzla do sboru dívek a jinochův, jak ráda by si s nimi „pohulala", zadováděla! ale jsouc příliš bedlivě střežena nemůže nikudy uniknouti. Tehdáž překypí její trpělivost a ona se odhodlá:

Oj půjdu já, kruté routě vršky dolů srazím,
nepřátelé spat si lehnou, já se povyrazím. *Kost.* 30.

Kdo jí to může míti za zlé? Ty zurážené vršky zase dorostou, a routa dochová se přece až do svatby celistvá.

Svatbou končí se úloha routy. Routový věnec nosí dívka jenom do svatby, o svatbě tančí v něm naposled:

Teď mi zahrajte poslední tanec
ve věnci routovém. *Smol.* II. 140.

Často však loučí se s věncem routovým už před svatbou, poněvadž o svatbě přísluší jí už věnec barvínkový. Zpíváť polská nevěsta:

Ach můj věnečku routový
liliemi proplétaný,
otoč se mi kolem
nad panenským čelem;
už jsem tě poslední vila,
co jsem pannou byla. *Wójc. Zar. dom.* II. 296.

Kdo by ty čtveračky neznal, uvěřil by jim, když hrajíce sobě na upejpavé padnou tatínkovi k nohoum a prosí:

Nedávej ty mne, můj tatíčku, od sebe,
nech ať obnosím z routy věneček u tebe.

Ale rozumný tatík zná ženské spády a ví, že to pouhá tůčka, pročež odbývá dceru rozhodně:

Ne jeden jsi, ne dva z routy věnečky obnosila,
ne jednou jsi, ne dvakrát dobrými lidmi opovrhla.
Žeg. P. I. 99.

Jakmile svatba odbyta, dohrála routa svoji úlohu; mysterie svatební noci naznačuje se obrazem *rozsypané routy.* Maloruské družičky zpívají následující píseň, která pro svou symboliku zasluhuje povšimnutí:

Letěly kavky třemi řadami
a žežulka v popředí;
všecky kavky sedly na luzích
a žežulka na kalině;
všecky kavky zaštěbetaly
a žežulka zakukala.

Kráčí nevěsta v popředí,
družičky si sedly na lávkách
a nevěsta na stoličku;
Všecky družičky zazpívaly
a nevěsta zaplakala:

„*Rozsypala se routička*
ze zlatého koflíčka;
routo moje drobnoučká,
routo zelenoučká,
s kým já tebe sbírat budu? . . .

Posbírej se mnou routu mou;
routo moje zelenoučká,
routičko drobnoučká,
já tebe s mým miláčkem
vezdy sbírat budu.“ *Z Ol.* 33 — 34.

Se svým ženichem ovšem smí se dívka dělit o routu. V tom nalézáme mezi svatebními písněmi maloruskými a lužicko-srbskými shodu úplnou. Pějeť lužická Srbka:

Dva vínky jsem já uvila
ze drobné routičky,
ten jeden dám pak milému,
ten druhý nechám si. *Smol.* II. 59.

Jen že *po svatbě* už nesmí se jím zdobiti; pak jí patří na

hlavu bílá plachetka, od níž Poláci ženu vůbec jmenují „białogłowa“.

Lásce tedy pohlavní, jak svrchu dolíčeno, není routa přízniva; ovšem pak dobře snáší se *s láskou bratrskou*:

Podolanka routu seje,
seje, seje, rozesívá,
bratr sestru obejímá,
obejímá ne cizou. *Žeg. P.* II. 46.

O pouštění kytek a věnců̊v po vodě jsme se pronesli v Rozhledu: jest ono neodolatelným vnadidlem na hochy. Proto i polská děva *pouští routu po vodě*, snad aby vypátrala, za koho se vdá:

Naseju já jaré routy v pusté ohradě,
hej, hej! mocný bože! v pusté ohradě!
uvyju pak dva věnečky, pustím po vodě.

S tamté strany jezeříčka jedou dvořané,
jeden praví ke druhému: věneček plyne;
druhý praví ke třetímu: dívčina tone;
třetí praví ke čtvrtému: třeba zachránit;
čtvrtý skočil, sukni smočil — a sám utonul.
Čel. pol. čít. 57.

Zbývá nám připomenouti, čehož bedlivý čtenář bezpochyby sám sobě povšimnul, že routa se ozývá skoro jedině v písních ruských (hlavně maloruských) a lužicko-srbských, řídčeji v polských. V písních českých a jihoslovanských jsme jí nenalezli. **)

Bazalka *(Ocymum basilicum)*,

rus. *bazilik*, srb. *bosijok* či *bosilje*, pol. *bławatek* neb *wasilek*.

Také bazalka, kdyby ani květu neměla, zasluhovala by názvu *panenské květiny* pro svou *vůni* líbeznou, pročež ji Rusové jmenují „pachuščim vasilkom“. Nejčastěji zmiňují se

---

*) Podivná věc, že routa, v jižnější Evropě domácí, ale již v středověku co lékařská rostlina v zahrádkách sázená, u Malorusů, Litvanů a Lužičanů tak populární se stala, kdežto v Čechách sotva *podle jmena* se zná, a lid sotva kde ji nyní sází.

o ní písně srbské, v nichž „smilje i bosilje“ (protěž a bazalka) jsou dvě nerozlučné sestry asi jako u nás fiala a růže; její bílý květ jest symbolem lící panenských:

Není bazalka to zkvétající,
jest to bělost tvojich lící. *Petran.* I. 117.

A ty líce jsou tak ladné, tak vábné, že nelze jich nemilovat, nelze jich nezulíbat. I nabízí jinoch zamilovaný své dívce dvě kytky:

jednu kitu ljubičice (fialky),
da ti ljubim bjelo lice,
drugu kitu bosijoka,
da ti ljubim oba oka.

Jestiť bazalka symbolem *lásky* dospívající k manželství. Která holka by se ráda vdala, přiznává se, že by svému milému poslala kytku bazalky a jemu zkázala:

aby drobnou bazalku zasíval
a svoji milenku rád míval. *Petran.* I. 71.

Proto také *házejí srbská děvčata* po mládencích *bazalkou na znamení, že na ně berou*: „baci stručak bosijoka“ značí Srbům tolik, jako u nás „házeti po někom jablíčkem“; někdy však dává dívka jinochovi na znamení lásky kytici bazalkovou, jinoch pak dívce jablíčka:

Ja mu dadoch kitu bosijoka,
a on meni od zlata jabuku. *Karadž.* I. 285.

Líbeznou *vůní bazalkovou* lákají děvy k sobě mládence: jedna praví, kdyby věděla, že k ní milý přijde, že by mu „posypala cestu bazalkou“, aby k ní trefil po vůni; druhá slibuje junákovi, kdyby ji miloval, že by mu stlala měkce:

pod hlavičku bazaličku,
aby zaváněla mně i tobě,
bys mne lúbil, kdykoliv se zbudíš. *Rajk.* 24.

A třetí vyšívajíc šáteček ryzím zlatem na hedbávné půdě takto sobě zpívá:

Kdybych znala, můj šátečku zlatý,
že tě bude mladý junák nosit,
ještě lépe vyšila bych tebe
na okolku bazalkou a růží,
v každém cípu svoje oči černé,
do středu pak ze svých ňader srdce,
by vonělo milému na ňádrech. *Holeč. Herceg.* 87.

Všecky pak *sejí a sázejí bazalku*, aby se jich *láska ujala a zmáhala*, pilně ji ošetřují a zalívají, aby neuvadla aneb aby jí někdo nepovolaný nepošlapal a nepotrhal.

Sázejíc bazalku přeje si děva, *aby milenec k ní chodil;* tak v písni maloruské:

Naseju já bazaličky, budu zalívati:
choď k nám, choď k nám, Vasilečku, budu vítávati.
Kostom. 35.

nebo v jiné:

Po hoře se fijalinky rozvily,
celou horu křemenitou pokryly,
šla tam tudy má panenka hezoučká,
zasadila bazaličku z nizoučka:
oj choď ty, můj nejmilejší, choď za mnou,
s tebou mívám poradu já upřímnou.
Žeg. Pauli I. 107 — 8.

Tak v srbské:

Přání svá, duše, zasázej,
k sadu pak pilně docházej:
bílá-li vzejde bazalka,
to ke mně večer docházej. *Kapp.* I. 22.

U Jihoslovanův jest bazalka květinou *svatební.* Hospodář chtěje požádati za ruku děvinu pro svého syna, posílá k jejím rodičům námluvčího s kytkou bazalkovou (sa kitom od bosiljka); jestliže tito svolí k jeho námluvám, podá jim námluvčí kytku bazalkovou. *)

Zvláště významna a snadno srozumitelna jest svatební píseň srbská, v níž symbolika bazalky velmi pěkně vyslovena:

Zlaté kusy na hrad doráželý
a svatové k dívce přicházeli.

*) Bogišić, Zbor. sad. pravn. obič. I. 166.

Ovšem dívka svatů se nadála,
přes celý den bazaličku sela
předzvídajíc manželský svůj osud:
„s manželem-li blahý osud bude,
s večera mi bazalička vzejde,
do půlnoci proplétat se bude,
s jitrem sama uvije se v kytky."

S manželem jí blahý kynul osud:
aj s večera bazalička vzešla,
do půlnoci už se proplétala
a na jitru v kytici se vila. *Karadž.* I. 22.

Někdy znamená bazalka *dívku* samu, jako v písni bulharské:

Karafiát bazaličce vzkázal:
„Pojď, bazalko, ke mně, bazaličko,
kde dlíš pořád, zlaté mé srdíčko?"

„Voním libě na matčiných ňádrech,
odpočívám v tatíčkově klínu,
na bratrových rovných dvorech kvitnu."
Holeč. II. 156.

A ještě případnější přirovnání děvušky k bazalce nalézáme v jiné písni bulharské:

Bazalička i když uvadne,
přec jí vždycky vůně zůstane:
hezká holka i když za muž jde,
přec jí vždycky krása zůstane. *Kolo* V. 26.

Zle bývá, stihne-li bazalku pohroma, buď že ji někdo pošlape nebo potrhá, nebo když sama uvadne. *Pošlapaná* bazalka znamená děvče *pomilované*, jež pozbylo své poctivosti:

počupan struk bosiljka,
i děvojka obljubljena. *Karadž.* I. 363.

Je-li tím škůdcem milenec, pak ovšem to není právě neštěstím, a dívka s tím bývá docela srozuměna; marně ji varuje všetečný mravokárce:

Oj nedej, nedej, dívenko,
jelen ti chodí do dvora,
bazalku bílou popásá!

toho ona odbude zkrátka:

I nech ho, brachu, nechej ho,
vždyť pro něj jsem ji nasila. *Karadž.* I. 12.

Ale jestliže děva pozoruje, že by láska její byla beznadějná, sama bazalku vytrhá:

Ty vasilečku, širokij listočku,
čas tebe sorivati (vytrhati):
ty kozačeňku, moje serdeňko,
čas tebe zabuvati! *Kuliš* II. 251 — 2.

U Malorusův jest bazalka též symbolem *svatosti a čistoty*, což prý pochodí odtud, že v kostelích pravoslavných se klade pod kříž a dělají se z ní kropáče podobně, jako v římské církvi se kropí „hyzopem": na to naráží bulharská píseň, v níž mluví bazalka:

Nic lepšího v šírém světě nade mne:
mnou musejí zbožní popi kropiti,
svěcenou-li chtějí vodu světiti. *Holeč.* II. 125.

O proměnění v bazalku máme pověsti maloruské, srbské, polské. V Ukrajině jest podání, že „vasilek" býval slíčným mladíkem, kterého Rusalka na Troicin den (neděli svatodušní) vylákala do pole, ulechtala a v kvítek proměnila. Jinoch slul Vasil, a jeho jmeno přešlo na květinu. *)

Píseň srbská vypravuje takto: Pavel měl milou sestru Olenušku, na kterou mladá jeho žena nevražila. I zabila nejdřív koně vraného, pak sivého sokola a konečně vlastní svoje dítě a sváděla to pokaždé na Olenušku. Pavel dlouho shovíval, ale po zavraždění dítěte uvěřiv přec pomluvám ženiným vyvedl sestru na šíré pole, přivázal ke koňským ohonům a rozehnal koně na všecky strany. Nevinná Olenuška jest roztrhána: kde její krev zemi zrosila, tam vyrostly vonné kvítky „smilje i bosilje" (protěž a bazalka), kam její tělo padlo, tam povstal kostelík. **)

---

*) Kostom. 35. Spíš jest to *chrpa* (rus. *vasilek*) rostoucí na polích.
**) *Karadž. II.* 14. — 18.

Na základě polské pověsti sosnoval A. Chodźko báseň „Wasilek“, v které líčí, jak osiřelý Vasilek lká po svých rodičích a prosí, aby ho vzali k sobě. Rodiče přiletěvše v podobě dvou holoubků zvěstují mu, že se promění v holoubka tak, jako oni. I stalo se:

a gdzie kolanem wćisnął grób głęboko,
 wyrosł (dotychczas nieznany)
kwiatek błękitny, jak u Egli oko,
 podwojem u nas nazwany:
my go *bławatkiem*, gmin *Wasilkiem* zowie, *)
 my dla barvy, gmin z powieści;
chętnie on w wieskiéj zakwita dąbrowie
 i wieśniaczek oczy pieści. *Wyp. pol.* 227.

V bulharské písni vyrostly na hrobech milenců, jež byla zlá macecha otrávila, růžička s révou a objímaly se; i rozlítila se macecha, vyťala růži i révu, spálila na popel a popel po sadě rozsila.

Vyrostla z něho vonná bazalka,
již nosívají švarní junáci,
švarní junáci na rudých fesech,
krásné dívčiny na bílých ňadrech,
děti maličké v útlých ručinkách. *Holeč.* II. 173.

Laskavec *(Amarantus),*

dle Hájka *květ milosti, flos amoris.* **)

Za klobouček mezi kvítí
 laskavec si zavěsím,
tvá jak na mne pozasvítí
 očka, ním je poděsim:
budou po mně číhat,
 z daleka mě stíhat —
děvče, já ti udělám! *Čelakovský.*

Symbolika laskavce povstala z jeho jmena: laskavec prý *lásku vzbuzuje.* Proto nosívají hoši i děvčata při sobě laskavec, aby jim přivábil milence. Zřejmé toho doklady máme v písních a sice:

---

*) Dle toho není to naše bazalka, jež má květ *bílý*, nýbrž *modráček* (pol. *bławatek)*, jejž Jihorusové zvou „vološki“:

Ach svět li, moi aleňkije cvětočki,
svět — lazorevyje vasilečki!

**) Řec.-lat. jmeno Amarantus (od α μαραίνω) znam. „nevadnoucí“.

v české:

Až tady pojedeš, zastav se,
já ti dám kytičku z laskavce;
kytičku zelenou:
jsi-li tak upřímný — přijď za mnou. *Erben* 133.

v moravské:

Vy chlapci nevíte,
proč za mnú chodíte:
a já mám laskavec
u každých rukávec,
u každých rukávec,
u každej kordulky,
abyste chodili
za mnú do komúrky. *Suš.* 397.

v bulharské:

Zasej, můj milý, laskavec,
a vyroste-li osení,
boží to bude znamení,
že v srdci láska panuje. *Holeč.* II. 108.

Za tou příčinou vychloubá se v jiné písni bulharské laskavec, že prý nad něho v šírém světě nic není lepšího:

Když přese mne rudí přejdou beránci,
po všem háji vůni dýchám líbeznou. Týž II. 124.

Význam laskavce jesti na jevě i v této moravské:

Chodila po skalce,
trhala laskavce:
nemožu zapomnět
na Kunovské chlapce. *Suš.* 242.

Libeček (*Ligusticum levisticum*),

malorus. *ljubistok*, rus. *zorja*, srb. *miloduch* neb *selen*.

Máť proto, panno lepá, ti do koupele dávala líbček,
ne všem bys byla, brž bohdanu svému libá.
Čelakovský.

Libeček působí, aby se děvčata hochům *líbila.* Za tím účelem dávají české matky dceruškám v dětinství libeček do *koupele, aby nalezly* v dospělém věku zalíbení u mužských;

proto umývají se ruské dívky odvarem z libečku, aby měly bílé, hezké tvářičky; proto ženy a děvy srbské dávají si libeček do koupele, kterou si upravují na sv. Jiří, aby smyvše se sebe veškeru nešvaru nabyly krásy a půvabu. *) A maloruské děvče táže se svého milence:

> což jsi se v libečku koupával,
> že jsi se mně tak *zalíbil?* *Z Ol.* 406.

Tudíž jest libeček i symbolem *lásky*. V kupalské písni vypravuje se, jak Ivana posekali „na kapustoňku“ a naseli ho ve třech „gorodcach“; i vyrostly z něho tři květinky: barvínek, bazalka a libeček:

> zelenoučký barvíneček
> pro panenky na věneček;
> bazalička pro vonění,
> libeček pro milování. *Kostom.* 34.

Týž význam má libeček u Srbův; družičky dávají novosnoubencům „miloducha, da se milujete“, t. j. libeček, aby se milovali. K významu tomuto zavdalo podnět slovo *miloduch*, upomínajíc na *milování*, podobně jako slovo *libeček* na *líbení se* a maloruské *ljubistok* na *ljubosť* (láska).

Moravská hospodyně klade libećek *pod husu*, aby se jí dobře housátka líhla; české pak hospodyňky dávají *kravám* routu a libeček s chlebem, aby jim nikdo mléko neodebral. **)

Podle pověry rozšířené v jihozáp. Rusku zapuzuje libeček *majky* či *mavky*, jež se mu zdaleka vyhýbají. ***)

---

*) Večer před sv. Jiřím nabravše vody pod mlýnským kolem naházejí do ní rozličných bylin, obzvláště libečku, a nechají tuto „omaju“ (koupel) přes noc státi; ráno pak posadí se do těch bylin a kvítkův jsouce přesvědčeny, že s nich všeliká nešvara odpadne tak, jako voda od mlýnského kola. Před sv. Jiřím však nesmí se libeček ani trhati, ani k němu voněti; teprve na ten den berou jej a zastrkují sobě mužští za pás, ženské do nákrčníku. Karadž. Rječ. s. v. Djurdjev dan; Život i obič. 68.

**) Kulda, Schrift. d. hist. stat. sekt. 1856. 131; Čas. č. m. 1854. 541.

***) Trudy etnogr.-statistič. eksped. v záp.-rus. kraj. III. 186.

Fialka (*Viola odorata*),

rus. *fialka*, malorus. *chvijaločka*, srb. *ljubica*, *ljubičica*, řec. *ἴον*.

Něžná fialinko,
proč se v houšti skrýváš?
vždyť ty nejlibější
vůni z kvítí míváš. *Hanka.*

Sotvaže teplým jara dechnutím roztál a slezl sníh s kopcův a strání, jen tu a tam v padolinách zanechávaje špinavé stopy své, ejhle! už prokukuje ledakdes pod křovím nebo na pažitě libodechá, skromná fialinka jako modré oko Vesny právě procitlé, ještě nesměle, jakoby se obávala, aby mrazivý dech útlé její živobytí náhle nezkazil. Jesti fialka attributem jara, neboť v písni srbské „fialka to sama řekla, že jest prvním kvítkem léta“ či spíše jara *), a český chlapec chlácholí nedočkavou milenku, která by se už ráda vdávala:

Počkej až do jara,
až bude fiala,
pak budeš má.

Bohužel! že tak kratičké mívá trvání; ale ještě kratší hůta vyměřena jest vůni její, neboť dle české pověry fialka při prvním jarním zahřímání vůně pozbývá. Je to s tou vůní jako s panenstvím: neodolá bouřím života. Proto dobře hodí se fialka za symbol *panenské cudnosti*, jakž patrno z písní národních, neboť dle slovenské jest

majerán pre vdovcov,
klince pre mládencov,
fialka pre dievky,
růže pre frajerky. *Koll.* I. 148.

V srbské táže se hoch dívčiny, co z jejich ňader líbezným tak dechem voní, zdali fialka či bazalička? jemuž ona odpovídá, že to není jarní fialinka, nébrž

panenská to duše moje,
co tak voní líbezně. *Kapp.* I. 8.

---

*) U Němců bývalo obyčejem, že kdo spatřil z jara první fialku, pospíšil oznámit to sousedům, načež celá ves se sběhla na to místo, uvázali fialku na tyč, jásali a zpívali veselé písně; říkali tomu „nalezti léto“. Grimm, D. myth.[4] 636. Srv. Perger 150.

V jiné srbské písni posílá děvče miláčkovi kytku, v níž nejvíce jest fialek, a vykládá její význam takto:

Fialka je kvítí přelíbezné,
přelíbezné, ale nedůtklivé.
Dostane-li dárkem se ho komu,
tiše šeptá snažnou prosbu tomu:
„Nerádno do slunce se mnou chodit,
po návsi ne mnoho s družbou vodit;
ale uschovat mne v tichém chladnu,
před časem ať aspoň neuvadnu.“ Týž I. 22.

Nedůtkliva ť choulostiva jest panenská poctivost právě tak, jako něžný fialinky květ, o němž pěje píseň česká:

Modrá fialička
co pávové peří;
každá holka blázen,
která chlapci věří. *Erben* 164.

Dobře tedy radí moravská píseň děvčatům, aby se měly na pozoru:

Fialenko modrá,
co nemóžeš rozkvést;
nedaj sa, děvčico,
ledakomu podvést. *Suš.* 498.

Dokud děvče zůstává pannou, dotud kvete jí fialka; zpíváť sobě Slovenka:

Kvitni že mi, kvitni, moja fialuočka,
veť už viac nebudeš krome toho ruočka. *Koll.* I. 145.

Malorusové pletou svatební věnce z fialek*) a dívka, která ztratila svoji poctivost, nesmí se jím zdobiti:

Po dolině chodí panenečky,
sbírají si fialečky
na neděli na věnečky;
a já jsem svůj utratila
pod javorem zelenoučkým
s kozačeňkem se mladoučkým. *Žeg. P.* II. 30.

Jsouc prvním kvítkem jarním znamená fialka též *první lásku* děvčete; dívka ji pilně pěstuje a prosí boha, aby na

*) Řekové a Gallové postýlali prý lože nevěstino fialkami, symbolem panenství. Strantz, Blumen 113.

ni seslal vlažičku. Ovšem zhusta hyne ta mladá láska v samém zárodku:

> Deštíček nepřišel,
> fialenka zvadla.

Podobný stesk ozývá se v písni slovenské:

> Keď sa naše láska začala,
> fialuočky som si nasiala:
> eště fialuočka nezišla,
> už sa naša láska rozišla. *Koll.* I. 108.

Někdy dává dívka milému fialku na památku:

> Dala mu pérečko — modrej fialenky,
> aby nezapomněl — svojej frajirenky. *Suš.* 281.

Po různu vyskytují se ještě některé jiné významy fialky, jimž ale nedostává se všeobecnosti. Tak v písních srbských znamená fialka též *dívku* samu zvláště *nedospělou*:

> Devojčice, sitna ljubičice!
> ljubio b' te, ali si malena! *Karadž.* I. 377.

nebo *dárek lásky*, ježto dívka praví, že by ráda fialku sbírala, ale nemá komu ji dáti; týž smysl jeví se v písni české, kdež přimíšen bolestný pocit opuštěnosti:

> Chodila po hájku,
> trhala fialku:
> co je po fialce,
> když mne žádnej nechce. *Erben* 164.

Na *milenku* ukazuje též píseň slovenská:

> To kopčanské pole třním, šípom kvitne:
> to moje srdenko k nemu neprivykne:
> ej ale to gbelské s modrou fialenkou
> to mi zavoňalo k mojemu srdenku. *Sbor. sl.* I. 12.

Kdežto v jiné písni slovenské pohled na kvetoucí fialku vybízí jinocha k opačnému přirovnání se smutnou neb snad churavou milenkou:

> Na zelenej pažiti fijalka prekvitá:
> a ta moje frajerečka chodí jak zabitá. *Koll.* I. 146.

V srbských písních konečně má fialka význam *líbání* a *milování*. Příčinu k tomu zavdala nejspíše podobnost jmena: *ljubica* (fialka) a *ljubiti* (líbati, milovati). Ve svatebních písních daruje ženich nevěstě kytici fialek na znamení lásky.

Dám tobě kytku lubice,
budu tě líbat na líce;

a družky dávají nevěstě, aby ji ženich často pomiloval,

ljubičice, da te često ljubi,
da te ljubi, kad god (kdykoli) se probudi.

Z pověstí o fialce klademe jednu saskou, kterou vypravuje Grässe (488): Slovanský prý Černoboh měl kdesi nádherný zámek. Když pak se počalo šířiti křesťanství, proměnil se i s hradem ve skálu a jeho krásná dcera ve fialku, kteráž vykvétá jednou za sto let: kdo ji najde, dostane ji i se vším bohatstvím. *)

Maceška (*Viola tricolor*),

též *trojník, trojice* (Háj.), *srdečné koření,* rus. *troicin cvět,* pol. *siostra i brat,* slovin. *mačeha,* něm. *dreifaltigkeitsblume.*

Krásná poetická pověsť šumavská vypravuje, že jest to zlá macecha s dvěma vlastními dcerami a dvěma pastorkyněmi v kvítko proměněná. Přišla se svými dcerami vyfintěná od svatby domů; nevlastní dcery zatím seděly doma předouce. „Ssedněte se na jednu stolici!“ velela nevlídná macecha a rozložila se sama na dvě stolice, že prý jest od tance unavena. Proto má maceška 5 korunních lístků: největší bílý, dolejší ostružkou opatřený sedí na 2 kalíškových cípkách; nejbližší dva lupínky po stranách žluté a modravé, dvěma temnými čarami vyfintěné, mají každý svůj kalichový cípek; poslední dva hořejší temně fialové mají jediný společný cípek kalichový. Veliký korunkový lupínek spadává nejdříve se svých

---

*) Perger 151.

sedadel, pak opadávají nejbližší dva, a nejmenší a nejhezčí dva nejdéle na svém sedadle se stkvějí. *)

Dle pověsti něm. mívala maceška druhdy neobyčejnou sílu léčivou a voněla mnohem líbezněji než sama fialka. Tehdáž rostla v obilí, a poněvadž lidé hledajíce ji často mnoho osení pošlapali, bylo jí ho líto, i prosila ve své pokoře sv. Trojici, aby jí odňala vůni. Prosba ta byla vyslyšána a od té chvíle sluje kvítko „dreifaltigkeitsblume“ čili „trojice bylina“. **)

Karafiát (*Dianthus caryophyllus*),

srb. *karamfil,* sloven. *klinec,* chorv. *klinčac,* luž.-srb. *nalik* (z něm. nelke).

> Nelken, wie find' ich euch schön! Doch alle gleicht ihr einander,
> unterscheidet euch kaum, und ich entscheide mich nicht.
>
> *Göthe.*

Nepodobá se, že by měl karafiát u Slovanův význam určitý, ustálený, aspoň v písních slovanských narážíme přes tu chvíli na jiný a jiný význam.

Nejčastěji, trvám, v písních srbských a bulharských bývá karafiát symbolem *jinocha* nebo *dívky*, u Slovákův jest prý znakem *mládenectví*, pročež děvče posílá hochu kytku z karafiátu, jinde, zvláště v písních českých, jest symbolem *lásky* hlavně pak lásky *tajné* a *s překážkami* spojené. ***)

---

*) Květy 1838. 315. Něm. pověst dokládá, že pán bůh se smiloval nad nešťastnými pastorkyněmi a potrestal macechu i s hrdými dcerami, obrátiv stopku květu tak, že macecha, která prvé seděla nahoře, octla se dole a k tomu dostala šeredný hrb, jejím pak oběma dcerám narostly ohyzdné vousy k posměchu všech lidí, kdežto odstrkované pastorkyně jsou povýšeny. Krek, Slav. lit. 182; Strantz, Blumen 147.

**) Perger 151 — 2.

***) Karafiát dostal se k nám z jižní Italie, kdež roste divoce. V. Hehn jej nazývá „květinou italské renaissance“, poněvadž v oné době, kdy vzkvétala města a obchod, nalezen jest v jižní Italii zdivočilý a bedlivým pěstováním dostalo se mu vůně, plnosti a barvitosti. Kulturpfl.[3] 452.

Na doklad toho stůjtež některé ukázky. Symbolem *jinocha* jest karafiát v písní bulharské:

Karafiát bazaličce vzkázal:
„Pojď, bazalko, ke mně; bazaličko,
kde dlíš, pořád, zlaté mé srdíčko?" *Holeč.* II. 156.

Srbská dívka nazývá milence svého červeným karafiátem: „A moj dragi, moj katmer rumeni!" a v písních chorvatských (z Uher) nejmenuje dívka svého milence jinak než „klinčac", nebo „rudi klinčac", „lepi klinčac", jako on ji zase „rožica" nazývá. Jindy opět bývá karafiát symbolem *dívky*:

Dvě se kvítka v lese milovaly:
hiacint — hoch, karafiát — dívka.
Přikvačila na ně přísná stráže,
přísná stráže — hiacinta matka. *Rajk.* 20.

Symbolem *panenství* v slovenské:

Klince, klince, bielé klince,
netreba ste mi do vence.
Muožete už žltým kvitnút,
už musím od vás odvyknút;
muožete už i ružičkou,
už já budem nevestičkou;
muožete už i fialkou,
už nebudem viace diovkou. *Koll.* I. 147.

Lásku s překážkami naznačuje karafiát v písni české:

Vykvětla mi pěkná růže — karafiát:
nechtěla mně má panenka — hubičku dát. *Erben* 138.

Tytýž bývá karafiát obrazem *pyšného děvčete*:

Může mně pán bůh dát,
že budu milovat
děvče jak karafiát.
Karafiát pěkný červený,
ten svoji krásu mění:
ty pak myslíš sobě,
potěšení moje,
že už nad tebe není. *Erben* 184.

V písni luž.-srbské radí mládenec děvě, kterou posledníkrát z hospody domů doprovází, aby si uvila věnce ze všech

druhů karafiátů: až bude víti karafiát červený, aby si vzpomněla na svoje svobodné mládí, při pestrém aby pomněla rozmanitých osudův a při bílém aby myslila na čistou pannu:

jako ten karafiát běloučký,
taková má býti panenka. *Smol.* I. 195.

Dívka slovenská přirovnává *lásku*, kteráž v jejích ňádrech zplanula, ke karafiátu:

Zakvitla v mém srdci pěkná karafia,
za kterú ja nikdy nemávám pokoja. *Koll.* I. 147.

Srbské nevěstě radí družičky, aby ženichu svému darovala vonné kvítky a mezi nimi

karamfila, da se ne karate,

kterážto symbolika vznikla z podoby jmena. Mladá pak, ale neplodná ženuška stýská si do tohoto kvítka:

Karanfilo, moje drago cvitje!
sve mi cvatiš a *sjemena nemaš,*
k'o ja jadna ljuba Jovanova
sve se ljubim a *poroda nemam.* *Rajk.* 180.

Karafiát posílají sobě dárkem milenci; proto praví píseň chorvatská:

Co ti platen, milá, karafiát v sadě,
když nemáš milého, komu bys ho dala?
Kurelac, Jačke 26.

Tulipán (*Tulipa Gesneriana*).

Ó blažený, nehynoucí rod měňavých tulipánů!
v zahradě hned z jara vás, jindy ve městě vidět.
Čelakovský.

Toť švihák a hejsek bez mravního základu; proto ho nikde nemají rádi. Ta doba, bohudík! už dávno minula, kdy za jedinou cibuli Haarlemského tulipánu 13.000 zl. vyplaceno anebo postoupeno celé venkovské hospodářství.*)

---

*) Podle V. Hehna, Kulturpfl.[3] 451 utvořen italský název *tulipano* z pers. *dulband* = *turban*. Konrád Gesner viděl první tulipán

Ani písně národní tulipánu nepřejí; a kde se o něm zmiňují, činívají to vždy s ironickou narážkou na jeho lichotu. Srovnejme některé; skoro všecky připodobňujíce jalové nápadníky k tulipánům znamenají *výhost* lásky:

Slovenská:

Ten červený tulipán!
nenazdaj sa, muoj milý,
že ty budeš mladý pán. *Koll.* I. 142.

Moravská:

Rozvíjej se, rozvíjej,
modrý tulipáne:
dej ti Pánbu dobró noc,
můj milý gáláne. *Suš.* 289.

Jiná slovenská:

Čo po tebe, tulipáne, že pekne kvitneš?
čo po tebe, muoj najmilší, keď ma nevezmeš?
Koll. I. 149.

Byť kvetl sebe krásněji, nic do něho není a také nic dobrého neznamená:

V tej mojej zahradke tulipan zakvitá,
len mi na zarmutok i mrká i svitá. Týž I. 114.

Beztoho zvěstuje samé neštěstí:

Ar mi je povidal līp tulipan plavi,
da će me ostavit taj moj mili dragi.
Kurelac, Jačke 91.

Rádi se s ním loučíme a ještě raději podíváme se k hostům milejším.

---

v Augsburku r. 1559 v zahradě tamějšího patricia. Do Prahy přinesl první tulipány z Cařihradu cís. vyslanec Busbek (okolo r. 1562) a daroval je císaři, který pak s nimi první pokusy v cís. zahradě na Hradčanech učiniti kázal. V 1. pol. XVII. stol. dosáhla v Holandsku „tulipomanie“ takové závratné výšky, že kde kdo byl, kupoval a prodával za ceny ohromné i takové cibule, kterých ani okem nespatřil, a jež bývaly často pouhým výmyslem. Srov. zajímavé líčení Strantzovo, Blumen 278 sled., aneb Koll. Výkl. ku Sl. dc. 148.

Čekanka (*Cichorium intybus*),

jinak také *sv. Petra koření*, rus. *Petrovy batogi* a *solnceva sestra*, chorv. *vodopija*, slovin. *radič*, něm. *wegwarte.*

Přijď a ukoj mou touhu, miláčku! Ve víře nadějné
podlé cesty stojíc rok za rokem tě čekám:
Puk za pukem pouštím zponenáhla samým nade listím;
tak hle nedočkava jsem, tak hle i trpěliva. *Čel.*

Známá květina s modrým květem, rostoucí vedle cest, jakoby na někoho čekala. *Květ její rozvitý trhají česká děvčata pro štěstí v lásce*, ovinuvše sobě prsty šátkem anebo zástěrkou. Trhajíce ji takto říkají:

Čekanko u cesty!
trhám tě pro štěstí:
abys mi milého popřála,
kterého's nadarmo čekala!

Potom si květ utrhnutý vloží za ňádra řkouce:

Bodejž jsi vykvetla!

Jest-li že za nějakou chvíli teplem těla jejího vykvete, naděje se děvče svého štěstí. (Erben, 78—79).

Jiný variant této pověry zní: Čekanka na velký pátek s bosýma nohama vykopaná, posvátnými slovy zakletá a bílým šátkem pozdvižená přivábí milostně toho, kdo se jí dotkne. *)

Slova svrchu položeného říkadla:

abys mi milého popřála,
kterého's nadarmo čekala,

narážejí na pověsť i mezi Němci rozšířenou**), že totiž *čekanka jest v kvítek proměněná dívka*, která dlouho marně čekala na svého milence, až se z vojny navrátí.

---

*) Zaříkání toto podal J. V. Houška v Čas. č. mus. 1854. str. 545 až 546. „Pakli máš tu moc slunečnou, kterou vládneš i otvíráš svého kořenu krásy, pakli ji máš a ji následuješ, tu já tebe zaklínám skrze B. O. † B. S. † B. D. † svatého . . ., aby kterékoliv stvoření dotčeno bude tebou, *hned aby velikou milostí mne zamilovalo a silou*, a byť i velikou nouzí obklíčeno bylo, aby se mnou přebývalo vesele. *Které okovy dotčeny budou, aby se zlámaly a zámkové aby se zotvírali.*"

**) *Už stará* německá báseň z r. 1411 zmiňuje se o této pověsti:

České jmeno sv. *Petra koření* a ruské *Petrovy batogi* souvisí snad s pověrou, že čekanka na sv. Petra utržená zjednává lásku té osoby, které se čekankou dotkneš. Paracelsus tvrdí, že květy čekanky za sluncem se kloní (snad proto jí Rusové říkají „solnceva sestra“), její pak kořeny po sedmi letech *v podobu ptačí* se proměňují. *)

Slzičky panny Marie *(Dianthus Carthusianorum)*,

též *hvozdík*, rus. *dikaja gvozdika.*

Dívka chodíc po horách s pláčem klamu lásky tu lála:
z těch my vyvářeny slz tvůrkyně klatbu nesem.
Čelakovský.

Když panenka Maria synáčka svého na smrť vyprovázela a na cestě krvavé stopy jeho ran spatřila, pukalo jí srdce bolestí: i zaplakala hořce a skrápěla slzami svými i cestu i místo, kde byl ukřižován. Kamkoli slza matičky boží anebo krůpěj krve jejího synáčka dopadla, tam vykvetlo kvítko dříve neznámé, jež na sobě neslo znamení těchto slzí a nazváno slzičky panny Marie čili karafiátek planý.

Dítky hledávají hezký tento kvítek na suchopárech, mezích a stráních a potírají sobě oči jeho květem říkajíce:

Panenky Marie slzičky,
aby mě nebolely očičky.

---

und vil die iehent, die wegwart
sei gewesen ain frawe zart
und wart irs puelen noch mit schmerzen.
Zingerle: Sitten etc. des tiroler volkes str. 287.

O této velmi rozšířené pověsti, že čekanka jest děvče v květinu proměněné, napsal Mannhardt pěkné pojednání *(Klytia.* Berl. 1875), v němž mezi jiným podává pověst z t. zv. Kuhländchen (krajiny to někdy slovanské v rak. Slezsku): Dívka sedm let čekala na svého milence, jenž padl v bitvě, a neustále plakala, a když jí domlouvali, aby se vdala za jiného, odpověděla:

Eh' wenn ich lass das weinen stehn,
will ich lieber auf die wegscheid gehn,
will dort 'ne feldblum werden.

*) Perger, 125; Grimm, D. myth.[4] 1016.

Jest to nejspíše tatáž květinka, kterou Rusové jmenují *plakun-trava* *) bájíce o ní také, že povstala ze slz Bohorodičky. Čtemeť o ní už v „Golubiné knize“ takto:

Plakun-tráva všem travám máti:
když byli Židé Krista rozpjali,
krev jeho svatou prolili,
přečistá máti Bohorodička
pro Ježíše Krista silně plakala,
pro svého synáčka milovaného,
ronila pro něj přečisté slzy
na matičku na sirou zemi;
od těchto slz od přečistých
zrodila se plakun tráva. **)

A poněvadž slzičky ze slz povstaly, mají význam *zármutku;* opuštěná dívka v písni české

vila věnec ze slziček
a vplítala jetelíček. *Erben* 149.

Milenci netrhají jeden druhému slzičky, aby nemuseli plakati. ***)

Divizna (*Verbascum*),

pol. *dziewan̉a,* rus. *medvěžje ucho* (též *carskij skipetr* a *korevjak),* chorv. *kravjak, kravljak,* slovin. *lučnek,* něm. *himmelskerze, himmelbrand.*

Ve zlatě pyšně kolem pohlíží kněžna divizna:
šperk sice drahtě její, leč staromodně ušit.
Čelakovský.

Hanuš odvozuje jmeno divizny od bohyně *Děvy* považuje žlutý její květ za symbol *blesku.* S odvozováním jmena sou-

*) Někteří však pokládají za plakun-travu *kyprej* obecnou *(Lythrum)* a *vrbku (Epilobium).* Obě jsou červené jako hvozdík. Plakun krotí zlé duchy, činí lidi poslušnými a působí, aby *plakali*; ruší čáry a kouzla a vyhání ďábly z posedlých; plakunem Rusové dobývají pokladův. Afan. II. 413 — 415; Zap. II. 525.

**) Or. Miller, Christom. I. 79.

***) U Němců jest *frauenträn, Marienthräne* vstavač *(Orchis mascula),* upomínající na „Helenium e lacrimis Helenae natum“ (Plin. 21. 10) a ještě více na zlaté slzy Freyiny a na padající růže a perly, když bohyně se smějou nebo pláčou. Grimm D. m.⁴ 999. U starých Řekův byla podobná báje o povstání *růže červené* z krve bohyně

hlasíme, nikoli však s významem: divizna zajisté velikým, okrouhlým žlutým květem svým upomíná spíše *na slunce* nežli na blesk, a slunce nezřídka v národních pohádkách tají se v podobě panny či *děvy zlatovlasé* (= divizna žlutokvětá).*)

Kořen divizny zapuzuje černé myši. Divizna pozbývá své vůně, když kolem ní, kde kvete, vezou mrtvolu.**) Slunce zajisté nesnese nic nečistého, a že mrtvola všecko znečišťuje, jest pověra všeobecná.

Zajímavé zprávy dočítáme se v zápiscích městského soudu v Heřmanově Městci, kdež r. 1676 dotazováno se jakés zlé dceře: „Proč jest mlynáři hlavu mývala, s jakým kořením a k jakým čarám takové koření sloužilo?“ Odpověděla, že „jest jemu hlavu mývala, to že pravda jest, že jest jí manželka jeho (mlynářova) jednoho času poručila, aby šla na řeku, nabrala „splavu“ a *divizny aby natrhala a aby jemu tím hlavu mylá*“ — že prý se stane *neviditelným*.***)

Voda jest metaforou oblaků; divizna ve vodě znamená slunce v oblacích skryté (t. neviditelné).

Ve východním Rusku zavěšují si děvčata divizna nad postel; čí divizna dříve zvadne, ta dřív umře. Rozstůně-li se někdo, nalomí po západu slunce stonek diviznový k východu a modlí se za pozdravení nemocného. Léčíť divizna mnohé nemoci. Ale musí býti vykopána před východem slunce, nejlépe na den navštívení P. M. (2. července) a sice nástrojem z drahého kovu.†)

Kouzel kdo se strachuje, pij vodu diviznovou bezpečně i pokoje dobře umetené pokropuj, v nich dobří duchové budou k stráži tvé bydliti (Čern. Herb.).

Afrodity, kteráž spěchajíc k poraněnému a skonávajícímu miláčku svému Adonisovi o trní a hloží sobě nohy zedrala.

*) Slovinský název divizny *lučnek* ukazuje na kořen *luča* = světlo. Srv. Apollón λυκαῖος.

**) Čas. čes. mus. 1856. 66; Grohm. Abergl. 233.

***) Světozor 1874. 603.

†) Perger 152 — 3.

Podle divizny poznávají v Tirolsku, bude-li ranná či pozdní zima. Stojí-li věneček květů hluboko na stonku, znamená brzký sníh; následují-li po řadě květů zase listy, nenapadne po prvním sněhu dlouho jiný; pakli že stojí květy na konci stonku, napadne mnoho sněhu teprve k jaru. *)

Jahoda a malina.

u ostatních Slovanů *jagoda, malina.*

Líce zovou se *jahodami*, *jahůdkami* u Čechův, Polákův a Srbův; zvláště pak *červené dívčí tvářinky*:

U Milice duge trepavice (dlouhé řasy),
prekrile joj *rumen jagodice* (červené tváře),
jagodice i bijelo lice. *Karadž. Rječ.*

Ale nejen tváře, celá *dívka* přirovnává se k jahodě:

Oj będziesz miał dziéwkę jak jagodę,
co ci szczęściem napelni zagrodę. *Z Ol.* 43.

Ruská píseň svatební pěje o nevěstě:

Vinogradna jagodka rascvětala,
rascvětemši jagodka opadala.
Etnogr. sbor. 1853 221.

Dívky rády chodívají na jahody a při tom přiházejí se jim milostná dobrodružství, o čemž zhusta pějí písně národní; vzorem písní takových jest písnička v rukopise Kralodvorském:

Jde má milá na jahody
na zelená borka,
zadřieše si ostré trnie
v bělitkú nožicu.

Komu libo, ať s tím porovná rozmarnou báseň Mickiewiczovu „Panicz i dziewczyna“:

W gajku zielonym
dziewczę rwie jagody;
na koniku wronym
jedzie panicz młody.

---

*) *Zingerle,* Sitten, bräuche u. mein. d. tir. volk., 2. aufl. 105.

I táže se panic děvčete, kudy do města. Dívka mu pověděla. Ale za chvilku vrátil se, aby mu pověděla jinou cestu, poněvadž prý tam na té přijel k řece, přes niž není ani mostu ani brodu. Ukázala mu jinudy. Avšak on ještě jednou se vrátil pod jakousi záminkou — nastal mezi nimi hovor důvěrný, z kterého básník jen tolik vyrozuměl, že se mládenec dívky už více na cestu netázal.

Dívka přirovnává se též *k malině*: „dívčina jak malina,“ toť obraz tak přirozený, že netřeba o něm šířiti slov; Slovák ale přece tvrdí, že

lepšié diovča než maliny:
na maliny slnko svietí,
a na diovča krása letí. *Koll.* I. 291.

Nutno však dočkati, až maliny uzrajou; nedočkavého milence odbývá děva srbská:

Oj holube, můj holube!
nepadej mi na maliny;
až maliny budou zraly,
padnou samy — padnou samy. *Kapp.* I. 70.

Bývajíť *nezralé maliny* též *kyselé*, a kyselou malinu přirovnává Slovačka k *nemilému hochu*:

Vyberala som si medzi mládencami
vyberala som si medzi malinami:
však som si, mamičko, vybrala kyselú,
že ma nevidíte do roka veselú. *Koll.* I. 261.

O jahodách sluší zaznamenati některé pověry.

Před sv. Janem Křt. žádná *matka*, které bylo dítě umřelo, *nemá požívati ani jahod ani třešní*; neb toho dne rozdává p. Maria v nebi dítkám po jahodové nebo třešňové kytičce, a kdyby přišla k takovému dítěti, jehož matka prvé toto ovoce jedla, řekla by: „Tvoje matka mlsná byla, tvou kytičku tobě snědla, nemám ti co dát“ — a dítě by plakalo. *)

*) Erben, Písně 80. U Srbů nesmějí rodiče, kterým umřelo dítě, požívati nového *ovoce*, dokud z něho neudělili chudým za duši svého dítěte; sic prý musí dítě na onom světě trpěti hlad, pláče a naříká, že mu rodiče snědli jídlo a hryže si prsty hladem. Milićević, Život Srba 22. Srv. Květy 1868. 246.

P. Maria také způsobila, že *jahody nesytí.* Potkala kdysi dítě jdoucí na jahody a tázala se ho: „Co to neseš?“ Skoupé dítě odpovědělo: „Nic.“ — „Když nic“ — odvece p. Maria — „tedy také ať toho sníš cokoliv, nic to nevydá“ — a od té chvíle jahody nesytí. *)

Když jdou děti do lesa na jahody, musejí *první tři jahůdky*, které naleznou, *obětovati na některém pařeze* p. Marii aneb pro ubohé dušičky; upustí-li některé jahůdku, nesmí ji zdvihnouti, neboť ta náleží matce boží. **) Jde-li žena cestou a uvidí jahodu, má ji utrhnouti anebo aspoň zašlápnouti, a jezdec, byť měl sebe více na spěch, spatřiv jahodu, má s koně slézti a ji sníst.***)

Mák *(Papaver somniferum)*,

jmeno všeslovanské.

Fern erblick ich den mohn; er glüht. Doch komm' ich dir näher,
ach! so seh' ich zu bald, dass du die rose nur lügst. *Göthe.*

Křiklavě pestrý květ, který jako koketující fiflena už z daleka hledí obrátiti na sebe pozornost, činí jej symbolem směšné *vyfintěnosti ženské* podobně, jako jest tulipán vzorem fintidla mužského. Vystrojenou panenku porovnávají písně s „makovoju květkoju“ a o děvčátku pěkně učesaném říkáme, že má „hlavu jako makovičku.“ I rozmanité rozkoše tohoto světa přirovnává Malorus ke květu makovému:

Oj mij světku, bělyj světku,
jak makovyj květku!
na što tebe zavjazali
v běluju namětku? *Kostom.* 37.

K máku táhnou se některé pověry. Slovenská dívka ukryje na štědrý večer něco máku od večeře a vsype si ho

---

*) Bož. Němc. Sebr. sp. VIII. 2. Tutéž pověsť mají Němci. Perger 165.

**) Grohm. Abergl. 113. Toto odkládání jahůdek na pařez jest asi zbytek oběti, kterou druhdy přinášívali duchu lesnímu, čili *divé ženě*, na jejíž místo nastoupila později p. Maria.

***) *Perger 166.*

„do pazuchy“ t. j. za ňádra. Jakmile udeří dvanáctá půlnoční, běží prvá na útiereň a po službách božích pospíchá prvá z kostela a popouští opasek: kolik zrnek máku z pazuchy vypadlo, tolik bude míti frajerův. *)

Nepochopitelnou jest nám pověra česká, dle níž nevěsta zůstane *neplodnou*, když jí někdo, ana jde na oddavky, do střevíců máku nasype**) — nepochopitelnou proto, že bychom podle velikého množství zrnek v jediné makovici považovali mák spíše za symbol plodnosti.

Na Ukrajině posypávají zemřelého v rakvi mákem a pytlíček máku kladou jemu k nohoum říkajíce: „Tehdy můžeš chodit, až tento mák přepočteš.“ Dělá se to proto, aby znachor (člověk, který po smrti straší) nechodil na lidi. Zvláště porodní bábě kladou Malorusové na rakev hůl a šátek s mákem, což odůvodňují takto: na onom světě prý oboří se na ni děti (dušičky) za to, že jim pomáhala ku strastiplnému životu pozemskému, a neubrání-li se jim holí, rozsype mák; děti dají se do sbírání makových zrnek, a bába zatím uteče.

Podle pověry polské chce-li čarodějnice někomu udělati, aby se ze sna *neprobudil,* klade mu na oči mák, ***) což ovšem souvisí s uspávajícím jeho účinkem, jejž naše matky dobře znajíce dávají dětem, když nemají spaní, píti odvarek makový.†) Tytýž vešel mák i v pořekadlo: „Jez, hlupáku, vždyť je s mákem,“ zní pobídka maloruská, což pochodí odtud, že Slované vůbec do lepších moučných jídel dávají mák, zvláště do koláčů, do buchet a j. Jiná průpovídka maloruská: „Sedm let bůh máku nenadělil a přece hladu nebylo“ vztahuje se k témuž obyčeji, jelikož bez máku člověk přece může býti živ.

---

*) Sbor. sl. I. 170.

**) Čas. čes. mus. 1853. 474.

**) Světozor 1874. 351; Kuliš, Zap. o juž. Rusi II. 44; Wójcicki, Klechdy I. 74.

†) Řekové vyobrazovali boha spánku, Morfea, s véncem makovým okolo skrání.

Chmel *(Humulus lupulus)*,

všeslovansky *chmel*, odkudž novořec. *χουμέλι*, něm. *hopfen*.

Matka v zemi odpočívá,
tatík do nebe se dívá,
syn po světě lidi bláznívá.
Čes. hádanka.

Povedený čtverák, prohnaný šibal, taškář, darebák — to jest chmel. Už to, že jest kudrnatý, dokazuje s dostatek, že v něm nevězí nic dobrého. Co ten se kousků navyváděl, nelze ani vypočísti. Mnohá dívka mohla by o tom povídati, kdyby — se nebála maminky.

Kudrnatí lidé mívají, jak známo, za ušima. Stal se tedy chmel obrazem potměšilého, *úlisného záletníka*, který rád chodívá v noci za holkami a je podvádí. V písni jihoruské táže se matka syna, na kterého děvčata žalují, že prý „škodu robí:“

Oj chmeli, můj chmeli, kde pak jsi zimu zimoval?
„Oj zimoval jsem v temném luhu a se nerozvinul.“
Ach synu, můj synu, kde pak jsi v noci nocoval?
„Ach nocoval jsem u milenky, ani jsem neprocitnul.“
Metl. 240.

Patrno, že šelma zapírá. I taková jest jeho odvážlivost a smělost, že písně maloruské (i ruské vůbec) nezovou ho jinak, než „bujnou rostlinou“ (bujne zillja); vždyť on „bez ňug (nohou), bez ruk a leze na druk“ (tyčku), jak dí běloruská hádanka. Ruský hoch v novgorodské a permské gub. zaklínaje lásku děvčete přeje sobě „jako chmel okolo kůlu se vine, tak aby se vinula a obvíjela raba boží okolo něho.“ *) Právě tímto nespůsobem, že tak úskočně kolem tyčky se vine, chmel nejvíce škod nadělá. Pročež Mazuři mu vyčítají:

Kdybys ty, chmeli, nelezl na tyčky,
nedělal bys, chmeli, z panenek paničky.
Ale ty, chmeli, na tyčky lezeš,
nejedné panence věneček bereš. *Z Ol.* 41.

Podobně zpívají okolo Opavy:

Ó chmelu, chmelu, chmelu zeleny,
bez tebe žadneho vesele něni.

*) *Zap. II.* 430.

Dybys ty chmelu, po plotach nělez,
nenadělal by si z panenek nevěst;
a že ty, chmelu, po plotách lezeš,
nějednej panence věneček vezmeš. *Suš.* 300.

A poněvadž chmel umí panenky tak chytře věnečkův zbavovati, proto už od starodávna bývá u Slovanův na svatbách. Čerstvými jeho hlávkami *posypávali* prý staří *Slované ženicha a nevěstu;* obyčej ten zachoval se podnes u Žatce. Také Rusové a Rusíni uherští sypou o svatbě hrsť chmele, ovsa a pšenice na novomanžely, zvláště na ženicha, a starší bojarin rozhází hrsť chmele po domě. *)

Obřadem tímto naznačuje se pokynutí a přání, aby žili novomanželé podle slov písma: „rosťte a množte se!" Chmel naznačuje zároveň bohatství a veselost, o čemž níže.

V Polsku zpívají při očepinách (čepení nevěsty) o chmeli písně, jež Wójcicki nazývá *chmelovými* a velikou starožitnost jim přikládá. Stůj zde jedna z nich na ukázku:

Což ty, chmeli, neměls matky,
že jsi vzrostl tak nehladký?
Což ty, chmeli, neměls otce,
že jsi vzrostl tak divoce?
Což ty, chmeli, neměls sestry,
že jsi vzrostl taký ostrý?
Což ty, chmeli, neměls brata,
že jsi vzrostl za tři léta?
Oj chmeli, chmeli nedovařený,
babský pysku nevypařený. *Pieśni* II. 7.

K tomu poznamenal Wójcicki, že písně chmelové se vyskytují pouze mezi lidem polským, nikdy prý mezi ruským, což odtud odvozuje, že u Polákův jest obyčejným nápojem pivo, u Rusův ale kvas. Tvrzení to však jest mylné. Právě naše doklady jsou nejvýmluvnějším toho svědectvím, že chmel a tudíž i nápoj chmelový ode dávna oblíben byl u Rusův; mimo to zachovala se nám též píseň staroruská, kteráž opěvá právě vlastnosti chmele či nápoje:

---

*) Když Helena, dcera Ivana III. Vasiljeviče, ve Vilně za velkoknížete Alexandra Litevského se vdávala, rozpletly jí bojarky vlasy, posadily „kiku" na hlavu a posypaly ji chmelem. Karamzin.

Nic není nade mne lepšího,
nad mou hlavičku veselejšího:
i car-hosudar mne dobře zná,
páni bojaři mne velebí,
popi svěcení žehnají.
Lidé beze mne křtiny nestrojí,
ani bez chmele svatby neslaví;
když se poperou nebo povadí,
však se bez chmele ani nesmíří. Přel. *Jos. Kolář.*

Sem náleží beze vší pochyby také píseň česká o chmeli, kterou pokládá Erben mezi jarními „hélskými" písněmi:

Stojí tyčka v prostřed dvoře —
chvála tobě, velký bože!
    bože v nebesích!
Na tej tyčce chmelí roste;
až to chmelí otrháme,
piva z něho navaříme.
Kdo to pivo píti bude?
Vašíček ho píti bude,
až o svatbě míti bude.
Kam mu půjdem pro nevěstu?
za ty lesy, za ty hory
k Vitochovům do komory.
V tej komoře bíly lože,
na tom loži panna leží,
zlatý prsten v ruce drží.
Kdo ten prsten nosit bude?
Vašíček ho nosit bude,
až po svatbě míti bude. *Erben* 64.

Má tedy chmel v písních význam *veselosti,* neboť chmelovina obveseluje mysl, zaplašuje péče; bez chmele, dí píseň velkoruská,

dobří molodci nežení se,
krásné děvušky nevdají se;

a poněvadž ve dvou veseleji se pije nežli samotnému, proto pěje junák:

Natrhám já chmele, chmele jarého,
pozvu sobě hostě, hostě drahého. *Kostom.* 36.

I veselý kozák s kobzou (hudebním nástrojem strunovým) přirovnává se ku chmeli:

Oj rosti, chmelu, po nad vodoju,
ta rivno (zároveň) s tyčinoju!

oj daleko čuti ta kozaka orla,
šo ide s kobzinoju! *Z Ol.* 443.

Viděli jsme, jak směle chmel vzhůru leze po tyčkách, víme též, jak chmelovina umí dodávati kuráže: proto v příslovích pana Smila Flašky z Pardubic sluje „chmel hrdina" a v písních ruských jest chmel obrazem *srdnatého reka*, který statečně se potýká s nepřáteli:

Oj je-li to chmel, chmel, co se kolem tyčky vije?
hej to jest Chmelnický, co se s Lechy bije.
Zapor. star. II. 1. 12.

Zdali to chmel, chmel, co vysoko se vije,
zdali to kozák Nečaj, co se s Lechy bije?
zdali to chmel, chmel, co to v pivě hraje,
zdali to kozák Nečaj, co to Lechy rube? *Kuliš* II. 273.

Vil se, vil se jarý chmel
okolo tyčky stříbrné:
tak se vili kněži i bojaři
okolo caře pravoslavného. *Sach. Pěs.* I. 79.

Jako chmel tyčky zbavený bídně po zemi se plazí, tak *opuštěná dívka*, když jí odešel milenec, chodí utrápena:

Oj chmelíček na zahrádce na řádky se kloní,
a dívenka mezi lidmi hořké slzy roní.
Proč chmelina zelenoučká nevzpíná se posud?
a proč dívčina mladoučká proklíná svůj osud?
jakž se má chmel vzhůru pnouti, když mu tyčka schází,
jak se nemá dívka rmoutit, když kozák odchází? *Metl.* 79.

Avšak i prohnaná koketa (bývala druhdy zajisté samé kudrlinky), která po dlouhém sobě vybírání přebrala a se napálila, dostavši vdovce za muže, přirovnává se ku chmeli:

Oj ty chmelíčku, bylino bujná,
mnoho rozumu míváš:
opilého i střízlivého
z rozumu sprovázíváš.

Oj ty dívčino — vybíralko,
mnohos sobě vybírala,
všecky hochy pobláznila,
vdovcovou se ženou stala. *Sbor. Vil.* 147.

U nás chmel nemá žádného významu, leda pro toho, kdo se rád „nachmelí“; avšak „s chmelom treba s rozumom žiti“ říká Malorus.

Vypravuje se, že o svatvečeru vánočním chmel tolika pupenci vyráží, kolik jest měsíců do roka. Dle pověry německé vyrážejí o půlnoční z chmele pupence pod sněhem na prst dlouhé; jest v tom asi týž význam, jako že větvička višňová o půlnoci štědrého večera vykvétá (v. *Višeň* str. 164).

Konopě (*Cannabis sativa*),

konopí, rus. a starosl. *konoplja;* samčí konopě sluje *poskonná*, samič *hlavatka.* *)

Pleje děva konopě
u panského sada. *R. Kr.*

Jelikož pěstování konopí, zejmena setí, pletí a močení, náleží k zaměstnání výhradně ženskému, naznačuje konopě obrazně *ženu* nebo *dívku* a rozmanité jich osudy. Konopi vichrem zlomenou přirovnává píseň ruská k slíčné dívce, kterou „baťuška chočet zamuž otdať a mačicha v černicy postrič“ t. j. otec chce vydati za muž, ale macecha do kláštera (Sach. 263). Dorůstající konopě jest obrazem panny dospívající, na kterou čeká mládenec:

Rostou, rostou, rostou — konopě za cestou,
a jsou pěkné zelené;
mezi nimi roste — černooké děvče,
až vyroste, bude mé. *Erben* 275.

Jen že dost často bývají konopě *zelené*, dívka už hezky *dospělá*, a přece se žádný ženich nehlásí:

Za našimi humny zelené konope:
ver na naše dvere nikdo nezaklope. *Koll.* I. 158.

---

*) Jmeno konopě odvozuje se z řec. *κάνναβις*; jiné její názvy jsou: čes. *pěnka*, rus. *penka*, pol. *pienka*, což srov. s novopers. *beng*, *bang* = opilost. Konopě dostala se k nám z krajin kaspických a aralských, kdež podnes roste divoce. Skytové ji znali a opíjeli se nápojem ze semence připraveným (Herod. 4. 73). Biskup Otto Bamberský nalezl u pohanských Slovanů v Pomoří mnoho konopí *(canapum)*. V. Hehn, Kulturpflanzen [3] 168 a 524.

Ba konopě už dozrála, byla vytrhána i namočena a nyní ve vodě hnije — a dívka pořád ještě zůstává svobodna; smutný to osud, který jí musí vynutiti z prsou bolný vzdech:

Oj jak ťažko konopelci, jak v boloti hnije,
ješče ťažše divčinońci, jak bez muža žije. *Žeg. P.* II. 180.

Podobně těžko jest i ženě mladé žíti v cizině. Kostom. 42.

Na Moravě vyskytuje se tento obyčej: Když v létě trhají konopě *poskonné* (samčí), některé mezi nimi jsou „kurvičky" t. j. s roztřapenou hlavičkou, a po řídku jich bývá. Děva když takové dostane, posílá ji družce své se vzkázáním:

Vzkázal ti tvůj milý dobrý deň,
abys nejedla a nepila celý deň,
až mně jich takových devět odevzdáš,
a svého milého uhlídáš.

Anebo:

Posílám ti lásku po provázku,
a konopu po holi,
aby se ti vedlo po voli. *Suš.* 514.

Prostonárodní humor uvedl konopě též *v pořekadla*, jež se vesměs vztahují k provazu konopnému, jako: „Utopil, zadusil se v konopích", — „konopným šípem zastřelen," — „hoden trámu i konopí," — „pasovati koho na konopné rytířstvo," — „lépe jest trhati konopě rukama než krkem;" a j.*)

Ruské hospodyně vycházejí 1. března na pole, prostírají tam nový šátek, kladou naň pirohy (koláče) a k východu slunce se obrátivše říkají: „Toť tobě, matičko Vesno!" Za-

---

*) Konopě jakožto bezpečný útulek pronásledovaných líčí s rozmarem Mickiewicz v Panu Tadeuszovi:

Nieraz zając, zdybany w kapuście,
skacze skryć się w konopiach bespieczniej niż w chruście:
bo go dla gęstwi ziela ani chart nie zgoni,
ani ogar wywietrzy dla zbyt tęgiej woni.
W konopiach człowiek dworski, uchodząc kańczuka
lub pieści, siedzi cicho, až się pan wyfuka.
I nawet często zbiegli od rekruta chłopi,
gdy ich rząd sledzi w lasach, siedzą śród konopi.

nechavše tyto dary pod širým nebem vracejí se domů a doufají, že jim za to matička Vesna nadělí hojnost lnu a konopí.

Česká dívka válí se večer na sv. Jana Křt. po vyrostlých konopích; zvedne-li se opět zválené konopí, bývá to dobrým znamením, že se vdá do roka. A když přede konopě, může už napřed věděti, jakého muže dostane: napřede-li málo, dostane malého, pakliže mnoho, velkého; přede-li nitě tlusté, bude její muž tlustý, přede-li dlouhé, vdá se za štíhlého. *)

Na jihozápadní Rusi *zpytují děvčata* večer před sv. Ondřejem (29. list.) tímto spůsobem *svoji budoucnost.* Vstavše o půl noci naberou konopného semene, vyjdou na dvůr, obejdou třikráte dům a rozsévajíce semenec říkají:

Ja, svjatyj Andriju,
konopelki siju:
daj že, bože, znati,
s kim vesillje hrati.

Po té ulehnou opět a budoucí ženich se jim ve snách objeví. — Anebo dívka přivstane si časně ráno před slunce východem a tajně, aby jí nikdo neviděl, vezmouc hrst konopného semene zaváže si je do košile a nosí při sobě celý den; večer pak je rozseje a košilí zavláčí, říkajíc: „Chto mij suženyj, toj prijde zo mnoju konopelki brať.“ V noci prý přijde její souzený trhat konopí. **) Jinde konají podobnou sudbu se *lnem.*

Len (*Linum usitatissimum*),

u druhých Slovanův *len, lan,* řec. *λίνον,* něm. *flachs, lein.*

Také pěstování lnu náleží k pracem ženským, neboť od starodávna „ženy ruby strojá“, a ruby čili šaty bývaly vedle soukenných též plátěné. Ženám tedy o to běží, aby se len dobře vydařil, čehož se domáhají všelijakými *symbolickými obřady* naznačujícími, jak vysoký má vyrůsti len.

---

*) Afan. III. 690; Květy 1839. 87; Čas. č. m. 1856. 61.
**) Trudy etnogr.-stat. eksped. v zap. rus. kraj, III. 257 — 8.

České a slovenské dívky a hospodyně vynasnažují se o masopustě, aby co nejvýše vyskakovaly, neboť *jak vysoko skáčou, tak vysoký urodí se jim len*. O svatodušních pak svátcích zastrkují do zasetého lnu větvičky březové, aby jim vyrostl dlouhý len.

V Krajině hospodyně když zasila len, vezmouc nejmladšího synáčka na ruce drží jej vysoko v povětří a praví: „Tak vysoko ať roste len!"

U Rusův prostírají (na „svatou" neděli) na lavici kus plátna a staví na ně obrazy z kostela přinešené; po obyčejné modlitbě požádá hospodyně kněze, aby to *plátno vyhodil na střechu*, aby se urodil dlouhý (vysoký) len: nespadne-li plátno se střechy, naroste pěkný len. *)

Zvláště významný obřad konávali v té příčině Litvané na Žmudi podle líčení Zasického, jenž vypravuje, kterak dívky třetího dne po svátku *ilgi* zv. (s poč. listopadu) vzývaly boha *Vaižganta*, ochrance lnu a konopí: „Nejvyšší z nich nabravši si za ňádra koláčů, jež jmenují *sikies*, a stojíc na jedné noze na stolici a v levé ruce vzhůru zvedajíc dlouhé lýko lipové nebo jilmové, v pravé pak džbán piva držíc takto promlouvá: Vaižgante, uroď nám *tak vysoký len*, *jako já nyní jsem vysoká*, a nedej nám choditi nahými! Po té vypivši pivo a džbán opět naplnivši vyleje na zem a vyhazuje koláče ze záňadří služkám Vaižgantovým k snědku. Stojí-li při tom pevně, nadějí se budoucího roku dobré lnu úrody, pakli že kácejíc se na druhou nohu nastoupne, znamená to neúrodu." **)

Též v symbolice *lásky* má len svoje místečko. Děvčata slovenská sejí na sv. Ondřeje len na náton a zadávají do

---

*) Čas. čes. mus. 1859. 116; Afan. Vozzr. I. 35; Janežičův Slov. glas. VII. 18.

**) Descr. Pol. 284; srv. Grimm, D. myth. [4] 1037. Podobné obřady u Němců Perger 190 sled. V Deffingách ku př. skákajíce přes oheň svatojanský volávali:

„Flachs! flachs!
dass der flachs das jaur
sieben elle lang wachs!"

vrchňáku přeslice těsto očekávajíce, že je přijde zbuditi. aneb aspoň jim se „prisnije“ (ve snách objeví) budoucí jich manžel. Podobně na Podleší v osadách ruských dívka chtějíc se dověděti, za koho se dostane, zasívá večer před sv. Ondřejem semeno lněné do skořápky nebo střepiny zemí naplněné a pomodlivši se devět otčenášů stojíc, devět klečíc a tolikéž sedíc, říká:

Svjaty Andreju,
ja ne tebe toj len sěju,
dajže mini znati,
s kim ja budu toj len rvati.

Pak si ulehne, položí si zástěrku pod pravé ucho a takto jsouc přichystána očekává, že se jí ve snách zjeví manžel souzený. *)

Někdy ovšem druží se ke lnu také bolestné upomínky na zašlé doby lásky, jež vyluzují dívce trudný vzdech:

Když jsem plela len,
nevěděla jsem,
co mne mé srdečko bolí,
že mně můj milý vypoví —
nevěděla jsem!

Avšak co zábavy a radovánek poskytovaly za to *přástky*, při nichž se odehrávaly vesnické romány a kradly hubičky, když dívka buď schválně, buď náhodou upustila kužel a čiperný hoch si pospísil, aby jej zvednul, a při tom jich ústa náhodou se potkala; při nichž se zpívávaly písně národní a vypravovaly čarovné pohádky — o tom nynější mladé pokolení dovídá se jenom z doslechu.

Dle bájesloví slovinského umějí se lnem nejlépe zacházeti *bílé ženy*; ony prý jej zalévají o půlnoci při měsíčku ne-

*) Hanuš, Kal. 226; Wójc. Zar. dom. I. 353. V Horních Rakousích svobodné dívky nabravše večer před sv. Tomášem hrst lněného semene přehazují je přes hlavu říkajíce:

Ich säe meinen sam,
in St. Thomas nam;
in St. Thomas garten
will ich auf meinen bräutigam warten.

Na to prý zjeví se jim ženich ve spaní. Perger 194.

beskou rosou, a když kvete, bedlivě ho hlídají. Která žena nosí košili z takového lnu, vyhlídaného od bílých žen, ta bude míti lehký porod, a který hoch ji nosí, ten bude na vojně bezpečen od všelikého poranění. *)

U lužických Srbů vyptává se *Pšipolnica* těch, kteří o polednách v poli pracují, jak se pěstuje len a jak se dělá příze a plátno. Kdo neumí na ty otázky odpověděti, tomu zakroutí hlavu anebo pošle naň těžkou chorobu. — U Malorusův dává tyto otázky *upír*, který přišed k babě táže se, kterak se zhotovují košile. Jakmile by byla s odpovědí hotova, vyssál by jí krev. Proto musí baba co nejobšírněji vykládati, jak se len seje, jak se trhá, namáčí a drhne, jak se přede, tká, jak se ptátno bílí a konečně jak se košile šijou. Nežli vše to do podrobna vypoví, zazpívá kohout a upír zmizí. **)

V ruské pověře jsou jisté pátky, zvláště před velikými svátky, zasvěcené *Pjatnici* (personifikace pátku), kdy se nesmí ani písti ani tkáti, sice přijde Pjatnica a takovou ženu přísně potrestá. Vypravuje se též u nás v kraji budějovickém, že přichází sv. *Lucie* přede dvéře a táže se hospodyně, zdali děvečky koudel spředly; odpoví-li, že nikoliv, dostanou děvečky metlou. Při tom chodí sv. Lucie s kuželem jako by předla. ***)

Poznam. O pravlasti lnu nevíme posud nic určitého. Jisto jest, že už staří Egypťané, Foiničané, Řekové a Římané znali plátno čili lněné tkaniny. Egypťané zavinovali mumie do dlouhých kusů plátěných. Že i Slované záhy poznali len a jeho užitek, víme ze svědectví Helmoldova, který tvrdí ku př. o Ranech na ostr. Rujaně, ze místo peněz platívali plátnem: „Apud Ranos non habetur moneta nec est in comparandis rebus consuetudo nummorum, sed quidquid in foro mercari volueris, *panno lineo* comparabis (Helm. I. 38.7.) †) S tím

*) Janežičův Slov. glas. VII. 18. a IX. 119.

**) Afan. III. 138 — 9.

***) Čas. č. m. 1834. 187.

†) Hehn, Kulturpfl.[3] 144 sled. Snad i *plat* a *plátno* jsou slova příbuzná, jako lat. *pecus* a *pecunia*? Mluvozpytci odvozují plátno

se shoduje ku podivu zpráva španělského žida Ibrahima Ibn-Jakuba, jenž v 2. pol. X. věku osobně seznal Čechy, kraje Polabské i Polsko a vypravuje, že Čechové užívali lehkých šátečků z tkaniny za minci. Praví doslovně toto: „I dělají se v končinách Bojmy lehké *šátečky z tkaniny velmi tenké na spůsob síťoviny*, ježto se k ničemu nehodí. Cena u nich nepromĕnně jest kušar za deset šátečkův. Jimi oni obchod vedou a účtují sebou; mají jich (celé) nádoby i pokládají se (šátečky ty) u nich za bohatství a za věci nejcennější; *za ně kupuje se pšenice, i mouka, i koně, i zlato, i stříbro i všeliké věci.* *)

Jetel (*Trifolium*),

dětel, rus. *djatlina*, sloven. *datelina*, jihosl. *dětelina*, pol. *dzięcielina*, něm. *klee.*

Tři jako list jsme jetelní: já, moje kráska a láska;
snadnať tu změna jest do čtverolístku, tuším.
Cel.

Pro milence má jetel smutný význam *opuštěnosti, zármutku a zapomínání.* Jak tklivě, ač kratince, líčí píseň národní bolest dívky *opuštěné*:

Vila věnce ze slziček
a vplítala jetelíček! *Erben* 149.

Anebo:

Vila věnec olivový
a jetelíčkem
a koukolíčkem
proplítaný. *Erben* 495.

Když nevěrný milý dívku opustil, anebo nestálá milenka zapomíná na svého milence, *zarostá jim cesta rozmarínou, jetelem, travou nebo rákosím*:

Nevím, nevím kudy cesta —
zarostla mi travou všecka,
zarostla mi jetelinkou,
bych nechodil za hubinkou. *Erben* 151.

---

z koř. *prath* = prostírati; staroind. prathas, řec. πλάτος šířka, lit. platus široký a j.

*) *Čas. č. m.* 1878. 516.

Podobně v písni slovenské:

Zariastly chodníčky
milej pod oblôčky,
zariastly trninou,
drobnou ďatelinou. *Sbor. sl.* I. 15.

Dívka vidouc, ana k nim pěšinka zarostla jetelem, dovtípila se toho hned, že nevěrný milý na ni zapomněl a chodí za jinou; ale takový hoch beztoho za nic nestojí:

Ahá, ahá! cestička k nám dlouhá,
ahá, ahá! cesta dlouhá!
zarostla jetelem —
můj milý vlk tě vem! *Erben* 235.

Na otázku pak, kdo k nim chodívá, odpovídá panenka, že nikdo: není cesta šlapaná, jen po které s hochem chodila, a ta už zarostla:

Zarostla nám rozmarínkou,
samým drobným jetelem:
to nám jistě na znamení,
že my svoji nebudem. *Erben* 181.

Proto jetel nejbujněji roste, když se milenci rozešli, nebo když se milenka vdala za jiného:

Pod dedinou mostek
prehýba sa;
na ňom ďatelina
zelená sa.
Ďatelina drobná
nekosená;
už je moje milá
odvedená. *Koll.* I. 249.

Jetelinka nekosená znamená konec milování. Též v písni moravské:

Před naší je jatelinka,
jatelinka nekosená;
nechám já ju narůst hrubú —
milovala sem, nebudu. *Suš.* 314.

Znakem opuštěnosti a zármutku jest i jetel (zvláště bílý) tehdáž, kdy děva *ztratila svou nevinnost*:

Rozvij se v kvítí metlice,
že nejsem panenkou více;

a ten bílý jetelíček,
že mám na hlavě čepeček. *Erben* 481.

Ba vůbec každá na jetel vzpomínka vzbuzuje stesk a bolné povzdechy:

Jetelíčku v lese —
bože, rozpomeň se!
jaké je to milování,
když má milá nechce!

I když sameček uletí za jetel, jest to znamením opuštěnosti:

Sameček uletěl
za ten panský jetel,
za jetel, za lesy:
holoubku můj, kde jsi? *Erben* 149.

A čím bujněji jetel kvete, tím smutněji to s láskou vypadá:

K Biskópkám cestička zlatá
bílém jatelem popjatá;
bílé jatel pěkně kvete —
má milá mně votevřite.
„Proč pak bych ti votvírala?
nésó já žádná tvá milá." *Suš.* 250.

Jeteli více než trojlistému přikládají se *v pověrách* rozličné významy. Zvláště před svatým Jiřím bývá jetelina významna.

Nejraději vyhledávají jetýlek *čtyrlistý*, jenž přináší *štěstí v lásce* i ve hře a má tu moc, že člověk, který jej nevěda při sobě nosí, může i nadpřirozené věci vídati, kterých nikdo jiný nevidí, na př. nepochopitelná kouzla čarodějníků. Avšak nesmí se utrhnouti holou rukou, nébrž zaobalenou v bílý šátek, a musí potajmu se zašíti do šatův tomu, komu má přinésti, co znamená. Panna musí míti mládence ráda a za ním choditi, jakž dobře líčí píseň Čelakovského:

Čtverolístek v jetelíčku,
schválně já si vyhledám;
ten ti do nových střevíčků,
Bětulinko, tajně dám.

Kdyby však zpozorujíc to vzala jetel do holé ruky, tatam bude čarovná jeho moc. — Zašije-li děvče přítelkyni své tajně čtyrlistý jetel do šatů, učiní ji šťastnou: ona totiž pozná všeliká kouzla, která se před ní provozují. Jednou ukazoval čarodějník kohouta, který táhl kládu. Všichni se tomu divili. Ale jedna panna, která měla čtyrlistý jetel v šatech zašitý, přijdouc k tomu pravila: „Vždyť ten kohout netahá trám, nýbrž stéblo slámy!" Jak to čarodějník uslyšel, rozhněval se a udělal děvčeti, že s něho náhle šaty spadly.*)

Podobně vypravuje se o Žítkovi, šašku krále Václava, jenž také uměl čarovati. Kdysi provozoval přede dvorem královským rozličné kousky a konečně zapřáhnul kohouta do hrubé a dlouhé klády, a kohout ji táhl jakoby nic. I bylo podivení všeobecné, až najednou se ozve hlas ženský: „I co, že ten kohout vleče za sebou kládu? což nevidíte, že to jen stéblo slámy?" Byla to děvečka nesoucí nůši trávy, a mezi travou byl čtyrlistý jetel. Za to jí Žítek udělal, že se jí zdálo, jakoby kráčela vodou; i vyhrnuje sukně nad kotníky, nad kolena, k nemalému smíchu všech diváků. Nebyla to voda, nýbrž jen mámení smyslů, a děvečka kráčela v suchu prostřed náměstí. **)

Pětilistý jetel, dá-li se nevěstě tajně do nových střevíců nebo do postele, působí, že její prvorozeňátko bude chlapeček; dle jiných však znamená pětilistý klepy, pročež ho nikdo neutrhne. Srovnej konečně české říkadlo o jeteli: „O čtyry pro milý, o pěti pro děti, o šešti pro štěstí." *Sedmilistý* znamená smrť.***)

Petrklíč *(Primula veris)*,

též *bukvice bílá, bylina sv. Petra* (Čern. Herb.), sloven. *kľučiky,* slovin. *marjetica,* rus. *bukvica bělaja,* pol. *klucze ś. Piotra, pierwiosnek,* něm. *schlüsselblume, himmelschlüssel, Petersschlüssel.*

Jak naše jmeno ukazuje, jest to klíč, kterým sv. Petr vesnu otvírá. Sv. Petr jest nástupce pohanského Peruna

*) Kulda, Schrift. d. hist. stat. sekt. 1856. 119; Krolm. Staroč. pov. II. 10. Srv. Grohm. Abergl. 92.

**) J. Malý, Bách. a pov. nár. II. 73 — 4. S tím srovnává se nápadně podobná pověsť ze Švábska u Pergra 196 — 7.

***) Čas. čes. m. 1853. III. 490; Krolm. II. 11; Hanuš 138 — 9.

a *klíč symbolem blesku*, čemuž i žlutá barva i podoba petrklíče nasvědčuje. Proto také pochopujeme, proč petrklíč ke skrytým *pokladům cestu otvírá:* skrytými poklady rozuměj hojné dary přírody, ukryté v lůně matky země, z něhož z jara počínají vystupovati na světlo.

Dle něm. pověsti nalezl skoták na pustém zámku Blankenhorně ve Švábsku v pozdní jeseni petrklíč a zastrčil si ho za klobouk. Za chvíli zdál se mu klobouk býti těžkým, i sundal jej a spatřil, že petrklíč se ve stříbrný klíč proměnil, a zároveň stanula před ním panna, která mu pravila, aby otevřel dvéře v Heuchelberku, jež byly až posud ukryty, a tam aby sobě nabral co chce, jenom na nejlepší věc aby nezapomněl. I nabral si plné kapsy a rukávy, ale to nejlepší (otvírací bylinu) tam nechal.

Šel kdysi člověk o vánocích časně ráno ze Steinachu do Windheimu (v Horních Frankách), a když docházel k zámku Sternecku, uviděl petrklíč. Podiviv se, že v zimě nalézá květinu, utrhl ji a strčil za klobouk. Tu se octnul u zámku, jehož vrata sama se otevřela, a před ním stála bílá panna, ta měla vedle sebe dva bílé šátky prostřené a na tom jednom hromadu žita, na druhém hromadu pšenice. Člověk nabrav si z každého zrní po hrsti odešel. Pak teprv pohřešil petrklíče, ale zrní se proměnilo ve zlato. *)

Písně se o petrklíči nezmiňují, leda jedna česká, v níž petrklíč znamená snad *první lásku*:

U té naší studnice
roste bílá bukvice:
ta bukvice bílá
byla moje milá. *Erben* 172.

Němcům sluje prostonárodně „heiratsschlüssel" a které děvče o velkonocech nalezlo petrklíč, tu považovali za nevěstu. Ve Švýcarech zove se „madaun" a jmína jest za květinu vypovězené lásky. **)

---

*) Perger 175; Kobell 18.
**) *Strantz, Blumen* 308.

Slovinská legenda vypravuje, že petrklíč jest zasvěcen sv. Marjeti, odkudž jeho jmeno *marjetica*; otvírá prý zlatou horu.*)

Podléška (*Hepatica triloba*),

též *podliska*, něm. *leberblume;* na Moravě *sisí, sisílek.*

Kvete záhy z jara, už v měsíci březnu, pod lesními stromy a křovinami, zvláště pod lískami (odkudž její jmeno) květem modrým, jakoby modrým očkem prohlídla příroda, ze zimního spánku procitlá.

Kdo podlešku na jaře nejprve spatří, utrhne ji rukou neholou, nejraději bílým šátkem ovinutou, a *potírá květem* jejím třikráte sobě *okolo očí*, při tom třikráte po sobě říkaje:

Podlíška, podlíška, podlíška!
tebe nebolejí očička,
ale mne očička bolejí:
však ony se do rána zhojejí. *Erben* 54.

Na Moravě okolo Brna natírají si děti *sisíčkem* oči říkajíce:

Sisí, sisí, sisíčko!
tebe bólí očičko,
tebe bólí, mne nebólí,
šak ti ho pán bůh zahojí;

nebo:

Mí milí sesíčko,
bolí mě vočičko:
tebe nebolí, mě bolí,
šak si ti do rána zahojí. *Suš.* 735.

„Sésnouti“ či „sísnouti“ znamená u Brna „prohlídati“, „dívati se.“ — V Čechách vypravuje se o sv. Prokopu, kdekoliv se posadil, že všady po něm vyrůstala podléška. — Němci podkuřují podléškou proti čarodějnicím.**)

Poznam. Moravské *sisí* znamená dle Sušila *koniklec*, s čímž se shoduje slovinský název této rostliny *sasa*; nicméně máme za to, že obřad se sisíčkem vztahuje se k po-

*) Janežičův Slov. glasnik VIII. 157.
**) Krolmus, Staroč. pov. III. 16; Perger 160.

dléšce a nikoliv ke konikleci, poněvadž tomuto se přikládá spíše moc uspávající. Ostatně čes. *sasanka*, jež pochodí bezpochyby z téhož kořene co *sasa*, *sesí*, jest *anemone nemorosa*, a na ni by se tyto pověry také dobře hodily.

Koniklec (*Pulsatilla*),

rus. *son-trava*, slovin. *sasa*, v nejstarším čes. slov. rostl. *poniklec*.

V Ukrajině a na Velké Rusi mají za to, že koniklec působí *vidění ve snách* a *zjevuje* tajemnou, věčším dílem nešťastnou *budoucnost*. Příčinu k tomu zavdala nejspíše omamující jeho vlastnost a pak snad i to, že jeho zvonkovitý fialový květ jako ospale k zemi se kloní.

Rusové vůbec domnívají se, že spatří ve snách svoji budoucnost, když si na noc položí koniklec pod podušku; o čem se jim zdá, to prý se také vyjeví.

Duma ukrajinská o hetmanu Svirhovském vypravuje takto: „Plakala stařenka Hrihorjevna jako křepelinka, a mladá sestřička koniklec trhala a stařenky se tázala: „Tento-li koniklec (son-trava) kozácká jest síla? nebo jest ten koniklec kozácká mohyla?“ — „Tento koniklec, moje holubinko, vyrostl na poli, zlá sudba bylinu tuto utrhla a mojí dceři darovala. Ó dcero, moje dceruško! Přestaň hořekovati: neboť našeho mladého Ivana lze jen v mohyle hledati, v mohyle hluboké, okolo města okolo Kilie.“ *)

Mateří douška (*Thymus serpyllum*),

pol. *macierza duszka* n. *macierzanka*, stsl. *dušica*, rus. *matkina duška*, jihosl. *materina dušica*, luž. srb. *dejmančik*.

Skromničká to bylinka, tak skromničká, že sobě ani netroufá na palouk mezi hrdé družky své, ale osaměle na mezích podle cest a na suchých stráních líbeznou svoji vůni vydychuje. A právě tato vůně činí nám ji tak milou, že jsme ji „mateří douškou“ t. j. matčinou duší nazvali. Vhodněj-

*) Sreznev. Zapor. star. I. 2. str. 96; Sachar. Skaz. I. 43; srovnej *Kostom.* 38.

šího pojmenování věru nebylo lze pro ni nalezti. Jeť trpělivá a snášelivá jako matka, tak, že čím více po ní šlapeš, tím silnější vůni vydává; jako matka dítky, tak ona chová na teplém výsluní drobné květy své, ustýlajíc jim na zemi lůžko hebounké; i na hrobech ráda se tulí, což zavdalo podnětu k poetické české pověsti, že jest to *matka v kvítek proměněná*:

Zemřela matka a do hrobu dána,
siroty po ní zůstaly;
i přicházely každičkého rána
a matičku svou hledaly.

I zželelo se matce milých dítek:
duše její se vrátila
a vtělila se v drobnolistý kvítek,
jímž mohylu svou pokryla. *Erben, Kytice*[3] 1. a 174.

Kromě toho má i jiné vzácné vlastnosti, jež dobře ocenil R. E. Jamot, an dí: Aby člověk smekal před mateří douškou jako před bezem! Či jste neslyšeli, jak vzácný lék je mateří douška? Koupají se v ní choré nohy; ženy pijí odvar její; i proti žaludečním vadám prý pomáhá. A vedle toho čerstvě vařená mateří douška v mléce je prý mocnější než tříkrálová voda svěcená: rušíť veškera kouzla. *)

K tomu jen dodáváme, že o sv. Janě před slunce východem trhanou mateří douškou *podkuřují* se stromy na štědrý den před východem slunce, aby jich ruda nespálila (t. déšť padající, když slunce svítí). **)

Poláci uschovávají věnce z mateří doušky o sv. Janě uvité a posvěcené a dávají je dobytku, když ochuraví, do nápoje.***)

V Solnohradsku zavěšují dívky věnce z mateří doušky před okna, aby za nimi nechodil čert v podobě švarného mládence. †)

Konečně myslivci podkuřují se mařinkou (*Asperula odorata*) a mateří douškou, aby na honbě měli štěstí, a hospodyně podkuřují mateří douškou housátka, aby se dobře dařila.

---

*) Lumír 1875. 264.
**) Čas. č. m. 1856. 66.
***) Wójc. Zar. dom. II. 305.
†) Perger 144.

Dobrá mysl (*Origanum*),

slovin. *dobra mysel*, rus. *dušica*, něm. *dosten* či *wolgemut.*

> Ne v městských sadech úpravných tě kvésti viděl jsem,
> dobrá mysli, abrž leckde při vísce malé.
> *Čelakovský.*

V písních národních znamená *dobromyslnost*, *přichylnost*; moravská děva očekávajíc svého junáka

> chodila po poli,
> trhala koukoli,
> aj tu dobromysel,
> co by šohaj přišel. *Suš.* 238.

A Slovák si prozpěvuje:

> Moja milá dobrá mysel,
> opýtaj sa, čo som prišiel.
> Prišiel som sa opýtati,
> či ma budeš milovati. *Sbor. sl.* II. 1. 64.

V pověrách něm. jest dobrá mysl z nejvydatnějších prostředků proti čarodějnicím, obludám a strašidlům, neboť potřebí jen se jí dotknout, a v tu chvíli zmizí můry, mátohy, ba sám čert. Kdysi vylákalo strašidlo ženštinu do zahrady; tu však spatřivši rostoucí dobrou mysl a vlčí hubu (něm. *dorand*, *Antirrhinum*) zvolalo:

> Heb auf dein gewand,
> dass du nicht fallst auf dosten und dorand!

Ale právě tím upamatovala se žena na moc této byliny a položila se do ní; strašidlo ihned zmizelo.*)

U Slovinců chrání dobrá mysl, pověšená pod stropem ve stavení, od čarodějnic a zlodějů; voda pak, v které se dobrá mysl vařila, pomáhá od uřknutí a hlavy bolení.**)

Máta (*Mentha*),

též *bylina matky boží* (Čern. Herb.), rus. *mjata*, jihosl. *meta*, *metva*, něm. *münze.*

Sluje v písních „kadeřavá" a „krutá" (t. j. přísná, právě tak jako *routa*, v. t.) a jest symbolem *panenství a přísných*

*) Perger 140.
**) *Janežičův* Slovenski glasnik IX. 82.

mravů. Obyčejně vyskytuje se s routou zároveň. Dívka tropíc sobě žerty z námluv kozákových maluje mu, že jest uvita z kadeřavé máty. Nad Donem prozpěvují:

Neobcházej, pacholíku, okolo mé chaty,
nepošlapej, pacholíku, mojí routy, máty:
pro tebe jsem nesázela, ani zalívala,
pro koho jsem zalívala, toho objímala.

Máta vyrostla s božím dřevcem a barvínkem z popelu sirotkova. Viz *Brotan.*

Majorán (*Origanum majorana*),

marjánka, morav. *marijánek*, slovin. *majerán*.

Já nenelíbě voním, pokrmům též úpravu dávám:
však že krajankou jsem, mnou tu krajan pohrdá.
Čelakovský.

Jako vůbec květinky zelené, libovonné s nepatrným květem bývají oznakem *panenské poctivosti*, tak i majorán, jejž si bedlivě ošetřují děvy české, moravské a slovenské:

Černooký děvče — marijánek sází,
sází tě ho, sází — po jednom zbílečku:
ach! že's ty ošidil — chudobnó děvečku! *Suš.* 251.

Za našima humny majeránek bujný,
kdo chce k nám chodívat, musí býti šumný.
Koll. I. 157.

Pěstují ho pro svého milence upřímného, ale nikoliv pro podvodného záletníka:

Já mám marijánek — v zahrádce na řádce,
ale ne pro tebe — pro jiné mládence. *Suš.* 234.

I vyzývá panenka svého vyvoleného:

Vyprovoď mne do zahrádky,
dám ti kytku marijánky.*)

Také dívce slovenské jest majorán květinou lásky:

Majerán, majerán, zelený majerán,
ráda já, šuhajko, za tebou pozerám. *Koll.* I. 148.

*) Z rkp. Jeníka ryt. z Bratřic I. 640.

Ale co po kvítku, byť vonělo sebe lahodněji a rostlo sebe bujněji, když zůstává nepoznáno, nikdo ho netrhá, nikdo k němu nevoní: a co do těch mladých let, když marno mí-její, co do krásy, když nikdo se o ni neuchází? Pochopujeme dívku, když se rozhorlí:

Čo po tebe, majoráne, že pekně voniáš?
čo po tebe, muoj najmilší, keď ma zanecháš?
Koll. I. 149.

Nebo když chce zbytečné kvítko vytrhati a zahoditi:

Majerán, majerán, veru ťa vytrhám:
na čos mi v zahradě, keď frajera nemám? *Ib.* 148.

A přece zas, když se jí majoránek nedaří, stýská sobě:

Nasela sem marijánku,
sešla lebeda:
ach, co budu chlapcom dávať?
běda, přeběda! *Suš.* 319.

Přivonět si smíte, mládenci, k marijánce, jenom chraňte se jí potrhat nebo dokonce pošlapat! Poslechněte prosby a výstrahy milenčiny:

Nechoď ty mně, můj synečku, tady,
nešmatlaj mi marijánku všady:
je pěkný zelený
a ve vrchu pěkný červený. *Suš.* 292.

V písni české láká hoch dívku, aby s ním po lodičce plavala, ona však prohlédajíc jeho úmysl odbývá ho zkrátka:

A já nechci, nepojedu,
ty jsi šelma zrádce:
pošlapals mi marijánku
v tej naší zahrádce.

Ta marjánka, rozmarínka
modrým kvítkem kvete:
připravils mne o věneček —
co mi máma řekne! *Erben* 176.

Což má ubohá matička říkat? Pleje pošlapaný majoránek a slzami ho zalívá:

Prečo ho, mať moja, slzami polievᚿ
„Pre teba, diovčatko, že sa ponevieráš.“ *Koll.* I. 149.

Potrhaný majoránek už se nikdy nesebere, pokálená poctivost už se nikdy neočistí. Žaluje děva na svůdníka, ale což to platno?

U sousedů švarny Janek,
on mi strhal marijanek:
pošvarny Janičku,
strhal's mi krasičku! *Suš.* 318.

Podivno, že Slovenky určují

majerán pre vdovcov,
klince pre mládencov,

a dávají vdovcům přednost před mládenci:

majerán som siala a *klince* mi vyšli:
vdovca som čekala, *mládenci* mi prišli. *Koll.* I. 148.

Slovinec když jde na námluvy, zastrčí si majorán za klobouk a dá též děvečce tajně prouteček majoránu, aby jej vložila jeho milence pod hlavu, neboť „majorán srca veže." *)

V Krakovsku a Mazovši připravují z majoránu *nápoj lásky*: z jara když kvésti počíná, trhají ho při novoluní a odříkavše kouzelné formule namočí ho ve vodě a namíchají do nápoje té osoby, jejíž lásku sobě zjednati chtějí. **)

Vonný majoránek bývá potěchou *dívky nešťastné,* jejíž přáním jesti:

Nasbierajte majoránu
a zaviažte moju hlavu! *Sbor. sl.* II. 1. 67.

A když ji hlava přestane na věky bolet, zůstává jí majoránek věren i *na hrobě*:

Marijanka pěkně voní —
mé panence zvonek zvoní. *Suš.* 303.

Také hoch praví, zabijou-li ho na vojně, že

děvčata z pod Muráň'
donesú majorán,
čo prikryju moju tvár. *Sbor. sl.* II. 1. 83.

*) Janežičův Slovenski glasn. IX. 119.
**) Wójc. Zar. dom. III. 144.

Openec (*Glechoma hederacea*),

též *popenec, poponec,* chorv. *poponac,* sloven. *zádušník,* lot. *pehrkones* (podle Perkuna, slovanského Peruna), něm. *gundelrebe, donnerrebe.*

Chrání před čarami a bouřkou. Kdo nosí na sv. Valpurgu na hlavě uvitý z opence věnec, může poznati čarodějnice. Skrze ten věnec dojívají z jara krávy, když je poprvé vyhánějí na pastvu.

Openec má též léčivou sílu, zvláště proti bolení zubů. Zasvěcen byl u Němcův Donarovi (Perunovi), jelikož modrá barva drobných jeho kvítkův upomínala na blesk. *)

Blín (*Hyoscyamus niger*),

Mat. verb. *blien,* pol. *bielun,* rus. *bělena,* slovin. *belen* či *zobňak,* kašub. *beleca,* něm. *bilsenkraut.*

Nic dobrého není v šeredném blínu. Šedozelené plsťnaté listí, jež se choulí jakoby se světla štítilo, špinavé žilkované květy, jež vyhlížejí jako uhrančivé oči, k tomu omamující zápach vnati a otravující působení černého semena — vše to činí blín bylinou neoblíbenou, o níž trefně pověděl Perger, že jest mezi rostlinami tím, čím sova mezi ptáky. K tomu roste osaměle na místech nejhubenějších, kde sotva která květina se daří.

Proto není divu, že ho záhy užíváno k čarám a kouzlům. Už staří Gallové, u nichž slul *belinuntia* *) a byl bohu Belenovi posvěcen, připisovali mu kouzelných účinků; byl-li čistou pannou vykopán o půlnoci při novém měsíci, spůsobil deště

---

*) Grimm, D. m. [4] 1014; Perger 140; Afan. II. 388.

**) Na starých mincích gal. a u Dioscorida IV. 69 *βελινουντία, apollinaris herba,* staroněm. *belisa, bilse. Belenus* či *Belinus* = gal. *Apollo.* Holtzmann, D. myth. 77. S tím shoduje se nápadně, že u Slovinců sluje blín též *trava sv. Apolónije.* My však nechápeme, kterak bylina tak ošklivá, pošmurná, jedovatá mohla býti zasvěcena bohu světla, bohu slunce, kterému byly posvátny jen rostliny *jasných* barev, aneb aspoň na výsluní rostoucí. Perger hledá kořen slova v kimbr. *bele, bela* = jed. (102).

a nečasy, při úplňku sucha. Gallové jím kalili též šípy a oštěpy. Podobně bývalo u Němců, o nichž píše Burchard Wormský, že v 11. stol., když dlouho nepršelo, následujícím obřadem *vyzývali déšť*: mladá dívka do naha svlečená musela malíčkem pravé ruhy vytrhnouti blín (*belisa*), jejž jí přivázali k malíčku pravé nohy, pak ji vedly druhé děvy k nejbližšímu potoku neb řece a postříkaly vodou. *)

Čarodějnice připravovaly si z blínu mast, nežli se pustily povětřím na svůj sjezd; pějeť zajisté náš Erben o první noci májové:

Na ohništi pod komínem
sedí babka svlečená;
podkuřuje sebe blínem,
maže nohy, ramena. *Kyt.* [2] 146.

Jelikož v bájesloví déšť se přirovnává zhusta k dojení nebeských krav, snadno si vysvětlíme, proč téže byliny, která slouží k dělání deště, se užívá k tomu, aby krávy hojně mléka dávaly. Navaří se (v české pověře) *slezu*, *slízi* t. blínu a voda z něho dává se kravám píti. **)

Oman (*Inula helenium*),

dle Jgm. též *devětsil*, lit. *debesilas* (od *debesis* = oblak), rus. a srb. *devesil*, něm. *alant*; mimo to rus. a jihosl. též *oman*, slovin. *velki koren* neb *Ivansko zelje*.

Má žlutý květ, lupeny srdčité, na rubu plsťnaté, zapáchá aromaticky. Na Litvě jeho lupením zahánějí mračna, u Němců zapuzuje můru, chrání před kouzly, učarováním a bouřkou. ***)

Abys měl dům šťastný a dobytek aby ti nemřel, vykopej kořen omanový a to ráno v novou neděli do slunce východu. V úterý na to udělej díru (do země?), uřízni výběžky či

---

*) Grimm, D. m.[4] 493; Mannhardt, Baumk. 330; Perger, Pflanzens. 181 — 2; Sl. nauč. I. 588; Afan. Vozzrěn. II. 177. Obřad tento podobá se velmi k srbské *dodole* (viz *Rozhled* str. 59).

**) Čas. č. m. 1854. 550.

***) Afan. II. 388; Perger 130.

ratolesti (t. mrcousy) kořenu, dej do té díry, přilej svěcené vody, přidej kousek kamfru a parunkového (?) i panenského medu, a pak díru dobře zandej. Ořezaný kořen vsaď pod prah domu, k čemuž kopej proti slunce východu. *)

Římané prý nazývali oman „bylinou britanskou", poněvadž se nalézal na ostrovech ležících mezi Germanií a Britanií, kdež jej sbírali před prvním zahřměním; chránil proti bolení krku a proti hadům (Plin. 15.6). V Dolním Porýní říkají mu *Odinskopf* pro podobu jeho žlutého květu k slunci.

I nám zdá se býti oman symbolem *slunce*, třebas jej Afanasjev vykládal za symbol *blesku*. Proto máme za to, že i *devesel*, **) kterým se čaruje kravám, aby místo mléka dojily krev, jest vlastně oman, jehož význam co symbol slunce bychom vyložili takto: slunce zahání mraky čili stáda nebeských krav a působí, že místo mléka (t. deště) vydávají krev (t. j. krvavé neb rudé prouhy jako paprsky sahající z oblakův až na zem, když na ně slunce svítí). Jako slunce zapuzuje tmu a mátohy noční, tak i oman zaplašuje můru a ruší všeliká kouzla duchův nečistých. Stádům pak na pastvě dává zdar a zdraví.

Srbské dívky kladou oman o půlnoci před sv. Jiřím na otevřené místo, ku př. na střechu, říkajíce: „Omane brate rodjeni, pomami (přivábi) toga i toga (t. milence) za mnom." Tam ho nechají do rána, ráno pak se jdou podívat, je-li na něm mnoho rosy, což bývá dobrým znamením, že hoch ten rok bude za nimi choditi. ***)

Také Slovinci mají za to, že když se oman hodí do zatopené pece, přivábí dívce milence. †)

---

*) Čas. č. m. 1854. 540. V Rusku upotřebovali kořen omanový proti zimnici, jakž ukazují soudní akta z r. 1680. V Slavonii kopají ženy kořen omanový na sv. Jana, nevím k jakému účelu. Arkiv za pov. jug. II. 373.

**) Viz čl. *Devětsil* str. 285.

***) Milićević, Život Srba seljaka 18.

†) *Janežičův* Slovenski glasnik IV. 82.

Devětsil (*Petasites officinalis*),

či snad lépe *devěsil*, též *devesel* neb *koňské kopyto velké* (Háj. Byl.), něm. *huflattich*; česky prostonárodně též *čertův zub.*

Devětsil má květ fialově červený, lupení veliké, na rubu bíle plstnaté. Oddenku jeho užívalo se druhdy proti moru a pádu dobytka. Chceš-li udělati, aby krávy někomu dojily krev místo mléka, zahal se v noci do bílé plachetky, jdi do zahrady a vykopej kořen devětsilu říkaje:

Kopám, kopám devesel, *)
má duše se nevesel.

Vykopav jej vrať se domů nikomu slova nehlesnuv. Časně pak z rána jdi do chléva a zakopej kořen u prahu. Jakmile kráva, vycházejíc na pastvu, na to místo stoupí, kde kořen jest zakopán, bude očarována a místo mléka bude dojiti krev.**)

V Herbáři Černého dočítáme se o devětsilu: „Dětem stláti do kolébky s úročníkem nebo mayti dietě zachovává od zlých tchnutí babských i jiných strastí a činí, aby bez pláče spalo. — Někteří sobě tu bylinu s střelovým kořením strojí a při sobě nosí, aby se žádné střelby nebáli... A protož řiekají jí bylina vítězná" (*herba victorialis*).

Devětsil jest bezpochyby symbolem *blesku* pro svůj *červený květ,* jeho plstnaté listí připomíná *mračna.* Proto máme za to, že jeho název neznamená „devět sil", ale že souvisí s lit. *debesis* t. j. oblak, načež byl už Hanuš upozornil.

Odolen (*Valeriana officinalis*),

též *kozlík,* pol. *kozielek,* jihosl. *kozalac* neb *odoljen,* rus. *odolen-trava,* srb. *odolan,* něm. *baldrian.*

Odolen jest prý s to, aby *odolával* nástrahám ošemetníkův i zlých mocností, což už z jeho jmena vysvítá. Proto v písni, jíž byla Srby naučila sama víla, radí se ženám, aby jej stále při sobě nosily:

*) Není-li to spíše *oman,* jenž se česky též *devětsil,* rus. *devesil* jmenuje? Viz čl. *Oman* str. 284.

**) Grohm. Abergl. 130 — 1.

Vědět ženská hlava,
co j' odolen tráva;
vždy by jej sbírala,
u pás zašívala,
s sebou nosívala. *Karadž.* I. 149.

A haličské přísloví povídá, že „kdyby voměje a odolenu nebylo, jako pán by povětří (t. j. morová rána) chodilo,“ jelikož se odolenu přičítá léčivá vlastnost podobně, jako bedrníku. S kořenem odolenovým obcházejí pastuchové stádo, aby se jim žádný kus neztratil.

Rusové chystajíce se na dalekou cestu, ohražují se tímto zaříkadlem proti všelikým ourazům a nebezpečím: „Jedu já po rovném poli, a na rovném poli roste odolen tráva. Odolene trávo! já tebe nezalíval, já tebe neporodil: porodila tebe máti sirá země, zalívaly tebe dívky prostovlasé, báby samokrutky (t. j. oblakové ženy). *Odolene trávo! odolej zlým lidem*... odežeň čaroděje... odolej mi horám vysokým, nízkým dolinám, siným jezerům, příkrým břehům, temným lesům, kmenům i kládám... Uchovám já tebe, odolene trávo, na svém srdci po vší pouti a vší cestě.“

Odolenem dle pověry ruské možno připoutati k sobě psa; proto nosívají pasáci při sobě odolen, jehož odolávající moc nedá skotu daleko odcházeti. *)

Peluněk (*Artemisia absinthium*),

rus. *polyň*, malor. *pelun*, pol. *piołun*, srb. *pelen*, stsl. *pelyn*, něm. *wermut*.

Hořkost je vynikající jeho známkou; vše, co nemilého, odporného, přirovnává se k peluňku: „hořké jako peluněk“, zní české pořekadlo, a píseň slovinská pronáší vzdech srdce sklíčeného:

Peluňku, peluňku,
hořká ty květino!
tebou je mé srdce
kolem obloženo.

---

*) Čel. Mudr. 302; Afan. Vozzr. II. 417; Sachar. I. 20; Or. Miller, *Opyt.* [2] I. 1. 77.

Podobně stýská sobě děva srbská:

Bazalku já seju,
peluněk vychází!
Ach ty pelunečku,
hořký můj kvítečku!
tebou nechť se moji
svati ozdobují,
až mne přeubohou
do hrobu ponesou. *Čel. Sl. n. p.* VI. 137.

Bělorus naříká, že jako není byliny hořčejší nad peluněk, tak prý není služby krušnější nad vojančinu (Sbor. Vil. 113), a srbská dívka mluví ku svým lícím:

Kdybych věděla, mé bílé líce,
že vás bude starý ženich líbat,
do lesa bych došla zeleného,
všechen peluněk bych potrhala,
z něho bych pak vodu vycedila,
a tou bych vás, líce, umývala,
byste starci, když vás líbá, hořkly. *Kar.* I. 290.

Maloruska rovněž tak nerada se vdává za starého:

Radši, matko, peluněk bych jídala,
než s nemilým u večeře sedala. *Metl.* 259.

A v krajinské písni odpovídá dcera nešťastně provdaná, když se jí matka táže, jak se má, s trpkou ironií:

Dobře se mám, dobře,
polituj mne bože!
v slzách se umývám,
peluňkem utírám. *Vraz* I. 54.

Dále jest peluněk i symbolem *nepřejícnosti*:

Baťkova chlěba ne chočetsja,
baťkiv chlěb polynem pachne. *Kostom.* 39.

A konečně možno o něm říci, že nic dobrého neznamená. Dle písně chorvatské oznamuje peluněk dívce, že ji milenec hodlá opustiti:

I mi je povidal pelinak zeleni,
da će me ostavit moj klinčac ljubljeni.
Kurelac, Jačke 91.

„Klinčac“ t. j. karafiát, znamená v této písni milence.

Kdo peluněk při sobě nosí, jest bezpečen od učarování a uhranutí, kdo si ho dá do střevíců, dostane chuť k jídlu;

Rusové nosí 24. června celý den peluněk pod paždím, aby se uchránili od „vražeskoj sily“ t. j. od všelikých kouzel a čárů, a Malorusové kladou si o letnicích, zvláště když přenocují venku, pod hlavu peluněk, aby k nim Rusalky neměly přístupu; kladou jej i do oken a pod práh. V Podleší přikládají Rusíni mrtvým do rakve černobýl a peluněk, což prý za dob pohanských bývalo obyčejem.*)

Černobýl *(Artemisia vulg.)*,

také *sv. Jana pás* čili *bylina*, pol. *bylica*, jihoslov. *crnobil*, *komonika*, rus. *černobyl* neb *zabuďki*, starosl. *metlika*, něm. *beifusz*.

Večer před sv. Janem Křt., kdy příroda otvírá zdroje tajuplných sil svých a bujná mládež chystá se slaviti mysterie lásky pod šírým nebem, v háji zeleném — v tu dobu nastává černobýlu krátká, ale důležitá úloha. Mládenci i panny uvíjejí *věnce z černobýlu*, a jakmile vzplanou ohně svatojanské, kladou si věnce na hlavu, *opásají se černobýlem*, a podavše sobě po párech ruce tančí kolem ohně a skákají přes šlehající plameny, soudíce z podařených nebo pochybených skoků o šťastném či nešťastném manželství. Chvílemi se zastaví, podívají se skrze věnec do ohně a kladou jej opět na hlavu, aby po celý rok jich nebolela ani hlava ani oči. Černobýl zapuzuje obludy, ruší kouzla, brání nemocem. Kdo jej má ve stavení, tomu nemůže zlý duch škoditi.**)

Po slavnosti berou české dívky věnce s sebou domů a kladou si je na noc pod hlavu: ve snách zjeví se jim budoucí manžel. Ráno pak ubírají se dívky vespolek ku po-

*) Perger 125; Kostom. 39; Wójc. Zar. dom. III. 333.

**) Jungm. Slovn.; Afan. Vozzrěn III. 715; Květy 1846. 297; Grohm. Abergl. 90; Wójcicki, Zarysy dom. II. 313; Janežičův Sloven. glas. IX. 82; Grimm, D. myth.[4] 514; Perger 123. Německý starý botanik Jer. Bock († 1553) píše: „Etliche graben disz kraut (to jest černobýl) auff gewissen tag und stund wie Verbenam, *hencken es umb sich, machen kreutz darausz*, folgends *werfen* sie *das kraut in St. Johanns fewer* mit ihren sprüchen und reimen. Disz affenspiel und ceremonien treiben nit die geringsten zu Parys in *Frankreich*.“

toku a hodí rázem všecky věnce na vodu: čí věnec plave napřed, ta se vdá nejdříve.

Tyto obřady svatojanské konávaly a s části podnes konají se na Rusi *(Kupalo)*, v Polště *(Sobótky)* i v Čechách, ba i některých krajinách německých a francouzských. V Krakovsku ozdobují večer před sv. Janem domy černobýlem; podobně činí Mazuři a Podlešané. Také Malorusové zastrkují z venku po chalupě nejvíce u střechy množství černobýlu, aby zabránili přístup všelikým kouzlům a obludám. Vodou z vařeného černobýlu sebraného na sv. Jana umývají na Moravě krávy, když následkem učarování se jim mléko zastavilo.

Malorusové vypravují o člověku, který se najedl kaše z uvařených hadů a rozuměl řeči zvířat i rostlin; jakmile však snědl kořen černobýlu, zapomněl opět vše a nerozuměl ničemu. Proto černobýl malorusky sluje „zabuďki". *)

Prastará jest i pověra, že kdo nosí černobýl při sobě, nezemdlí na cestě. **)

Brotan či boží dřevce *(Artemisia abrotanum)*,

někteří *„dřevinka"* říkají (Černý, Herb.), rus. *božje derevo*, malorus. *biž-derevo*, pol. *boże drzewko;* starosl. *božje drvce.*

Neúhledná bylina, která však, mneš-li ji mezi prsty, lahodně voní a tudíž *vábí milence.* Tak hoch láká dívku:

Až půjdeš, zastav se,
dám ti kus laskavce,
kytičku z brotanu:
snad že tě dostanu,
roztomilé děvče. *Erben* 124.

Ale někdy přese všecko vábení nechce se ta láska dařiti; i stýská sobě děvuška:

Čože je to za zelina božie drevce?
čože je to za šuhajka, co ma nechce? *Koll.* I. 153.

*) Květy 1839. 87; Čas. mat. mor. 1870. 197; Afan. II. 574.

**) Píšeť už Plin. 26. 89: Artemisiam alligatam qui habet viator negatur lassitudinem sentire. Rovněž tak téměř doslovně *ἑρμ. παλ.* (ed. Sill. 212): *ἀρτεμισίαν τὴν βοτάνην εἴ τις ἔχει ἐν ὁδῷ, λύει τὸν κάματον.* Grimm[4] 1013.

A přece má brotan vzácnou moc, pro kterou jest oblíben zvláště u mladých ženušek, jež mají obstárlé muže; neboť brotan podestlaný v lůži aneb podložený pod podušku zase *zmužilost* navracuje a zahání všeliké obludy a čáry, kteréž chtivosti přirozené překážejí. *)

Karpatská koljadka vypravuje, že *brotan vyrostl s mátou a barvínkem z popelu tří sirotkův*, jež macecha zabila a upálila, poněvadž neuhlídaly zlaté „rjasky" (řasy) na konopí:

Posějala lenku na zahumenku (za humny);
lenok sja ne vrodiv, lem konopelki,
na tych konopelkach zolota rjasa;
odzjubajuť jei tri ptaškove,
ohanjali jei tri sirotojki:
iše he! he! he! dribni ptaškove!
ne odzjubajte zolotu rjasu:
ej bo my mame ljutu mačichu (zlou macechu),
ona nas spaliť na dribnyj popelec,
ona nas posěje v zahorodojcě,
ta z nas sja vrodiť trojake zillja (býlí):
perše (první) zilejko — bižderevočok (boží dřevce),
druhe zilejko — krutaja mjata (máta),
tretě zilejko — zelenyj barvinok.
Bižderevočok děvkam do kisočok (do vlasů),
krutaja mjata chlopcjam na šapjata,
zelenyj barvinok děvčatam na věnok. *Kostom.* 37.

Dle Hájkova Bylináře „brotanem postlati neb zakouřiti *hady* zahání"; a podle pověry polské dobře jest nositi při sobě boží dřevce, aby chráněn byl od učarování.

Pytláci pak chodívají v den sv. Jana Křt. před východem slunce „na verbínku a brotan." Kdo však je trhá, musí býti nahý. Doma je uvaří v octě a tím vymyjí ručnici, z níž potom všecko zastřelí a nikdy nechybí. **)

Bedrník *(Pimpinella)*,

halič. *bidrič*, pol. *biedrzeniec*, rus. *bedrenec*, srb. *bedrenik*, *bedrinac*, něm. *bibernell* či *bimelle*.

Bedrník v moru lík. *Čel. Mudr.* 302.

Není nad bedrník! Na celém božím světě nenaleznete prostředku proti všelikým nemocem, proti moru, proti otrá-

*) Petr Hubáček, O věcech ptáč. a ryb. 67.
**) *Studia o gusłach* II. 83; Květy 1847. 187.

vení a učarování, ba i proti samé smrti, jakým jest bedrník. Však vy dobře znáte léčivou jeho moc, neboť rádi o něm zpíváváte:

Pijme pivo s bobkem,
jezme bedrník:
nebudeme stonat,
nebudeme mřít!

Zvláště kdo jeho kořen, namočený v kořalce, při sobě nosí nebo žvýká, jest chráněn před nakažlivými nemocemi. O tom mají Němci mnoho pověstí, které se vesměs shodují v tom, že bedrníku nejlépe jest užívati *proti moru.* Buďto přilétá v čas moru z lesa pták, jenž hvízdá:

Esst kranenbeer (jalovec) und bibernell,
so sterbts ned so schnell;

nebo se zjevuje anděl, jenž zpívá podobnou písničku, anebo divoký mužík, jejž byl sedlák opil vínem, prozrazuje co prostředek proti moru „eberwurz und bibernell“; anebo konečně lesní žínky (holzfräulein) v čas moru přicházejíce z lesa volají:

Esst bimellen und baldrian,
so geht euch die pest nicht an.

Česká pověra zná bedrník jakožto životní elixír, jejž prozrazuje *divá žena;* otázal-li se jí totiž někdo, proč tolik let žije, odpovídá: „Jídej polívku s bedrníkem, budeš také dlouho živ“; a české pořekadlo zní: „Bedrník v moru lík“; podobně i pořekadlo haličské: „Jak budeš mati (míti) bidrič, to ti nezrobiť povětrije*) nič.“ Syrenius ve svém „Zielniku“ (v Krakově 1613) tvrdí, že „biedrzeniec czarny czary dla nierządnéj miłośći odpędzą.“ **)

---

*) Polsky *powietrze* = mor. Také Polákům jest bedrník „dobry przeciw powietrzu morowemu.“ Studia o gusłach II. 82.

**) Perger 137; Mannhardt, Baumk. 81, 97; Zingerle, Sitten, bräuche u. mein. des tir. volkes, 2. aufl. 102; Čas. čes. m. 1855. 47; Čel. Mudr. 302; Wójc. Zar. dom. III. 139.

Rmen, heřmánek *(Matricaria Anthemis),*

rus. a malorus. *romaška, romen,* slov. *králičky,* pol. *rumian,* jihosl. *rman, raman,* slovin. *jarmen, hrmanek.*

Zasvěcen lásce. Maloruské dívky kopají heřmánek, aby jím *učarovaly* mládencům, jakž svědčí píseň:

Na horu! nakopat si heřmánku
oj ty bylinko heřmánku,
nač mi tebe vykopati,
když neumím čarovati?
Podhrniž křídla pod sebe,
aby ti bylo těžko beze mne! *Kostom.* 34.

Česká pak mládež *hádává z květu heřmánkového* o svém budoucím manželu: otrhávajíce lístek po lístku říkají: „panna, vdova, baba", aneb: „mládec, vdovec, dědek", a které slovo připadá na poslední lístek, takový bude manžel nebo manželka. *)

Podobně děje se na Slovensku, o čemž píše *Kollár* takto: „*Králiky*, někde i heřmánek, rmen, známá rostlina, odtrhne se od kořene se stéblem, položí se do zavřené hrsti tak, že jen koruna kvítku se vidí, druhou rukou trhají se s ní bílé kvítkové lístečky s opakováním těchto slov: „budem — nebudem", totiž „manželkou toho, na něhož nyní myslím", (nebo „mládenec — vdovec", totiž „bude můj budoucí manžel"), slovo na poslední lístek padající jest jako proroctvím a odpovědí." Tuto hru hrají hned děvčata sama, hned společně s mládenci; při čemž zpívají takto:

Králiky, králiky! vy bielé králiky!
choďte že povedať tej mojej mamiky:
že som už sto kvetom lístky obtrhala,
a vždy „budem jeho" odpoveď zostala. *Koll.* II. 43.

---

*) Čas. č. m. 1856. 65. Místo heřmánku brávají též květ *kopretiny (Chrysanthemum leukanthemum),* kterouž nazývají též velkou sedmikrásou, něm. *Perlenblume,* a jíž se dotazují takto: vytrhnou vnitřní žluté květy, vyhodí je do povětří a zachytí na ruku obrácenou dlaní dolů; kolik kvítečků zůstane na ruce, za tolik let se tazatel ožení nebo vdá, neb tolik bude míti žen nebo dětí; anebo otrhávají *lístky* květní jako u heřmánku.

Na sv. Jana Křt. přinášejí na Slovensku pro každého v domě králík; čí do rána zvadne, ten umře do roka.*)

Z vonných květů pravého heřmánku připravuje se thé, kteréž jest z nejoblíbenějších domácích prostředkův.

Za to však divoký heřmánek *(Anthemis arvensis)*, též „hořká tráva" zvaný, jest bylím pro svůj zápach odporným. Koupati se v něm znamená míti osud trpký:

A hde toje roman zilja,
ščo ja v nim kupavsja?
Hde ty moja licha dole,
šlakom voločiš sja? *Žeg. P.* II. 82.

Němci v Čechách vypravují, že heřmánek jest zakletý voják, jako jest čekanka zakletá nevěsta, čekající na ženicha.**) Pověsť ta povstala nejspíše z podobnosti jmen „Heřman" a „heřmánek".

Řimbaba *(Parthenium pyrethrum)*,

něm. *mutterkraut.*

Nechají-li se rybí kosti od štědré večeře přes boží hod vánoční na stole a pak se na zahradě zakopají, vyroste z nich řimbaba, kterou prý začarovávali psotník.***)

Čertkus *(Scabiosa succisa)*,

sv. Petra kořeni, rus. *čortov ukus*, pol. *czartowe żebro*, neb *š. Piotra ziele* něm. *teufelsabbisz.*

„Baby kouzelné a čarodějné i kteříž jsou jim podobni, toto o této bylině sobě vymyslili, že čert znaje velikou moc této byliny a jí lidem přiti nechtěje, jakž vyroste, hned největší kořen obkusuje" (Hájkův Byl.). Víra ta, že *„ďábel závidě lidem toho zdravého kořene v zemi jej obkusuje"* (Jád. rkp.), jest velmi rozšířena; do sv. Jana bývá neukousnut: pomáhá proti čarám i — zlým ženám! Když čert ukousnul kořen, smilovala se p. Maria nad tou bylinou a darovala jí moc

*) Sbor. sl. I. 200.
**) Grohm. Abergl. 100.
***) Hanuš, Kal. 29.

zaháněti zlé duchy.*) Večer před sv. Filipem a Jakubem namíchá hospodář čertkusu dobytku do píce, aby mu čarodějnice nemohly škoditi.**) Afanasjev vykládá čertkus za „*Perunovu bylinu*“, čemuž nasvědčuje i český název „sv. Petra koření“, jelikož sv. Petr jesti nástupcem hřímatele Peruna (Vozzrěn. II. 418).

Třezalka (*Hypericum perforatum*),

sv. Jana bylina, dle Čern. i Hájka *zvonček, zvoneček červený*, pol. *świętojańskie ziele* neb *dzwonki p. Maryi*, rus. *želtyj zvěroboj* neb *kupalskoje želtocvětnoje zelje*, něm. *johanniskraut.****)

Kvetouc za letního slunovratu květem červenožlutým náleží třezalka mezi ty byliny, které sbírá lid na den sv. Jana Křt. a jimž připisuje velikou moc *proti kouzlům a čarám.* Hájek v „Bylináři“ takto se o ní pronáší: „Píší někteří, že kouřením zvonečku v domích zahánějí se zlí duchové, a odtud mnozí říkají jí *fuga daemonum*“, něm. *teufelsflucht.* A poněvadž zlí duchové se objevují často v podobě zvířecí (vlka, hada a j.), odtud snad pochází též ruský název *zvěroboj.*

Čechové sbírají na sv. Jana třezalku (sv. Jana květ) s heřmánkem a ouročníkem a nechavše ji dva dni pod stolem domnívají se, že nabude zázračné síly léčivé. Také ve věncích, jež sobě kladou na hlavu, když pálí ohně svatojanské, nesmí scházeti bylina svatojanská.

V okolí Jablonce ustýlají večer před sv. Janem lůžko ze svatojanské byliny, doufajíce, že v noci přijde sv. Jan

---

*) Perger 67, Grimm, D. m.[4] 1015. Oribasius praví, že čert s touto bylinou takovou tropil neplechu, že bohorodička majíc slitování tu moc mu odňala. *Ze vzteku ukousnul kořen*, a tak roste až podnes.

**) Grohm. Abergl. 99. Už polský botanik Martin Siennik píše ve svém Herbarzi (r. 1568), že dávají dobytku osolený čertkus proti čarám. Studia o gusłach II. 84.

***) V nejstarším českém slovaří rostlinářském sluje *Scopa regia* = *zvonek* neb *sv. Jana kořenie:* Čas. č. m. 1877. 392. Erben ve vydání Štítného, O obec. věc. křesť. 307, kdež Štítný praví, že na sv. Jana světili „minu svatú“, vykládá tuto minu svatú (Joannis amor) na třezalku, ale nevíme, jakým právem; neboť Němcům aspoň znamenalo *Johannis minne* = *připíjení* sv. Janu na památku. *Grimm, D.* myth.[4] 49—50.

a položí hlavu na lože uchystané. Na zejtří pak bývá prý viděti otisk jeho hlavy na bylinách, jež tím stávají se léčivými a zvláště nemocnému dobytku se přiměšují do píce.

Polské šestinedělky rozestýlají třezalku po světnici, kde novorozeňátko leží, a nosí tuto bylinu při sobě, aby jí zapudily *bogińky* čili *divé ženy.*

Díváme-li se na třezalku proti světlu, pozorujeme, že její lístky mají samé dírky, jakoby byly propícháný. To prý odtud pochodí, že ďábel rozhněvav se na moc této byliny všecky její lístky jehlou propíchal a zdravou šťávu z ní vytočil.*)

Petružel *(Petroselinum)*,

nebo *petržel;* slovo původu řeckého.

Význam její erotický dobře naznačuje píseň slovenská:

Petržlenček, boriovča —
to je dobruo pre diovča. *Koll.* I. 153.

Znamenáť petržel *lásku manželskou;* proto sejou milenci jmena svá petrželí a dle jejího zrůstu soudí, jak se jim povede v manželství. Když jde nevěsta k oddavkám, má nésti pod paždí petržel a chléb, aby jí zlí duchové neuškodili. **)

V Limburku připevňují *nepoctivým* děvčatům na dvéře kytku petrželovou místo máje. ***) Z toho sobě lze vysvětliti, proč slovenská dívka, která se podnesla, má si nasázeti do záhonku petržele, jakž jí radí píseň:

na druhú hriadku petružky —
nahotuj si dzevcě pelušky. *Koll.* I. 153.

Kdo má *zlou paměť*, tomu radí česká pověra, aby pil s vínem kořen petrželový na prach utlučený. †)

---

*) Janežičův Slov. glas. IX. 83; Grohm. Abergl. 98; Afan. III. 804; Zieleniewski O przesąd. lek. 29; Perger 67. Na starém zámku Saalensteinském v Horních Frankách vykvétá o sv. Janě ve 12 hod. v poledne třezalka; kdo ji nalezne a s kořeny vytrhne, může dobývati ukrytých pokladův. Kobell, Über pflanzensagen 16.

**) Hanuš, Wissensch. d. slav. myth. 284.

***) Reinsberg-Düringsfeld, Calend. Belg. I. 280.

†) Čas. č. mus. 1854. 551.

Česnek *(Allium sativum)*,

stsl. *česnok*, rus. *česnok*, pol. *czosnek*, slovin. *česnik*, srb. *česno* neb *luk*, něm. *knoblauch*.

Čpavostí svou *zapuzuje věďmy*, *strygy*, *čarodějnice* a všeliké zlé duchy, chrání od neduhův i ode všeho zlého, *dodává síly a zmužilosti*.

Slováci natírají o štědrý večer a v t. zv. „strydží dni", t. j. v den sv. Martina, (11. list.) sv. Kateřiny (25. list.) a sv. Lucie (13. pros.) u stájí i domů zámky a závory česnekem dělajíce na dveřích kolečko a do něho křížek, aby strygy neměly přístupu k dobytku a nevyváděly koní ze stáje a na nich nejezdily, kravám pak aby neodbíraly mléka. Též jídá v ty dni každý v domě stroužek česneku, jehož i dobytku uštědřují. *)

U všech Slovanů bývá česnek nevyhnutelným přídavkem *k večeři štědrovečerní*. V Haliči a Malorusku kladou toho večera před každý příbor po stroužku česneku, anebo nastrkají místo toho tři stroužky a 12 cibulí do sena, kterým bývá postlán stůl, na ochranu ode všech bolestí a zlých duchův. Srbové mažou se na šlapadlech, prsou a pod paždím šťávou česnekovou, aby k nim věďmy neměly moci. **)

U nás dávají o štědrém večeru též kohoutovi, houserovi, a domácímu psovi po česneku, aby byli hodně zlí a ani čerta se nebáli. Čeládka dostává ráno polívku česnekovou, aby byla zdatná do práce. ***)

Poláci a Srbové, když je někdo chválí, říkají „česnek, česnek", aby jich neuřknul, a nekřtěňátkům podstrkují česnek pod podušku, aby je chránili od moci ďábelské i čarodějné. †)

---

*) Sbor. slov. I. 171, 207, 209. Také u Římanů chránil česnek od zlých duchů, zvláště od Lemurů čili zlých nebožtíkův.

**) Afan. Vozzr. II. 571.

***) Grohm. Abergl. 89. Že česnek vzbuzuje bojechtivost, domnívali se už staří Řekové, pročež kohoutům, jež vodili v zápasy, dávali před půtkou česneku. Velišský, Život Řek. a Řím. 201.

†) Bratranek, Aesth. d. pfl. 56. Nynější Řekové nazývají nekřtěná pacholata draky (δράκοντας) a děvčátka drakyně (δρακόντισσα); *kdo je spatří*, musí třikráte vyplivnouti a „česnek" říkati, jako

Rusové opakujíce slovo „česnek" ohražují se proti nástrahám Lěšího (lesního muže.)

V některých dědinách jihoruských *zavazují nevěstě*, když jde k oddavkám, *stroužek česneku do vlasův*, aby jí nikdo neuhranul. Též uherští Rusíni zaplétají nevěstě česnek do věnce, aby ji chránil ode všeho zlého, při čemž zpívají:

Podej, matko, jehličku,
a hedbávnou nitečku,
ať přišijem česneček
na ten zlatý věneček. *Zap.* I. 697.

Jihoslované užívají *k poznání čarodějnic* tohoto prostředku: zabivše před zvěstováním p. Marie (25. bř.) hada zasadí do jeho hlavy česnek, aby do zvěstování p. Marie vyrostl; stane-li se tak, zastrčí si jej za čapku a jdou na zvěstování do kostela; tehdáž kde která čarodějnice (vještice) jest, sběhnou se kolem člověka, aby mu odňaly česnek. *)

Poznámka: Česnek a cibuli jídali na východě od starodávna. V Egyptě byly pokrmem tak oblíbeným, že mohl Plinius tvrditi, česnek a cibuli že vzývají Egypťané za bohy (*Alium cepasque inter deos in jure jurando habet Aegyptus*, Plin. 19, 101), a Herodot mluvě o stavbě pyramidy Cheopsovy (jež trvala 30 let) praví doslovně: „Zaznamenáno jest egyptským písmem na pyramidě, *mnoho-li peněz se vynaložilo na řetkve a cibule a česnek dělníkům;* i pamatuji se dobře, co tlumočník, přečítaje mi onen nápis pravil, že se za tyto věci *1600 stříbrných talentův* (t. j. asi 3,600.000 zl. r. m.) zaplatilo". Her. II. 125. Židům na poušti toužebně prý se stýskalo po egyptském česneku a cibuli, a Hehn tvrdí, že pověstný *foetor judaicus*, pro který Židé utržili ode všech národů tolik opovržení a posměchu, přičísti sluší jich požívání česneku. Pro stůl perských králův dodáváno bylo denně značné množství cibule a česneku. I mezi sprostým lidem

---

se činívá proti učarování a na odvrácení všeho zlého. Mannhardt, Wald- u. feldkulte 64.

*) Karadž. Rječ. s. v. Blagovjest.

řeckým a římským bylo požívání česneku velmi všeobecné, o čemž nás přesvědčují komedie Aristofanovy a Plautovy. U Plauta ku př. chuďas páchnoucí česnekem vzbuzuje ošklivost:

At te Jupiter
Dique omnes perdant: fu, oboluisti alium.
Mostel. I. 1, 38.

Že dívky nerady líbaly toho, kdo páchnul česnekem, samo sebou se rozumí; i tato okolnosť byla vítanou látkou satirickým básníkům.

Podnes jsou v Italii a ve Španělích česnek a cibule sprostému lidu nejmilejší pochoutkou, kteréžto však vzdělanější třída pilně se vystříhá. *)

Cibule (*Allium cepa*),

něm. *zwiebel.*

Už jmeno cibule (z novolat. *cipolla*, *cepolla*, což opět ze starolat. *cepa*) tomu nasvědčuje, že se k nám dostala z Italie. U nás rozšířena jest pověra, že *cibule vtahuje do sebe ze vzduchu všelikou nákazu*, pročež při nastalém moru a jiných nakažlivých nemocech zavěšují rozkrájenou cibuli v příbytcích a nechávají tak dlouho viseti, až sčerná, majíce za to, že sčernala od zkaženého povětří.

Cibulí natírají bradavice, když měsíce ubývá, načež ji do země zakopají, a bradavice pominou.

Mimo to dozvídají se z cibule, *který měsíc* v nastávajícím roku *bude suchý a který vlhký* a sice tímto spůsobem: na štědrý večer, nežli jdou na půlnoční, rozloupavše cibuli na dvanáct slupek, položí je řadou vedle sebe, dají každé slupce jmeno jednoho měsíce a nasypou do každé špetku soli; vrátivše se potom z kostela prohlížejí slupky: v kterých sůl zvlhla, ty ukazují na mokré měsíce, v kterých však zůstala suchá, ty zvěstují měsíce suché.

**) *Hehn, Kulturpfl.* [3] 171 sled. Srv. Strantz, Uns. gemüse 84 sled.

Při sázení cibulky nesmí se mluviti, sic roste samá vnať a žádná cibule; za to však bývá cibule veliká, když se na sv. Jana sedláci po záhonech válejí (dle pověry německé. *)

Hrách (*Pisum sativum*),

rus. *goroch,* pol. *groch,* srb. a starosl. *grach* atd., něm. *erbse.*

Zelený hrách znamená *dívku na vdávání.*

Zelená se, můj nejmilejší,
otce mého hrách,
zelená se, mé milé srdečko,
na našich drahách. *Erben* 315.

Jen že nebývá hrubě bezpečen, roste-li na ráně, poněvadž málokdo jda kolem, odolá pokušení, aby z něho neuškubnul; a tak se vede i děvě, kteráž na otázku jak se má, odpovídá trpce sarkasticky:

Já se mám dost hezky,
jako hrách u cesty:
kdo přijde, utrhne,
uteče zas. *Erben* 209.

Zvláště má-li mnoho lusků s hojným a velikým zrním, dělává každému laskominy. Má tudíž hrách význam erotický, který v písni polské jest až příliš srozumitelný:

Dejže mi hrachu, má nejmilejší;
jestli mi nedáš, to mi dá jinší.
„Dala bych ti hrachu, však bojím se hříchu,
bych se nedostala do lidského smíchu." *Z Ol.* 57.

V písni luž.-srbské hoch vyváděje koníčky volá na dívku, aby vstala a pomohla mu žíti hrách. Ona však ostražitá odpovídá:

Už dost dlouho jsem živa na světě,
ale hrachu nikdy jsem nežala. *Smoleŕ* I. 46.

Dle toho říkají na Rusi o ženě těhotné, že „pokušala gorošku", jako v srbské písni, že se najedla bobův. Proto

*) Grohm. Abergl. 89, 172; Perger 83. Srov. zajímavý článek o cibuli a česneku u Strantze, Unsere gemüse 85 sled.

házívají o svatbě po ženichovi i nevěstě hrachem, *aby byli plodni*: kolik zrn na šatu zvláště nevěstině uvázne, tolik bude míti dětí. Tohoto významu nabyl hrách, tuším, jednak proto, že ve vláze nabobtnává, jednak pro svou úrodnost. Ruský hrdina Pokatigorošok (Kulihrášek) rodí se ze zrnka hrachového, jež matka jeho byla pozřela. Na štědrý večer rozhazuje slovenská hospodyně nad hlavu i za sebe po světnici vařený hrách, aby za rána slepice naň pustila, by pozobavše ho celý rok *dobře nesly*. *) V Čechách přijda o štědrý večer slouha do světnice a odtroubiv vezme hrsť hrachu a hází jím po světnici, při čemž říká, když hodí poprvé: „Na pěkná hnědá hříbátka!“ podruhé: „Na pěkná červená telátka!“ a potřetí: „Na pěkná bílá jehňátka!“ **) Okolo Čes. Brodu chodívají na velký pátek s pytlíkem hrachu do zahrady a tlukou jím o stromy, *aby nesly tolik ovoce*, kolik hrášku je v pytlíku. ***)

Kdežto však zrní hrachové jest znakem plodnosti a úrody, znamená prázdná *hrachovina* přirozenou měrou *jalovost*, zápor lásky. Dáti neb uplésti někomu *hrachový věnec* jest u Poláků tolik co u nás „dáti košem“ *(repulsam dare)*; odbývá ť děvče dotíravého nápadníka:

Stasieńku, Stasieńku! przy mojém okienku
co rok w lubéj wiośnie groch cukrowy rośnie:
z niego przed sobotą siostry wianek splotą,
i twą skroń młodzieńczą tym grochem owieńczą.
Čelak. Pol. čít.

Též Bělorusové říkají „gorochovyj dac věnok“, když se děvče vdá za jiného. †)

Zvláště melancholicky dojímavý význam přikládá zrní hrachovému píseň česká, v níž *zrnka hrachová* jsou obrazem *slzí*:

---

*) Sbor. sl. II. 1. 167.
**) Světoz. 1874. 67.
***) Grohm. Abergl. 45.
†) Zap. I. 286.

Na horách, dolinách,
sil jest Jeníček hrách,
a ta jeho milá
lusky tam trhala.

Když jich natrhala,
sedla na mezičku;
čekala, volala:
„Můj zlatej Jeníčku!"

Kolik těch lustiček
z fěrtoušku vyndala,
tolik, tolikkráte,
sobě zavzdychala.

Kolik z těch lustiček
zelených zrníček,
tolik, tolik z očí
vylila slziček. *Erben* 161.

Lid náš má k hrášku podnes velikou úctu, vida na něm podobu kalíšku. Kdo spatří hrách ležeti na zemi, jest povinen jej zvednouti: jezdec má s koně slézti a jej k sobě vzíti, sice hřeší, opomine-li toho, i vozka s nákladem má se hrášku vyhnouti, sice skácí a zabije se i s koni. Přejede-li vůz lusk s 11 zrnky, musí se skáceti, byť byl sebe těžší. *)

U Slovanův byl hrách zasvěcen *Perunovi*, u Němců *Donarovi*. Na souvislost s Perunem ukazuje jmeno: rus. *groch*, *grochot*, rachot, hřmot, hrom, srb. *grochati* = bouchati, rachotiti; rachotící hrom upomínal prvotního člověka na to, jak se hrášek kutálí; znamení na něm (v kterém zbožná mysl křesťanská spatřuje podobu kalicha) podobalo se Perunově palici neb Donarovu kladivu. **) *Kulihrášek*, který se narodil ze zrnka hrachového, vyhazuje palici sedmipudovou nad oblaky, při čemž slyšeti hřímání, a ubíjí draky hltavé, ***) jest jenom v jiné podobě Perun hromovládce.

Hrách sejí na zelený čtvrtek, den to Perunu (jako vůbec čtvrtek Donaru, odkudž jeho jmeno něm. donnerstag) zasvěcený, aby měl mnoho luskův. O masopustě vodí *medvěda ovinutého hrachovinou*, z níž hospodyně kus uškubne a na velký pátek do kukaně položí, aby slepice pilně snášely vejce. Na sv. Řehoře dávaly druhdy na jaře po vynešení smrti

*) Čas. čes. mus. 1855. 92. 52. — U Němců: vůz se překotí, když ho někdo přehodí luskem s 9 zrnky. Perger 205. V ruské pověře položí-li někdo do vozu, na kterém chystá se ženich s nevěstou jeti na oddavky, lusk hrachový o 10 zrnech, nehnou jím koně s místa. Afan. II. 759.

**) Potebnja (O mifič. znač. někot. obrj. 245) shledává souvislost v podobě hrachu s Perunovou či Thôrovou zbraní, kteráž bývala někdy též *koule*.

***) Erben, Báje 131 sled.

a uvedení jara či léta chlapcům preclíky a vařený hrášek, staré báby zvaný. V postě jídají Čechové hrachovou pučalku, jíž na smrtelnou neděli každý host lžíci dostává; o vánocích jest hlavním jídlem hrách. Poláci tisknou na štědrý večer hrách na stěnu říkajíce: „Wilku, wilku, chodź do grochu; jak nie przydzieś, to nie przychodź až do siego roku!“ *)

Hrachu užívají též v některých *pověrách.* Chceš-li na někoho poslati nežity, vsyp do nového hrnku hrách a když měsíce ubývá, zakopej pod planou hrušku. Kolik zrn bylo v hrnku, tolik nežitů dostane, a ty se nezahojí, dokud hrnek bude zakopán. **)

Chceš-li rozuměti husí řeči, usekni *bílému hadu* hlavu, rozštípni ji a vloživ do ní hrách zakopej ji na zahradě. Když pak z ní vyroste hrách, utrhni a sněz první lusk a budeš rozuměti husám. ***)

Podobně dělají pytláci, aby jich myslivec *neviděl*, byť vedle něho vystřelili. Pytlák uřízne totiž hadovi hlavu, strčí ji do hrnka, přikryje a postaví do mraveniště. Mravenci ohlodají maso, že jen kosti zůstanou. Na zelený čtvrtek vezma zelený hrách zasadí jej, jakmile počnou kostelní obřady, do dutiny pravého oka; na velký pátek zasadí druhé zrno do levého oka a na bílou sobotu třetí zrnko do huby; když pak zvoní podruhé na vzkříšení, zakopá hlavu na osamělém místě a přikryje kamením. Z hrášků vyrostou bylinky; ty, co rostou z očí, mohou se proplétati, ale ta, co vyrostá z huby, musí růsti o sobě. Dozrávající lusky oddělí z každého oka i z huby zvlášť a z hrachoviny uplete věnec. Když pak

*) Kolberg, Lud V. 193. — Snad tak zahánějí zimu? Vlk jest symbolem zimy; hrách Perunu zasvěcený ubíjí vlka — zimu.

**) Čas. čes. m. 1853. 470. Němci zase zahánějí hrachem bradavice. Vezmi tolik hrášků, kolik máš bradavic a hoď je do pece řka: Junger mann, alter mann, nimm mir meine warzen an. Zingerle, Sitten ² 30.

***) Grohm. Abergl. 202. U Rusův: zabiv z jara hada rozpárej mu břicho, vlož do něho tři hrášky a zakopej ho do země: i vyroste z něho vzácný květ, který když si vezmeš do úst, poznáš všecky *všudy věci.* Afan. II. 79.

jde na čekání, vezme věneček na hlavu pod klobouk a do úst jeden hrášek vyrostlý z hadí huby a posadí se na pařez; i přichází k němu zvěř sama, an jest neviditelný. *)

Konečně i v *příslovích a pořekadlech* zhusta děje se zmínka o hrachu. O poďubaném od nešťovic říká se posměšně, že „čert na něm hrách mlátil," kdo marnou práci podniká, činí „jako by hrách na stěnu házel", ač možná, že „umí více než hrách vařiti". Stará pravda, že „lepší hrách doma, nežli v hostině zvěřina"; ale rovněž pravda, že se mnoho nenají, komu „vyňali z hrachu slaniny a maso z polívky". „Milý brachu, dokud se tomu naučíš, ještě pojíš mnoho slovenského hrachu." **)

Bob (*Vicia faba*),

starosl. *bob* a tak u všech Slovanův; něm. *bohne*.

Má tu vlastnost, že ve vodě *nabobtnává*, což nejspíše zavdalo příčinu k pořekadlu o ženě *těhotné*, že se „najedla bobů" (srv. *hrách*). V srbské písni, kterou zpívají sousedky na „babinach" t. j. při obřadech o návštěvě roditelky po porodu, jeví se patrně tento význam:

Oj na delu na golemu bob se zeleni;
a ko ga je posejao te se zeleni?
Mirko (otec) ga je posejao te se zeleni,
Ruža (matka) ga je pozobala serce je boli.
Karadž. Pjes. I. 497.

Slovinci vypravují, že *víly* či *bílé ženy* radívají lidem, aby seli bob, volajíce na ně:

Bob sjej, bob sjej,
je dobro vreme zdej!

Kdo jich uposlechne a zaseje bob, třebas bylo ještě záhy z jara a ledy posud neroztály, dobře pochodí a bude míti hojný z bobu užitek. ***)

---

*) Květy 1847. 187. — Němci berou místo hrachu *bob*. Perger 207.
**) Jungm. Slovn.
***) Kolo, vyd. St. Vraz. IV. 13. Kulturně-histor. zprávy o bobu viz Strantz, Gemüse 36 — 51.

Zelí hlávkové (*Brassica oleracea*),

hlavatice, u druhých Slovanův *kapusta, kupus*, něm. *kohl.*

Ruská hospodyně sázejíc hlavatici uchopí se za hlavu a modlí se: „Dej nám, bože, pěkné počasí, aby moje hlavatice se ujala a ve hlávky skládala, aby byla od kořene kořenatá a od lupení hlavatá!“ Po té posedává na bobek říkajíc: „aby nerostla do výšky, ale do šířky!“ Zasadivši sazeničku přitlačuje řádek kolenem: „aby byla tvrdá jako koleno!“ Když pak všechnu zasázela, poklopí na kraji prvního řádku veliký hrnec vzhůru dnem, položí naň kámen a přikryje bílým šátkem pronášejíc přání: „aby hlavatice byla tvrdá jako kámen, hlavatá jako hrnec, a bílá jako ten šátek!“ *)

Obřad tento nepotřebuje výkladu: naznačujeť symbolicky, čeho si člověk přeje a co očekává. Podobný symbolický skutek viz v čl. *Len.*

Na den stětí sv. Jana Křt. neopovažují se Rusové zelí ani řezati ani krájeti, sice prý vystoupí na noži krev.

Pšenice (*Triticum vulgare*),

starosl. *pšenica* a pod. u všech Slovanů, něm. *weizen.*

Mezi všemi druhy obilními nejmilejší Slovanům jest pšenice, a pečivo z ní jsouc nejpěknější, nejbělejší a nejchutnější bývá o nejslavnějších hodech a svátcích, o svatbách, křtinách a posvícení nejoblíbenější pochoutkou. Koláče nebo buchty z pšeničné mouky s mákem náležejí ku slastem hanáckého nebe.

Není tedy divu, že se pšenice stala také symbolem nejkrásnějšího a nejžádoucnějšího na světě stvoření — symbolem *panny* a zvláště *nevěsty.*

---

*) Afan. Vozzrěn. I. 34. Německá hospodyně sázejíc zelí vyskakuje na krb volajíc:

„Häupter wie mein kopf,
blätter wie meine schürz',
und strünke wie mein bein!

Grimm, D. myth.[4] 1037.

Ozývát se svatební píseň maloruská:

Na hoře pšenice řásná,
naše nevésta krásná. *Žeg. P.* I. 84.

Ale dokud se pšenička *nevymetá* a děvčátko *nedoroste* — musí se počkati:

Ještě se tam ta pšenička
v poli nemetá:
počkej na mne, má panenko,
ještě tři léta. *Erben* 225.

Za to ale třikrát blaze hochovi, když se mu pšenice *zazelená*; pak sobě může zavýsknouti:

Zelenaly se pšeničky,
když jsem já šel od hubičky,
zelenaly se vesele,
když jsem šel, holka, od tebe! Týž 151.

A dozraje-li pšenice, tím lépe; pak jest i čas ji *požíti*, neboť to jest děva *na vdávání*, o níž pravý srbský nápadník:

Požnu já si nepožatou pšenici,
pomiluju nelíbanou děvici. *Karadž.* I. 447.

S dozrálou pšenicí neradno dlouho odkládati, sice se ti může státi, nehlídáš-li bedlivě, že ji vrabci sezobají; stalo se to už mnohému. Proto pozor, aby potom druzí strouhajíce tobě mrkvičku nemohli se ti vysmívati, že

vyzubali ti jaru pšenečeńku vorobci,
vidmovili ti molodu svaneńku molodci. *Žeg. P.* I. 98.

Oč jest pšenice žita lepší, o to panna vdovy milejší; pějeť výběračný Malorus:

Nebudu já žito žíti, ale pšeničenku:
nechci já si vdovu vzíti, já jenom panenku. *Kost.* 40.

O svatbách maloruských jest obyčejem, *posýpati novomanžely pšenicí* a *ovsem*, *) což bezpochyby má ukazovati

---

*) U Rusínův uherských sypou na nevěstu, když ji přivádějí do domu ženichova, chmel a pšenici. Zap. I. 702. Slovinci v Štýrsku utrusují při svatební hostině několik zrnek pšeničných před ženichem a nevěstou. Janežičův Slov. glas. VII. 47.

k jich *plodnosti*, a sice pšenice k plodivosti nevěstině, oves k ženichově; při tom zpívají:

Oj syp, matinko, pšenici,
aby naše pšenička řásná byla,
aby naše Marusja krásná byla. *Metl.* 192.

Srbské dívky zasívají o sv. Janě Křt. několik zrní pšenice a na sv. Petra dívají se, kterak vyklíčila. Je-li klíček zakroucen jako prstýnek, naděje se děvče, že ještě toho roku se vdá a bude míti svatbu. *)

Srbové posypávají pšenicí *badnjak*; i ten obřad vztahuje ze zajisté k plodnosti, a naznačuje přání, aby budoucího roku se hojně obilí urodilo.

Kdo rozsívá pšenici, má míti dle pověry německé na prstě zlatý prsten, aby se urodila pšenice pěkná žlutá. **)

Maloruská koljadka vypravuje o zázračném uzrání pšenice, jež spůsobila p. Maria. Oral chudý sedláček pole, od jednoho konce oral, od druhého zasíval, vedle pole vedla cestička, po cestičce kráčí boží rodička,

nese syna, nese na rukou sokola:
„Pomáhej ti pán bůh, chudý sedláčku!“
— Dejž to milý pán bůh, boží matičko!
„Až tadyhle půjdou židé a židovky,
nepovídej na mne, že jsem nyní přešla,
ale jenom řekni, že jsem tudy přešla,
když jsi pole oral, pšeničku zasíval.“
Sotva máti boží přes kopeček přešla,
jali se ji, jali židé doháněti . . .
„Nešla tudy jakás žena bělohlavá,
co na rukou nesla syna sokolíka?“
— I šla tudy, přešla, když jsem já tu oral,
když jsem já tu oral, pšeničku zasíval;
a teď jsem už právě svou pšeničku požal.

Židé slyšíce tu odpověď s nepořízenou se vrátili.***)

---

*) Milićević, Život Srba seljaka 30.
**) Perger 113.
***) *Afan. Vozzrěn.* III. 759.

Žito (*Secale cereale*),

čes., pol. a luž. *žito*, srb. *raž*, starosl. a mor. *rež*, rus. *rož*,*) něm. *korn*.

Stojíc tak asi uprostřed mezi ovsem a pšenicí slučuje žito v sobě jich obou významy. Kdekoliv se o něm zmiňují písně národní, všude bývá jich smysl tak srozumitelný, že by bylo zbytečno jej vykládati.

Maloruská:

Já jsem žito nezasela,
žito samo vzchází:
já kozáku neuďála,
za mnou sám přichází. *Z Ol.* 182.

Běloruská:

Já jsem pole neorala,
mně samo žito rodí:
já kozáka nekochala,
on sám to za mnou chodí. *Sbor. Vil.* 70.

Slovenská:

Zasial som žítko, nebudem ho žať,
miloval som dievča, nebudem ho brať.
Sbor. sl. II. 1. 76.

Česká:

Když se to žítko — v poli vymetalo,
tehda mě ještě děvče milovalo. *Erben* 200.

Maloruská:

Už čas, máti, žítko žíti,
nachýlil se klásek:
už bych měla za muž jíti,
změnil se mi hlásek. *Z Ol.* 313.

Zhusta však dozrávající žito připomíná dívce protivu skutečnosti:

Za tím naším háječkem — zraje pěkně žito:
můj milej je daleko — je mi ho přec líto. *Erben* 117.

Na snadě jsou i následující obrazy vztahující se k děvčatům, která byl už někdo jiný pomiloval:

Čí to husičky, čí to — *pozobaly nám žito,*
pozobaly nám jaré — *ešče nebylo zralé.* *Suš.* 298.

*) V starosl. znamená *žito* (m. živъto) = obilí, potravu neb výživu vůbec, z čehož lze souditi, že pranárodu slovanskému bylo obilí hlavní potravou. Krek, Einl. in d. slav. lit. 42.

Jiní žito zpodsívali — já bych plívy bral:
nemysli si, moje milá — abych si tě vzal. *Erben* 200.

Ja byl bych já za blázenka — abych si ťa vzal:
ptáci žito vyzobali — a já plevu bral. *Suš.* 332.

A když sobě hoši vybírají v děvčatech, proč by si také panenka nemohla vybírati? Vždyť

lepší je žitečko — nežli oves:
lepší je mládenec — nežli vdovec. *Erben* 279.

Věštba žitná. Tu noc před sv. Janem děvčata natrhavše z jarého žita pýření t. žitných listů, po paměti je v klíně svazují takto při tom říkajíce:

Velký bože, svatý bože!
prosím tebe poníženě,
oznam ty mi sám,
za koho se vdám.

Aneb:

Trávo, trávo zelená,
po paměti pletená,
pověz ty mně pouhou pravdu,
za koho se vdávat budu.

K čemu se pletení podobá, takový očekávají osud. Erb. 79—80.

Žito léčí. Kdo spatříš ponejprv žito kvetoucí, utrhni tři květy se tří rozličných stebel a dívej se na ně chvíli, pak nedostaneš toho roku ani zimnici ani žloutenku; anebo sdrhni květ se tří klasův a sněz jej, to pomáhá proti vnitřním bolestem; aneb oblízej květ se tří klasův a uchráníš se zimnice.*)

Do žitných klasův zažehnávají živé vlasy v očích. Svazeček ze 29 klasů žitných vymyje se ve vlažné vodě a přiloží k bolavému oku, při čemž říká zažehnávač: „N. N. ty máš živé vlasy v očích. Já je tam nenechám, já je ven vyříkám: pojďte vlasy na ty klasy; já vás tam nenechám, já vás ven vyříkám.“ **)

---

*) Čas. č. m. 1853. 476; Grohm. Abergl. 152; Hvězda 1863. 61.
**) *Čas. č. m.* 1855. 329.

Oves (*Avena*),

starosl. *ovьsъ*, u druhých Slovanův *ovas, oves*, a pod., něm. *hafer*.

Všecky naše doklady k tomu vedou, abychom prohlásili oves podobně jako jalovec za symbol *lásky mužské* a za oznak dospělého *junáka*, který už může chodit za děvčaty a po případě též se oženit. „*Kositi oves*" znamená asi tolik, co „*milovati*":

Pod horou oves bujný,
kosí ho šuhaj šumný:
kosí, kosí, nemá rosy,
a diovča mu vodu nosí. *Koll.* I. 296.

Česká dívka opuštěná stýská sobě na sklamanou lásku; podnět k tomu stesku zavdala upomínka na doby bývalé a jich porovnání s neutěšenou přítomností:

Když se ten ovísek — vymetával,
ještě mne můj milej — milovával,
milovával — slibovával,
že on si mne vezme
za rok, za dvě, za tři léta.
Už se ten ovísek — zabělává,
a mne tu můj milej — zanechává. *Erben* 200.

Šťastnější jest děvče, které si může zazpívati:

Ešči prelec, ptačku, pre zeleny oves,
povedz tam milemu, že bula opovedz (zasnoubení).
Sbor. sl. II. 1. 74.

U Malorusův *posypává* matka nevěstina novomanžely, vracející se od oddavek, *ovsem a pšenicí* neb *ořechy*, zvláště pak ženicha, při čemž prozpěvují:

Oj syp, matinko, ovísek,
aby náš ovísek řásný byl,
aby náš Jurasko krásný byl! *Metl.* 192.

Obřad tento má nejspíše vztah *ku plodnosti*, o čemž srovnej svrchu *pšenici*. *)

---

*) Podle toho porozumíme, proč v Bavorsku druhdy padlou dívku honívali karabáči přes pole ovesné. Odtud pochodí snad „haferfeldtreiben", t. j. kocovina, kterou dělávají hoši tomu, kdo živ jest prostopášně. Perger 115. Ač nemá-li spíše pravdu Simrock, jenž píše „haberfell" (od *haber*, lat. *caper* kozel), poněvadž hoši při té kocovině se přestrojí do rozličných koží zvířecích. Handbuch d. d. myth. [5] 552.

V Haliči pohazují Rusíni i Poláci na sv. Štěpána kněze, když přichází mši sloužit i když od ní odchází, ba i před oltářem plnými hrstmi ovsa, a to staří i mladí, mužští i ženské, dokud jich nepokropil svěcenou vodou. Na českém jihu házívají na sv. Štěpána, když jdou lidé do kostela, pasáci po nich ovsem.*) Obyčej ten snad vysvětlíme tou okolností, že sv. Štěpán jest patronem *koní*.

Ovesných klasův užívají dívky rády za *orakulum lásky*: odrhnou klas rázem a pozorují, kolik na něm zrní zůstalo, tolik že mají anebo budou míti milencův. Hoši pak házívají ovsem po děvčatech předpovídajíce jim, že budou míti tolik dětí, kolik zrnek ovesných jim na šatech uvázlo.

Rákos (*Phragmites*),

rus. *kamyš* či *očeret*.

Čert prý má svoje sídlo v rákose, jejž mu byl pán bůh daroval. Vypravují o tom na jihozápadní Rusi tuto pověsť: Čert jednou potkav Spasitele prosil ho, aby mu odevzdal oves a pohanku za to, že pánu bohu pomáhal tvořiti svět a posud nic za to nedostal. Spasitel vyhověl jeho žádosti řka: „Budiž tak, ať oves a pohanka náleží tobě.“ Čert měl z tohoto obdarování takovou radost, že zapomněl pánu Ježíš se poděkovati a skákaje pospíchal od něho. Tehdáž potkal jej vlk, jenž zpozorovav neobyčejnou radost čertovu otázal se ho, proč tak skáče. Čert ale nenadálého zjevu vlkova tak se ulekl, že zapomněv najednou na oves a pohanku odpověděl: „Protože mi bůh dal rákos a bodlák (*očeret i oset*).“ Od té doby náleží čertovi rákos a bodlák.**)

Pohanka (*Polygonum fagopyrum*),

rus. *grečicha*, malorus. *hrečka*.

O *původu pohanky* vypravují na Rusi toto: Byl jeden král a ten měl dcerušku nevídané krásy. Říkali jí *Krupenička*.

*) Hanuš, Kal. 47; Světoz. 1874. 30.
**) *Trudy* etnogr.-statič. eksped. v zapadno-rus. kraj. I. 1. 79.

Jedenkráte vtrhli do země zlí Tataři, zajali Krupeničku a odvezli ji daleko do cizích zemí do otroctví. Odtud ale vysvobodila ji věští babice proměnivši dívku v pohankové zrno, jež přinesla do Ruska a hodila na rodnou zem. Zrno proměnilo se opět v princeznu, a ze slupky vyrostla hrečka čili pohanka.

Jiní však vypravují konec jinak: Babička přinesši pohankové zrno do Ruska schovala je do země; tam se ujalo, a z něho vyrostla bylinka o 77 zrníčkách: zaváli bujní větrové a roznesli to zrní po 77 polích. Od té doby rozmnožila se pohanka po svaté Rusi. *)

V písních se pohanka nevyskytá; známe toliko jediný příklad v písni haličské, kdež se jí přikládá velmi pěkný význam:

Na pohance bílý květ —
a již opadává:
miloval mne jeden chlapec —
a již zanechává! *Čenija* 1863 kn. 4. III. 266.

Poznam. Staří Slované pohanky neznali, čehož důkazem jest, že každý kmen slov. jinak ji nazývá, a sice obyčejně podle národa, od kterého k němu se dostala: rus. *greča*, *grečka*, *grečucha*, *grečina*, malorus. *hrečka*, pol. *gryka*, *greczycha*, *gryczka* ukazuje k řeckému původu; česk., polské a malorus. *tatarka* odvozuje se od Tatarův; sloven. *turščica* táhne se k původu tureckému; na pohany vůbec ukazují názvy čes. *pohanka*, pol. *poganka*, sloven. *ajda*, *hajda*, *jejda*, srb. *heljda*, *eljda*, *elja*, horn.-luž. *hejda* (srv. něm. *heidekorn*, *heiden)*, na divochy konečně rus. *dikuša*. Krek, Einl. in d. slav. lit. I. 53. Její pravlast byla v severní Číně, jižní Sibirii a na stepích turkestanských, odkudž ji přinesli do Evropy národové mongolští. Hehn, Kulturpfl. [3] 445.

Tráva *(Gramen)*,
jmeno všeslovanské.

V zeleném koberci, kterým se země pokrývá od jara do zimy, jest hlavním outkem tráva, a rozmanitá pestrá kvítka

*) Afan. II. 493; Erben, Báje 29.

jeví se v ní jako pěkné vyšívání. Nejkrásnější takové koberce prostírá si po stráních a po lučinách mladá Vesna, spanilá jara královna, když zavítá opět návštěvou do kraje šírého, provázena jsouc veselým sborem pěvců pernatých. *Zeleň* jest zde barvou základní, kteráž oku velice lahodí, a *zelená tráva*, jakožto roucho omladlé přírody, stala se symbolem *svěžesti* a *mladosti*, symbolem *štěstí* a *lásky*.

Milencům bývá dobrým lásky znamením, dokud se tráva zelená, jakž svědčí krakoviák:

Na vysoké hoře zelená se tráva:
ať ta naše láska stejná vždy ostává. *Z Ol.* 117.

Zelená tráva jesti též obrazem *hezké panenky*, čerstvé a mladé, podle písně maloruské:

Proto tráva zelená,
že je blízko vodička;
proto panna hezounká,
že je ještě mladičká. *Metl.* 117.

Někdy však znamená zelená tráva *nedospělé děvčátko*, neboť jako na zelenou travičku potřebí čekati, až doroste, tak i na děvče, až dospěje:

V tom našem sádečku
travička zelená,
v tom našem sádečku
tráva roste:
žne ji tam Ančička,
je ještě maličká,
já si na ni počkám,
až doroste. *Erben* 140.

Když pak tráva dorostla, smí se kositi, a když panna dospěla, tehdáž lze ji pomilovati nebo pojíti za manželku. *Trávu kositi* nebo sekati znamená tedy tolik, co pannu si *namlouvati* aneb *odvésti ji z domu* rodného. S obrazem tímto potkáváme se často v písních národních:

Pri Ďarmotskom mostě
tam trávička roste,
trávička zelená
povýše kolena.

Kdo ju kosit bude,
ten muoj milý bude:
kosí ju Janíček,
sivý holubíček. *Koll.* I. 296.

O děvčeti, které se dlouho nevdává, vyjadřuje se píseň:

Přes potok můsteček,
prohýbá se:
roste tam travička,
neseká se. *Erben* 149.

Taková holka si chudinka ovšem právem stěžuje:

Škoda trávy zelenoučké,
nikdo jí nekosí:
škoda jest prsténku mého,
ledakdo ho nosí. *Z Ol.* 188.

Tytýž také *hoch neženatý* přirovnává se *k trávě nepožaté*, ačkoliv přirovnání toto poněkud pokulhává. Tak v písni hercegovské, v níž děva hrdopyšná odbývá junáka řkouc:

Dost palouků dosud nesečených,
dost junáků dosud neženěných. *Holeč. Herceg.* 95.

Toužívají sice dívky, aby tráva byla požata t. j. aby je hoši pomilovali, ale nesluší při tom počínati sobě lehkomyslně, aby se nepožaly; pročež dává píseň česká mládencům i pannám vážnou výstrahu:

V háji travičku žíti,
nechtějte to činiti,
panny a mládenci
s zelenými věnci:
můžete se požíti! *Erben* 189.

Kdežto zelená tráva, jak jsme svrchu viděli, bývá znakem šťastného milování, znamená tráva *vadnoucí* lásku *nešťastnou*; tak pěje Bělorus:

Oj pod mostem, mostem tráva pozasychá:
u bídného muže žena hyne, vzdychá;
a na slunci, slunci, tráva zelená se:
u hezkého muže žínka mladne zase. *Sbor. Vil.* 100.

Býváť usychání a vadnutí samo sebou smutným znamením, a podobně tráva *polehlá* znamená sklamanou naději, žal a neštěstí:

Oj u lisi pri dolini trava polahaje:
oj tam moja čornobryva z žalu umiraje. *Žeg. P.* II. 139.

Velmi pěkný obraz nalézáme v rukopise kralodv. v básni „Beneš Heřmanóv“, kdež *pošlapaná* tráva jest podobenstvím *uhnětené* od cizincův, zubožełé vlasti; když pak opět kyne vysvobození, vzbuzuje básník naději v lepší budoucnost:

Netužte, kmetie! netužte,
již vám travička vstává,
travička dlúho stúpaná
cuziem kopytem.

Pošlapaná tráva jest zde symbolem neštěstí. Podobně v „Slově o výpravě Igorově“ *vadne tráva žalostí*, že na zemi ruskou trhlo neštěstí.

Když hoch na milenku svoji *zapomíná*, *zarůstá k ní cesta travičkou* nebo jetelem, zvláště v písních českých a ruských. Ovšem: neboť cesta ušlapaná jest výmluvnou svědkyní, že hoch po ní pilně k dívce dochází, kdežto cesta zarostlá jest opuštěna. A na kom podle českého pořekadla roste tráva, toho už jistě hlava nebolí; v písni staročeské naříká sirotek:

Kde moje máti, dobrá máti?
trávka na ní roste!

Tráva jest též obrazem *vlasů dívčích.* V ruské písni sestra tonoucí ve vlnách domlouvá bratru svému: „Nesekej bratře, hedbávné trávy: hedbávná tráva — to moje rusá kštice!“ Podobně vychloubá se děva srbská:

Moje drobné vlasy — to zelená louka;
moje černé oči — dvě bystré studánky.

V mythologickém ponětí představuje *tráva vlasy země*, veliké to živitelky a matky všeho stvoření; týž význam mají zelené vlasy rusalek. Srbským děvčatům slouží tráva *k zpytování budoucnosti.* O svatodušních svátcích, když je kostel zelenou travou postlán, dívka ponejprv kleknouc vytáhne pravou rukou z pod pravého kolena třikráte po špetce trávy, uvije z ní věnec, nastrčí jej na pravou ruku a když vyjde *z kostela,* máchne věncem na všechny čtyry strany říkajíc:

„Bohem souzený! Ať jsi kde jsi, přijď brzo za tímto věncem, sice věnec uvadne, a moje líce pobledne!" Doma pověsí věnec na obraz a večer položí si ho pod hlavu, zaklínajíc opětně souzeného, aby přišel a věnec sundal, dokud nezvadne. *)

Některé *pověry*. V Čechách vypravují v okolí Mnichova Hradiště, že *tráva sečená na den jmena p. Marie krvácí.* — Čeští hospodářové pozorují, je-li z jara mnoho žluté trávy, že bude mokrý rok, pakli je z jara mnoho bílé trávy, že bude suchý rok. — U večer Filipo-jakubský kladou u nás přede dvéře chlévů kusy drnu co nejhustšího, aby čarodějnice neměly k dobytku přístupu, neboť která čarodějnice se chce do stáje dostati, ta musí dříve všecku travičku v drnu spočítati.

Konečně nacházíme trávu i *v symbolice slovanského práva*, jelikož Lužičané dle zprávy Ditmarovy *uzavírajíce smlouvy* podávali si pravici a *hrsť trávy* zároveň *s ustřiženou kadeří* na znamení, že chtějí úmluvám dostáti, jakož prý se podnes děje u národů kavkazských s tím toliko rozdílem, že tito místo vlasů vytrhují sobě vousy. **)

Na Rusi bývalo za starodávna právním obyčejem při sporech o meze, že jeden z těch, kdož se přeli, *vyrýpnuv na sporném poli kus země i s travou položil si ji na hlavu* a tak kráčel tudy, kudy měla jíti právní mez; důkaz tento byl postačitelným. — Ve staroslovanském překladě Řehoře Bogoslova z 11. stol. čteme též, že *„vykrojivše drn kladli jej na hlavu*, činíce přísahu." A ještě z novější doby máme zprávu z rjazanské gubernie, kdež sprostý člověk jeden čině nároky na louku *„vyříznul drn, položil jej na hlavu* a poznamenav se křížem zaklínal se před svědky, jestli že práva svého na pokos domáhá se lživě, aby sama máť rodná země přikryla jej na věky". ***)

*) Karadž. Život i obič. 326 — 7.

**) Maciejowski, Hist. praw. słow. [2] III. 92. Citát u Šaf. 721: Pacem abraso crine supremo et cum gramine datisque affirmant dextris.

***) Afan. Vozzr. I. 147 — 8. U Římanův a Němců viz Grimm, Die rechtsalt. 110 sled.

Bodlák (*Carduus*) a pcháč (*Cirsium*),

pol. *oset*, rus. *čertopoloch*, srb. *bodlak*.

Pro samé bodliny, jimiž ozbrojeny jsou nejen stonek a stopky, ale i listí a hlavičky květné, zůstává pěkný červený květ docela bez povšimnutí. V knize lásky toliko Poláci vykázali bodláku malinké místečko: hoši totiž kladli *oset* milované dívce pod podušku; jestli že rozkvetl, bylo to znamením že ho má ráda, pakli že se nerozvil, zarmoutil se mládenec podle staré písničky:

Bodjaki u poduszki
mojéj Jaguszki (Hedviky)
nie kwitną, nie —
serce mi cisną. *Wójc. Zar. dom.* I. 351.

Čech, Polák a Rus *zahánějí* dobytku *červy* pomocí bodláku. Vyhledej v poli nebo na mezi bodlák, ohni mu hlavičku a polož na ni kámen nebo hroudu a říkej třikráte:

Bodláčku, bodláčku!
nepustím tobě hlavičku,
dokud nepustíš krávě červíčků.“ *)

Jiná, jen poněkud odchylná rada zní: Kdo chceš pomoci vepřovému dobytku od červů, vstaň ráno před slunce východem, vezmi kámen a s tím kamenem dojdi k bodláku a pozdrav jej těmito slovy: „Dej ti pán Bůh dobré jitro, bodláku; já přicházím k tobě, abys vypíchal naší svini červy.“ Po té kamenem, jejž nesmíš vzíti do holé ruky, bodlák přikryješ a zase řekneš: „Dávám tě, bodláku, do vězení a nevypustím tebe, dokud nevypícháš naší svini červy.“

Podobně u Rusův: chtěje dobytek vyhojiti od červů, znachar jde na pole, vyhledá pcháč, ohne jej opatrně na zem, aby ho nezlomil a připíchne jej dřevěnou vidlicí říkaje při tom:

„Ty trávo, bohem stvořená! vyveď červy z kobyly nebo krávy toho a toho člověka; vyvedeš-li, pustím tě — nevyve-

*) Čas. č. m. 1860. 58. Srv. Grohm. Abergl. 153. Podobně u Mazurů: Töppen. Abergl. aus Masur. [2] 99. Pichlavý pcháč (t. picháč) a bodavý bodlák mají vypíchati červy, jako trnitý hloh upíry a věďmy.

deš-li, s kořenem vyženu!" Když pak červi ze skotu vylezli, musí ihned bodlák vysvoboditi říkaje: „Tys mně posloužil, já se tobě odsloužím!" Kdyby toho opominul, pcháč by mu podruhé nepomohl. *)

Bodlák jest čertova bylina. Prosilť kdysi čert Boha, aby mu dal nějakou píci. „Což tobě dám?" vece Bůh; „žito, pšenici, pohanku, ječmen, proso, hrách nemohu ti dáti, dám ti tedy *oves.*" Ďábel samou radostí běžel od Boha volaje: oves, oves! Ale sv. Petru a Pavlu bylo ovsa líto, i pravili Bohu: „Pane, nač jsi dával luciperovi oves? vždyť jeho jest potřebí dobytku, který pracuje pro člověka." — „Což dělat", vece Bůh, „když jsem už jej daroval." — „Dovolíš-li, pane, já mu jej vezmu", hlásil se Pavel. Bůh svolil. Pavel předběhl čerta a schoval se pod most. I běží čert a křičí: „oves, oves, oves!" V tom ozval se Pavel pod mostem: „Aha-hó!" Čert se zarazil. „Bodejž tebe!" osopil se čert na Pavla; „daroval mi Bůh nějakou trávu čili píci, a já teď zapomněl kterou." — Snad žito? — „Ne." — Pšenici? — „Ne." — Tedy snad *oset*? — „Ano, ano!" dí čert radostně a uháněl jako vítr volaje: oset, oset, oset! Od těch dob až do nynějška rozsévá čert oset či bodlák, oves pak zůstal na užitek lidem a dobytku. **)

Dle pověry ruské pcháč i *čerta zapuzuje*, což naznačuje už samo jmeno: čertopoloch (že čerty plaší). Chceš-li se zbaviti pronásledujícího čerta, házej po něm „čepkimi šiškami" (hlavičkami) pcháče. ***)

Česká pranostika předpovídá: „je-li mnoho bodláčí, že bude pěkný podzimek."

Černýš (*Melampyrum nemorosum*),

jinak *pšenička*, sloven. *čermel*, rus. *Ivan da Marja*, mrus. *brat s sestroju*.

Rostlina tato, nápadná svou dvojbarevností, majíc listí zamodralé a na vršku žlutý květ, zavdala na Ukrajině pří-

*) Afan. II. 416.

**) Trudy etnogr.-statič. eksped. v zap. rus. kraj. I. 1. 81.

***) Afan. III. 804.

činu k pěkné básnické pověsti: Odebral se dobrý mládec v cizí kraje a tam pojal za choť krásnou děvušku. Po nějakém čase jal se vyzvídati o rodě a původu mladé ženy své a tu poznal, že to vlastní jeho sestra. A poněvadž se vroucně milovali a nechtěli se od sebe rozloučiti, pravila sestra k bratru:

Pojďme, bratře v lesinu,
proměňme se v květinu:
z tebe staň se *žlutý* květ,
ze mne bude *modrý* květ.
Kdo kvítečko utrhne,
sestry s bratrem vzpomene. *)

U Rusův (petrohr. gub.) kdo chce býti celý rok zdráv, vykoupav se v noci svatojanské potírá si celé tělo květem černýšovým. **)

Úročné koření (*Anthyllis vulneraria*),

též *úročník*, *úročnice*, něm. *wollblume*, *wundklee*, *berufskraut*.

Jak už jeho jmeno naznačuje, slouží proti *úroku* čili uřknutí. Moravská hospodyně dává odvar z úročnice píti dobytku, když jej někdo uřkl nebo uhranul, a česká hospodyně nakuřuje housátka na řešetě úročníkem, aby jich nikdo neuřkl. ***)

---

*) Chodim, brate, do boru,
stanem ziljem-travoju:
oj ty staneš *žovtyj* cvit,
a ja stanu *sinij* cvit.
Chto cvitočka uvirve,
sestru z bratom zpomjane.

Afan. Vozzrěn. II. 506. Krek, Einl. in d. slav. lit. I. 181.

**) Zap. IV. 316.

***) Lužičtí Srbové berou proti uhranutí *květel* čili *len matky boží* (*leńčk*, *Linaria vulg.* něm. frauenflachs): uvařivše jej namáčejí v odvaru třikráte ruku a natírají si třikrát obličej, jejž nechají pak na vzduchu uschnouti. Smoleř II. 262.

Devaterník (*Helianthemum*),

rus. *devjaternik* neb *zmyjnyj jazyk*, srb. *deveternik*, pol. *dziewięciernik*, sloven. *lubovník*.

V srdci jenom kvete zasvěcený Musám devaterník:
tak se při jasné jen mysli i písně daří. *Čel.*

V okolí rožnovském na Moravě má se za to, že devaterník, když se v jeho odvaru ženská devět razů (devětkrát) umyje, učiní ji vzácnou a *přivábí jí mnoho milencův.* Které přítelkyni přítelkyně zaplete devaterník do lelíku, aby o tom nevěděla, ta bude pořád k tanci brána a o muzice velmi vzácna.*)

Martin z Urzędowa píše ve svém herbáři z r. 1595 str. 136 takto: Devaterník; o něm povídají, že kdysi muž vyvedl ženu do lesa chtě ji zabiti; ona utrhla tu bylinku a držela, čímž on pozbyl zlých myšlenek. Bylina ta činí mezi manžely velikou lásku, proto ženy ruské zvou ji *przywrot*, jakoby přivracela k lásce. Dávají ji dětem do koupele, aby jich ochránili od zlé příhody.**)

Podražec (*Aristolochia*),

či *podražej*, něm. *osterluzei*.

Aby bylo máslo žluté a smetana hustá, nakopají sobě v lese v máji měsíci koření jmenem *podražej* a dávají je po maličkých troškách dobytku do nápoje. Kopajíce je říkají:

Kořínečku!
ve jmenu boha otce † tebe hledám,
ve jmenu boha syna † tebe nalézám,
ve jmenu boha ducha svatého † tebe kopám
a svým kravičkám užívati dávám.
Toho mi dopomáhej bůh otec atd.***)

Kostival (*Symphytum officinale*),

též *svalník*, srb. *gavez*, něm. *beinwurz*, *beinwall*.

Kořeny černého kostivalu zavařené v mléku přikládají Srbové, když chtějí, aby něco srostlo; a má prý bylina tato

*) Kulda v Čas. mat. mor. 1871. 138.
**) Wójcicki, Zar. dom. I. 38.
***) Erben, Písně 79.

takovou moc, že by i *dva prsty k sobě přirostly*, kdyby se čtyřicet dní takto jejími kořeny obvazovaly. *)

K této pověře poukazuje též české jmeno „kostival“ a řecko-lat. „Symphytum“, což znamená „srostení.“ Čtemeť o něm též v Rasesově lékařství: „Kostival jest jedno kořenie, kteréž ranní lékaři kladou v své masti za celistvé (consolidans) a praví, že prach jeho i *kosti scelévá*. A protož od toho účinku i od Čechóv jméno jest přijal kostival, jakť svaluje.“ **)

Křížkové koření (*Polygala*),

pol. *krzyżownica*, chorv. *krestušac*, rus. *krestovnik*, něm. *milchkraut*.

Panny vezmouce to koření stlukou je mezi dvěma křemeny a šťávu procedí cípem své zástěrky, aby zvěděly, je-li milý upřímný, dle pravidla:

Šťáva-li zelená —
láska studená;
čím červenější —
tím upřímnější. *Erben* 79.

Jitrocel (*Plantago*),

jinak *ranocel*, sloven. *skorocel*, ***) něm. *wegerich*.

Má prý 99 kořínkův, z nichž každý pomáhá proti jedné z 99 zimnic. Jitrocel se zvaří, a nemocný vodu z něho vypije.

Na otevřenou ránu přikládají listy jitrocelové anebo nakapou do ní šťávy z něho, což prý rychle zahojí. Šťávu tuto kapou též, trvám, do uší, když někoho bolí, nebo když nedoslýchá.

Perger pokládá o jitroceli, že jeho listí chrání proti píchnutí včelímu a jeho šťáva prospívá churavým na prsa a ženám těhotným.

---

*) Karadž. Rječnik s. v. gavez.

**) Jungm. Slov.

***) Podle Jungm. vzniklo „jitrocél“ z „jatrocél“, že prý *játra celí*. Nám však zdá se, že prvá část složeniny táhne se k slovu „jitřiti“ (srv. jitřící rána), a že jitrocel či ranocel nazván odtud, že *jitřící rány celí*. Slovenské jmeno „skorocel“ naznačuje, že *rychle* či *brzo hojí*.

Andělička (*Angelica*),

pol. *dzięgiel.*

Kořínek andělíčky zachraňuje člověka od všelikých nakažlivých nemocí, a kdo si jej položí pod jazyk, nemá se čeho báti. Ochrannou její moc objevil nábožnému člověku v čas moru sám anděl, nejspíše pro aromaticky trpkou chuť jejího kořene. *)

Její příbuzná *archangelica* čili *sv. ducha koření* má ještě věčší moc: ta zahání čarodějnice, příšery, obludy a chrání ode všeho zlého. O této snad mluví polský botanik Syreński (Syrenius) ve svém „Zielniku" dokládaje, že jest ještě jiná bylina k andělíčce podobná a proto *dzięgielnicí* zvaná, „które též i *lubszczem* zowią od lubości, jaką białogłowy za użyciem go uczuwają ku mężczyznom." **)

Netřesk (*Sempervivum tectorum*),

dle Jirečka snad prý skrác. z *nebotřesk,* mor. a sloven. *hromotřesk,* něm. *hauswurz,* středolat. též *Jovis barba.*

Ochraňuje dům od ohně a udeření hromu, pročež jej sázejí na střechách a rádi na zděch vídají. Na sv. Jana Křt. přinášejí v Čechách i na Slovensku netřesk a zavěšují ho po domech; každý člen rodiny zastrčí jeden netřesk do trámu nad stolem: čí netřesk roste a se rozvíjí, ten bude dlouho živ, komu však uschnul, ten umře do roka. ***)

Netřesku přičítají také *léčivou* moc: kdo nedoslýcháš, rozemni netřesk mezi dvěma oblázky a nakapej si šťávu do uší; to pomůže.

U Němcův býval netřesk Donaru zasvěcen, jenž měl rudou bradu. Karel Vel. rozkázal svým správcům, aby sázeli netřesk na domech: „hortulanus habeat super domum suam

---

*) Čas. č. m. 1856. 66; Perger 138 — 9.

**) Studia o gusłach II. 84. V nejstarším českém slováři rostlinářském jmenuje se archangelica *dúbrava.* Č. č. m. 1877. 391.

***) Sbor. sl. I. 200; Grohm. Abergl. 94.

Jovis barbam“, poněvadž jej považovali nejen za dobrý domácí prostředek, ale i za ochranu proti bouřkám.*)

Významu toho nabyl netřesk pro podobu svých červeno-žlutých květů k blesku.

Kopřiva *(Urtica)*,

rus. *krapiva*, srb. *kopriva*, pol. *pokrzywa*; čes. též *žahavka*, slovin. *žigavica*.

Její hlavní známkou jest palčivost či žahavost, které se každý už z daleka vyhýbá. Tudíž pochopitelno, že vše co nemilého, odporného, protivného, naznačuje se kopřivou.

V písni hercegovské dívka vyšívajíc šáteček přemítá, kdo jej asi bude nositi; kdyby věděla, že mladý junák, vyšila by do něho růži s bazalkou a do jeho cípů své oči černé a svoje srdečko; avšak, pěje dále,

kdybych znala můj šátečku zlatý,
že tě bude *starý* junák trhat,
vyšila bych *kopřivy a trní*,
na okolku ovady a včely,
na prostředku jedovatou zmiji,
by jej uštkla, jak se šátku dotkne. *Holeč. Herc.* 87.

V kopřivu proměnila se dle podání maloruského zlá sestra, a v písni srbské, jejíž obsah jsme podali v Rozhledu (v. t. str. 19), vyrostla kopřiva z krve zlé švekruše.

Rusové sbírají kopřivu večer před sv. Janem a kladou ji za okna i na prahy domovní, aby zabránili přístup čarodějnicím, lěším i všem zlým duchům. A na některých místech nahazují Malorusové hromadu kopřiv na místo svatojanského ohně.**)

U Bělorusů vyskytuje se následující obřad, jehož významu na ten čas vyložiti nelze: když v rusadelní týden dívky uvily

*) Hilar Högg, Die altdeut. götter im pflanzenreiche, 1872. str. 9. Francouzi mají o netřesku (jou-barbe = Jovis barba) toto říkadlo: Sainte barbe, saint fleur — la vraie croix de notre seigneir! partout où cette oraison se dira, — jamais le tonnerre ne tombera. *A. Holzmann*, D. myth. 1874. 67.

**) *Afan.* III. 498, 720.

věnce a na znamení přátelství prsteny sobě zaměnily, posadí se nejstarší žena na zem s otypkou kopřiv, uvázanou na provaze a dělá, jakoby předla a pak usnula. Děvčata tancují kolem ní ruku v ruce. Najednou žena vyskočí co nejvýše může, dělá všelijaké posunky a šlehá děvčata kopřivami po rukou. *)

V okolí slanském vycházejí děvečky večer před 1. májem nasbírat kopřiv, načež v každém domě zasadivše po jedné kopřivě do opálky pískem naplněné, na níž zavěšena jest cedulka s jmenem hospodyně, postaví opálku do sklepa; tam ji nechají do rána a 1. máje před slunce východem jdou se podívat na kopřivu: zvadla-li, jest to znamení, že hospodyně umře do roka. **)

Slovinci říkají, že „do kopřivy neuhodí", pročež mezi Murou a Dravou pálívají při bouřce kopřivy, a kdo prý nasbírá kopřiv na zelený čtvrtek a zastrká je pod střechu, ochrání dům svůj před udeřením hromovým. ***)

Jmélí (*Viscum album*),

slov., srb., rus. *omela,* pol. *jemioła,* lit. *amalis,* stind. *amala* (t. j. serenus, jasný), něm. *mistel.*

Cizopasná tato rostlina, jež nejraději se přiživuje na dubech a borovicích, ale i na jiných stromech listnatých a jehličnatých se vyskytá, jmína byla u národův keltických a germanských u zvláštní úctě jako bylina posvátná, s nebe seslaná, pročež jí připisována zázračná moc léčivá.

O *keltických* druidech vypravuje Plinius (XVI. 44), že jmélí a strom, na kterém rostlo (zvláště dub), pokládali za posvátné. Když takové jmélí nalezli (což prý zřídka bývalo), vykonali pod stromem pobožnost a přivedli *dva bílé býky,* jichž rohy poprvé byly ovázány (poprvé zapřažené), načež

*) Šaf. v Čas. čes. mus. 1833. 267.

**) Krolm. II. 455.

***) Janežičův Glas. slov. III. 46. Také v Tirolsku říkají, že blesk se bojí kopřivy (odkudž její jmeno „donnernessel") a proto ji kladou na krb, aby do domu neuhodilo.

kněz v bílé roucho oděný vylezl na strom, *uřízl jmélí zlatým kosířem* a zachytil je *na bílý plášť.* Domnívali prý se, že nápoj ze jmélí připravený činí jalová zvířata plodnými a pomáhá proti otrávení.

Z bájesloví *germanského* nalézáme v mladší Eddě tuto zprávu o jmélí: Bohyně Frigg přiměla všecky živly, kamení, stromy, zvířata, choroby a jedy, aby přísahaly, že budou šetřiti života Baldurova (personifikace letního světla); jenom na jmélí nežádala přísahy, poněvadž se jí zdálo býti příliš mladým. To když se stalo, bavili se Asové tím, že postavili Baldura do prostřed a jedni na něj stříleli, druzí do něho sekali a jiní po něm kamením házeli, ale nikdo ho neporanil. I rozmrzel se Loki, došel si pro jmélí a podal ho slepému Hödurovi, aby jím střelil na Baldura. Hödur střelil a Baldur skácel se mrtev na zem. *)

Na Rusi nazývají jmélí *vichrovým hnízdem* (*vichorevo gnězdo*), a v pověře srbské možná pod lískou, na které vyrostlo jmélí, nalezti *hada s drahým kamenem na hlavě* a mnoho jiných pokladův. **) Dle Štítného čarovali Čechové jmélím (*stienkou*), ofěrujíce je, ale podrobnějších o tom zpráv nemáme. ***)

V Krajině mají tuto pověsť: Na hoře Triglavě přišel stařeček k pastýřům, kteří přebývali v malé chaloupce, a prosil za večeři a za nocleh. Pasáci nakrmili jej a uložili u krbu. I jal se jim vypravovati, že býval loupeživým rytířem a za to 300 let musil blouditi po světě. Teď ale že mu lhůta vypršela, a že jich pohostinství odmění. Roste prý jmélí na dubě, na kterém visí obraz Spasitele, to jmélí aby

*) Grimm, D. myth.[4] 1008; Perger 228; Krek, Einl. in die slav. lit. 257; Afan. Vozzrěn. II. 432 — 3. *Slepý* Hödur jesti temná doba zimní, která umořuje jasnou dobu letní; jmélí, jež v zimě roste a zraje, nepotřebujíc světla ku svému zdaru, jest symbolem pošmurné zimy. — Jako zde Baldur jmélím, byl v epose perském Isfendiar, kterému žádná zbraň nemohla uškoditi, zabit *větví trnovou,* což upomíná na trn, kterým Odhin píchnul Brunhildu (viz *Trnka* na str. 187).

**) Karadž. Rječ. 352.

***) *Viz vyd. Erbenovo* „O obec. věc. křesť." 8.

vzali a s ním šli na horu Triglav, tam že naleznou v jeho hradě sklep a v něm veliký poklad. Po dlouhém hledání našli pasáci strom a na něm jmélí a dobyvše pomocí jeho ve sklepě pokladu zbohatli a na poděkování vystavěli kapličku.*)

Vrátička (*Tanacetum vulgare*),

rus. *privorotnyj koreň*, srb. *vratič*, pol. *wrotycz*, malorus. *rozmaj-zillja (?)*, něm. *rainfarn*.

Ještě si natrhám
toho návratníčku:
navrať se mně, navrať,
švarný šohajíčku! *Suš.* 238.

Má tu vzácnou vlastnost, že dovede spůsobiti, aby se hoch dívce z ciziny sebe vzdálenější ihned *navrátil*. To dobře vědí děvčata a čarujou tím kořínkem, jako ta dívka maloruská, kterou hoch opustil;

doběhla do háje
nakopat rozmaje;
ještě tam nezašla,
vráticku už našla;
položila na ledě,
vařila ji na medě;
přistavila k podpalu:
kyp, kořínku, pomalu!
Ještě kořen nevzkypěl,
už kozáček přiletěl. *Kostom.* 85.

I srbská matka umí dceři pomoci, když jí nechce mladík, kterému by ona ráda: vezme motyku a vykopá trojí bylinu:

Obrniče i vratiče,
i sitnoga sam dokasa;
sam će Ivo dokasati
ljepoj Mari pod pendžere. *Rajk.* 97.

Loučícímu se jinochu radí Bulharka:

Zasej, můj milý, vrátičku,
a vyroste-li osení,
boží to bude znamení,
že ti zas padnu v náručí. *Holeč.* 109.

*) Kobell, Pflanzensagen 6.

V Hájkově „Bylináři“ dočítáme se této rady: „Účinkem zlým bylo-li komu aneb některé děvečce aneb ženě uděláno, žeby horlivou milostí nepokoj vznikl, umej se vratičem, zbudeš toho ihned.“ *)

Vratička patří mezi nejvonnější rostliny evropské; její hořko-kořenná přesilná vůně záhy obrátila k sobě pozornost, a rostlina stala se národním lékem k vypuzování hlístů ze života; proto ji také sázívají v zahradách.

Kapradí *(Filix)*,

rus. *paporoť* či *paporotnik*, pol. *paproć*, sloven. *peračina*, *paproč*, *papruti*, *Perunov cvet*, chorv. *Perunovo cvetje*, korut. *sunčec*, slovin. *praprot*, starosl. *praprať*, lit. *papartis*.

Leť kolo leť,
cveť, praprot, cveť,
škrop' dekle, škrop',
Hajo, hajsa, hop! *Slovinská.*

U všech Slovanův i Němců vypravuje se *o zázračném květu* kapradí, jejž kdo při sobě nosí, stává se *neviditelným*, *rozumí řeči zvířat i stromů*, může vídati, jak se duby scházejí k besedám, má ve všem *štěstí*, může *dobývati pokladův* podzemních i nejskrytějších, zná všecky tajné *síly přírody* a vidí *budoucnost*. Kapradí kvete jednou do roka a sice tu noc před sv. Janem nebo před božím hodem velikonočním mezi 11. a 12. (nebo mezi 12. a 1.) hodinou a to jenom na okamžik, na minutku; květ jeho jest zlatý, co oheň třpytivý, nebo krvavý plamínek, tak jasný, že oslňuje zrak, anebo tak drobný, že se může schovati za nehtem; Malorusové však říkají, že kapradí „kvete bez všelikého květu“.

Kdo chceš toho květu dostati, nesmíš se ho dotknouti, nýbrž musíš bílý šat, jímž při mši sv. kalich se pokrývá, podestříti a květ naň setřásti, při tom ani slova nepromluvě, byť tebe oslovil kdokoliv — sice zmizí květ co rosa v písku a rozplyne se jako mlha v povětří.

---

*) Tak radí též pol. botanik Siennik (v Herbarzi 179) dívkám, kterým bylo na lásku učarováno, aby se umývaly vodou připravenou *z wrotycze*.

Rusové předpisují do podrobna, čeho při tom šetřiti jest, takto: kdo chceš dobyti květu kapradí, odeber se večer před božím hodem velikonočním do lesa vzav s sebou *ubrus*, na kterém aspoň jednou slavili beránka, a *nůž*, kterým ho krájeli; potom vyhledej kapradinu, udělej okolo ní nožem kruh, prostři ubrus a sedna do prostřed kruhu nespouštěj s kapradí oči: jakmile květ zaplane, zachyť ho a pospěš domů pokryv se ubrusem, doma pak týmž nožem řízna se do prstu neb do dlaně vlož do té rány květ a nech jej zarůsti. Všecky skryté a tajné věci zraku tvému se objeví.

Kdo dobývá květu v noci před sv. Janem, dělává kruh *hůlkou jeřábovou* nebo zbytkem první *louče*, která hořela večer novoroční, a při tom zapaluje *hromničku*.

Při tomto podniku hrozí odvážlivci veliké nebezpečí, poněvadž *čerti, kteří hlídají kapradí* čekajíce, aby se hned zmocnili zázračného květu, *děsí člověka všelikými přístrachy:* strhne se hrozné zemětřesení, hřímání, blýskání a vichru burácení, slyšeti křik a střelbu, ďábelský smích a práskání, a sám satanáš objeví se v nejstrašnější podobě; člověka obkličují pekelné plameny se sirnými zápachy, a před ním vyskytují se potvory s vyplazenými ohnivými jazyky, jichž ostré konce pronikají až do srdce. Neohlížej se, pro bůh! sic ti hlava zůstane zakroucena na věky; a nevystupuj z kola, sic tě čerti roztrhají! Ale když to všecko přetrváš a neutečeš, spatříš o půlnoci kolem kapradí neobyčejné světlo a všechen strach s tebe spadne.

Kdežto mnozí po zázračném květu kapradí marně se pachtí, vědí pověsti národní o jiných lidech šťastnějších, kteří ho nabyli nevědomky beze všeho namahání. Tak vypravují Slováci, že valach jeden ukryl se o půlnoci svatojanské před lijákem pod most mezi kapradí· právě o půlnoci oprchával s kapradí květ a padl mu do krpce (bačkory). Sotva že valach vylezl z pod mostu, spatřil veliký poklad pod zemí. I běžel domů, zavolal lidi, aby mu pomohli jej vykopati. Lidé ho s prvu neviděli, jenom jeho hlas slyšeli; když pak jej už viděli, a on je dovedl k onomu mostu, neviděl už

pokladu, neboť květ kapradí byl mu mezi tím vypadl z krpce.

Podobně vedlo se maloruskému sedláku, který v noci svatojanské šel hledat ztracených volků. O samé půlnoci zavadil nohou o kapradí a jeho květ zapadl mu do boty. V tu chvíli vyjasnila se mu minulost, přítomnost i budoucnost: hned uviděl svoje volky, zvěděl o mnohých v zemi ukrytých pokladech, poznal kouzla čarodějnic a rozuměl mluvě ptáků na haluzi sedících. Když přišel domů, podivili se všichni slyšíce jeho hlas, ale nikoho nevidouce. Jakmile však z bot se zul a vytrousil květ — v tu chvíli jej uzřeli, ale zároveň pozbyl své vševědoucnosti, zapomněl na všecko i na ta místa, kde byl viděl poklady.

V Čechách říká lid, že kdyby panna bílý šátek pod kvetoucí kapradí prostřela, ryzí zlato by naň padalo. Kdo má květ kapradí, může o půlnoci filipo-jakubské ze studní, řek a kašen nabrati vína do libosti, neboť v tu chvíli proměňuje se všecka voda ve víno. I kořenem kapradí, „svatojanskou ručičkou“ jmenovaným, vytírají v Čechách žlaby před východem slunce, tím prý dobytek uchrání od učarování. Slovinci pak nechavše na kapradí jenom pět vějiček na spůsob pěti prstův říkají tomu svatojanská ruka *(janževa roka)* a domnívají se, že jí mohou dobývati podzemních pokladův.*)

V Polště dává hezký hoch spanilé Kačence hádanku: „A cóž kwietnie bez kwiateczka?“ načež ona odpovídá: „Oj paproć kwietne bez kwiateczka!“ U Rusínů dává rusalka tutéž hádanku a kdo jí neuhodne, toho ulechtá. **)

---

*) Časop. čes. mus. 1854. 546; Květy 1846. 216, 297, 523; Hanuš, Kal. 182 — 3; Bož. Němcová, Slovenské poh. a pov. 1857. I. 212 Janežičův Slov. glas. VIII. 175; Krek 258; Afanasjev Vozzrěn. I. 744. II. 375 — 9; Solovjev v Arch. I. 134; Zap. II. 26; Sbor. sl. I. 200; Světozor 1874. 352; Wójcicki, Zar. dom. II. 331 — 3. Německé pověry u Grimma, D. myth.[4] 1012 a Pergra Pflanzens. 211 — 214.

**) *Wójc. Pieś. I. 203,* 206; Čas. č. m. 1833. 269.

Srovnej píseň lužicko-srbskou:

> Nyní mi pověz, holčičko,
> co bývá v létě bez květu,
> bez květu bílého?
> „Kapradí stojí pod kopcem,
> to bývá v létě bez květu,
> bez květu bílého.“ *Smoleř* I. 177.

Afanasjev pokládá kapradí za Perunův květ t. j. symbol *blesku*; proto se jeho květu bojí čerti, proto jeho rozkvět provází hřímání a blýskání; květ tento odmyká i zámky i dvéře, jichž potřebí jen se dotknouti, aby spadly závory, a zjevuje podzemní poklady; právě tak rozráží blesk a hrom oblakové skály, za nimiž se vyskytuje ukryté zlato sluneční. Korutanci říkají, že kapradí rozkvétá v tu dobu, kdy slunce porazí černého vlka t. j. z jara, kdy Perun vítězí nad zimou.

České písně národní, kdekoliv se zmiňují o kapradí, narážejí s obalem na *ztrátu panenství*. Kterak tohoto významu kapradí nabylo, nelze vyložiti, ale každý zajisté rozumí, co znamená píseň:

> Jaké je to kořeníčko kapradí?
> povezou tě, má panenko, do Prahy;
> povezou tě, má milá,
> kdes jak živa nebyla.

Podobný smysl tají se v písni, kde dívka vzpomíná s povzdechem na doby šťastného milování:

> Měla jsem holoubka,
> on mi uletěl,
> že já budu plakat,
> na to zapomněl:
> zaletěl mi do kapradí,
> už se více nenavrátí!

Sem patří snad i slovinská píseň, v níž se hoch chlubí, že se vyspal nejlépe s holkou na kapradí:

> Z pèrvoj sem spâ na vanjkiši (podušce),
> z drugoj na mehkoj postelci,
> z Micikoj na praproti;
> na praproti sem naj leži spâ. Vraz I. 130.

Posed *(Bryonia dioica)*,

v nejst. čes. slov. rostl. *posedl*, pol. *przestęp*, slovin. *blušec* neb *svinska repa*, něm. *zaunrübe*.

Tlusté jeho kořeny zavdaly příčinu k rozmanitým pověrám a kouzlům. Jedni spatřují v nich podobu malého dítěte, druzí vyřezují z nich podobenství lidského obrazu, jejž prodávají *za mužíka* místo mandragory, a jiní dokonce rozeznávají posed *mužský* a *ženský* a mažou mu smetanou hubičku, aby jim krávy hojně dojily.

U nás vytírají na velký pátek posedlinem koňům žlab, aby tlouštli. V týž den vykopávají ho na Moravě, suší a na prášek rozemnutý dávají kravám lízati. Která kráva přijde na místo, kde před ní byla kráva, jež se prášku toho nalízala, ta ztratí mléko. Čarodějnice dávajíce kravám tento prášek říkají: „Kravičko, dávám tobě ďábla, abysi z devíti dvorů užitek táhla.“

Z posedu udělá se časem *Hospodáříček*, který pak nosí peníze, potravu, povídá o škodě, jaká se hospodáři právě děje a t. d. Jedna baba v Pekle (u Vamberka) měla takového Hospodáříčka, a opovážil-li se kdo jí něco odciziti, třeba to bylo na vzdáleném poli, hned o tom věděla a druhý den si pro to přišla. Jakým spůsobem se z posedu Hospodáříček utvoří, nelze zvěděti. Do sedmi let si může každý od něho pomoci, pak nikoliv, a po smrti si vezme Hospodáříček duši pána svého.

Rusové na Podleší, když posedu potřebují za lék nebo k jinému užitku, zakopávají na jeho místo 3 groše a kus chleba, aby si naklonili duchy, kteří bydlí u jeho kořene. *)

Mužík *(Mandragora)*,

též *mužíček, cicmužíček, strýček, pokřín*, pol. *pokrzyk*, rus. *Adamova golova*, něm. *alraun*.

V středověku s ním prováděli tajuplné mocné čáry a kouzla a vypravovali o něm hrozné věci. Vyrůstá prý pod

*) Hanuš, Kal. 116; Kulda Schrift. d. hist. st. sekt. 1856. 114; Čas. čes. mus. 1855. 181; Wójc. Zar. dom. II. 327. Srv. též Janežičův *Slovenski* glasnik IX. 80.

šibenicí z moči nevinně oběšeného, a jeho kořen má podobu člověčí. Kdo toho kořene chce dobyti, musí uvázati bylinu černému psu za ocas a lákati jej kusem masa; pes žena se za masem, vytrhne kořen ze země, ale zároveň strhne se strašný výkřik, který psa v tu chvíli usmrtí. Člověk ale musí si zacpati uši, nechce-li, aby ho výkřik také usmrtil.

Vyřezávali pak z mužíka malé podůbky lidské, kteréžto ve skřínce velmi bedlivě chovali, vyzvídajíce na nich věci tajné i budoucí ku prospěchu svému a domnívajíce se, že svému hospodáři přinášejí štěstí a bohatství.

Podnes vykopávají na jaře mužíček *) i s kořeny a zastrkují ho do skuliny ve stěně. Jestli že ani nezvadne, ani neuschne, jest to znamením, že ten, kdo jej tam byl zastrčil, jest od osoby milován, na kterou myslil, když jej zastrkoval.

Na sv. Jana natrhají tolik mužíčkův, kolik jest osob v domě. Pak jej zastrkají do skulin ve stěně a dají každému jmeno některé osoby domácí. Čí bylina nejdříve uschne, ten umře nejdříve, a uschne-li ještě ten den, umře do roka. **)

Rulík *(Atropa belladonna)*,

něm. *tollkirsche.*

Jedovatá bylina, jejíž plod jest černá bobule, zvící třešně, naplněná růžovou šťávou. Kdo chtí míti *krásné, silné a bujné koně*, dobývají rulíku a míchají jej koňům do píce; má prý

---

*) U nás ovšem nemůže to býti mandragora, kteráž roste pouze v jižní Evropě, jako v Řecku, ve Španělích, Italii a j. Ale náš lid, přijav pověru od národův jižních (Řekův nebo Římanův) a nenalézaje mandragory vyhledal si jiný kořen k tomu spůsobilý, zejmena kořen *posedu* nebo *rulíku* (v. t.).

**) Afan. II. 395—6; Grohm. Abergl. 88; Slovník nauč. „Alrun"; Květy 1846. 296—7. Náš Štítný kárá také bobonky, když prý „strýčky neb kořenie křstie" působíce čáry. O věc. křesť. 8. Psali o mandragoře Pythagoras a Dioskorides, později Plinius. Josephus Flavius vypravuje o kořínku, který vytrhnouti bylo tak nebezpečno, že k němu přivazovali psa a jej tak dlouho mrskali, až kořen ze země vytáhl, ale ihned scepeněl. Perger 10—11. Jana-žičův Slov. glas. IX. 79.

rulík podobný účinek jako utrejch čili otrušík, čině koně tučnými s hladkou srstí. *)

Dobývání rulíku jest rovněž tak nesnadné, jako dobývání mandragory, a potřebí k tomu veliké smělosti a opatrnosti. Jedni mají za to, že lze rulík vykopávati toliko v určitou dobu o půlnoci, při čemž potřebí okolo sebe udělati kruh, aby zlý duch, který bylinu hlídá, nemohl do něho vkročiti. Vykopav rulík musí člověk, prvé než ze kruhu vystoupí, hoditi ďáblu černou slepici, kterouž tento ihned uchvátí domnívaje se míti duši člověkovu. Mezi tím však musí člověk co nejrychleji dáti se na útěk s rulíkem; neboť zlý duch, poznav, že to není duše, nýbrž černá slepice, pustí se za ním a kdyby ho dohonil, na kusy by jej roztrhal.

Jiní opět radí dobývati rulíku takto: Vyhlídnuv si v lese místo, kde rulík roste, vyjeď proň na štědrý večer o jedenácté hodině s dvěma koni. Ale dvě věci nezapomeň vzíti s sebou: radlici k vyrýpnutí kořene a černou slepici, zavázanou v pytli na 99 uzlův. Přijeda do lesa seskoč s koně a s pytlem a radlicí odeber se k rulíku. Zde pak pohodiv pytel se slepicí čertu, který číhá pod stromem, dej se rychle do práce a vyrýpnuv rulík radlicí sedni na koně a uháněj domů, abys byl dříve ve stáji, nežli čert těch 99 uzlů rozváže. Pro jistotu bývá radno nechati si dvéře od stáje otevřené, aby do ní mohl vjeti beze vší překážky. **)

Hřiby a houby.

O původu hřibů vypravují na Moravě takto:

Za onoho času, když chodil pán Ježíš se sv. Petrem po světě, přišel k němu mládenec a pravil: „Prosím tě, pane, poraď mi, co bych nasil na své role, aby se mi v ní dobře urodilo?“ Pán Ježíš odpověděl: „Nasej do ní žita.“***) Mlá-

*) Perger 183.

**) Čas. č. m. 1834. 190; Grohm. Abergl. 233 — 4.

***) *Žito moravsky* znamená pšenici.

denec odešel a učinil, jak mu pán Ježíš radil. Žito se mu dobře urodilo, bylo klas do klasa, plné zrna a co zlato se žluťalo. Mládenec vida tak hojnou úrodu šel k pánu Ježíši a děkoval mu za radu. I řekl mu pán Ježíš: „Jdi a odnes to žito do stodoly; kolikkrát je tam doneseš, tolik měřic ho namlátíš; a když bude vymláceno, jednu měřici zemel, napeč z ní božích darů a rozdej chudým.“ Mládenec odešel a učinil, jak mu pán poručil. Aby však i přespolní chudí toho účastnými se stali, naložil těch božích darů na okno, aby každý mimojdoucí chudý svobodně vzíti mohl. I stalo se, že právě tou dobou šel podle pán Ježíš se sv. Petrem. Vida sv. Petr tak pěkné bělky na okně, dostal na ně chuť. Ale věda, že je to chudým nachystáno, vzal, aby pán Ježíš nevěděl, ruče jednu bělku a položil na okno groš. Pán Ježíš šel napřed a sv. Petr vzadu. Ale pán Ježíš dobře o všem věděl, a když sv. Petr právě kus bělky do úst strčil, něco se ho otázal. Sv. Petr se lekl, že nemohl odpovídat maje plnou hubu, ale honem se vzpamatoval, *vyplil žvanec na dlaň a hodil pod kříb* (keř), *z čehož hned hřiby zrostly*. Proto posavad hřiby tak spěšně rostou. *)

Když jdou ženy do lesa na houby, položí první tři houby do dutého stromu a pomodlí se třikrát otčenáš; pak uhlídají všecky houby, co jich je v lese. Patrně jest to oběť duchu lesnímu jako při sbírání *jahod* (v. t. str. 258).

Roste-li mnoho hub, bude ten rok neúroda a drahota. **)

Houbová polívka nabyla neblahé pověsti pouze tím, že její jmeno upomíná na *hubování*, jako slovenské pořekadlo: „Najieš sa *karovej* polievky“ zakládá se na hře ve slovech: *kárati* a *karový*.

Konečně zmíniti se sluší ještě o jednom českém pořekadle: chceme-li někomu pověděti, že tenkráte ještě nebyl na světě, když to neb ono se událo, říkáme: „tenkráte byl jsi ještě na houbách,“ anebo „peštěs houby pásl“; je-liž to zbytek staré víry, že čáp nebo vrána děti *z lesa* přinášejí?

*) Kulda, Mor. nár. poh. a pov. 1854. I. 599.

**) Čas. čes. mus. 1853. 491. Jiní zase říkají naopak, že bude obilí hojné sypati, když se urodí hojně hub. Květy 1846. 507.

Toten.

Škodí čarodějnicím, a komu roste na zahradě, toho chrání před čarami. Jedna baba čarodějnice (u Vamberka v Čechách) pracovala kolik dní k smrti trpíc ukrutné bolesti. Napadlo jí konečně, že toho příčinou jest toten v zahradě sousedově, jemuž byla za živobytí kolikkráte uškodila, a tu pravila: „Nemohu umříti pro ten toten!“ Teprvé když soused bylinu vykopal, baba v Pánu zesnula. *)

Která by to bylina byla, nelze určiti. Jest prý podobna k černobýlu, odkudž ji též černobejl zahradní nazývají, s květem motýlovým, fialovým, zvýší 4 stop. Dle toho popisu nikterak to nemůže býti známý u nás *toten lékařský (Sanguisorba offic.)*, neboť ten nemá květ motýlový.

Otvírací bylina či skočec,

rus. *razryv-trava, spryg-, prygun-* či *skakun-trava*, srb. *raskovnik* (od *roz* a *kovati*), něm. *springwurzel;* srb. *skočac* jest *Ricinus communis.*

Povídají o zázračné jakés bylině, která má tu moc, že všecky zámky a závory zotvírá, všecka pouta spřeráží a vůbec vše, co zamčeného, otevře: přiložíš-li ji ku skále, v které ukryty jsou tajné poklady, skála se ihned rozstoupí; zavadíš-li o ni kosou, kosa ti spadne, a položíš-li ji na kovadlinu, žádný kovář neskuje ani nesvaří železa.

Bylina tato má prý listí na způsob křížků a její květ, podobný k ohni, rozvíjí se v noci svatojanské sotva na pět minut. Ale nikdo neví, kde roste, a dostati ji bývá nesnadno a nebezpečno, poněvadž čerti každému, kdo ji nalezne, ukládají o život.

Nejspíše lze ji nalezti, když sekáči spadne kosa: tehdáž ať sebere posečenou trávu a hodí ji na vodu; ostatní tráva plave po vodě, jediná otvírací bylina obrací se proti vodě.**) Než ještě jedním spůsobem možno jí nabyti: Vyhledají totiž ve stromě *hnízdo datlovo*, když má mladé, a zatlukou je dřevěným klínem. Jakmile datel spatří hnízdo zamčené, odletí

*) Čas. čes. mus. 1855. 181.

**) *Valjavec 253*; srv. Jos. L. Holuby v Let. mat. slov. roč. X. sv. I.

a přinese si otvírací bylinu, kterou přiloží k hnízdu, a klín ihned z něho vyskočí. Drží-li pak člověk pod hnízdem červený šátek, datel domnívaje se, že to oheň, upustí do něho otvírací bylinu, aby shořela. *)

Zloději rozříznuvše si dlaň nebo prst, vkládají do rány otvírací bylinu a nechávají ji tam zarůsti, aby jí neztratili; čeho se pak dotknou, všecko se jim hned otevře.

Jak. Grimm se domnívá, že touto otvírací bylinou jest *Euphorbia lathyris*, kterou Italiáni *sferra cavallo* zovou, poněvadž prý působí na kovy tak silně, že kůň šlápna na ni podkovu ztratí. **)

Pověsti o bylině otvírací bývá slýchati na mnoha místech také v Čechách; nejčastěji vypravuje se o zlodějích, kteří zámky otvírají a pouta se sebe shazují pomocí jakési byliny.

Ve Světlé nad Sázavou podnes udržela se tato pověsť: Sedlák Šíma z Pohledě strojil ve Světlé křtiny. Po křtinách ubíral se domů, jsa ale podnapilý ulehl si na louku vedle řeky a usnul. Avšak jaké bylo jeho uleknutí, když probudiv se shledal, že mu *všecky zuby vypadaly!* Ležel totiž na jakési bylině, která mu to spůsobila. ***)

---

*) Pověra to prastará. Píšeť zajisté Mathioli v předmluvě k bylináři: Picum etiam avem adactum suis cavernis *cuneum*, quas in arboribus habet, *admota quadam herba extrahere* tradiderunt cum Democritus, tum etiam Theophrastus. A Hájek sám dále dokládá: Plinius 10. 18. píše, když pastevci hnízdo datlovo klínem zatepou, že přináší bylinu a drží ji nad klínem, až vypadne. — Mathioli opravdu v zázračnou sílu této byliny věřil, neboť se přiznává: Memini enim, dum superioribus annis Venetiis agerem, me quendam suspendio damnatum vidisse, cui *fores omnes patefierent, disjectis seris, una tantum herba admota*, signaculis quibusdam decantata!

**) Afan. II. 397 — 9; Grimm, D. myth. ⁴ 813. Springwurzel poukazuje ovšem na Euphorbia lathyris, pryšec křížmolistý u Pressla, skočec menší u Mathiola, u kteréhož se tobolka ve 3 díly rozskakuje. Nepochybně toto násilné pukání se tobolky, jemuž se naivní lid divil, zplodilo pověru, že tou bylinou možná otvírati zámky. Dle sdělení dra. Lad. Čelakovského.

***) Otvírací byliny užívají k trhání zubův: „Vezmi pšeničnou mouku a žito, namíchej do toho otvírací bylinu (springwurzel), udělej těstíčko a vlož je do vyžraného zubu, on za chvilku sám vypadne.“ Helwig, Zauberarzt 81; Perger 10.

Na Jihozápadní Rusi vypravují, že o bylině otvírací ví *želva*. Kdo se chce státi zlodějem, zahradí želvě hnízdo kolíky nebo plůtkem a číhá, až přijde želva. Tato pak vidouc hnízdo zahražené, přinese si otvírací bylinu (*rozryv-travu*), před kterouž plůtek se rozskočí, jako když vítr do peří zafoukne. V tu chvíli musí člověk želvě bylinu odníti, šťávu z ní vyždímati a aspoň jednu kapku sobě pod kůži na dlani zapustiti. Kteréhokoliv zámku pak touto dlaní se dotkne, ten ihned na kusy se rozlítne. *)

Rváč.

Rostlinu v okolí rožnovském na Moravě rváč zvanou mají děvčata ráda. Rostouc táhne se jako provázky. Které děvče ji má, za tou chodí chlapci, ale bývá v tom domě ráda bitka či *rvačka*. Je-li rostlina ta v hospodě, hned se tam rvou, odkudž její jmeno.

Kupci dobře pochodí při prodeji, když si do zboží nastrkají rváče. **) Pověry tyto zakládají se patrně na etymologickém výkladu jmena rváč.

Bludný kořen.

Kdo naň v lese šlápne anebo jej překročí, *zabloudí*, byť znal cestu sebe lépe, a nenalezne jí, dokud si nepřezuje střevíce, nebo, je-li ženská, dokud neodváže zástěru a neopásá ji na ruby. Ale jak ten kořen vypadá, nikdo neví, poněvadž hned té, hned jiné rostlině se připisuje. ***)

Neznámá bylina.

Jest bylina, která všecky nemoci léčí, všecky rány hojí a všecky bolesti utišuje; má takovou moc, že hadi byvše vejpůl přeťati, k ní snaží se doplaziti a jí se dotknouti, načež ihned se zacelí a uzdraví. Kdo by však lstivým spů-

---

*) Trudy etnogr.-statič. eksped. v zapadno-rus. kraj. I. 1. 66.
**) Kulda v Čas. mat. mor. 1871. 138; Grohm. Abergl. 100.
***) Čas. č. m. 1854. 546; Grohm. Abergl. 88—9; Perger 61, 215.

sobem chtěl vypátrati, která to jest bylina, nikdy toho nevyzkoumá, a přihodí se mu neštěstí. *)

Také Němci vypravují o neznámé bylině, kterou dáš-li do úst, porozumíš, co ptáci zpívají, kohouti pějí, psi štěkají; panna, která uchopila neznámou bylinu, spatřila všecky svoje nápadníky před sebou, slyšela jich řeči a věděla jich myšlenky Rozsekáš-li hada na tři kusy hlavy jeho neporouchav, vy hledá si neznámou bylinu a vyléčí se. **)

*) Čas. č. m. 1856. 66.

**) Perger 72 — 3. Plinius vypravuje o neznámé bylině (herba, cujus nomen ignotum est), která zahrabána byvši do 4 úhlů v osení zapuzovala špačky a vrabce od prosa. Hist. nat. 18. 17. Srv. Grimm, D. myth.[4] 1005.

Seznam slov a jmen.

OBSAH.

Část I.

